

ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΚΟΙ ΜΥΘΟΙ*

Ἐκ πάντων τῶν φυσικῶν φαινομένων τὰ μετεωρολογικὰ ἐνεποίησαν πάντοτε τὴν μεγίστην ἐντύπωσιν εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ λαοῦ καὶ παρέσχον ἀφορμὴν εἰς τὴν γένεσιν καὶ διάπλασιν ποικιλωτάτων μύθων· καὶ εἶναι λίαν εὐληπτον τοῦτο, ἔταν ἀναλογισθῶμεν μεθ' ὅπουσιν φόβου καὶ μεθ' ὁποίου ἐνδιαφέροντος θ' ἀπέβλεπον οἱ ἄνθρωποι τῶν παναρχαιοτάτων μάλιστα χρόνων εἰς τὰς ἀτμοσφαιρικὰς μεταβολάς. Αἱ ἐκ τούτων βλάβαι ἦσαν ἄμεσοι, ἀπροφύλακτοι δὲ καὶ ἀπροστάτευτοι κατὰ τῆς πάλης τῶν στοιχείων ἐκαραδόκουν τὴν ἐκδοσιν ταύτης μετ' ἀγωνίας, ἣν οὐδὲ νὰ φαντασθῶμεν δυνάμεθα ἡμεῖς, οἷτινες πολλαχῶς ἀσφαλιζόμενοι ὁμοιάζομεν μᾶλλον πρὸς τὰ ἐντὸς ὑαλοστεγῶν κήπων κατὰ πάσης κλιματικῆς ἐπηρείας προκηρυσσόμενα φυτὰ. Αἱ καιαιγίδες ὅτε μὲν ἀποφέρουσιν εὐλογίαν, γονιμότητα καὶ καρποὺς, ὅτε δὲ καταστροφὰς καὶ πλημμύρας· ὁ δὲ ὄχι μόνον περὶ τῆς ἐπιτυχίας τοῦ ἀλλὰ καὶ περὶ ἑαυτοῦ φοβούμενος ποιμὴν ἢ γεωργὸς ἢ κατελλεμένος ἔθεοποιεῖ τὰς φοβεράς δυνάμεις τῆς φύσεως ἢ ὑστερον ἀπέδωκε τὰς αἰτίας τῆς ἐνέργειας ἀγαθῶν ἢ κακοποιῶν δαιμονίων ὄντων· καὶ ταῦτα ἐνάτουσαν εἰς εὐγνωμοσύνης ἢ φόβου, εἴτε χάριτας ἀποτίνων αὐτοῖς εἴτε διὰ μετάνοιαν κειρωμένος ν' ἀποτρέψῃ τὴν ὀργὴν των. Ἐν γένει δὲ ὁ μυκηθμὸς τῆς καταιγίδος, ἢ σμαραγὴ τοῦ κεραυνοῦ, ὁ μυστηριώδης ἐν θάσει συριγμὸς τοῦ ἀέρου πληροῦσιν ἀδημονίας καὶ ἀορίστου τινὸς τρόμου τὴν ψυχὴν καὶ τοῦ τολμηροτάτου καὶ παντὸς δεισιδαίμονος φόβου ἀπηλλαγμένου ἀνδρός. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες οὐχὶ ἀνδρείον, ἀλλὰ μαινόμενον ἔθεώρουν τὸν μὴ φοβούμενον «βροντὰς ἢ ἀστραπὰς ἢ ἄλλο τι τῶν ὑπὲρ ἄνθρωπον φοβερῶν»¹⁾.

Ἐνεκα τούτου τὰ ἀτμοσφαιρικὰ φαινόμενα ἦσαν πηγὴ ἀνεξάντλητος μύθων, ἀλλ' αἱ τροποποιήσεις καὶ μεταβολαί, ἄς οἱ τοιοῦτοι μῦθοι ὑπέστησαν ἐν τῇ παρόδῳ τῶν χρόνων, ἐπισκοτιζοῦσι καὶ δυσδιάκριτον καθιστῶσι τὴν ἀρχικὴν καὶ κυρίαν ἐννοίαν αὐτῶν. Ἀγνότερον καὶ ἀμιγέστερον ξένων στοιχείων ἀνευρίσκομεν τὸν πρῶτον μυθικὸν πυρῆνα ἐν τῇ ζώσῃ γλώσσῃ, ἣτις βρίθῃ εἰκονικῶν ἐκφράσεων πρὸς δῆλωσιν τῶν διαφόρων τῆς ἀτμοσφαίρας μεταβολῶν· καὶ τινὲς μὲν τούτων προέρχονται ἀμέσως ἐκ τοῦ ἀείποτε ἀκμαίου μυθολογικοῦ πνεύματος τοῦ λαοῦ, ἀπαύγασμα οὔσαι τῶν ἐκ τῆς φύσεως ἐντυπώσεων αὐτοῦ, αἷτινες διὰ τὴν τροπικὴν διατύπωσιν αὐτῶν εὐχερέστατα μὲν

*) Ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν Παρισσοῖ 1880 τ. Δ' σ. 585—608. 665—678. 762—773.

1) Ἀριστοτέλ. Ἠθικ. μεγ. Α' κ' 2 σ. 1190 b 16. Βλ. καὶ Rosche: die Gorgonen u. Verwandtes, Lpz. 1879 σ. 39.

μεταπίπτουσιν εἰς μύθους, πάντοτε δὲ δυσκόλως δύνανται ἀπὸ τούτων νὰ διακριθῶσιν. Ἄλλ' αἱ πλείσται τῶν τοιούτων ἐκφράσεων διειρηθήσαν ἔκπαλαι ἐν τῇ γλώσσῃ, ἀποκρυσταλλωθεῖσαι ἐν αὐτῇ, διότι ὄχι μόνον ὁ λαὸς παντελῶς ἐλησμόνησε τὴν πρώτην αὐτῶν μυθολογικὴν σημασίαν, ἀλλὰ καὶ ὄχι σπανίως ἀναζητοῦντες ματαίως αὐτὴν ἐν τῇ κλασσικῇ ἀρχαιότητι ἀνευρίσκομεν εἰς ἐποχὴν παλαιστάτην.

Ἐπιχειροῦντες τὴν περισυναγωγὴν καὶ ἔρευναν τῶν δημῶδων μύθων καὶ δοξασιῶν τοῦ καθ' ἡμᾶς λαοῦ περὶ τῶν μετεωρολογικῶν φαινομένων, οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον ἀξιοῦμεν ὅτι κατωρθώσαμεν νὰ ἐξαντλήσωμεν τὸ θέμα τοῦτο. Αἱ παρατηρήσεις ἐνὸς καὶ μόνον εἶναι ἀνεπαρκέσταται, ἐκ προγενεστέρων δ' ἔργασιῶν ἄλλων ὀλίγιστα ἠδυνήθημεν νὰ ὠφεληθῶμεν, διότι δὲν κατεβλήθη ἔτι ἡ ἀπαιτούμενη φροντίς πρὸς συλλογὴν τοιαύτης ὕλης ¹⁾. Ἐλπίζομεν δ' ὅμως ὅτι δυνατὸν νὰ παράσχωμεν ἀφορμὴν εἰς εὐρυτέρας τοιαύτας μελέτας, δι' ὧν ὄχι μόνον θὰ καταδειχθῇ ἡ σχέσις τῶν περὶ φύσεως δημῶδων ἰδεῶν πρὸς τὰς τῶν ἀρχαίων, ἀλλὰ καὶ αὐταὶ ἐν πολλοῖς διὰ τῶν δημῶδων θὰ διευκρινηθῶσιν.

Α΄. ΑΣΤΡΑΠΗ ΚΑΙ ΚΕΡΑΥΝΟΣ

Διαίρεσις ἀστραπῆς. — Φυσικαὶ καὶ θεολογικαὶ. — Τελώνιο. — Ἀστραπόβολα. — Πῶς γίνεται ἡ ἀστραπή. — Ὁ θεὸς ἀσπαστὸν τὸν ἀνέβηλον. — Ἐπίθεσις τοῦ ἀρχαγγέλου κατὰ διαβόλου. — Ὁ θεὸς ἢ ὁ ἅγιος Πάππας διώκει τὰ δράκοντα. — Ἀστραπή κυνηγεῖ τὰ φίδια. — Κόρη ἀστραπῆς. — Ἀστραπή τοῦ μαιμά. — Ὡς ἀκόντισμα. — Βροντὴ ὡς καλπασμὸς ἵππου τοῦ θεοῦ. — Ὡς γαμβρὸς τῶν κων αὐτοῦ. — Ὡς ἀσπὸς κυλιόμενης. — Ὡς κυνήγιον νεκρῶν κλπ. — Ἀστραπελίκια.

Ὁ λαὸς τὸ φαινόμενον τῆς ἀστραπῆς διαίρει εἰς τρία, εἰς ἀστραπή, ἀστροπελέκι καὶ μπουμπουνητό. Ἡ ἀστραπή λέγεται καὶ φωτιά, ὡς π. χ. ἐν τῇ κατάρα «Ἀστροπελέκι καὶ φωτιά νὰ σὲ κάψῃ!» ²⁾ σπανίως δ' ὅμως τὸ μπουμπουνητό βροντῆ ³⁾. Ἡ διάκρισις αὕτη παρέμεινεν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος, διότι καὶ Ἕλληνες καὶ Ῥωμαῖοι διήρουν τὴν ἀστραπὴν εἰς βροντὴν, στεροπὴν (ἀστραπὴν) καὶ κεραυνόν, ἔθεν καὶ τὰ ὀνόματα τῶν κατασκευαζόντων τὸν κεραυνὸν Κυκλώπων Βρόντης, Στερόπης, Ἀργῆς (πρόλ. ἀργῆτα κεραυνός) ⁴⁾.

1) Ἐλάχιστα ἔχει συλλέξῃ ὁ B. Schmidt (das Volksleben der Neugriechen I. σ. 29—34), πλείονα δὲ πάντων τῶν ἄλλων σχετικῶς ὁ Γ. Κρέμος ἐν κρίσει περὶ τῆς ἡμετέρας Νεοελληνικῆς μυθολογίας δημοσιευθεῖσα ἐν Νέῃ Ἑλλάδι ἀρ. 35 (26 Ὀκτωβρίου 1874).

2) Ἐνίοτε πρὸς ἐπίτασιν ἀναφέρονται ἀμφότεραι αἱ λέξεις· «Ἀστραπή, φωτιά νὰ πέσῃ εἰς τὴν ἀπιστὴ καρδιά» κλπ. Σύνθηες δὲ καὶ τὸ θεοτικὴ ἢ θεϊκὴ φωτιά, «Ἀπὸ τὸν οὐρανὸ φωτιά» (Γύπαρις Β' στ. 320 σ. 214 Σάθα). Ἐν Ἀλμαλί τῶν Μαλγάρων ἡ ἀστραπή λέγεται *ισακμάκισμα* (Λαογρ. ἀρχεῖον).

3) Τὸ ῥῆμα μπουμπουνίζει (λέξις παποιημένη) καὶ βροντῆ. Ἐν Ἠπαίρω μπουμπουνίζει = βροντῆ καὶ μπουμπουνιὰ ἢ βροντῆ (Ζωγρ. ἀγών Α' σ. 4). Ἐν Σάμῳ μπουμπνίζ', μπουμπν'τό, τὸ (Ζαφειρίου περὶ τῆς Σαμίτικῆς διαλέκτου σ. 70). Ἐν Κεφαλληνίᾳ «ἐβόγγυσε (= ἐβόγγυσε, ἐβρόντησε) τὸ Κορῶνι» (ἡ βροντὴ ἠκούσθη εἰς τὴν τοποθεσίαν Κορῶνι) (Παρνασσός τ. Α' σ. 681 σημ. 2).

4) Βλ. Roscher ἔνθ. ἀν. σ. 104—106. Κ. Σίττλ, εἰς Ἡσιόδ. Θεογον. 140. Ὁ Ἀπαλ-

Κατὰ τὰς παρατηρήσεις τῶν ναυτικῶν τῆς Ἑλλάδος, ἡ τέφρα ἔλκει τὸν κεραυνόν· διὰ τοῦτο οἱ πλοίαρχοι φροντίζουσι νὰ ρίπτωσι πάντοτε εἰς τὴν θάλασσαν τὴν ἐν τῷ πλοίῳ στάκτην, ὅπως μὴ κεραυνωθῶσιν ¹⁾). Συναφῆς εἶναι ἡ πρόληψις τῶν Τηνίων, ἀποφευγόντων ἐν καιρῷ καταιγίδος νὰ κάθηνται παρὰ τὴν ἐστίαν ἢ ἐν τῷ μχειρείῳ ²⁾). Ἐν Κύπρῳ δὲ τὰ ἠλεκτρικὰ φαινόμενα καλοῦσι περιληπτικῶς διὰ μιᾶς λέξεως *Τελώνιο* ³⁾), καὶ λέγουσιν ὅτι τοῦτο διώκει τὸ δεῖνα ἢ δεῖνα πρᾶγμα, ζῶον ἢ δένδρον κτλ. "Ὅταν δ' ἐνσκήπτῃ καταιγίς νομίζουσι ἄσχημον τὸ ἴστασθαι παρὰ τὰς θύρας τῶν οἰκιῶν, φοβούμενοι τὴν προσέγγισιν *Τελωνίου*, πολλάκις δὲ ρίπτουσι ἔξω πρὸς ἀποτροπὴν ἀξίνας ἢ ἄλλα σιδηρᾶ σκευή. Τὰ κατοικίδια δὲ ζῶα καὶ ἰδίως τὴν γάταν φροντίζουσι ν' ἀπομκρύνωσι τῶν κλινῶν καὶ στρωμάτων. Καθ' ὁδὸν εὐρισκόμενος ὁ Κύπριος ἐν ὄρᾳ καταιγίδος κατέρχεται ἀπὸ τοῦ ἵππου καὶ συμβαδίζει μετ' αὐτοῦ ἐν ἀποστάσει. Τὸ μάλλινον ἔνδυμα ἀφαιρεῖ ἀπὸ τῆς ῥάχews αὐτοῦ καὶ ἐν ἀνάγκῃ προτιμᾷ νὰ καταφύγῃ εἰς σπήλαια καὶ βράχους ἢ ὑπὸ δένδρα, πιστεύων ὅτι ταῦτα κατατρέχει τὸ *Τελώνιο* ⁴⁾). Ἐν δὲ τῇ Λέσβῳ πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κεραυνοῦ οἱ χωρικοὶ καρφώνουσι εἰς τὸ ὑπέρθυρον τῆς κατοικίας των ἐνδοθεν ῥύγχος χοίρου ἢ θέτουσι εἰς τὴν ἐστίαν τὴν κάτω σιαγόνα χοίρου· κατ' ἔτος δὲ ἀνανεώνουσι τὸν ῥύγχος ἢ τὴν σιαγόνα μὲ τὰ τοῦ σφαζομένου νέου χοίρου ⁵⁾).

Ὡς οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληγες καὶ οἱ Ρωμαῖοι φησὶν ἱεροὺς τοὺς ἀστραποβλήτους τόπους ⁶⁾), οὕτω καὶ ἐ ἡμέτερος λαὸς τρέφει δαισιδαίμονα φόβον πρὸς αὐτοὺς. Εἰς τοὺς ὑπὸ κεραυνοῦ ἀεζονήσαντας βράχους, τοὺς ἀπὸ τοῦ κεραυνοῦ καλεῖ ἀστραπόβολα, πιστεύει ὅτι ἐνοικεῖ δύναμις ἰαματικὴ, ἣν εἰς τὰς ῥωγμὰς αὐτῶν εἰσάγουσιν ἐν Πελοποννήσῳ ἀσθενῶν ἢ καχεκτικῶν παιδία ὅπως θεραπευ-

λῆς, κατὰ τὸν Πλίνιον (N. H. 35, 96) «pinxit et quae pingi non possunt, tonitrua, fulgetra, fulgura, quae Bronten, Astrapen, Ceraunobolian appellant». Εἴτε προσωποποιᾶς τῆς ἀστραπῆς ἀπεικόνισεν, εἴτε αὐτὸ τὸ φαινόμενον (πρὸλ. *Baumeister Denkmäler* τ. II. σ. 870 α), ἐκ τῆς μαρτυρίας ταύτης συνάγεται σαφῶς ἡ εἰς τρία διάκρισις τῆς ἀστραπῆς.

1) *Καθαγιάννη Δαισιδαίμονίας δοκίμιον* σ. 269.

2) «Ὅταν θροντᾷ κι' ἀστράπτῃ δὲν κἀν' νὰ στέκεσαι 'ε τ πόρτα ἢ νὰ κάθισαι 'ε τ κουζίνα ἢ 'ε τ τζάκι». (Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. Ἄδαμ. Ἄδαμαντίου).

3) Ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι *τελώνια* καλοῦνται δαιμόνια, ἰδίως αἱ εἰς δαιμόνια ἐκπεσοῦσαι ψυχαὶ τῶν ἀδαπίστων νηπίων (βλ. *Πολίτιον Παραδόσεις* σ. 1234) καὶ τὰ ἠλεκτρικὰ φλόγια, τὰ ἐν ὄρᾳ τρικυμίας προπάντων ἐπιφανόμενα ἐπὶ τῶν ἄκρων τῶν ἰστίων ἢ ἐπὶ τῶν κεραίων, περὶ ὧν κατωτέρω γίνεται ἐκτενέστερος λόγος.

4) *Λουκᾶ Φιλολογικαὶ ἐπισκέψεις* σ. 125—126.

5) *Georgeakis et Pineau Le folk-lore de Lesbos* σ. 341. Ἡ ἀποτροπὴ τοῦ κεραυνοῦ διὰ τοῦ ῥύγχους ἢ τῆς σιαγόνας τοῦ χοίρου ἐνθυμίζει τὸ μέσον τῆς ἀποτροπῆς ἐν τοῖς πλοίοις τῶν τελωνίων διὰ τῶν γρυλλισμῶν χοίρων (*Πολίτιον Παραδόσεις* ἀρ. 274 σ. 148).

6) *Ἡσυχ.* λ. ἐνηλύσιος. Ἐτυμολ. μέγ. σ. 341, 5. *Ἀγριμίδωρ*. Β' 9 σ. 93,8 Hercher. *Usener Kleine Schriften* τ. IV σ. 477 κέ. *Pauly Real—Encycl.* λ. bidental τ. I, 2 σ. 2377. *Pauly—Wissowa* τ. III σ. 429—431. *Daremborg—Saglio Dictionnaire des antiquités* I σ. 709. *Wissowa Religion u. Kultus der Römer* σ. 107. *Gruppe Gr. Mythologie* σ. 727.

θῶσιν ¹⁾. Ὁ φλοιὸς καὶ τὸ ξύλον κεραυνοβλήτου δένδρου νομίζονται ὡς ἀλεξητήρια κακῶν ἢ ὡς ἔχοντα τὴν ιδιότητα νὰ θεραπεύωσι δεινὰς νόσους ²⁾. Παρομοία δοξασία περὶ τοῦ ξύλου τῶν τοιούτων δένδρων φέρεται καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς ³⁾.

Περὶ τῆς γενέσεως τῆς ἀστραπῆς φέρεται μὲν ἐν Ἀθήναις ἢ παράστασις, ὅτι εἶναι οἱ σπινθηρὲς οἱ ἐξαλλόμενοι ἐκ τῆς συγκρούσεως κινουμένων ἀστέρων ⁴⁾, ἀλλ' αὕτη εἶναι ἄγνωστος εἰς τοὺς πλείστους, κοινοτέρα δὲ καὶ συνηθεστάτη εἶναι εἰς τὸν λαὸν ἢ παράστασις ὅτι ὁ θεὸς διὰ τῆς ἀστραπῆς διώκει καὶ κατακαίει τοὺς διαδόλους. Ἐν Ἀραχόβῃ τῆς Λεβαδείας πιστεύουσιν, ὅτι διωκόμενοι οἱ διάδολοι καταφεύγουσιν εἰς μεγάλα δένδρα, διὸ βλέποντες κεραυνόβλητα δένδρα λέγουσι: «κάποιον διάδολον ἔκαψε» ἢ «κάποιος διάδολος ἦτανε» ⁵⁾. Ἐν δὲ τῇ Ἀκαρνανίᾳ ὅτι καταφεύγουσιν εἰς τὰ σώματα γάτων, ὅθεν ὅταν ἀστράπτῃ ἀποδιώκουσι τῆς οἰκίας τὰ ζῶα ταῦτα, ὅπως μὴ ἐφελκῶσιν τὸν κεραυνοῦν «γιατὶ μπαίνει ὁ διάδουλος μέσα τους καὶ τοὺς κυνηγᾷ ἢ ἀστραπῇ» ⁶⁾. Κατὰ αἰτωλικὰς δοξασίας τὴν ἀστραπὴν τὴν ῥήχνει ὁ θεὸς ἐκεῖ ποῦ χορεύουσιν πολλοὶ διάδολοι (Σαϊτάνηδες) γὰρ νὰ τοὺς κάψῃ, καὶ καμιὰ φορὰ, ὅταν ἐπιτυχαίνῃ κανένα Σαϊτάνη, πέφτει αἷμα μαζί με τὴν βροχὴν ⁷⁾. Κατὰ ἡπειρωτικὴν δὲ δοξασίαν, ὁ Ἀστροπέλεκας, ἢ προσωποποιεῖα τοῦ κεραυνοῦ,

1) Ἡ δεισιδαίμων αὕτη συνήθεια ἀναφέρεται εἰς τὴν κατηγορίαν τοῦ μαγικοῦ τρόπου τοῦ τουποπολεωσίου, ἢ τοῦ τῆς διακοσμητικῆς ἢ τεχνικῆς ὀπῆς βράχων ἢ σχισμαδίων δένδρων διόδου πρὸς τὰς ἀθηναίων ἢ ἀποτραπὴν κακῶν (βλ. Δοξασίαι Ἀθηναίων).
2) Κατὰ Μαίρον τοῦ 1892 κεραυνὸς διέσχισεν εἰς τὴν πλατείαν Κάνιγγος ἐν Ἀθήναις κατέκαυσε μίαν κυπάρισσον, πολλοὶ δὲ ἐκ τούτου ἐκυκλοφόρησαν δεισιδαίμονες δοξασίαι, ἀναγραφόμεναι εἰς τὰς ἀφηγούμενας τὴν ἱστορίαν ἀθηναϊκὰς ἐφημερίδας. «Ἡ κυπάρισσος τῆς πλατείας τοῦ Κάνιγγος, σχισθεῖσα ἀπὸ τοῦ κεραυνοῦ, ἔπαθε τῶν παθῶν τῆς τὸν τάρραχον. Τὴν ἀπεφλοῖωσαν σχεδὸν ὀλόκληρον οἱ περίοικοι, ἡλιθίως πιστεύοντες ὅτι ὁ κεραυνόπληκτος φλοιὸς τῆς ἀτυχοῦς κυπάρισσου θεραπεύει ἀσφαλῶς καὶ ταχέως τὴν ἐπιληψίαν» (Καιροὶ 10 Μαΐου 1892). «παῖδες δὲ πολλοὶ ἀναρριχηθέντες ἐπὶ τῆς κυπάρισσου ἀπέσπων τὰ ἀποκοπέντα ξύλα καὶ τὸν φλοιὸν ὡς τίμιον ξύλον» (Ἀκρόπολις 9 Μαΐου). «Καὶ οἱ ἀπλοῖκοι ἐκεῖνοι ἄνθρωποι ἔσκαπτον τὸ χῶμα διὰ ν' ἀνεύρωσι τὸν ἠλεκτρικὸν σπινθηρὰ ἐνφ' ἄλλοι ἔκοπτον ἐκ τοῦ ξύλου τῆς κυπάρισσου διὰ νὰ κάμουν φυλακτὸ, θεωροῦντες αὐτὸ ὡς ἔχον τὴν ιδιότητα τοῦ ἀλεξικεραυνοῦ» (Ἐφημερίς 9 Μαΐου 1892).

3) Γερμανία· Βορείου Θυριγγίας: «Ein Stück Holz aus einem vom Blitze getroffenen Baume schützt vor allerhand Krankheit.» (Zeitschrift d. Ver. f. Volksk. 1899 σ. 232). Μαγικὴ δύναμις ξύλου ἀστραποβλήτων δένδρων: *Wuttke der deutsche Volksaberglaube* § 11. *J. W. Wolf Beiträge zur deutschen Mythologie* I σ. 67. Ἐν Hamoir τῆς ἐπαρχίης Λιέγης (ἐν Βελγικῇ) φυλάττουσιν ἐν τῇ οἰκίᾳ ὡς ἀλεξητήριον σχίζαν ἀστραποβλήτου δένδρου. (Bulletin de Folklore 1898 τ. III σ. 4).

4) Παραδόσεις ἀρ. 259 σ. 140: «Τὰστρα τρέχουν κ' ἐκεῖ ποῦ τρέχουν σκουντρᾶ τὸ εἶνα τὸ ἄλλο· ἀπὸ τοῖς σπῖθαις ποῦ βγάζουν γίνεται ἀστραπῇ, καὶ τὰ πελεκούδια ποῦ πέφτουν, τὰ κομμάτια τους εἶναι τὰστροπελέκια». Πῶς γίνονται ἢ ἀστραπῇ καὶ ἢ βροντῇ κατὰ τὰς παραστάσεις τῶν Ἑλλήνων τῶν μέσων χρόνων ἐκθέτει ἡ Παναγιώτου πρὸς ἀζυμίτην ἔλεγχις ἐν *Vassiliev Anecdota graeco-byzant.* 1893 σ. 184.

5) *B. Schmidt das Volksleben der Neugriechen* σ. 33.

6) Κατ' ἀνακοίνωσιν Ἐδστ. Σταίκου ἱατροῦ (1882).

7) Παρὰ Δ. Λουκοπούλου.

πηδάει με βρόντους καὶ ρεκάσματα καὶ βρουχισμοὺς ἀπὸ κορφοβοῦνι σὲ κορφοβοῦνι καὶ ἀπὸ λογγιά σὲ λογγιά κυνηγῶντας τὸν Πειρασμό¹⁾).

Ἐπίστοιχοι πρὸς τὰς παραστάσεις ταύτας εἶναι οἱ πολυπληθεῖς τῆς ἀρχαιότητος μῦθοι περὶ γιγαντομαχιῶν καὶ τιτανομαχιῶν, περὶ τοῦ γοργοφόνου Περσέως κλπ. Ζακυνθία δὲ τις παράδοσις φαίνεται ὡς ἀπήχησις τῶν περὶ γιγαντομαχίας μύθων μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι ἀντὶ τοῦ Διὸς ὁ Θεὸς «τσακῶνει τὰ ἀστροπελέκια του καὶ τὰ ῥήχνει ἔς τοὺς γίγαντες». Ἡ παράδοσις αὕτη, καίτοι οὐδεὶς τῶν πολλῶν Ζακυνθίων οὐς ἠρώτησα τὴν εἶχεν ἀκούσῃ, φαίνεται ἀκραιφνῆς δημῶδης καὶ δὲν πρέπει νὰ συγκαταλεχθῇ μετὰ τῶν τριῶν ἄλλων ἐν τῇ αὐτῇ συλλογῇ Ζακυνθίων δημοτικῶν ᾠμάτων, ἐν οἷς ἀναφέρονται λέμβος τοῦ Χάρωνος καὶ ἀπηχῆσεις τῶν περὶ Στυγὸς καὶ Κερδέρου μύθων²⁾. Τοῦτο δὲ συνάγομεν ἐκ τῆς ἐν αὐτῇ ἀναφερομένης ἀκολούθου λεπτομερείας, ἣτις οὐδαμῶς δύναται νὰ θεωρηθῇ ἐπίνοια Ζακυνθίου λογίου, ἔχουσα τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα λαϊκῆς ἀντιλήψεως. «Ἐνας ἀπ' αὐτῶν τοὺς γίγαντες δὲν ἔχασε τὸ θάρρος· ἔκοψε πολλὰ καλάμια, τὰ ἔδεσε καὶ ἔκαμε ἓνα μακρὺ μακρὺ ραβδί καὶ ἐπάσχιζε νὰ φτάσῃ μ' αὐτὸ τὸν οὐρανὸν καὶ μὰ τὴν ἀλήθεια δὲν τοῦ ἔλειπε πολὺ νὰ τὸ φτάσῃ. Τότες ξάφνου τὸ βρίσκει ἓνα ἀστροπελέκι ποῦ τοῦ ἔστειλε ὁ Θεὸς, καὶ τὸν ἔκαμε στάχτη»³⁾).

Μῦθοι περὶ διώξεως τοῦ διαδόλου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ φέρονται καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς. Κατὰ τὰς σκανδιναυικὰς καὶ γερμανικὰς παραδόσεις ὁ Θιὸρ διώκει τοὺς γίγαντας, ὁ Wotan τοὺς καταχθόνιους. Ὅταν δὲ βροντᾷ, λέγουσιν ἐν Σαξονίᾳ τῆς Δουβλίας πᾶς ὁ Θεὸς χτυπᾷ τὸν Τρόλλ⁴⁾. Κατὰ τὰς σλαβονικὰς δοξασίας, ὁ Θεὸς ἢ αὐτὸς ἢ διὰ τῶν ἀρχαγγέλων καὶ τοῦ ἁγίου Γεωργίου πυροβολεῖ διὰ τῆς ἀστραπῆς τὸν διάβολον, ὅστις οἶα νὰ σωθῇ προσπαθεῖ νὰ κρυβῇ εἰς ἀνθρώπους, εἰς ζῦον ἢ εἰς δένδρον⁵⁾. Κατὰ τὰς Ἑσθωνοῦς ἢ βροντῆ γίνεται ἐκ τῆς διώξεως τοῦ διαδόλου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὅστις τὸν καταφθάνει καὶ τὸν

1) Κοινοτάλης ἐν Παρνασσῷ τ. ΙΕ' σ. 664—5.

2) B. Schmidt Griech. Sagen usw. σ. 176. 178. Ταῦτα ἔλαβεν ὁ S. παρὰ λογίου Ζακυνθίου καὶ εὐλόγως ἐκφράζει ἀμφιβολίας περὶ τῆς γνησιότητος αὐτῶν.

3) Schmidt αὐτ. σ. 131. Πολίτων Παραδόσεις ἀρ. 127 σ. 67. Ἡ ἀνάβασις εἰς τὸν οὐρανὸν διὰ καλάμιων ἢ στελέχους κολοκύνθης ἀναφέρεται καὶ εἰς πολλὰ ἑλληνικὰ παραμῦθια, φαίνεται δ' οὐσα λείψανον παλαιστάτων παραστάσεων τῶν κατὰ φύσιν λαῶν περὶ ἀναβάσεως ἀνθρώπων εἰς τὸν οὐρανόν. Περὶ τούτων διελάδομεν ἐν Παραδ. σ. 747—9. Τῶν δὲ ἀρχαίων μύθων περὶ γιγαντομαχίας ἔχνη ἀνευρίσκομεν καὶ εἰς χιακὴν τινα παράδοσιν περὶ ὀγκιῶδους λευκοῦ βράχου ἔξω τῆς νοτιωτάτης τῆς Χίου ἄκρας, τοῦ Βενέτικου τὸν βράχον τοῦτον λέγουσιν ὅτι τὸν ἔρηξε ὁ Σαμφὼν γὰρ νὰ χτυπήσῃ τὸ θεὸν, καὶ ἔπεσε ἔς τὴ θάλασσαν. (Κατ' ἀνακοίνωσιν Α. Κ. Χούμη ἐκ Σύρας. Παραδόσ. ἀρ. 112). Ἐπί ἀρχαίου λημονηθέντος ὀνόματος ὁ γίγας ἔλαβε τὸ ὄνομα τοῦ γνωστοτάτου ἀνδρειωμένου τῆς ἑβραϊκῆς μυθολογίας Σαμφὼν.

4) Grimm deutsche mythologie τ. III σ. 68. Οἱ Τρόλλ, κατὰ τὰς σουηδικὰς δοξασίας, ὀρρωδοῦσι καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα τῆς βροντῆς. (Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. 1900 σ. 195. 196).

5) Revue des trad. popul. 1895 X σ. 421. Hessische Blätter f. Volksk. 1904 III σ. 125—6.

κατασυντρίβει, διὰ τοῦτο διαρκούσης τῆς καταιγίδος ἀφήνουσιν ἀνοικτὰ θύρας καὶ παράθυρα, ἵνα μὴ ὁ διωκόμενος διάβολος καταφύγῃ εἰς τὴν οἰκίαν καὶ πέσῃ εἰς αὐτὴν ὁ κεραυνός, διότι ὁ θεὸς πάντοτε τὸν φθάνει ¹⁾). Οἱ Βασκίροι (Μογγόλοι τῆς Ῥωσίας) πιστεύουσιν, ὅτι ὁ κεραυνὸς προέρχεται ἐκ τῶν μαστιγώσεων ἀγγέλου κατὰ τοῦ διαβόλου· εἰς τὸ ἄκρον τῆς μάστιγος εἶναι λίθος, ὅστις πίπτων κατὰ γῆς ἐκπέμπει σπινθήρας ἐκ τῆς συγκρούσεως ²⁾). Οἱ δὲ Λάπωνες ὅτι ὁ θεὸς τῆς βροντῆς Aijeke ἀσχολεῖται ἰδίως εἰς δίωξιν μάγων καὶ φαντασμάτων, οὓς τοξεύει διὰ τῆς Ἰριδος, ἢ ὅτι ὁ θεὸς τῆς βροντῆς καταδιώκει μάγον, ὃν ἐξελαύνει τοῦ οὐρανοῦ ³⁾, ἢ ὁ Thor ἢ ὁ Thordoen καταδιώκει ἢ φονεύει μάγους ⁴⁾).

Ἐντὶ τοῦ θεοῦ διώκει τὸν διάβολον ὄπλον ἔχων τὸν κεραυνόν, κατὰ δοξασίας ἐπικρατούσας εἰς τὴν Θράκην καὶ ἐνιαχοῦ τῆς Μακεδονίας, ὁ προφήτης Ἡλίας. Ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ τοῖς περιχώροις οἱ Ἕλληγες, ὅταν βροντᾶ, φαντάζονται ὅτι ὁ ἅγιος Ἡλίας τρέχει εἰς τοὺς οὐρανοὺς μὲ τὸ ἀμάξι του. Ἐν Καρυαῖς τῆς θρακικῆς ἐπαρχίας Καβακλῆ (τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας), ὅταν βροντᾶ καὶ ἀστράπτῃ, λέγουσιν ὅτι ὁ Προφήτης (ἐννοοῦντες τὸν Ἡλίαν) «περιδιαβάξ με τὸ ἄρμα του» ⁵⁾. Ἐν Σωζοπόλει πιστεύουσιν ὅτι «ὁ Ἄη Λιᾶς σὲ εἰκοσιτέσσερις ὥραις τριγυρνᾶ δὸγ κόσμον μὲ τὸ ἄρμα του καὶ ὅδας βροντᾶ καὶ στράπτῃ, κυνηγᾶ διαβόλους» ⁶⁾. Ἐν Ἀγγαλί τῶν Μαλγάρων λέγουσιν ὅτι ὅταν τρέχῃ ὁ ἅγιος Ἡλίας εἰς τὸν οὐρανὸν μὲ τὸ ἀμάξι του, παράγεται ὁ κρότος τῆς βροντῆς (μπομπνίζετ) καὶ ὁ ἅγιος κυνηγεῖ τοὺς διαβόλους ποῦ τρέχουν νὰ κρυφτοῦν κάτω ἀπὸ πέτρα καὶ ἀπὸ βράχους· τοὺς κυνηγεῖ μὲ τὴν ἀστραπόπετρα, ποῦ ἐπιπέσει ὡσάν σκεπάρνι καὶ εἶναι πυρωμένη καὶ μαυρισμένη ἀπὸ καπνοῦς ⁷⁾. Οἱ δὲ Ἕλληγες τῆς Ἀδριανουπόλεως ὅταν ἀστράπτῃ καὶ βροντᾶ, φαντάζονται ὅτι διέρχεται τοὺς οὐρανοὺς, ἐπιβαίνων ἄρματος συρομένου ὑπὸ τεσσάρων πυρρινῶν ἵππων, ὁ προφήτης Ἡλίας, καὶ ἐκ μὲν τῆς κινήσεως τῆς μάστιγος αὐτοῦ παράγονται αἱ ἀστραπαί, ἐκ τῆς τοῦ ἄρματος αἱ βρονταὶ καὶ ἐκ τῆς συγκρούσεως τοῦ ἄρματος πρὸς λίθους ὁ κεραυνός ⁸⁾).

Ἡ δοξασία περὶ διώξεως τοῦ διαβόλου ὑπὸ τοῦ προφήτου Ἡλίου φέρεται παρηλλαγμένη ἐνιαχοῦ τῆς Μακεδονίας, διότι τὴν Λάμιαν ἀντὶ τοῦ διαβόλου κυνηγεῖ ὁ προφήτης καὶ θέλει νὰ τὴν φονεύσῃ, διὰ νὰ μὴ καταστρέφῃ τὰ

1) Grimm ἐνθ. ἀν. τ. III σ. 490 δεισιδ. 61. Κατὰ τοὺς Μικρορώσους ἀστράπτει ὅταν ὁ ἀρχάγγελος Μιχαὴλ κυνηγῇ ἕνα διάβολον καὶ τὸν κτυπᾶ. (Zeitschrit f. österr. Verein τ. VII σ. 15).

2) Revue des trad. popul. 1909 τ. 24 σ. 130.

3) *Castrén* Finnische Mythologie σ. 49.

4) Αὐτ. σ. 48.

5) Μικτ. Κ. Λουλουδοπούλου Ἀνέκδοτος συλλογὴ ἠθῶν, ἐθίμων κτλ. τῶν Καρυῶν, ἐν Βάρνη 1903 σ. 131.

6) Κατ' ἀνακοίνωσιν Κ. Δ. Παπαϊωαννίδου ἐκ Σωζοπόλεως.

7) Ἀνακοίνωσις Κωνσταντινίδου (Λαογραφικὸν ἀρχειον ἀρ. 156,70).

8) Λαογραφικὸν ἀρχειον ἀρ. 34.

σπαρτά τῶν ἀνθρώπων. Τὴν κυνηγεῖ δὲ μὲ τὸ πύρινον ἄρμα του, καὶ βάλλει κατ' αὐτῆς βέλη πύρινα, τὰ ὅποια πίπτουσιν εἰς τὴν γῆν ὡς πυρωμέναις πέτραις ¹⁾. Ἐν Μάνη δὲ τὴν αἰτίαν τῆς βροχῆς, τῆς ἀστραπῆς καὶ τῆς βροντῆς ἀποδίδουσιν εἰς ἐπίθεσιν τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ κατὰ τοῦ διαβόλου, ὅστις τολμᾷ νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὸν οὐρανόν. Ἀπάνου ἔς τὸν οὐρανόν, λέγουσιν, εἶναι ἕνας λάκκος καὶ πάει κάπου κάπου ὁ λυκοφαϊμένος νὰ ποτίσῃ τὸ μουλᾶρι του. Τόνη βλέπει ὁ Μιχαήλ Ἀρχάγγελος, βοήθειά μας, ποῦ τὸν ἔβαλεν ὁ θεὸς ὄρογα ²⁾ νὰ τόνε φυλάῃ, καὶ τόνε κρούει κανονιαῖς. Οἱ κανονόμπαλαις χτυποῦσι τὸ λάκκο, τσιλαγριᾶ τὸ νερό, καὶ πέφτει ἔς τὴ γῆς. Ἡ βροντὴ ποῦ ἀκοῦμε εἶναι ὁ σμπάρος τοῦ κανονιοῦ, ἡ ἀστραπὴ εἶναι ἡ λάψη καὶ ἡ βροχὴ εἶναι τὸ νερό τοῦ λάκκου ποῦ πέφτει ἔς τὴ γῆς ³⁾.

Ἡ δοξασία αὕτη τῶν Μανιατῶν, πρὸς ἣν πολλὴν παρουσιάζει ὁμοιότητα ἢ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα πολωνικὴ περὶ πυροβολισμοῦ τοῦ διαβόλου ὑπὸ τῶν ἀρχαγγέλων, φαίνεται συναφῆς πρὸς τὴν κατὰ τοὺς μέσους χρόνους κρατούσαν περὶ ἀγγέλων ἐχόντων ἐξουσίαν ἐπὶ τῆς βροντῆς καὶ τῆς ἀστραπῆς καὶ τῶν ἄλλων μετεωρολογικῶν φαινομένων ⁴⁾. Ἡ δὲ περὶ διώξεως τῆς Λαμίας ὑπὸ τοῦ προφήτου Ἡλίου φαίνεται, ὡς παρατηροῦμεν ἀλλαγῶν (Παραδόσεις σ. 838), ἐπιχωριάζουσα μᾶλλον εἰς τοὺς βουλγαροφώνους κατοίκους τῆς Μακεδονίας. Διότι διὰ τοῦ ἀκραιφνοῦς ἐλληνικοῦ ἀσκήματος Λαμίας δηλοῦσιν οὗτοι τὸν δράκοντα, πρὸς ὃν οὐδὲν κοινὸν ἔχει ἡ Λάμια τῶν ἀρχαίων μύθων, οὔτε τῶν νεοελληνικῶν παραδόσεων καὶ παραμυθίων, οὔτε τῶν παραμυθίων, πλὴν ὀλίγων ἐξακοσίων, αἵτινες φαίνεται εἶναι ἔχοντες πολλήν ὁμοιότητα μετὰ τῶν ἐξακοσίων τῶν βουλγαροφώνων τῆς Μακεδονίας κατοίκων καὶ τῶν Βουλγάρων ⁵⁾. Καὶ εἰς δημῶδη βουλγαρικὰ ἄσματα ὁ ἅγιος Ἡλίας παρίσταται

1) Πολίτου Παραδόσεις ἀρ. 260 σ. 140. 838 κδ.

2) Ἐπίτηδες πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον.

3) Ἀπ' ὅλα δι' ὅλους (περιοδικὸν Ἀθηνῶν) 1901 σ. 159. Πολίτου Παραδόσεις σ. 814.

4) Ἀγγέλους τεταγμένους ἐπὶ τὴν βροντὴν καὶ τὴν ἀστραπὴν ἀναφέρουσιν αἱ Ἐπερωτήσεις Βαρθολομαίου (ἐν *Vassiliev Anecdota graecobyzant.* σ. 18). Ἐν Σολωμονικῇ (κῶδιξ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος τῆς Ἰστ. καὶ ἐθνολογ. εταιρείας φ. 6 α) ἀναφέρεται ἄγγελος τῆς ἀστραπῆς: «Ὁ ὄγδοος ἄγγελος καλεῖται Ἐμπηγήλ· εἶναι τῆς ἀστραπῆς, καὶ γράφον τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς χαρτίν, καὶ οὐ φοβᾶσαι ἀπὸ ἀστραπῆν». Τὸ δ' Ἰατροσόφιον ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 2316 κῶδ. τῆς Ἐθν. βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων φ. 432α (παρὰ *Legrand Bibliothèque grecque vulgaire* τ. II σ. XXI) ὀνομάζει τὸν ἄγγελον Φλογοθεήλ, ὡς ἔχοντα ἐξουσίαν ἐπὶ βροντῆς καὶ χαλάξης, ὃν ὁ ἐπικαλούμενος, ὅταν βροντᾶ ἢ ἀστράπτῃ ἢ χαλαζῶνῃ, σώζεται.

5) Κατὰ τι μακεδονικὸν παραμῦθιον (τῶν Βασιλικῶν τῆς Χαλκιδικῆς), ἡ Λάμια εἶναι ἕνα μεγάλο θεώρατο θηριὸν τετράποδο μὲ τρία κεφάλια, μὲ νύχια ἀγκαθωτά, καὶ δύο φτερά, ποῦ ἔφταναν ἀπὸ ἐδῶ καὶ ὡς κάτω ἔς τὸν κάμπο τὸ ἕνα. (*Abbott Macedonian Folklore* σ. 354. 353). Κατὰ τοὺς βουλγαροφώνους τῆς Μακεδονίας κατοίκους, ἡ Λάμια εἶναι τετράστιον θηριόν, ἔχον γαστέρα τὰ πάντα χωνεύουσαν. Κατὰ δὲ τοὺς Βουλγάρους, ἡ Λάμια ἔχει κεφαλὴν σκύλου μὲ ὀξεῖς ὀδόντας, τέσσαρας πόδας μὲ δυνυχας αἰχμηροὺς καὶ μακρὰν οὐράν, ἀπολήγουσαν εἰς κέρας ὁδὸς ἢ βουβάλου. Γίνεται δ' ἡ Λάμια, ἂν κεφαλὴ ὄψιος τυχεῶς ἀποκοπεῖται ἐμπέσῃ εἰς παρατυχόν κέραν· μετὰ τεσσαράκοντα ἔτη συμφύεται ἡ κεφαλὴ μετὰ τοῦ κέρατος καὶ γίνεται ἡ Λάμια. (*Strauss die Bulgaren* σ. 163).

διώκων Λάμιαν¹⁾, κατὰ δὲ τὰς βουλγαρικὰς δοξασίας ὁ ἅγιος Ἡλίας περιέρχεται τὸν οὐρανόν, ἐποχούμενος χρυσοῦ ἄρματος, καὶ ἀναζητῶν ὅπως τὸν φωνεύσῃ τὸν δράκοντα, τὸν τρώγοντα τὰ γεννήματα εἰς τοὺς ἀγρούς· εὐθὺς δ' ὡς ἴδῃ αὐτόν, βάλλει κατ' αὐτοῦ, προσπαθούντος νὰ κρυβῆ εἰς μεγάλα δένδρα, πύρινα βέλη, τοὺς κεραυνούς· αἱ δὲ ἀστραπαὶ αἱ μὴ συνοδευόμεναι ὑπὸ βροντῶν, δὲν εἶναι κερκυνοί, ἀλλὰ προέρχονται ἐκ τοῦ πυρός τοῦ ἐκπεμπομένου ἐκ τῶν ῥωθῶνων τῶν ἵππων τοῦ ἁγίου καὶ ἐκ τῆς λάμπειος τῆς λόγχης αὐτοῦ²⁾).

Βουλγαρική τις παράδοσις ἀναφέρει φόνον ὑπὸ τοῦ ἁγίου Ἡλίου δράκοντος ἀποστεροῦντος μίαν πόλιν τοῦ ὕδατος, ἀπαιτοῦντος δ' ἐκάστοτε ὡς φόρον μίαν παρθένον³⁾. Ἄλλ' ἢ παράδοσις αὕτη οὐδὲν ἔχει τὸ κοινὸν πρὸς τὸ φαινόμενον τῆς ἀστραπῆς, ὑπαγομένη εἰς τὸν κύκλον τῶν μύθων περὶ δρακοντοκτονίας καὶ σωτηρίας παρθένου ἐκτεθειμένης εἰς βορὰν τοῦ δράκοντος, ὧν πολυπληθεῖς φέρονται παραλλαγαὶ καὶ παρ' ἡμῖν καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς καὶ ὧν ἀρχαῖος μὲν τύπος εἶναι οἱ μῦθοι περὶ Ἡρακλέους καὶ Ἡσιόνης καὶ περὶ Περσέως καὶ Ἀνδρομέδας, νεώτερος δὲ τὸ συναξάριον τοῦ ἁγίου Γεωργίου. Ἡ δοξασία δ' ὅμως ἢ ταυτίζουσα τὸν ἅγιον Ἡλίαν μετὰ μετεωρολογικῶν φαινομένων ἐπικρατεῖ μέχρι τοῦ νῦν ἀκμαία παρὰ τοῖς σλαβικοῖς καὶ ἄλλοις λαοῖς, οὔτινες κατὰ πᾶσαν πιθανότητα παρέλαβον ταύτην μετὰ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας παρὰ τῶν Ἑλλήνων. Εἰς σερβικὰ ἀσμάτια ἀποκαλεῖται *gromovnik Ilija* (ὁ κεραυνοβόλος Ἡλίας), ἢ ἀστραπή καὶ ὁ κεραυνός εἶναι εἰς χεῖρας αὐτοῦ καὶ τιμωρεῖ δι' αὐχμοῦ τοὺς ἀμαρτωλοὺς λαοὺς⁴⁾. Εἰς σερβικὰ καὶ βουλγαρικὰ ἀσμάτια ἀναφέρεται ὅτι ἕκαστος τῶν ἁγίων ἔλαβε μερίδα ἐκ τῶν ἐν τῇ κόσμῳ, καὶ εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἁγίου Ἡλίου ἐδότησαν, κατὰ μὲν τὸ σερβικὸν ἀσμα, ἀστραπή καὶ κεραυνός⁵⁾, κατὰ δὲ τὸ βουλγαρικόν, τὰ θερινὰ νέφη καὶ αἱ θερινὰ βρονταί⁶⁾. Οἱ Βλάχοι πιστεύουσι ὅτι μὲ τὴν ἀστραπὴν καὶ τὴν βροντὴν κυνηγεῖ ὁ ἅγιος Ἡλίας τὸν διάβολον, καὶ κεραυνώνει γάτους καὶ σκύλους, εἰς τοὺς ὁποίους συνήθως οὗτος προσπαθεῖ νὰ κρυβῆ⁷⁾· κατ' ἄλλας παραδόσεις ὁ ἅγιος Ἡλίας κυνηγεῖ τὸν δράκοντα⁸⁾, κατὰ δὲ τοὺς Βλάχους τῆς Τρανσυλβανίας ὁ ἅγιος εἶναι ὁ ὀργίλος κύριος τῆς βροντῆς καὶ τοῦ κεραυνοῦ⁹⁾. Οἱ Ἀλβανοὶ λέγουσιν, ὅτι ὁ Δράκος (*drángkoi*) κρατῶν εἰς χεῖρας τὴν ἀστραπὴν μάχεται πρὸς τὴν Κουτοῒεδρ, πτερωτὴν τεραστίαν δράκαιναν¹⁰⁾. Καὶ

1) *Rosen* Bulgarische Volksdichtungen σ. 36.

2) *M. Arnaudoff* Die bulgarischen Festbräuche, Leipzig 1917 σ. 75 (Bulgarische Bibliothek IV).

3) *Lydia Schischmánoff* Légendes religieuses bulgares ἀρ. 44 σ. 87 κέ.

4) *Grimm* deutsche mythologie σ. 158 (144 δ' ἐκδ.).

5) *Talvj* Volkslieder der Serben, 2ας ἐκδ. σ. 128—129. Νέας ἐκδ. 1853 I σ. 57.

6) *Rosen* Bulgarische Volksdichtungen, Lpz. 1878 σ. 35.

7) *Schott* Walachische Märchen, 1845 σ. 375. *Revue des trad. popul.* 1898 σ. 532—3.

8) *Strauss* die Bulgaren σ. 156—7.

9) *W. Schmidt* das Jahr und seine Tage σ. 13—16.

10) *Jul. Pisko* ἐν Verhandl. d. Berl. Gesellschaft f. Anthropologie 1894 σ. 561—2.

τὰ ἐν Καυκάσῳ ἡμιχριστιανικὰ ἔθνη λατρεύουσι τὸν Ἥλιον ὡς κύριον τῆς βροντῆς καὶ μακαρίζουσι πάντα κεραυνόβλητον, νομίζοντες ὅτι ὁ ἅγιος τὸν παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ¹⁾. Καὶ αὐτοὶ οἱ Μωαμεθανοὶ εἰς τὰς δεήσεις των ἐπικαλοῦνται πρὸς ἀποτροπὴν θυελλῶν τὸ ὄνομα τοῦ Ἥλια²⁾.

Ἡ δοξασία ὅτι ἡ ἀστραπή καὶ ὁ κεραυνὸς παράγονται ἐκ τῆς ἐν τῷ οὐρανῷ γινομένης διώξεως τοῦ διαδόλου ἢ δράκοντος ὑπὸ τοῦ ἁγίου Ἥλια εἶναι ἑλληνικῆ τῶν μέσων χρόνων, διαπλασθεῖσα ἐξ ἀφειτηρίας τῶν βιβλικῶν διηγήσεων περὶ τοῦ προφήτου ὡς ἔχοντος ἐξουσίαν ἐπὶ τοῦ ὕετοῦ³⁾ καὶ ἀναληφθέντος εἰς οὐρανοὺς ἐν ἄρματι πυρός. Κατὰ τὴν Ἀποκάλυψιν τῆς δόξας Ἀναστασίας, ὁ ἅγιος Ἥλιος κρατεῖ ἐν τῷ οὐρανῷ τὰς πύλας τοῦ ὕδατος, ὅταν δ' ἀνοίγωνται αὐταὶ κατέρχεται ἐπὶ τῆς γῆς ὁ ὕετός⁴⁾. Καὶ ἡ μὲν δοξασία αὕτη συνάπτεται πιθανῶς πρὸς τὸ τῆς Γραφῆς περὶ προκλήσεως ὑπὸ τοῦ προφήτου Ἥλιου ὕετοῦ μετὰ μακρὰν ξηρασίαν. Ἡ δ' ἑτέρα περὶ διώξεως δράκοντος ὑπὸ τοῦ ἄρματηλάτου προφήτου, ἐκπηγάζουσα ἐκ τῆς ἑλληνικῆς παραστάσεως τῆς βροντῆς ὡς ὀχήματος θεοῦ⁵⁾ καὶ συναπτομένη πρὸς τὸν μῦθον περὶ τοῦ πυρίνου ἄρματος τοῦ προφήτου, ἐπεκράτει ἐν Ἑλλάδι κατὰ τοὺς μέσους χρόνους. Τοῦτο βεβαιοῦται ἐκ τῆς μαρτυρίας θεολογικοῦ συνταγματίου⁶⁾, ζητοῦντος ν' ἀνασκευάσῃ τὸν φερόμενον λόγον «ὅτι ὁ προφήτης Ἥλιος ἐστὶν ἐν τῷ ἄρματι βροντῶν καὶ ἀστραπτῶν ἐν ταῖς νεφέλαις καὶ ὅτι δράκοντα διώκει»⁷⁾.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

1) *Klappertsch. Reise in den Kaukasus* τ. II σ. 61—1063 *Grimm* σ. 145.—Παρά τοῖς Ὁσσοῦταις τοῦ Καυκάσου. (*Erman. Archiv. u. Kunde Russlands* τ. III σ. 429—*Klemm Allgem. Culturgeschichte* τ. IV σ. 85).

2) Οἱ Κιρκάσιοι τῆς Κασπίας. (*Olearius Reiseschr.* 1647 σ. 522—523—*Grimm* ἐνθ. ἀν.)

3) Βασιλ. Γ' εἶ' 1. ιη' 41—45. Πρβλ. *Λουκ.* 25. *Ίακώβ.* ἐπ. ε' 17.

4) *Apocalypsis Anastasiae*, ed. Homburg σ. 10,4. 11,1.

5) Βλ. *Ἡούχ.* λ. ἐλασιέβροντα· «δοκεῖ ὄχημα τοῦ Διὸς ἢ βροντῆ εἶναι». Ἀπεικόνισις ἐν γιγαντομαχίᾳ ἄρματηλάτου Διὸς (*M. Mayer die Giganten u. Titanen* σ. 391 κέ.). Καὶ οἱ γερμανικοὶ λαοὶ ἐφαντάζοντο τὸν θεὸν τῆς βροντῆς ὡς ἐποχούμενον καὶ τὸν κρότον αὐτῆς ὡς κρότον τοῦ ἄρματος. (*Grimm deutsche mythologie* 4ης ἐκδ. σ. 138—9. τ. III σ. 62). Καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἰνδοί. (*Mannhardt German. Mythen* σ. 120 κέ.)

6) Τὸ περιέχον τὸ συνταγματίον τοῦτο χειρόγραφον, ἀγνωστον πότε γραφέν, εὑρίσκατο ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς ἐν Λέσβῳ μονῆς τοῦ Λειμῶνος, ἐξ αὐτοῦ δ' ἐδημοσίευσεν περικοπὰς τινὰς ὁ Διονύσιος Χαρικλῆς ἐν τῇ σμυρναϊκῇ ἐφημερίδι. Σμύρνη (ἔτ. Β' ἀρ. 68 τῆς 8 Αὐγ. 1871), σημειῶν ἀπλῶς ὅτι ἐν τῷ χειρογράφῳ περιέχονται ἐν εἴδει διαλόγου μεταξὺ Ἐπιφανίου προβάλλοντος ἀπορίας καὶ Ἀνδρέου λύοντος ταύτας ποικίλαι περὶ φυσικῶν φαινομένων δοξασίαι τῶν βυζαντινῶν. Ἐν τῷ λεπτομερεστάτῳ καταλόγῳ τῶν χειρογράφων τῆς μονῆς τοῦ Λειμῶνος τοῦ Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως (Μαυροκορδάτειος Βιβλιοθήκη, Παράρτημα τοῦ περιοδικοῦ τοῦ ἐν Κ/πόλει ἑλληνικοῦ φιλολογικοῦ συλλόγου τ. ΙΕ'—ΙΖ', Ἐν Κ/πόλει 1884—1886) τὸ χειρόγραφον τοῦτο δὲν ἀναφέρεται, πιθανῶς ἀπολοσθεῖν.

7) «ΕΠΙΦΑΝΙΟΣ εἶπεν. Ἄρα ἀληθεύουσιν οἱ λέγοντες ὅτι ὁ προφήτης Ἥλιος ἐστὶν ἐν τῷ ἄρματι βροντῶν καὶ ἀστραπτῶν ἐν ταῖς νεφέλαις καὶ ὅτι δράκοντα διώκει; ΑΝΔΡΕΑΣ. Μὴ γένοιτο! ἐσχάτης ἀνοίας τοῦτό ἐστι καὶ ἀκοῆ (χ. ἀκοή) παραδέξασθαι· ἄνθρωποι φρενοβλαβεῖς ἐξ οἰκίας διανοίας ταῦτα συνεγράψαντο, ὡσπερ ὅτι καὶ στρουθία ὁ Χριστὸς ἐνώπιον τῶν Ἰουδαίων ἐκ πηλοῦ διέπλαττεν, εἰς τὸν ἀέρα ἐπέριπτε καὶ ἐπέταντο, καὶ χιών

Ἄλλοι δὲ παλαιότεροι βυζαντινοὶ συγγραφεῖς μνημονεύουσι μὲν τὴν δημώδη δοξασίαν περὶ διώξεως δράκοντος ὑπὸ τῆς ἀστραπῆς ἢ περὶ καταδιώξεως τοῦ διαδόλου ὑπὸ τοῦ κεραυνοῦ, χωρὶς ὅμως ν' ἀναφέρωσι τὸν Ἡλίαν ὡς τὸν ἐξακοντίζοντα τὸν κεραυνόν. Ὅθεν ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι κοινοτάτη μὲν ἦτο ἡ παράστασις τῆς ἀστραπῆς ὡς διωκούσης καὶ κατακαιούσης δράκοντα ἢ τὸν διάβολον, ἀλλ' ἐπίσης γνωστὴ εἰς τὸν λαὸν κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἡ δοξασία ἢ ἀποδίδουσα τὴν δίωξιν εἰς τὸν ἅγιον Ἡλίαν, καὶ μεγάλως διαδεδομένη, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς διατηρήσεως αὐτῆς παρὰ τῷ καθ' ἡμᾶς λαῷ μέχρι τῆς σήμερον καὶ ἐκ τῆς μεταδόσεως καὶ εἰς ἄλλους λαούς.

Πρῶτος δὲ καθ' ὅσον γινώσκω μνημονεῦει τὴν δημώδη ταύτην δοξασίαν ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός (H' αἰών), ἐν συνταγματίῳ περὶ δρακόντων, ἐν ᾧ προσπαθεῖ ν' ἀνασκευάσῃ αὐτήν, ἐπαγόμενος φυσικὸν λόγον τῆς γενέσεως τῆς βροντῆς¹⁾. Μετὰ δὲ τὸν Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνὸν ἀναφέρει τὴν δοξασίαν ὁ Ψελλὸς (IA' αἰών), πολεμῶν τὴν ἐτέραν ὅτι ὁ κεραυνὸς καταφλέγει δαίμονας, ἦτοι τὴν παρὰ τῷ λαῷ μέχρι τοῦ νῦν φερομένην περὶ κατακεραυνώσεως διαδόλων ὑπὸ τοῦ θεοῦ. Τὸ χωρίον περιέχεται ἐν τῇ Συνόψει αὐτοῦ «περὶ τοῦ τῆς ἀστραπῆς πυρὸς καὶ βροντῆς καὶ κεραυνῶν»· ἐπειδὴ δ' ἐν οὐδενὶ ἐτέρῳ ἀντιγράφῳ τοῦ αὐτοῦ συνταγματίου εὐρίσκεται εἰμὴ μόνον ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 287 ἑλληνικῷ κώδικι (nr. 28a - 29a) τῆς ἐν Μονάχῳ δημοσίας βιβλιοθήκης, κώδικι κατὰ τὴν IB' ἐκδοτικῆς ἐπιτηρίδα γεγραμμένῳ, δύναται τις

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ἀναγνώσει ἡχομιματιζόν· ὅσπερ γὰρ ταῦτα εἰσι θεῶν, οὕτως καὶ αὐτὰ ψεύδος καὶ ἐστὶ κωμικὸν καὶ ὁπόσα οἱ αἱρετικοὶ νοθεύσαντες ἀλλόκοτα ἐδιδάξαν... Ἡλίας οὖν εἰς οὐρανούς οὐκ ἀνέβη, μὴ γένοιτο, οὔτε ἐπὶ ἄρματος κατέβη, χάριν δὲ ἔχει ἐπὶ τοῦ ἕστου, τοῦ παρακαλεῖν τὸν θεόν, ὅπως ἐν καιρῷ ἀνὴρ ᾖ εἰς τὴν γῆν ἕστόν... Περὶ δὲ τοῦ καιεῖν δράκοντα ἢ ἀστραπῆ, οὐκ ἀμφιδάλλω, ἀληθές γάρ ἐστιν, ἀλλ' οὐχ ὁ ἅγιος Ἡλίας ὁ ἀστράπτων ἐστίν, ἀλλ' ὁ ἄγγελος κυρίου ὁ εἰς τοῦτο τεταγμένος [βλ. ἀνωτέρω σ. 7 σημ. 4]· δράκων δὲ γίνεται οὕτως, θεωρεῖ ὁ δαίμων κτλ.».

1) Ἐδημοσιεύθη ἐν *Migne Patr. gr.* τ. 94 σ. 1601. Ἀντιγράφωμεν τὸ συνταγματίον τοῦτο ἐκ τοῦ ὑπ' ἀρ. 308 περγαμηνοῦ κώδικος τοῦ IB' αἰῶνος, παρασημειοῦντες τὰς παρὰ *Migne* διαφόρους γραφάς. «Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ *Περὶ δρακόντων*. Μυθολογοῦσι δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι ὑπὸ βροντῆς διώκεται ὁ δράκων· ἀναλαμβάνεται δὲ εἰς ἀέρα, καὶ θανατοῦται. Ἐγὼ δὲ τοῦτο ἀκούσας ἐγάλασα. Πῶς ποτὲ μὲν ἀνθρωπόμορφον καὶ λογικὸν ποιῶσι, ποτὲ δὲ ὄφιν, ποτὲ δὲ θεῶν ἀντιτασσόμενον καὶ ὑπὸ θεοῦ διωκόμενον; Ὅντως σφαιερὸν ἢ ἀμάθεια. Μέγιστα γὰρ βλαπτόμεθα ἐκ τοῦ μὴ ἀναγινώσκειν τὰς ἱερὰς [*Migne*: θείας] βίβλους, καὶ ἔρουναν αὐτάς, κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον. Ἄλλ' ὁ μὲν στρατιώτης λέγει, ὅτι στρατιώτης εἰμὶ καὶ οὐ χρεῖαν ἔχω ἀναγνώσεως· ὁ δὲ γεωργὸς τὴν γεωργικὴν προφασίζεταί καὶ οἱ καθ' ἑξῆς τὸ αὐτό, καὶ ἐομὲν πάντες ἑλλειπεις. Ἡ δὲ βροντὴ δράκοντα οὐ διώκει, ἀλλ' αἱ βρονταὶ γίνονται ἐκ τοῦ νέφους, ὁπότεν τὸ νέφος νοτιοθὲν εἰς ὑγρότητα, ἐλαυνόμενον δὲ ὑπὸ τοῦ πνεύματος, ἦτοι τοῦ ἀνέμου, ὀγκωθῆ. Ἐλλόντος γὰρ ἔνδον [κῶδ. ἐνδόν] τοῦ πνεύματος καὶ ρήξαντος [κῶδ. ῥήξαν] αὐτό, ἀποτελεῖται ὁ ἤχος. Καὶ ἡ μὲν ἀνωθεν κραυγὴ [*M.* κραγγή] λέγεται βροντὴ· τὸ δὲ ὑπὸ τοῦ πνεύματος βιαζομένου κατενεχθέν [*M.* καὶ κῶδ. βιαζόμενον κατενεχθέντος] ἐπὶ τῆς γῆς λέγεται κεραυνός. Ὅθεν προσπεσὼν εἴτε δώματι εἴτε δένδρῳ διαρρήσει καὶ σχίζει ταῦτα· εἰ δὲ ἀνθρώπῳ εἴτε ἄλλῳ τινὶ ζῳῳ, φόνον ποιεῖ· διότι καὶ ἀνθρώπους καὶ ἕτερα ζῳα πολλάκις βλέπομεν ὑπὸ βροντῆς θανατούμενα καὶ οὐ δράκοντας».

νά υποθέσῃ, ὅτι παρενεδλήθη ὑστερώτερον, καὶ τοῦτο τοσοῦτο μᾶλλον, ὅσον ἐν τῇ αὐτῇ χειρογράφῳ φέρονται (φ. 32^α—33^α) τὰ περὶ βροντῆς καὶ κεραυνῶν κεφάλαια ὡς ἐν ἑτέροις χειρογράφοις. Ὁ βυζαντινὸς οὗτος συγγραφεὺς δέχεται ὡς ἀκριβὲς τὸ φαινόμενον τῆς διώξεως δράκοντος ὑπὸ τοῦ κεραυνοῦ καὶ ἐκθέτει τὴν φυσικὴν δῆθεν αἰτίαν τούτου¹⁾.

Ἡ δοξασία ἦτο γνωστὴ καὶ εἰς τὸν μικρὸν προγενέστερον τοῦ Φελλοῦ Μιχαὴλ τὸν Ἀτταλειάτην, ὅστις ῥητῶς τὴν ἀναφέρει ὡς δημῶδη²⁾, ἐπίσης καὶ

1) «Περὶ βροντῆς... [φ. 28^α] Δαίμονες δὲ ἤκιστα ὑπὸ πυρὸς καίονται· οὐ γὰρ ὑπόκεινται σῶμα. Ὁ δὲ τερατολόγος Πρόκλος, ταῖς Χαλδαϊκαῖς ὑποτυπώσειςιν ἐπεξηγούμενος ἔφη τινὰς τῶν δαιμόνων κολάζεσθαι [κῶδ. κολακεύεσθαι]· καὶ ἔστι τὸ γένος δαιμόνων, τὸν τε ἀδαμάντινον λίθον φοβούμενον καὶ τὸ κουράλιον καὶ τὸ ἀνδροφόνον ξίφος καὶ τὸν κεραυνόν· ἀλλ' οὐδεὶς, οὐδὲ τῶν πάνυ ληρούντων, σωματικόν γένος δαιμόνων ὑπέστησεν [κῶδ. ὑπέστησαν]· ἀλλὰ ταῦτα μὲν τῷ μύθῳ δοτέον καὶ τῇ σκηνῇ· περὶ δὲ τῶν δρακόντων λεκτέον τ' ἀληθές. Ὅτι <τό> τῶν δρακόντων γένος ξηρόν τε τὴν φύσιν ἐστὶν καὶ διαιρεῖται [κῶδ. διαιρεῖ] τὰ σώματα εἰ τις [κῶδ. εἰ] ψάσῃ αὐτῶν ἔνθεν καὶ εὐπρηστός ἐστιν δι' ἣν ἔχει ξηρότητα καὶ πρὸς κατάφλεξιν ἐπιτήδειος [κῶδ. ἐπιτήδιος]· πεφόδηται γοῦν διὰ ταῦτα τὸν κεραυνόν καὶ ἀλώμενον φέρεται διαέριον ἐπὶ σταγανούς τόπους καὶ καταξήρους, καὶ μάλιστα περὶ λίμνας καὶ φρέατα, ἅτε ὄν, ὡς ἔφθην εἰπὼν καὶ τὴν ξηρότητα εὐπρηστός. Καὶ ἀπὸ διαστάσεως τῷ κεραυνῷ πυρὶ καταφλέγεται· ἐκ ἀπὸ τοῦ δράκων φανῆ συρίζων καὶ θυῶν, ἐκίσει δὴ ἀποσκήπτων ὁ κεραυνὸς τὰ παρακείμενὰ τῷ ἔνθεν· γίνεται [κῶδ. γίνεται]. Πολλάκις δὲ καὶ δράκοντος ἄτερ <οἱ> λεγόμενοι [κῶδ. λεγόμενοι] ἀραγμοὶ [ἀραγμοί·] καὶ συριγμοὶ καὶ γρυλισμοὶ ἐφακούσονται· τὸ γὰρ ἀέριον τούτων τῶν ἀραγμῶν τοῖς γαστέροις τούτων σώμασι, ἐκ μὲν ἐπ' ἡρώδην ἐπιπέσει οὐδὲν, οἷζε δὲ κατὰ τὸν ἀδαμάντινον· εἰ δ' ἐπὶ Ἠγήρων, εἰ μὲν μανιότερον [κῶδ. μανιότερον], χότρογυλλῶν ἔχον κείττα, φωροῦντος τοῦ πνεύματος διὰ βάθους καὶ τὸν τοιοῦτον ἦχον ἀποτελοῦντα εἰς ἐπιπέσειν καὶ στεράν [κῶδ. στεράν] τὸν λεγόμενον ἀρασμὸν ἀποτελεῖ, ὅς δὴ περὶ τὸν ἀρασμὸν ἐστὶ, καὶ τὴν ὀνομασίαν εἰληγεν ἀπὸ τῆς τῶν ὀδόντων συγκρούσεως, σκληροὶ γὰρ καὶ οὗτοι ὄντες πρὸς ἀλλήλους ἀντιτυπῶντες ἀράσσουσιν [κῶδ. ἀρράσσουσιν]. Ὅσοι δὲ φασὶ τῶν ἐντετυχηκότων ταῖς τοιαύταις καύσεσιν, ὅτι χότρον γρυλίζοντα ἢ μηκάζον [κῶδ. μυκάζον] αἰπόλιον ἢ βοῦν μυκόμενον [κῶδ. μυκόμενον] ἢ ὄσα δὴ τερατολογοῦσιν, ἑαυτῶν καὶ τῶν ἀκροατῶν καταψεύδονται. Οὐδὲν γὰρ τούτων τεθέανται, ὡς ὁ παρ' Εὐριπίδῃ Ὀρέστης, ἀλλ' ὁ φόβος αὐτοῖς τὰς τοιαύτας μορφώσεις εἰδωλοποίησεν.

Ἱστορία περὶ τῶν δρακόντων.

«Τὸ ὀλεθριώτατον τῶν δρακόντων γένος χειρὶ μὲν ἀνθρωπίνῃ καὶ ἀκμῇ ξίφος ἤκιστα κτείνεται [κῶδ. κτείνεται]· φοβερόν γάρ ἐστι οὐ μόνον τῷ [κῶδ. τῷ] μαχεσθῆναι, ἀλλ' ἦδη καὶ θεασθῆναι· οὐκοῦν τούτῳ τῷ τρόπῳ τὰ πολλὰ διαφθείρεται, σκηπτοῦ αὐτοῖς οὐρανόθεν καταρρηγνυμένου ἐκ θείας δυνάμεως, ἢ σχισματὸς γῆς ἢ πυθμῆσι [κῶδ. πυγμαῖσι] πελαγῶν ἐγκαταρταρούσης καὶ ἐκποντούσης αὐτούς. [φ. 29^α] Οὕτω γοῦν ἐπι [κῶδ. ἐπὶ] ὄψεώδης καὶ δρακοντώδης ἢ ἀμαρτία, οὐ μόνον ὅτι δάκνει θανατηρὰ καὶ ὀλεθρία, ἀλλ' ὅτι καὶ δι' ὄψεως ἐξ ἀρχῆς τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει παραιοσφάρη [κῶδ. παραιοσφάρει] τῷ ταλαιπώρῳ, δικαίως κατὰ [κῶδ. καὶ] τοὺς ὄφεις καὶ δράκοντας ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἐξολοθρεύεται, φλεγόμενη μὲν τῷ θείῳ πρηστηρι [κῶδ. πριστηρι] τοῦ πνεύματος, τοῖς δὲ τοῦ Ἰορδάνου βείθροις ἐγκαταπονυμένη».

2) Μιχαὴλ Ἀτταλειάτ. σ. 311, 16 Bonn: «οἱ δὲ ἰδιῶται μέγιστον ἐρπετόν δρακοντώδες ἀντέλεγον τὴν αἰτίαν τῶν τοιούτων εἰσάγειν παθῶν, ἀρπαζόμενον μὲν ὑπὸ ἀοράτου τινὸς δυνάμεως, θυεῖ δὲ καὶ δυνάμει τῆς ἐν αὐτῷ τραχύτητος καὶ τῶν ἐλιγμῶν τὰ προστυχόντα διαρρηγνύειν, ὅπου δηλαδὴ τύχῃ τὰς ἀντιπτώσεις καὶ ἀντισπάσεις αὐτοῦ προσπειθεῖν καὶ ἀντιδαίνειν τοῖς ἔλκουσι».

εις τὸν κατὰ τὸν IB' αἰῶνα ζήσαντα Μιχαήλ τὸν Γλυκᾶν¹⁾, ὅστις συνάπτων πρὸς ταύτην καὶ ἄλλην δημώδη δοξασίαν, ὅτι ὁ κεραυνὸς διώκει τὸν δαίμονα, παραδέχεται ὅτι δὲν εἶναι «οὗτος ὁ λόγος ἀπόβλητος»²⁾.

Ἐπισημασθεὶς δὲ τῆς δοξασίας ταύτης φαίνονται αἱ θρησκευτικαὶ διηγήσεις περὶ κατακαύσεως δράκόντων ὑπὸ ἀστραπῆς δεήσει ἀγίων, οἷον τοῦ Ἁποστόλου Φιλίππου³⁾ ἢ τοῦ ὁσίου Ἀγαπητοῦ⁴⁾ ἢ καὶ δι' ἀστραπῆς ἐκτοξευομένης ἐξ ἱερᾶς εἰκόνης, ὡς ἀναφέρει ἡ πελοποννησιακὴ παράδοσις περὶ φόνου τοῦ ἐν τῷ Μεγάλῳ Σπηλαίῳ δράκοντος⁵⁾.

Ἐκ τῆς δοξασίας δὲ περὶ διώξεως δράκοντος ὑπὸ τῆς ἀστραπῆς προήλθεν ἡ ἄλλη δοξασία, ὅτι «ἡ ἀστραπή κυνηγᾷ τὰ φίδια», ἣτις πάλιν μετέπεσεν εἰς τὴν ἐπίσης κοινοτάτην πρόληψιν, ὅτι «τὸ βόλι κυνηγᾷ τὰ φίδια». Πιστεύουσι δηλ. ὅτι ὁ πυροβολῶν ὄφιν πάντως ἐπιτυγχάνει αὐτόν· ἐν Κύπρῳ ἀναφέρουσι τοῦτο μόνον εἰς τὴν ἰσοβλοτάτην κουφήν, λέγοντες ὅτι καὶ ἂν μὲ κλειστοὺς ὀφθαλμοὺς πυροβολήσῃς αὐτήν, θὰ τὴν ἐπιτύχῃ ἢ σφαίρα⁶⁾. Οἶονεὶ δὲ ἀναπαράστασις τῆς ἐν τῷ οὐρανῷ διώξεως τοῦ δράκοντος ὑπὸ τοῦ κεραυνοῦ εἶναι τὸ ἐν Ἠπείρῳ συνηθιζόμενον κωδώνισμα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ἢ πομπὴ δηλ. παιδῶν κατὰ τὴν αὐγὴν τῆς 25 Μαρτίου εἰς τοὺς κήπους, τὰς ἀμπέλους, τοὺς ἀγροὺς μετ' ἄσμάτων καὶ κωδωνισμῶν πρὸς ἐκδίωξιν τῶν ὄφειων καὶ τῶν ἄλλων ἔρπετων⁷⁾.

1) Γλυκᾶς σ. 116. 2) Κορη: «ταῦτά ἐστι γένος (δράκόντων) ὄφιν ἀπὸ φημι ἔτι φημι· οἱ πολλοὶ, μέχρι καὶ τήμερον γεγραμμένον ὡς πύρρον· οὐ γὰρ ἐπὶ τούτῃ τὸ ἀστραπαῖον ἄνωθεν καταρρήγνυται πῦρ, ἐπὶ τῇ τοῦ τοιοῦτου δράκοντος ἐμπιπρᾶν... πεφόδηται οὖν διὰ ταῦτα (ὁ δράκων, ἦτοι ὁ μέγιστος ὄφας τοῦ κεραυνοῦ, καὶ ἀλλόμενος ἔστιν ὅτε δι' ἀέρος φέρεται, τόπους τε καθύγρους ἐπιζητεῖ καὶ ἐπὶ λίμνας καταφεύγει· οἶδε γὰρ ὅτι διὰ τὴν ἐνοῦσαν αὐτῷ ἐξηρότητα καὶ ἀπὸ διαστήματος τῇ κεραυνίῳ πυρὶ καταφλέγεται».

2) Αὐτ. σ. 116.

3) Ἀστραπή πυρὸς κατατυφλώνει καὶ ἀποξηραίνει δράκοντα καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ ὄφεις, δεήσει τοῦ ἀποστόλου Φιλίππου. (Πράξεις θ' Φιλίππου περὶ τοῦ ἀναιρεθέντος δράκοντος ἐν *Analecta Bollandiana* τ. IX σ. 246—8).

4) Μάγος τις ἐδείκνυε δράκοντα δῆθεν ἐναέριον φερόμενον, δι' οὗ ἐφόδιζε τὸ πλῆθος, ἀλλὰ δι' εὐχῶν τοῦ ὁσίου Ἀγαπητοῦ «βρονταὶ μὲν συνεχεῖς καταρρήγνυντο, ἀστραπαὶ δὲ φρικώδεις αὐτῶν ἐξετρίβοντο καὶ τὸν φαινόμενον ἐκείνον θῆρα σὺν τῷ μάγῳ διελικμήσαντο». (Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου Ἀγαπητοῦ 7 ἐκ κώδικος τοῦ IA' αἰῶνος, ἐν *Papadopoulos-Kerameus Varia graeca sacra* σ. 117). Ἄλλο θαῦμα τοῦ αὐτοῦ ὁσίου ἦτο ἡ ἀποτέφρωσις «βροντῶν γενομένων καὶ συνεχῶν ἀστραπῶν» δεινοῦ ὄψεως, ὃν εἶχεν ἐν γαστρὶ γυνή τις. (Αὐτ. σ. 127—8).

5) Πολίτου Παράδοσ. σ. 215. 976.

6) Λουκᾶς ἐν Πανδώρα τ. 10' σ. 158.—Οἱ Σέρβοι ἀποδίδουσι βαθυτέραν θρησκευτικὴν ἔννοιαν εἰς τὸν φόνον ὄφως, ὡς συνάγεται ἐκ τῆς ῥήσεως. «Καὶ ὁ ἥλιος ἀκόμα χοροπηδᾷ καὶ χαίρεται, ὅταν κανεὶς σκοτώνῃ τὸ φίδι, καὶ λέγει· Πῶς σκοτώνει τὸ δράκο τὸ μυρμηγκάκι μου!» (*Vuk Stephanovitsch Karadschitsch Volksmärchen der Serben*, Berlin 1851 σ. 335). Οἱ χωρικοὶ τῆς Σύρου πιστεύουσιν ὅτι ὁ φονεὺς ὄφιν ἐξαγνίζει τὰς ἀμαρτίας τῆς ἡμέρας ἐκείνης. (Παρά Α. Κ. Χούμη).

7) Ν. Γ. Μυστακίδου Τὸ κωδώνισμα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ἐν τῇ ἀθηναϊκῇ ἐφημερίδι Φωνὴ τῆς Ἠπείρου 1 Ὀκτωβρ. 1904 ἀρ. 591 σ. 4. Πιστεύουσι ὅτι ἂν τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἀκουσθῇ

Δημιώδη θρησκευτικά βιβλία τῶν μέσων χρόνων ἐμφαίνουσιν ὅτι πλὴν τῶν δοξασιῶν τούτων καὶ ἄλλαι τινὲς μυθολογικαὶ παραστάσεις τῆς ἀστραπῆς καὶ τοῦ κεραυνοῦ ἐφέροντο παρὰ τῇ λαῶ, μὴ διατηρηθεῖσαι, καθ' ἕσπον γινώσκουμεν, μέχρι τῆς σήμερον. Πρῶτον μὲν ὅτι οἱ κεραυνοὶ εἶναι πύρινοι λίθοι, ὡς καὶ σήμερον ἀκόμη τοὺς φαντάζεται ὁ λαός, δι' ὧν οἱ ἐπὶ τῆς βροντῆς καὶ οἱ ἐπὶ τῆς ἀστραπῆς τεταγμένοι ἄγγελοι βάλλουσι τοὺς δαίμονας καὶ κατακαίουσιν αὐτούς¹⁾. Ἐπειτα δὲ ὅτι ἡ ἀστραπή εἶναι ὁ διάβολος, ὅστις κρεμασθεὶς ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἐν νεφέλαις, καταπίπτει ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ πρόσταγμα αὐτοῦ²⁾.

Ἡ ἀρχικὴ μυθολογικὴ παράστασις, ἐξ ἧς προήλθον αἱ δοξασαὶ περὶ διώξεως δράκοντος ἢ τοῦ διαδόλου ὑπὸ τοῦ κεραυνοῦ, εἶναι ἡ αὐτὴ ὁπόθεν ἐξεπήγασαν οἱ παλαιότατοι μῦθοι περὶ δρακοντοκτονιῶν, οἳ οἱ βεδικός περὶ τοῦ φόνου τῶν ὄφειων (Ahi, Vritra, Cushman) ὑπὸ τοῦ Ἰνδρα ὄπλον ἔχοντος τὴν ἀστραπὴν καὶ πολλοὶ ἀρχαῖοι ἑλληνικοὶ μῦθοι, ὧν ἀπηχῆσεις διεσώθησαν εἰς συναξάρια, παραμύθια, παραδόσεις καὶ δημιώδη ᾄσματα³⁾.

Ἐκ τῶν δημοτικῶν ᾄσμάτων ἀξιοσημεῖωτον προπάντων εἶναι ἓν, εἰς τὸν ἀκριτικὸν ἀναγόμενον κύκλον, φερόμενον δ' εἰς πολλὰς παραλλαγὰς, ἐν τῇ ὁποίῳ πρὸς Δράκον ἀντιτάσσεται γυνή, ἡ ὁποία λέγεται κόρη τῆς ἀστραπῆς καὶ ἐγγόνη τῆς βροντῆς, ἀστράπτουσα καὶ κατακαίουσα τοὺς δράκους⁴⁾. Τοῦ

βροντῆ, δὲν ἐξέρχονται ὄφεις. Ἡ ἐπιρροή ἦν αὐτοῦ ἐπὶ τὰς λέξεις: Φευγάτε (ἢ Ἐδγάτε) φίδια καὶ κουστέραις, γιὰτ' ἦρθε τοῦ Βαγδατισμοῦ καὶ οἱ αἱετοὶ κόφουν τὸ κεφάλι, νὰ τὸ ρήξουν ἔς τὸ ποτάμι.

1) Ἐπερωτήσεις Βασιλομανασίου ἐν *Κατοχῆσι* ἀποστόλου, Γραεσοβυζαντινῶ 1893 σ. 18—19. «Καὶ ἔπειτα ἄγγελοι ἐπὶ τὴν βροντὴν καὶ τὴν ἀστραπὴν. Καὶ ὅτε πνεῦμα βούλεται εἰς ἡμῶν (τῶν δαιμόνων) ἐξελεθῆν εἴτε διὰ γῆς εἴτε διὰ θαλάσσης, οὗτοι οἱ ἄγγελοι πυρίνους ἀποστέλλουσι λίθους καὶ ἀπτουσιν ἡμῶν τὰ μέλη».

2) Περὶ τῆς ἀντιλογίας τοῦ διαδόλου Α' ἐν *Κατοχῆσι* ἐνθ. ἀν. σ. 7. «Καὶ ὁ κύριος ἐκέλευσεν αὐτόν (τὸν ἐν νεφέλαις κρεμασθέντα διάβολον), ὡσπερ ἀστραπὴν καταλεθῆν [καθὼ καταλεῖναι] αὐτόν». — Αὐτ. Β' σ. 9: «Καὶ ἐκέλευσεν αὐτόν ὁ Κύριος κατενεχθῆναι ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ὡς ἀστραπὴ πεισόντος τοῦ διαδόλου ἐπὶ τῆς γῆς...»

3) Βλ. τὴν πραγματεῖαν ἡμῶν *Τὰ Δημιώδη ἑλληνικὰ ᾄσματα περὶ τῆς δρακοντοκτονίας τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐν Λαογραφίᾳ* τ. Δ' σ. 185—235 καὶ *Παραδόσεις* σ. 971 κέ.

4) Ἀναγραφὴν τῶν παραλλαγῶν τοῦ ᾄσματος βλ. ἐν *Λαογραφίᾳ* τ. Δ' σ. 182. Πρόσθετος *Passow* 508. 509. Κατὰ τὰς διαφόρους ταύτας παραλλαγὰς ἡ κόρη εἶναι τῆς ἀστραπῆς παιδί, τῆς βρονταρίας ἢ τῆς βροντῆς ἐγγόνι, ἡ ἔχει τοὺς γονεῖς οὐρανίονας καὶ ἀδελφοὺς κυρίου τῆς ἀστραπῆς καὶ τῆς βροντῆς (*Passow* 510, Τραπεζοῦντος) ἡ πατέρα ἔχει τὴν ὀμίχλην καὶ μητέρα τὴν νεφέλην, αὐτὴ δὲ εἶναι ὁ κεραυνός (τὸ ἀστραπόβολο, ὁποῦ τοὺς δράκους καίγω, ἡπειρωτικῆ, *Arabianar*. ἀρ. 449 σ. 270). Κεραυνός λέγεται ἡ κόρη καὶ ἐν ἄλλαις παραλλαγαῖς ἀστροπέλεκτο, ἐν κερκυραϊκῇ (*Κοντιῦ ᾄσματα δημοτικὰ Κερκύρας* σ. 12) ἀστραπόβολος, ἐν θεσσαλικῇ (*Πολίτου Παραδόσεις* σ. 993) ἀστραπόβολο, ἐν γορτωνιακῇ (*Λάσκαρη ἢ Λάστα* σ. 411) δρακοπέλεκτος, ἐν θρακικῇ (*Λουλουδοπούλου Συλλογὴ* σ. 62) βροντήρι, ἐν στερεοελλαδικῇ (*Γαϊτρίδου Συλλογὴ δημοτ. ᾄσμ.* σ. 66). Ἐν ἀνεκδότῳ παράλλαγι χιακῇ (Καρδαμύλων παρὰ Στ. Βίου) δὲν ἀναφέρεται γυνὴ ἀντίπαλος τοῦ δράκοντος, ἀλλ' αὐτός ὁ ἦρωες Γιαννάκης εἶναι «τῆς ἀστραπῆς παιδίον καὶ τῆς βροντῆς ἀγγόνιον καὶ τῆς ἀνεμοταραχῆς εἶναι τρισέγγονόν της». Ὅμοιως καὶ ἐν ἀνεκδότῳ κερκυραϊκῇ (*Ἀργυράδων παρὰ Μαλβίνας Σαλδάνου* [[ἐδημοσιεύθη ἐν *Λαογραφ.* Η' 533, 9.]] προσέρχεται μὲν ὁ Γιάννης πρὸς τὸν δράκοντα μετὰ τῆς κόρης, ἀλλ' ἀπειλῶν αὐτόν λέγει ὅτι εἶναι ἀστροπέλεκτο ποῦ καίει τοὺς δρακόντας καὶ μάννα ἔχει τὴν ἀστραπὴν καὶ πατέρα τὸ βρόδος.

ἄσματος τούτου ὑπάρχει καὶ ἄλβανικὴ παραλλαγή (τῆς Κάτω Ἰταλίας), ἀναφέρουσα ἀντὶ δράκοντος τὴν ἀντίστοιχον ἄλβανικὴν *Κλυσ'έδραν*· «ποιὰ εἶν' ἡ γενιά σου, κόρη; ἐρωτᾷ ἡ Κλυσ'έδρα.—Εἶμαι κόρη τῆς Σελήνης καὶ πατέρα ἔχω τὸν Ἥλιο, κ' ἐγὼ εἶμαι ἡ ἀστραπή τοῦ οὐρανοῦ ποῦ πέφτω ἔς τὰ βουνὰ καὶ ἔς τοὺς κάμπους»¹⁾).

Ἄλλου δὲ δημοτικοῦ ἄσματος, εἰς πλείστας παραλλαγὰς φερομένου²⁾, μία μόνον παραλλαγή, ἡπειρωτικὴ, ἀναφέρει «γιὸν τῆς ἀστραπῆς»·

κ' ἐγὼ εἶμαι ὁ γιὸς τῆς ἀστραπῆς, θ' ἀστράφω γὰρ σὲ κάψω.

Οὗτος εἶναι ὁ ἀντρειωμένος γιὸς τῆς χήρας, ἀντίπαλος δὲ αὐτοῦ εἶναι ἡ Λάμια, ἡ ὁποία «φοβήθηκε τὴν ἀστραπήν» καὶ τὸν ἀφῆκεν ἐλεύθερον³⁾. Ἔχομεν οὕτως, ὡς ἐν τῇ μακεδονικῇ παραδόσει καὶ ταῖς βουλγαρικαῖς, τὴν ἀστραπήν ἀντιτασσομένην κατὰ Λαμίας.

Εἰκονικαὶ ἐκφράσεις περὶ ἀστραπῆς καὶ βροντῆς ἐν τῇ γλώσσῃ, ὑποκρύπτουσαι μυθολογικὰς παραστάσεις ἢ παρέχουσαι ἀφετηρίαν πρὸς διάπλασιν μύθων, δύνανται γὰρ θεωρηθῶσιν αἰ ἀκόλουθοι.

Α'. Ἀστραπή ὡς βέλος. Οἱ ναυτικοὶ παρ' ἡμῖν παρομοιάζουσι τὰς βολὰς τῆς ἀστραπῆς πρὸς πληγὰς δόρατος· «Ὁ θεὸς ρίχτει ἀστραπαῖς σὰν κονταριαῖς» λέγουσι⁴⁾. Καὶ κατὰ τὴν μακεδονικὴν παράδοσιν αἱ ἀστραπαὶ εἶναι σαγιτταὶς πύριναις, ποῦ τὰς ρίχτει ὁ ἀέρας Ἥλιος διὰ γὰρ σκοτώσῃ τὴν Λάμιαν, καὶ πέφτουν ὡστὲρ αἱ τὴ γῆν σὰν κρουσμέναις πέτραις. Ἡ παράστασις τοῦ κεραυνοῦ ὡς βέλους ἢ λόγχης τοῦ Διὸς εἶναι συνηθεστάτη εἰς τοὺς ἀρχαίους ἑλληνικοὺς μύθους⁵⁾. Ἐν τοῖς Βέβαις γὰρ ἀστραπή παρίσταται ὡς βέλος⁶⁾. Καὶ παρὰ τοῖς σημιτικοῖς λαοῖς ἀνευρίσκονται ὅμοιαι παραστάσεις· κατὰ τινὰ ταλμουδικὸν μῦθον ὁ λίθος τῆς Λιλίθ καταπίπτει εἰς τὴν γῆν ἐν σχήματι βέλους μετὰ τῆς ἀστραπῆς⁷⁾.

Β'. Ἀστραπή ὡς μάστιξ. Ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, οἱ Ἀδριανουπολίται φαντάζονται ὅτι αἱ ἀστραπαὶ παράγονται ἐκ τῆς κινήσεως τῆς μάστιγος τοῦ προ-

1) *Rada* Rapsodie d'un poema albanese, raccolte nelle colonie del Napoletano. Firenze 1866 σ. 71—2, βλ. καὶ σ. 35. Κόρη τῆς φύσεως καὶ τῆς βροντῆς ἀναφέρεται καὶ ἐν τῇ ἐσθωνικῇ *Kalewipoeg*. (Revue des trad. popul. τ. IX σ. 14).

2) *Ποίητον Ἐκλογαὶ* ἀρ. 90.

3) *Χασιώτου* Συλλογὴ τῶν κατὰ τὴν Ἠπειρον. δημ. ἄσματων σ. 138.—Ὅτε δ' ὁμοῦς ὁ γιὸς τῆς ἀστραπῆς, οὔτε «τοῦ βρόντου ἢ θυγατέρα» (*Passow* ἀρ. 509) ἐξεπήγγασαν ἢ ἔχουσι τι κοινὸν πρὸς τοὺς «υἱοὺς βροντῆς» τοῦ εὐαγγελίου (*Μάρκ.* γ' 17), ὡς ὑποθέτει ὁ Σίττλ (εἰς Ἡσιόδ. Θεογον. 140).

4) *Κυπριακὸς* ἐν *Φιλίστορι* τ. Α' σ. 242.

5) Βλ. τὰς μαρτυρίας παρὰ *Roscher* die Gorgonen σ. 78 καὶ *Schwartz* die Poet. Naturanschauungen τ. II σ. 97 καὶ. Βλ. καὶ τοῦ αὐτοῦ *Prähistorisch-anthropolog. Studien* σ. 322.

6) *Archiv f. Religionswissenschaft* 1898 σ. 130.

7) *Gruppe Griech. Mythol* σ. 773.

φήτου Ἡλία. Ὁ Ζεὺς, κατὰ τὴν ὁμηρικὴν ῥῆσιν¹⁾, ἰμάσσει ἤτοι πλήττει διὰ κεραυνῶν τὴν γῆν. Ὡς εἰκόνα δὲ τῆς ἀστραπῆς ἐξηγοῦσιν τινες μετὰ πολλῆς πιθανότητος τὴν ἐχιδνήσσαν ἰμάσθλην τῶν Ἐρινύων²⁾. Ἀστραπὴ δ' εἶναι καὶ ἡ χρυσοῦ μάστιξ τοῦ Ἰνδρα ἐν βεδικῷ ὕμνῳ³⁾. Εἰς γερμανικὰς παραδόσεις ἀναφέρεται ὁ μὲ τὴν κυανθὴν μάστιγα κυνηγῶν τὸν διάβολον⁴⁾ ἢ πυρίνη γυνὴ ἐν καταιγίδι κρατοῦσα μάστιγα εἰς τὴν χεῖρα⁵⁾.

Γ'. Βροντὴ ὡς κρότος πετάλων ἵππου. Ὅταν βροντᾷ ἐν Ἀραχόβῃ τῆς Λεβαδείας λέγουσι: «Ὁ Θεὸς καλλιγών τάλουγὸ τ» ἢ «Βροντοῦν τὰ πέταλα ἀπ' τάλουγο τοῦ Θεοῦ»⁶⁾. Ἡ παράστασις τῆς βροντῆς ὡς κρότου τῶν πετάλων ἵππου εἶναι συνήθης καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους καὶ εἰς ἄλλους λαούς. Ὁ Ὀράτιος ἀναφέρει τοὺς tonnantes equos τοῦ Διὸς⁷⁾, κατὰ δὲ τοὺς ἑλληνικοὺς μύθους ἵππος τοῦ Διὸς ἦτο ὁ Πήγασος, φέρων εἰς αὐτὸν τὸν κεραυνόν⁸⁾. Ὁ Schwartz⁹⁾ παραθέτει εἰκόνας γερμανῶν ποιητῶν, παριστώντων τὴν βροντὴν ὡς καλπασμὸν ἵππων ἢ ὡς κρότον ὀπλῶν καὶ ἵππειων πετάλων. Οἱ Ἀλταϊκοὶ Τάταροι καὶ οἱ Τελεῦται πιστεύουσιν ὅτι ὁ Θεός, ὃν φαντάζονται ὡς πολὺν ἵππεα, ἔχει πολλοὺς ἵππους, καὶ ὅταν ἵππεύῃ ὁ μὲν ποδοβολητὸς προξενεῖ τὴν βροντὴν, οἱ δὲ ἀπὸ τῶν πετάλων σπινθήρες τὴν ἀστραπὴν¹⁰⁾.

Δ'. Βροντὴ ὡς γαμήλιοι κρότοι. «Ὁ Θεὸς παντρεύει τὸ ὕγιό του», λέγουσιν ἐν Ζακύνθῳ ὅταν ἀστράπτῃ καὶ βροντᾷ ἐν Σύμῃ δὲ «ὁ Θεὸς παντρεύει τὴν κόρη του»¹²⁾. Οἱ ἐν τῷ οὐρανῷ κρότοι οὕτως παρομοιάζονται πρὸς τοὺς κατὰ τὴν τέλεσιν γάμου κρότους τῶν πυροβολημάτων, γάμοι δ' ἐν οὐρανοῖς ὑποτίθεται ὅτι γίνονται ἐν τῇ οἰκογενεῖα τοῦ Θεοῦ. Ε'. Βροντὴ ὡς κρότος κυλιομένων πιαγμάτων. Ὁ Θεὸς κυλάει τὰ σκιά του εἰς τὸν οὐρανὸν» (ἐν Κύπρῳ) ἀλλοῦ τῆς Ἑλλάδος: «ὁ Θεὸς κυλάει τὰ πιαγία του»¹³⁾. Ἐν Ἀμφίσσῃ τὰ παιδία ἐπιφρονοῦσιν, ὅταν βροντᾷ: «Ρῆξι:

1) Ἠλ. Β 782.

2) Rapp ἐν Roscher's Lex. d. Mytholog. τ. I σ. 1314.

3) Rig veda, trad. Langlois VI, 3, 2, 11. Mannhardt German. Mythen σ. 120.

4) Grimm deutsche mythologie σ. 148 ὁ' ἐκδ.

5) Laistner Nebelsagen σ. 45. — Καὶ ρωμανικὴ τις παροιμία: «Φεύγει σὺν νά τὸν κυνηγοῦν μὲ πυρίνη μάστιγα» (Zanne Proverbele românilor τ. II ἀρ. 5287) ἐννοεῖ πιθανώτατα τὴν ἀστραπὴν.

6) B. Schmidt Volksleben d. Neugriechen σ. 33.

7) Horat. Carm. I 34, 7.

8) Ἡσιόδ. Θεογον. 286. Σχόλ. Ἀριστοφ. Εἰρ. 723.

9) W. Schwartz die Poet. Naturanschauungen τ. II σ. 132 κέ. Ursprung der Mythologie σ. 166.

10) Klemm Allgem. Culturgesch. τ. III σ. 86.

11) B. Schmidt ἐνθ. ἀν. σ. 32.

12) Ζωγράφ. ἀγών Α' 215. Ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει τῆς πραγματείας ταύτης εἶχον ἀναγράφῃ ἄλλως τὴν φράσιν «ὁ Θεὸς παντρεύει τὰς θυγατέρας του» καὶ προσέθετον ὅτι κα πυροβολοῦσι κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ ἐν τῷ οὐρανῷ γάμου ταῦτα δὲ κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ Συμμαίου καθηγητοῦ Ἀντωνίου Οἰκονόμου. Ἀλλ' ὁ Δημοσθ. Χαδιαρᾶς ἐν τῷ Ζωγραφείῳ ἀγῶνι διορθῶναι καὶ βεβαιῶναι, ὅτι δὲν συνηθίζουσι νά πυροβολῶσι.

13) Myriantheus die Aqvins σ. 141 κέ.

παππού, τὰ καρύδια σου!» Οἱ ἄσκοι τοὺς ὁποίους φαντάζονται ὅτι κυλῖει ὁ θεὸς εἶναι ἐκεῖνοι, ἐξ ὧν ἐκχέεται ὁ ὄμβρος, τὰ ὄμβροφόρα νέφη. Καὶ κατὰ τὴν ἀστείαν ἐξήγησιν, τὴν ὁποίαν ὁ Ἀριστοφάνειος Σωκράτης ἐξευρίσκει τῆς αἰτίας τῆς βροντῆς, ἀφετηρίαν ἔχων πιθανῶς δημῶδη ἀντίληψιν, αἱ νεφέλαι «βροντῶσι κυλινδόμεναι»¹⁾. Αἱ δ' ἐπιφωνήσεις τῶν Ἀμφισσέων παίδων ὑπενθυμίζουσι τὴν παρομοίωσιν τῶν Γάλλων τοῦ Ποατού, οἵτινες λέγουσιν, ὅταν βροντᾷ, ὅτι ὁ θεὸς ἀνακατῶνει τὰ καρύδια του²⁾. Ἐπίσης πολλαχοῦ τῆς Γαλλίας φαντάζονται ὅτι ἡ βροντὴ προκαλεῖται ἐκ τῆς παιδιᾶς τοῦ κυνδαλισμοῦ (jeu des quilles) ἢ τῆς σφαιροβολίας, παιζομένης ἐν τοῖς οὐρανοῖς ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἢ τῶν ἀγγέλων ἢ τοῦ ἀποστόλου Πέτρου³⁾. Τὰς αὐτὰς δὲ παραστάσεις ἀπαντῶμεν καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς⁴⁾.

Γ'. Ἐρῖς νεκρῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. «Κυνηγάει ὁ παππούλης σου τὴν κυροῦλα σου» (ὁ πάππος τὴν μάμμην), λέγουσιν ἐν Πελοποννήσῳ αἱ μητέρες πρὸς τὰ παιδιά ἐρωτῶντα περὶ τοῦ αἰτίου τῆς βροντῆς. Ἐν Βελδεντῶ δὲ τῆς Πιερίας: «Κρούει ἡ θιὸς d μπάμπου» ἢ «τ θιοῦσσα»⁵⁾ (=Κτυπᾷ ὁ θεὸς τὴν γραῖαν μάμμην, ἢ τὴν γυναῖκά του θεάν). Ἡ παιδικὴ αὕτη ἐξήγησις εἶναι πιθανῶς λείψανον παναρχαίας μυθολογικῆς παραστάσεως, καθ' ἣν οἱ τεθνεῶτες προσήρχοντο ἐπίκουροι εἰς τὸν θεὸν τῆς βροντῆς. Ἐν τοῖς Βέδαῖς οἱ Μαροῦτ (οἱ ἄνεμοι) καὶ πνεύματα τεθνεῶτων ἀναφέρουσι τὸν Ἴνδραν. Πρὸς τοὺς μύθους τούτους, οὓς διὰ μακρῶν ἐξτάζει, συγκαρίνει ὁ Mannhardt γερμανικοῦς περὶ τῆς μαινομένης στρατῆς (des wütenden Heeres)⁶⁾. Οἱ δὲ Βούλγαροι πιστεύουσι ὅτι αἱ ψυχαὶ τῶν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς γεννηθέντων κλητῶν καταλείπουσαι τὸ κομῆσθαι σῆμα, τρέχουσι πρὸς βοήθειαν τοῦ ἀγίου Ἡλία, διώκοντος Λάμιαν⁷⁾.

Τὸν νεκρὸν πάππον, ὡς αἰτίον τῆς βροντῆς, ἀναφέρουσι παίζουσαι καὶ Γαλλίδες μητέρες ἐν Μορβάν, λέγουσαι ὅτι κινεῖται καὶ ἀναζητεῖ τὰ ὑποδήματά του⁸⁾. Ἀλλαχοῦ δὲ συνηθέστερον ἀναφέρονται ἔριδες ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ἐν Dinan τῆς Γαλλίας ὅταν βροντᾷ λέγουσιν ὅτι ὁ διάβολος δέρει τὴν γυναῖκά του⁹⁾, ἀλλαχοῦ δὲ ὅτι ὁ Βαραβάς δέρει τὴν γυναῖκα του ἢ τὴν κρημνί-

1) Ἀριστοφάν. Νεφ. 375.

2) L. Pineau Le Folk-lore du Poitou, Paris 1892 σ. 521.

3) Ἐν Dinan, ὁ θεὸς παίζει σφαίραν. (Revue des trad. popul. 1902 τ. 17 σ. 139). Ὁ θεὸς παίζει κύνδαλα, quilles, ἐν Λιμουζίνῃ (αὐτ. σ. 341) ἐν Βαλλωνίᾳ τῆς Βελγικῆς (αὐτ. σ. 85), ἐν Ile-et-Vilaine ὁ Χριστὸς (αὐτ.).

4) Παρὰ Γερμανοῖς: Schwartz Ursprung der Mythologie, Berlin 1860 σ. 5. 85. Der heutige Volksglaube u. der alte Heidentum, Berlin 1862 σ. 77 κέ. ἐν Zeitschrift des Vereins f. Volksk. τ. VII σ. 5 κέ. — Παρὰ Πολωνοῖς (Κουγιαδία): Hessische Blätter f. Volksk. 1904 τ. III σ. 123.

5) Ἀρχαία νεωτ. ἑλλην. γλώσσης Α' β' σ. 86.

6) Mannhardt Germanische Mythen σ. 41 κέ.

7) Rosen Bulgar. Volksdichtungen σ. 36.

8) Revue des trad. popul. 1897 τ. XII σ. 495.

9) Αὐτ. 1902 τ. 17 σ. 139. Ἐν Πεθεμοντίῳ, ὅτι ὁ διάβολος ὀδηγεῖ τὴν γυναῖκά του εἰς ἄμαξαν 'l diaò a mena fòmma 'n carossa. (Archivio per le tradiz. popol. 1900 σ. 205).

ζει ἀπὸ τὸ παράθυρον ¹⁾. Οἱ ἰθαγενεῖς τῶν νήσων Tonga πιστεύουσιν ὅτι πρᾶγεται βροντὴ καὶ ἀστραπή, ὅταν ἐρίζωσι πρὸς ἀλλήλους οἱ θεοί ²⁾.

Ζ'. Βροντὴ ὡς γογγυσμός. Ἐν Κεφαλληνίᾳ λέγουσιν «ἐδόγγυξε τὸ Κορῶνι» (ἀκρωτήριον τῆς νήσου) ἀντὶ ἐδρόντησεν ³⁾.

ΑΣΤΡΟΠΕΛΕΚΙΑ.—Ὁ κεραυνὸς λέγεται ἀστροπελέκι ⁴⁾, σπανιώτερον δὲ ἀστροποπελέκι ⁵⁾, ἢ ἀστροπελέκιον ⁶⁾, ἢ ἀστροπέλεκο (τὸ), ἢ ἀστροπέλεκας (ὁ) ⁷⁾, ἢ ἀστραπόβολο (τὸ), ἢ ἀστραπόβολος (ὁ) ⁸⁾, ἢ ἀστραπόπετρα ⁹⁾. Ἡ σύνθεσις τῆς λέξεως (ἐκ τοῦ ἀστραπή καὶ πέλεκυς ¹⁰⁾, τοῦ ἀστραπή καὶ πέτρα καὶ βάλλω) φανερώνει ὅτι ὁ λαὸς φαντάζεται τὸν κεραυνὸν ὡς πέλεκυν, λίθον, ἢ βλήμα. Ὅντως δὲ ὁ κεραυνὸς θεωρεῖται ὡς βέλος, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, διὸ καὶ περιφραστικῶς λέγεται «τοῦ θεοῦ τὸ βόλι» ¹¹⁾. Εὐρίσκεται δὲ ἐπὶ τῆς γῆς ἐν σχήματι λιθίνου πελέκεως ἢ σκεπάρνου ἢ ὡς μαῦρον στρογγύλον πετράδιον. Πιστεύουσι δ' ὅτι τὸ βλήμα τοῦ κεραυνοῦ, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν ἀθηναϊκὴν παράδοσιν εἶναι πελεκοῦδι (ἀπόκομμα) ἀστρου, ἀφοῦ ἐκ τῆς συγκρούσεως ἀστρων προέρχεται ἡ ἀστραπή, πίπτει ἐπὶ τῆς γῆς ὡς λίθος ἄμορφος, εἰσχωρῶν ἐντὸς αὐτῆς εἰς βάθος τεσσαράκοντα ὀργυιῶν καὶ ἔτι παραμένων κεχωσμένος ἐπὶ

1) Revue des trad. popul. 1894 τ. 9 σ. 502. 1902 τ. 17 σ. 86.

2) Klamm Allgem. Culturgesch. τ. II σ. 219.

3) Βλ. ἀνωτέρω σ. 2 σημ. β.

4) «Πέφτουν ἀστροπελέκια» = ἀστράπτει. «Ἀστροπελέκι καὶ φωτιά νὰ σὲ κάψῃ!» συνήθης κατάρα. «Νὰ μὲ κάψουν τὰ δώδεκ' ἀστροπελέκια» ὄρκος ἐν Ἀθήναις. Ἡ λέξις εὐχρηστος ἀπὸ τῶν μέσων χρόνων. Βλ. Ἄνθ. Λαζάρου τ. 10 σ. 177. Ducange Glossar. Graecit. λ. ἀστροπελέκη (ἀστροπελεκεῖν, γρ. ἀστροπελέκιν). Ἀστροπελέκι ἐν τῇ τραγωδίᾳ Ζήνωνι (πρ. Γ' στ. 24. 61. 274 παρὰ Σάθα Κρητ. θέατρον σ. 50. 51. 60 καὶ ἀλλαχοῦ). Γύπαρις πρ. Β' στ. 255 παρὰ Σάθα σ. 212.

5) Ἐν Κερκύρᾳ καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐν δημοτικῷ ᾄσματι, ποιηθέντι ἴσως ἐν Κερκύρᾳ, παρ' Ἀραβαντιν. Συλλογ. σ. 12. Ἐν Μελενίκῃ τῆς Μακεδονίας ἀστροποπελέκι (Ἀθην. τ. ΚΕ' σ. 295). Ἐν Κύπρῳ στροποπελέκι (Λαογραφ. Ε' 620). Ὁ τύπος στροποπελέκιν (στροδοπελέκιν) εὐρίσκεται ἐν μεσαιωνικῷ γλωσσαρίῳ. (Ducange λ. στραπή).

6) «Ἀστροπελέκιον καὶ φωτιά νὰ πέσῃ νὰ σὲ κάψῃ!» ἐν κρητικῷ κωμαστικῷ διστίχῳ. (Φραντζεσκάκη Ἀριάδνη σ. 37).

7) Ἐν Ἠπείρῳ. Κατ' ἀναφορὰν δὲ πρὸς τὴν θεασίαν περὶ διώξεως δράκοντος ὑπὸ τῆς ἀστραπῆς ὁ κεραυνὸς λέγεται εἰς θρακικὸν δημοτικὸν ᾄσμα δρακοπέλεκας (Λουλουδοπούλου Συλλογὴ σ. 69).

8) Τὸ ἀστραπόβολο (ἐν Πάτραις, Ἀκαρνανίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ), ὁ ἀστραπόβολος ἐν ᾄσματι τῆς Μαγνησίας. (Πολίτου Παραδόσεις σ. 993).

9) Ἐν Μαλγάροις (Λαογραφ. ἀρχ. ἀρ. 156). Ἐν τῷ Ἐρωτοκρίτῳ (Δ 1685) πέτρα τῆς ἀστραπῆς, ἀλλ' ἐν τῷ αὐτῷ ποιήματι φέρεται πολλάκις καὶ τὸ σύνθετο ἀστροπελέκι.

10) Ὁ Κορῶνις (Ἄτακτα τ. Δ' 37) ἐτυμολογεῖ ἀπὸ τοῦ ἀστράπτω καὶ πέλεκυς. Ἀλλαχοῦ δ' ὁμοῦς (Πλούταρχ. τ. Γ' σ. 180) ἐξηγεῖ ὀρθότερον τὴν λέξιν «ὁ μετ' ἀστραπῆς ἢ δὲ ἀστραπῆς πέλεκυς». Ὁ Perrot (Histoire de l'art τ. VI σ. 118) ὑπολαβὼν ὅτι εἶναι σύνθετος ἡ λέξις ἀπὸ τοῦ ἀστρου, μεταφράζει pierre astrale.

11) Ἐν πελοποννησιακῇ κατάρᾳ. (Λελέκου Ἐπιδόρπιον σ. 207). Ἄλλη περίφρασις ἐν ὁμοίᾳ κατάρᾳ (αὐτ. σ. 208) : «Νὰ σὲ βαρέσῃ ἢ μαύρῃ στάλα».

τεσσαράκοντα ἡμέρας ὠριμάζει, ἤτοι σχηματίζεται ἐντελῶς καὶ εἶτα ἀνέρχεται ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας εἰς τὸ σημεῖον ὅπου ἐδυσθίσθη. Ἐν τῇ γῆ προσκτάται θαυμασίας δυνάμεις, ὧν ἕνεκα οἱ εὐρίσκοντες τοιοῦτον λίθον τὸν ἔχουσιν ὡς φυλακτὸν (περίαπτον, φυλακτῆριον), πιστεύοντες ὅτι φέρει εὐτυχίαν εἰς τὸν κάτοχον καὶ ὅτι διαλύει τὰς μαγγανείας καὶ ἀποτρέπει πᾶν κακόν ¹⁾· προπάντων δὲ προφυλάσσει ἀπὸ τοῦ κεραυνοῦ ²⁾· ἰαματικὰς ἰδιότητας ἔχει καὶ τὸ νερόν, εἰς ὃ ἐμβαπτισθῆ τοιοῦτος λίθος ³⁾. Ἀλλὰ τὰς δυνάμεις ταύτας χάνει, εὐθύς ὡς οὐρήσῃ ἐπ' αὐτοῦ ὁ διάβολος, ὅστις σπεύδει πρὸς τοῦτο ἅμα ὡς ἀναφανῆ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς ὁ λίθος, μόνον δ' ἂν προφθάσῃ κανεὶς νὰ τὸν πάρῃ «πρὶν τὸν μαγαρίσῃ ὁ Σεῖτάνης», εἶναι φυλακτό ⁴⁾.

Θεωροῦνται ὡς κεραυνοὶ λίθοι λίθινοι πελέκεις προϊστορικοὶ τῆς λιθίνης περιόδου ἢ ἀκωκαὶ βελῶν, ὧν εὐρίσκονται πολλοὶ καὶ ἐν Ἑλλάδι ⁵⁾. Σπανιώτατα δ' ἐκλαμβάνονται ὡς ἀστροπελέκια καὶ τεμάχια καρτίου κρυστάλλου (quartz) καθὼς καὶ μέλανα λεῖα στρογγύλα πετράδια.

Ἡ δοξασία αὕτη εἶναι ἀρχαιοτάτη· οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ὑπελάμβανον τὴν ἀστραπὴν ὡς πηγὴν γενέσεως καὶ ὑπέθετον ὅτι αὕτη παράγει τὰ ὕδνα ⁶⁾ καὶ τοὺς μαργαρίτας ⁷⁾. Τὰ ἀστροπελέκια ἐκάλουν κεραυνίας λίθους, ὡς τοιαύτας δ' ἐθεώρουν προϊστορικοὺς λιθίνοὺς πελέκεις ἢ ἀερολίθους ⁸⁾. Εἰς τούτους δ' ἀπέδιδον βεβαίως τὰς αὐτὰς θαυμασίας δυνάμεις, ἃς ἀποδίδει εἰς τὰ ἀστροπελέκια νῦν ὁ λαός, καὶ ἔκαμνον χρῆσιν αὐτῶν εἰς καθάρσεις ⁹⁾, ἢ τοὺς εἶχον ὡς περίαπτα. Εἰς πέλεκυς τῆς νεολιθικῆς περιόδου εὐρέθεις ἐν Ἀργολίδι, ἀποκεί-

1) Ἡ δεισιδαιμονία ἐπικρατεῖ πρὸς τὸν αἰῶνα τῆς Ἑλλάδος· ἐνιαχοῦ δ' ἔχουσι τὰς κεραυνίας λίθους καὶ ὡς προδοσκάνια. Ταῦτα καὶ εἰς τὴν παρρησίαν παρατήρησαν. Βλ. *Perrot* ἐνθ. ἀν. σ. 123. *Σακελλαρίου* Κυπριακά τ. Α' σ. 771 (ἐνθα περὶ τῶν ἐν Κύπρῳ δεισιδαιμονιῶν). Ἀστροπελέκια, νεολιθικοὶ λίθινοι πελέκεις, ὡς φυλακτῆρια κατὰ πυρκαϊᾶς, ἐν Σύμῃ: *R. M. Dawkins* ἐν *Essays and Studies pres. to W. Ridgeway* σ. 170.

2) Αἰτωλικὴ δεισιδαιμονία.

3) *Πολίτου* Παραδόσεις σ. 140 (Μακεδονία). Ἀλμαλί Μαλγάρων.

4) Αἰτωλικὴ δοξασία. (Λαογραφ. ἀρχεῖον ἀρ. 148).

5) Περί τῶν ἐν Ἑλλάδι εἰρημάτων ὄπλων καὶ ἐργαλείων τῆς λιθίνης περιόδου βλ. *A. Dumont* ἐν *Revue archéologique* 1867 τ. 15 σ. 358. *Γ. Φίνλεϋ* Περί τῆς ἐν Ἑλλάδι προϊστορικῆς ἐποχῆς, Ἀθ. 1867. *Th. Heldreich* ἐν *Verhandl. d. Berl. Gesellschaft f. Anthropologie* 1873 σ. 111 καὶ *Perrot* ἐνθ. ἀν. σ. 107. 114 καὶ.

6) Εἰς τοὺς ὑπὸ *H. Martin* (βλ. κατωτέρω) μνημονευομένους συγγραφεῖς πρόσθετος καὶ *Πλουτάρχ.* Συμπροσ. Α' 2 σ. 664. *Εὐτεκνίου* παράφρ. τῶν Ὀππιαν. ἀλιευτ. Β 10 σ. 117 *Lehrs*.

7) Πρόσθετος ἐπίσης εἰς τοὺς ὑπὸ *H. Martin* μνημονευομένους συγγραφεῖς καὶ *Τζέτζ.* Χιλιάδ. ΙΑ' 160. *Φιλῆ Ζ.* ἰδιότ. 1882—5· «Ἰγρὸν δὲ ρυέν τῷ στομάχῳ τῆς πίννης, | εἰς ἀστραπῆς ἔλλαμψιν εὐρέθη λίθος. | Κινούμενον δὲ τῇ καθαιρχθείσῃ ζέσει, | εἰς μαρμαρυγὴν ὀργανοῦται μαρμάρου» [γρ. μαργάρου]. Καὶ παρ' ἡμῖν ὁμοίως πιστεύεται ὅτι ἡ πίννα ἐνέχει ἐνίοτε μαργαρίτην.

8) Βλ. *H. Martin* *La foudre et le feu St. Elme dans l'antiquité* ἐν *Revue archéologique* 1865 τ. 12 σ. 293. *Daremberg et Saglio* *Dictionnaire des antiquités* λ. *Securis*.

9) *Πορφύρ.* β. Πυθαγ. 17.

μενος δ' εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικὸν ἀρχαιολογικὸν μουσεῖον, ἔχει ἀβραξακικήν ἐπιγραφὴν καὶ παράστασιν μυήσεως ἢ ἄλλης τινὸς θρησκευτικῆς τελετῆς, ἕτερος δ' ὁμοῖος πρὸς τοῦτον ἀπόκειται ἐν τῷ βρετανικῷ μουσεῖῳ¹⁾. Ἄλλος δὲ λίθινος πέλεκυς μὲ παράστασιν τοῦ Αἰῶνος καὶ μαγικήν ἐπιγραφὴν εὑρίσκεται ἐν τῷ αὐλικῷ φυσιογραφικῷ μουσεῖῳ τῆς Βιέννης²⁾. Ἐπίστευον δ' ὅτι τὰ τοιαῦτα περίπτα προφυλάττουσιν ἀπὸ τοῦ κεραυνοῦ, ὡς συνάγεται ἔκ τινος ὁδηγίας πρὸς κατασκευὴν αὐτῶν³⁾. Καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ὁμοίως ἐθεωροῦντο οἱ κεραύνιοι λίθοι ὡς πολύτιμοι, χρησιμεύοντες ἴσως ὡς περίπτα⁴⁾.

Συνέχεον δ' οἱ ἀρχαῖοι καὶ τοὺς ἀερολίθους πρὸς τὸν κεραυνόν⁵⁾, πολλοὶ δὲ συγγραφεῖς τοῦ Β' μ. Χ. αἰῶνος καὶ ἐφεξῆς ἀναφέρουσιν ὅτι ὁ κεραυνὸς ἐνσκήπτει ἐνίοτε ὡς λίθος ἢ θεῖον⁶⁾. Καὶ εἰς τινὰς τῶν ἀρχαίων μύθων ὑπεμφαίνεται πιθανῶς ἢ παράστασις τοῦ κεραυνοῦ ὡς λίθου καταπίπτοντος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὴν γῆν ἢ ὡς ἔχοντος τὸ σχῆμα πελέκεως. Οἱ λίθοι τοὺς ὁποίους καταπίνων ἐξήμει ἔπειτα ὁ Κρόνος, κατὰ τινὰ εὐστοχὸν ἐρμηνείαν τοῦ μύθου, εἶναι αὐτὸς ὁ κεραυνός, ὁ καταπίπτων ἐκ τοῦ οὐρανοῦ προσωποποιουμένου ἐν τῷ Κρόνῳ⁷⁾. Τοιαύτην ἐννοίαν ἔχει, κατ' ἄλλην τινὰ ἐρμηνείαν, καὶ ὁ μῦθος περὶ γεννήσεως τῆς Ἀθηνᾶς ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διός, ἤτοι τῆς ἀστραπῆς ἐκ τῆς ἐν τῷ οὐρανῷ νεφέλης, καὶ τὰ διημιτῆ παλλάδια ἐν ἀρχῇ ἦσαν κεραύνιοι λίθοι⁸⁾. Τοιοῦτοι δὲ λίθοι πρέπει ἴσως νὰ θεωρηθῶσαν καὶ ὁ ἐν Μαντινείᾳ εὑρεθεὶς καὶ φέρων τὴν ἐπιγραφὴν Διὸς κεραυνῶν⁹⁾ καὶ ὁ ἀκαρνανικὸς τῆς Ἀθηνᾶς

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

1) *A. Dummler* ἐν *Revue archéologique* 1875 σ. 299—300. Εἰς ἀνατ. ἰθυσ. ἀλ. κατὰ *Revue* ἐνθ. ἀν. σ. 123.

2) Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ *R. Wünsch* ἐν *Archiv f. Religionswiss.* 1909 τ. 12 σ. 32 κέ.

3) «Περίπτον δὲ πρὸς κεραυνὸν ἔξει, ἐάν λίθος παράγων ἐπιγράφας ἔχῃς ἐν τῇ οἰκίᾳ ἀφία ἀφρόξ». (*Τιμόθ. Γαζαῖος* ἐν *Hermes* τ. III σ. 130). Ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω ὁ κεραυνὸς λίθος προφυλάσσει ἀπὸ τοῦ κεραυνοῦ καὶ κατὰ τὴν σημερινὴν αἰτωλικὴν δοξασίαν. Τὴν αὐτὴν δύναμιν ἀποδίδουσιν εἰς αὐτὸν καὶ ἐν Γαλλίᾳ (*Revue des tradit. popul.* 1906 τ. 21 σ. 2. 3. 4. 171)· ἐν Γερμανίᾳ (*Verhandlungen der Berl. Gesellschaft f. Anthropologie* 1893 σ. 558 κέ. 1894 σ. 197. *Zeitschrift des Vereins f. Volksk.* 1899 τ. IX σ. 232. *Wuttke deutscher Volksaberglaube* § 111. *Hessische Blätter f. Volksk.* 1912. τ. XI σ. 221. *Usener* ἐν *Rhein. Mus.* τ. 60 σ. 19=Kl. Schriften τ. IV σ. 487. *Andree* *Ethnographische Parallelen u. Vergleiche.* Neue Folge σ. 32)· ἐν Ἰταλίᾳ, ἐν Δανίᾳ (*Revue de l'histoire des religions* 1912 τ. 61 σ. 269. 270)· ἐν Πολωνίᾳ (αὐτ. σ. 34), ὡς ἐπίσης καὶ οἱ Λέτται (*Mannhardt* ἐν *Zeitschrift f. Ethnologie* 1875 σ. 294), οἱ Ἑσθωνοὶ (*Andree* ἐνθ. ἀν. σ. 35), οἱ Ἰνδοὶ (αὐτ. σ. 37), οἱ Ἰαπωνοὶ (αὐτ. σ. 39) καὶ οἱ μαῦροι τῆς Χρυσῆς ἀκτῆς ἐν Ἀφρικῇ (αὐτ.).

4) Ἄννα ἢ Κομνηνὴ (Γ' 10 σ. 177) ἀναφέρει θῶρον Ἀλαξίου τοῦ Κομνηνοῦ εἰς τὸν ῥῆγμα Ἀλαμανίας: «ἀστροπελέκιν δεδεμένον μετὰ χρυσαφίου».

5) *Martin* ἐνθ. ἀν.

6) *Martin* αὐτ. 1866 τ. XIII σ. 4 κέ. Πρὸς καὶ *Ἰωάνν. Ἀντισχ.* ἀπ. 82 ἐν *Müller FHG* τ. IV σ. 575.—Τοῦτο ἐπαναλαμβάνουσι πολλοὶ συγγραφεῖς τοῦ μεσαίωνα καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων. (*Martin* ἐνθ. ἀν. τ. XII σ. 6—7).

7) *M. Meyer* ἐν *Rocher Lex. d. Mythol.* τ. II σ. 1525.

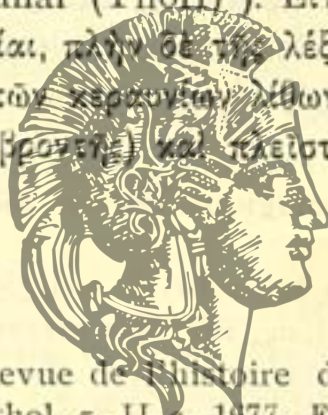
8) *Dummler* ἐν *Pauly-Wissowa Real-Encycl.* τ. II, 2 σ. 1989.

9) *Fougères* *Mantinée* σ. 222. *Usener* ἐν *Rhein. Mus.* τ. 60 σ. 1 κέ.=Kl. Schriften τ. IV σ. 471 κέ.

Διός, καὶ οἱ μνημονευόμενοι ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ζεὺς Καππώτας παρὰ τὸ Γύθειον, καὶ ὁ ἐν Δελφοῖς λίθος, ὃν ἐλέγετο ὅτι ἐξήμεσεν ὁ Κρόνος ¹⁾). Φαίνεται δὲ πολὺ πιθανὴ ἢ εἰκασία, ὅτι τὰ διπετῆ παλλάδια ἦσαν κεραῦνιοι λίθοι, τὴν δὲ λατρείαν τούτων δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν μέχρι τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων ²⁾). Παρατηροῦμεν προσέτι, ὅτι ὁ τρίτος τῶν κατασκευαζόντων τὸν κεραυτὸν Κυκλώπων, ὁ Ἄργης, ἢ προσωποποιία τοῦ κεραυτοῦ, ὀνομάζεται ὑπὸ Ῥωμαίων ποιητῶν Πυράκμων ἢ Ἄκμων, ἄκμων δ' ἐσήμαινε πιθανῶς ἐν ἀρχῇ τὸν κεραῦνιον λίθον ³⁾). Τὸ ἔμβλημα τοῦ Λαβρανδέως Διὸς ὁ διπλοῦς πέλεκυς, ἴσως ἐδήλου τὸν κεραυτὸν, ἢ δὲ λατρεία αὐτοῦ, ἐν Καρίᾳ ἐπιχωριάζουσα, ἴσως ἐν παλαιστάτοις χρόνοις ἦτο ἐλληνικὴ ⁴⁾). Πολλὰ δ' ὑπάρχουσι τεκμήρια ὅτι καὶ ἡ παλαιστάτη Ῥωμαϊκὴ λατρεία τοῦ Iuppiter Feretrius ἢ lapis ἦτο τοῦ κεραυτοῦ θεοῦ, τὸ δ' ἔμβλημα αὐτοῦ ὁ πυρίτης λίθος ἦτο τοῦ κεραυτοῦ σύμβολον ⁵⁾).

Καὶ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς προσομοιάζουσι τοὺς κεραυτοὺς λίθους πρὸς πελέκειν ⁶⁾), ἐξ οὗ ἐμφαίνεται, ὅτι κυρίως ὡς τοιοῦτους ἐθεώρουν τοὺς λιθίνους πελέκειν. Οἱ Γερμανοὶ ἐπίσης Donneraxt (πέλεκυν βροντῆς) καλοῦσι τὸν κεραῦνιον λίθον· καὶ ὁ πέλεκυς παρὰ τοῖς ἀρχαιότεροις ἐθεωρεῖτο ὡς σύμβολον τοῦ θεοῦ τῆς βροντῆς Thunar (Thōrr) ⁷⁾). εἶναι δὲ παρὰ τοῖς Γερμανοῖς κοινόταται αἱ τοιαῦται δοξασίαι, πλὴν δὲ τῆς λέξεως Donneraxt καὶ ἄλλαι εἶναι ἐν χρήσει πρὸς δῆλωσιν τῶν κεραυτῶν λίθων, ὡς Donnerstein (λίθος βροντῆς), Donnerkeil (σφῆν βροντῆς) καὶ κλείεται ἄλλαι ⁸⁾). Καὶ ἄλλοι δὲ πολλοὶ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

1) *Dummler* ἐνθ. ἀν.

2) Βλ. *A. Reinach* ἐν *Revue de l'histoire des religions* 1909 τ. 60 σ. 331 κέ.

3) *Roscher Lex. d. Mythol.* τ. II σ. 1077. Εἰς τὴν σανσκριτικὴν *asman* σημαίνει ἀμφότερα, κεραυτὸν καὶ λίθον. (*A. Pictet Origines indoeuropéennes* τ. I σ. 149—150. III σ. 448—9, 2ας ἐκδ.).

4) *Roscher* αὐτ. τ. II σ. 1776. *Die Gorgonen* σ. 78 κέ. Τὸ ἔμβλημα τοῦ διπλοῦ πελέκειν εὐρέθη καὶ ἐν τοῖς ἀνακτόροις τῆς Κνωσοῦ, καὶ ἐκ τῆς λέξεως λάβρυς σημαίνουσης τὸν πέλεκυν ἐτομολογοῦσι καὶ τοῦ λαβυρίνθου τὸ ὄνομα καὶ τὴν ἐπίκλησιν τοῦ Λαβρανδέως Διὸς. (Πρὸβλ. καὶ *Evans* ἐν *Annual of the British School at Athens* 1899—1900 σ. 32 κέ.) Πέλεκυν φέρει καὶ ὁ Ζεὺς Δολιχγυρὸς παρὰ τοῖς Κομμαγηνοῖς. (*Roscher Lex.* I σ. 1193). Τινὲς εἰκάζουσι ὅτι καὶ ἡ τοῦ Διὸς Καταιβάτου λατρεία ἔχει ἀναφορὰν πρὸς τὸν κεραυτὸν. (Αὐτ. τ. II σ. 1000—1. *Fougères* *Mantinée* σ. 223. *Usener Kl. Schriften* IV σ. 488 κέ.).

5) Βλ. *Roscher* τ. II σ. 674 κέ. *Wissowa Religion u. Kultus der Römer*, Münch. 1902 σ. 103. *Helbig die Italiker in der Poebene* σ. 93. 94.

6) Σώτακος παρὰ *Plin.* N. H. 38, 9, 135 (ἐν εἶδος αὐτῶν, τὸ ἐρυθρὸν, λέγει προσομοῖον πρὸς πελέκειν : *similes esse securibus*).

7) *Grimm deutsche mythologie* 4ης ἐκδ. σ. 149. *Mannhardt Germanische Mythen* σ. 13. 109 κέ. *Usener* σ. 489 κέ.

8) *Grimm* ἐνθ. ἀν. σ. 149 κέ. τ. III σ. 67. *Deutsches Wörterbuch.* λ. *donnerkeil, donneraxt.* *J. W. Wolf Beiträge zur deutschen Mythologie* 1852 τ. I σ. 67. *Mannhardt* ἐνθ. ἀν. σ. 10 κέ. 109. *Bartels Beiträge zur Steinbeil-Aberglauben in Nord-Deutschland* ἐν *Verhandl. d. Berl. Gesellschaft f. Anthropologie* 1893 σ.

λαοί τῆς Εὐρώπης, τῆς Ἀσίας, τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἀμερικῆς ἔχουσιν ἐν τιμῇ τοὺς λίθους, τοὺς ὁποίους νομίζουσιν ὡς προερχομένους ἐκ τοῦ κεραυνοῦ, καὶ συνάπτουσι πολλὰς δεισιδαιμονίας πρὸς τούτους ¹⁾: τοιοῦτους δὲ πλὴν τῶν προϊστορικῶν λιθίνων πελέκειων καὶ βελῶν ὑπολαμβάνουσι καὶ ἀερολίθους ²⁾ καὶ βελεμνίτας ³⁾. Οἱ Γάλλοι τοὺς κεραυνίους λίθους καλοῦσι pierres de foudre ἢ pierres du tonnerre (πέτρας κεραυνοῦ ἢ πέτρας βροντῆς) ⁴⁾, οἱ Ἄγγλοι thunderstones (πέτρας βροντῆς) ἢ thunderaxes (πελέκεις βροντῆς) ⁵⁾, οἱ Ὁλλανδοὶ dondersteen (πέτρας βροντῆς) ἢ donderkloot (σφαίρας βροντῆς), οἱ Ἰσπανοὶ piedras de rayo (ἀστραπόπετραις) ⁶⁾, οἱ Λέττοι Perkuno akmun (πέτρας τοῦ Περκούν ἢ τῆς βροντῆς) ⁷⁾, καὶ τὰ ὀνόματα ταῦτα ἐμφαίνουσιν, ὅτι καὶ παρὰ τοῖς λαοῖς ἐκείνοις ἐπικρατοῦσιν αἱ αὐταὶ παραστάσεις περὶ τοῦ κεραυνοῦ ὡς καταπίπτοντος εἰς τὴν γῆν ἐν σχήματι λιθίνου βέλους ἢ πελέκειος. Αἱ δοξασαὶ αὐταὶ εἶναι κοιναὶ καὶ εἰς τοὺς Ἰταλοὺς ⁸⁾, τοὺς σκανδιναυικοὺς λαοὺς ⁹⁾, τοὺς Ἱρλανδοὺς ¹⁰⁾, τοὺς Βοημούς ¹¹⁾, τοὺς Νοτίους Σλάβους ¹²⁾,

558—564. *Andree* ἐνθ. ἀν. σ. 32. *Hessische Blätter f. Volksk.* 1902 σ. 11. 1912 σ. 221. *Seligmann* der böse Blick τ. II σ. 25.

1) Βλ. *R. Andree* ἐνθ. ἀν. σ. 29—41 (*Der Donnerstein*). Τὴν μονογραφίαν τοῦ *Ch. Blinkenberg* *The Thunderweapon in Religion and Folklore* (Cambridge 1911) δὲν ἠδυνήθην νὰ ἴδω, γινώσκω δὲ ταύτην ἐκ τῆς ἐκδόσεως τῆς *Revue de l'histoire des religions* 1912 τ. 66 σ. 269—272.

2) *Revue des tradit. popul.* 1902 σ. 170—341.

3) *Grimm* *Deutsches Wörterbuch* λ. donnerkeil. *Verhandlungen d. Berl. Gesellsch.* 1893 σ. 562 κέ. *Revue des tradit. popul.* 1893 σ. 304. 1901 σ. 601 κέ. 606—7. *Seligmann* der böse Blick τ. II σ. 25.

4) *Revue des tradit. popul.* 1893 σ. 249. 1896 σ. 47. 1902 σ. 140. 1906 σ. 1 κέ. 169. 171. *Bulletins de la Société d'Anthropologie de Paris* 1887 τ. X σ. 402 κέ. *Andree* σ. 36. *Saint-Yves* *Talismans tombés du ciel* ἐν *Revue des sciences ethnographiques et sociales* 1909 σ. 175—192. Δυστυχῶς δὲν ἠδυνήθην νὰ μελετήσω τὴν μονογραφίαν τοῦ *Em. Cartailiac* *L'âge de pierre dans les souvenirs et superstitions populaires*, Paris 1877.

5) *E. B. Tylor* *Early history of mankind* σ. 223.

6) *Andree* σ. 36.

7) *Mannhardt* ἐν *Zeitschrift f. Ethnologie* 1875 σ. 291.—Ὁμοιαὶ ὀνομασίαι συνηθίζονται καὶ εἰς ἀσιατικούς λαοὺς· οἱ Μαλαῖοι καλοῦσι τοὺς κεραυνίους λίθους batu gontur (πέτρας ἀστραπῆς), οἱ δὲ Ρετζάγκ τῆς Σουμάτρας Ἀνάκ πιτάς (παιδιά ἀστραπῆς) (*Andree* σ. 38).

8) *La Calabria* τ. XII σ. 8. *Andree* σ. 36. *Ant. de Nino* *Usi abruzzesi* τ. II σ. 36. *Gius. Bellucci* *La gradina nell' Umbria*, Perugia 1903 σ. 34. Τοῦ αὐτοῦ, *il feticchismo primitivo in Italia*, Perugia 1907 σ. 19. 72. 76.

9) *Revue de l'hist. des religions* 1912 τ. 66 σ. 269.

10) Ἐν Ἱρλανδίᾳ προϊστορικὰ βέλη πιστεύουσιν ὅτι εἶναι κεραυνοὶ βαλλόμενοι ὑπὸ ἐξωτικῶν κατὰ ἀνθρώπων καὶ ζῴων, καλοῦνται δὲ saigead (σαγίτται) : *Andree* σ. 35.

11) *Verhandl. d. Berl. Gesellsch. f. Anthropologie* 1894 σ. 197.

12) *Andree* σ. 34. Ὀνομάζουσι τὰ λιθίνα προϊστορικὰ βέλη strelica (σαῖττίτσα) ἢ nebesca strelica (οὐρανοῦ σαῖττίτσα).

τοὺς Οὐγγρῶν 1). Οἱ Φίννιοι καλοῦσι τοὺς κεραυνοὺς λίθους τοῦ Οὐκκο, θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοῦ ἀνέμου 2). Καὶ οἱ Τούρκοι ὀνομάζουσι *ildivrim taş* ἤτοι κεραύνια κύπελλα τὰστροπελέκια 3). Παρατηρήθησαν δ' αἱ τοιαῦται δοξασίαι καὶ παρὰ τοῖς Ἰακούταις τῆς Σιβηρίας 4) καὶ παρὰ πολλοῖς ἄλλοις λαοῖς τῆς Ἀσίας 5), καθὼς καὶ παρὰ τοῖς μαύροις τῆς Ἀφρικῆς 6) καὶ παρὰ τισι λαοῖς αὐτόχθοσι τῆς Ἀμερικῆς 7).

Ὅχι μόνον δ' ἡ παράστασις τοῦ κεραυνοῦ ὡς λιθίνου ὄπλου εἶναι κοινὴ εἰς λαοὺς διαφορωτάτους, ἀλλὰ καὶ αἱ συναπτόμεναι πρὸς αὐτὸν δεισιδαίμονες δοξασίαι. Εὐνόητος ὡς ἐκ τῆς ὑποτιθεμένης προελεύσεως αὐτῶν εἶναι ὁ δεισιδαίμων σεβασμὸς πρὸς τὰ ἀστροπελέκια καὶ αἱ ἀποδιδόμεναι εἰς αὐτὰ μαγικαὶ δυνάμεις. Ἀνωτέρω ἐγινε λόγος περὶ τῆς θρησκευτικῆς σημασίας τῶν κεραυνίων λίθων παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ περὶ τῆς χρήσεως αὐτῶν ὡς περιάπτων ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοὺς ἀρχαίους καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς πιθανώτατα χρόνους, καθὼς καὶ περὶ τῆς ἀποδιδόμενης εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ ὑπὸ ἄλλων λαῶν δυνάμεως πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κεραυνοῦ. Ὡς περιάπτα ἐχρησίμευον λίθινοι πελέκει, ἐκλαμβανόμενοι ὡς κεραύνιοι λίθοι, καὶ παρὰ τοῖς Ρωμαίοις ἢ τοῖς Τυρρηνοῖς 8). Ἐξηκολούθησε δ' ἡ τοιαύτη χρῆσις αὐτῶν καὶ παρὰ νεωτέροις λαοῖς 9). Ἀποδίδουσι δ' εἰς αὐτοὺς προπάντων λαματικὰς ιδιότητας 10), τὰς ὁποίας μεταδίδουσι εἰς τὸ ὕδωρ ὅπου τοὺς ἐμβαπτίζουσι, διότι πολλοὶ λαοὶ ὡς ὁ ἡμετέρος πιστεύουσιν ὅτι τὸ τοιοῦτο ὕδωρ θεραπεύει τοὺς πάσχοντας, πίνοντας ἢ νεκρωμένους ἐν αὐτοῦ 11). Καὶ ἡ ἀρχαία τοῦ ἡμετέρου λαοῦ περὶ εἰσχωρήσεως τοῦ κεραυνοῦ εἰς μέγα βάθος ἐντὸς τῆς γῆς καὶ βαθμιαίας ἐπειτα ἀνόδου αὐτοῦ εἰς τὴν ἐπιφάνειαν

1) Archiv f. Religionswissenschaft 1899 σ. 329.

2) *Castrén* Finnische Mythologie σ. 42. 43.

3) *Perrot* Histoire de l'art τ. VI σ. 120.

4) *Matériaux pour l'histoire de l'homme* 1877 σ. 254. *Bulletins de la Société d'Anthropologie de Paris* 1887 τ. X σ. 405.

5) *Schulenburg* ἐν *Verhandl. d. Berl. Gesellschaft f. Anthropol.* 1894 σ. 559. *Andree* σ. 37—39.

6) *Andree* σ. 39—40. *Klemm* Allgemeine Culturgeschichte τ. III σ. 359.

7) *Andree* σ. 40—1. *Revue des tradit. popul.* 1905 σ. 138—140.

8) *Gius. Bellucci* Amuletti italiani antichi e contemporanei σ. 19. *Καββαδίου* Προϊστορικὴ ἀρχαιολογία σ. 20.

9) Ἰταλία : βλ. τὰς ἐν τῇ προηγουμένη σελίδι σημ. 8 ἀναγραφόμενας μαρτυρίας. Γαλλία : *Revue des trad. popul.* 1906 τ. 21 σ. 4. Ἀλλαχού : *Andree* σ. 32 κέ. *Seligmann* der böse Blick II 25.

10) *Andree* ἐνθ. ἀν. *Revue des trad. pop.* 1906 τ. 21 σ. 4. 5. 6. 168—172. τ. 6 σ. 36.

11) Ἰρλανδία, ὁ κεραύνιος λίθος ἐμβαπτίζεται εἰς νερόν, τὸ ὅποιον πίνουν οἱ ἄρρωστοι. (*Andree* σ. 35). Ἐν Ἀσίᾳ οἱ Σάν καὶ οἱ Καχύαι (πρὸς βορρᾶν τῆς Βέρμας) τὸ ὕδωρ εἰς ὃ ἐνεβάπτισαν λίθινα ἐργαλεῖα διδουσι πρὸς πόσιν εἰς ὠδινούσας ὡς ὠκυτόκιον. (Αὐτ. σ. 37). Πολλοὶ λαοὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ Ἰνδικοῦ παλάγου ἐμβαπτίζουσιν ὁμοίως ἀστροπελέκια εἰς ὕδωρ καὶ διδουσι τοῦτο πρὸς πόσιν εἰς ἀσθενεῖς. (Αὐτ. σ. 38).

γειαν άνευρίσκειται και παρ' άλλοις λαοίς. Ἐν Γαλλίᾳ πιστεύουσιν ὅτι μετὰ τῆς ἀστραπῆς καταπίπτουσι λίθοι, εἰσχωροῦντες εἰς τὴν γῆν μέχρι βάθους ἐννέα ποδῶν (ἐν Γιβρόνδῃ) ἢ ἑπτὰ (ἐν Ἀβεϋρών) καὶ ἔπειτα ἀνέρχονται ἕνα πόδα κατ' ἔτος μέχρις οὗ ἐξέλθωσιν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν ¹⁾. Κατὰ τοὺς Σλάβους τῆς Μοραβίας ἀπὸ τὰ βάθη τῆς γῆς ὁ κεραυνὸς ἀνέρχεται εἰς τὴν ἐπιφάνειαν μετὰ ἑπτὰ ἔτη ²⁾, καὶ κατὰ τοὺς Λέττους μετὰ ἑπτὰ ἡμέρας ³⁾. Οἱ δὲ Ἴταλοὶ (τῆς Καλαβρίας) λέγουσιν, ὅτι βυθιζόμενος ἑπτὰ σπιθαμὰς εἰς τὸ ἔδαφος, ἀνέρχεται κατὰ μικρὸν ἕκαστον ἔτος καὶ φθάνει εἰς τὴν ἐπιφάνειαν μετὰ ἑπτὰ ἔτη ⁴⁾. Τὴν αὐτὴν δοξασίαν ἔχει καὶ ἀσιατικὸς λαός, οἱ Βιρμαῖοι, οἵτινες λέγουσιν ὁμοίως ὅτι ὁ κεραυνὸς βυθιζόμενος ἀνέρχεται ὕστερον εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, ὅπου θέτουσιν ἀγγεῖον, ἵνα ἐν καιρῷ εἰσέλθῃ εἰς αὐτό ⁵⁾. Οὕτω βλέπομεν ὅτι ὡς ὁ ἑλληνικὸς καὶ οἱ ἄλλοι λαοὶ οἱ συμμεριζόμενοι τὴν δοξασίαν ταύτην ὀρίζουσιν ἕνα τῶν ἱερῶν ἀριθμῶν (ἑπτὰ, ἐννέα ἢ τεσσαράκοντα) πρὸς ὑπολογισμὸν τοῦ βάθους, εἰς ὃ εἰσχωρεῖ ὁ κεραυνός, καὶ τοῦ χρονικοῦ διαστήματος τῆς παραμονῆς αὐτοῦ εἰς τὰ ἔγκατα τῆς γῆς.

[[*Προσθήκη.* Σχετικὴ πρὸς τὰ ἀνωτέρω ἐν σ. 9 κέ. ἐκτιθέμενα περὶ ἀστραπῆς καὶ κεραυνοῦ ὡς παραγομένων ἐκ τῆς διώξεως τοῦ διαβόλου ἢ δράκοντος εἶναι καὶ ἡ ἀκόλουθος ἐν Πόντῳ δοξασία τῶν πλάκων (δράκων), πελώριος ὄφις, τετράπους, πτερωτός, κατοικεῖ σπηλιῶς ἐξ ἧς βρούσει, ἐνίοτε δὲ καὶ εἰς τὰς λόχμας τῶν δασῶν καὶ τοὺς βράχους, πάντοτε δὲ ὑπὸ τὴν γῆν. Ὁ ἀνθρώπος οὐδέποτε βλέπει αὐτόν, εἰμὴ πῦρ καὶ πλάκας τεθνεῶτα, ὅταν προγευθῇ δὲ κεραυνῷ ὑπὸ τοῦ θεοῦ, πρὸς ὃν εἰσέρχεται ἐχθρικῶς. Διότι πρὸς αὐτὸν κεραυνῷ ἐν τῇ δημῳδαί φαντασίᾳ ἀφαιρᾶ εἰς τὸν φόνον δράκοντος, αἱ δὲ βροχαῖται βροχαὶ καὶ αἱ πλήμμυραι τῶν παταγῶν εἰς τὸ νὰ μεταφέρωσι τὸ πτώμα αὐτοῦ εἰς τὴν θάλασσαν». (Παρά Α. Παπαδοπούλου 1908)]] ⁶⁾.

* Β΄. ΤΕΛΩΝΙΑ ⁷⁾

*Τελώνια (Διόσκουροι, Φλόξ ἁγίου Ἑλμου). Φθοροποιὰ καὶ δυσσοίωνα (*Ελένη). — Παναγία. — Τελώνια, διάττοντες ἀστέρες.*

Τὰ ἠλεκτρικὰ φλόγια, τὰ ἐν ὥρᾳ τριχυμίας ἐπιφαινόμενα ἐν πλοίοις ἐπὶ τῶν ἄκρων τῶν ἱστίων ἢ ἐπὶ τῶν κεραιῶν, ἀποκαλοῦσιν οἱ ναῦται *Τελώνια* ⁸⁾ καὶ ἐκλαμβάνουσιν ὡς οἰωνοὺς ἀπαισίους, προαγγέλους κεραυνῶν καὶ τριχυμίας,

1) *Revue des trad. populaires* 1906 τ. 21 σ. 2.

2) *Andree* σ. 33.

3) *Αὐτ.* σ. 34.

4) *Αὐτ.* σ. 37.

5) *Αὐτ.* σ. 37.

6) [[*Πρβλ. καὶ Λαογρ. Β΄, 222,2*]].

7) [[*Πρβλ. καὶ Πολίτου Παραβ. σ. 860—863*]].

8) Οὕτω καλοῦνται συλλήβδην πολλὰ δαιμονικά ὄντα, ἰδίως δὲ τὰ ἐν τῷ ἀέρι διατώμενα καὶ τὰς ἐκεῖθεν διερχομένας ψυχὰς τελωνοῦντα· ὁπόθεν καὶ ἡ λέξις.

ἐπιφέροντας παντοίας συμφοράς. Μεταξὺ ἄλλων πιστεύουσιν ὅτι διαφθείρουσι μὲν τὸ πλοῖον, καταστρέφουσι δὲ τοὺς ἱστοὺς καὶ τρώγουσι τοὺς ναύτας¹⁾. Τοῦτου δ' ἔνεκα ἐπείγονται ἅμα ἐπιφανέντα ν' ἀπελάσῃσι καὶ ἐξαχίσῃσι, εἴτε διὰ δεήσεων καὶ θυμιαμάτων, εἴτε διὰ παντοειδῶν μαγγανειῶν· ἔθεν ἐξορκίζουσι ταῦτα διὰ σολομωνικῶν λογίων, καὶ προσπαθοῦσι νὰ φοβήσῃσι πυροβολοῦντες, ἢ κρούοντες σκεύη χαλκᾶ, ἢ ἄλλως θορυβοῦντες²⁾.

Τὸ φαινόμενον τοῦτο, ὅπερ ἔμενεν ἀνεξήγητον μέχρι τῆς [[προ]]παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος³⁾, ἀπεδίδοτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων εἰς τοὺς Διοσκούρους, οἵτινες τιμώμενοι ὡς Ἄνακες ἢ Σωτῆρες ἐπήρχοντο ἄρωγοὶ τοῖς ἐν θαλάσῃ κινδυνεύουσιν, καὶ ὡς τοιοῦτοι συνεχέοντο πολλάκις τοῖς Καβείροις τῶν Σαμοθρακίων μυστηρίων⁴⁾. Ἐν δεινῷ κλύδωνι, κινδυνεύοντες περὶ τῶν ἐσχάτων, ἐπεκαλοῦντο οἱ ναυτιλλόμενοι τοὺς Διοσκούρους. Εἰσακουσμένης δὲ τῆς δεήσεως, ἐπεφαίνοντο οὗτοι σωτηρίας προάγγελοι, ὡς δύο φλόγια, ἐπ' ἄκροις ἱστίοις ἢ κάλῳς ἢ δοράτων αἰχμαῖς⁵⁾. Ἡ ἀρχὴ δὲ τῶν τοιούτων παραστάσεων ἀνευρίσκειται ἐν τοῖς Ἰνδικοῖς μύθοις περὶ τῶν ἀπὸ τῆς τρικυμίας λυτρούντων θεῶν τῶν ἀνέμων Αἴρνινς οἵτινες καὶ ἐν ἄλλοις ὁμοιάζουσι τοῖς Διοσκούροις⁶⁾. Τὰ ἠλεκτρικὰ ταῦτα φλόγια εἰσὶ γνωστὰ ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ ὑπὸ τὸ ὄνομα φλόξ τοῦ ἁγίου Ἐλμου (γαλ. le feu St. Elme, ἰταλ. il fuoco di Santo Elmo, γερμ. Sanct Elms Feuer) ἀπὸ τοῦ πρώτου τῶν πλεόντων ἁγίου μάρτυρος Ἐράσμου (λατ. Erasmus, Ἑρμ. Ermo, Elmo), καὶ οὐχὶ ἐκ τῆς Ἐλένης, ὡς ἀπιθάνως πολλοὶ παραδέχονται.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

1) Καραγιάννη Δεισιδαιμονίας Βακίμων τ. 244.

2) Καραγιάννης αὐτ. Σκ. Βυζαντινῶν ἱστοριῶν τῆς καθ' ἡμᾶς Ἑλλ. λ. Τελώνιον. Κ. Ζ. Μάτσα Περὶ τῆς ἐν τῇ ἀτμοσφαίρᾳ ἠλεκτρικῆς ἐν Ἑφημ. τῶν Φιλομαθῶν 1857 ἔτ. ΙΕ' σ. 1157. [[Νεοελλ. ἀποτρεπτικά βλ. Zeitschn. d. Ver. f. Volksk. 1897 σ. 359]].

3) Τὸ φαινόμενον ἐπειράθησαν νὰ ἐξηγήσωσι καὶ οἱ Ἐλεᾶται· ὁ Ξενοκράτης (περὶ τὰ μέσα τῆς Γ' ἑκατ. π. Χ.) ἐθεώρει ταῦτα νεφύδρια ἀπαστράπτοντα ἐξ ἰδιαζούσης τινὸς κινήσεως. (Πλουτάρχ. π. τῶν ἀρεσκ. φιλοσόφους Β', 18 καὶ παρ' Ἐῤῥοστ. Εἰσαγγ. Προπαρ. ΙΕ', 49. Στοιβ. ἐκλ. φυσ. Α' σ. 514).

4) Preller Gr. Myth. 2 σ. 107 [[δ' ἐκδ. σ. 323 κέ.]].

5) Preller αὐτόθι σ. 105 κέ. Piper Das St. Elmsfeuer, Berlin 1851. (Ἀπόσπασμα ἐκ τῶν Poggendorffs Annalen der Physik u. Chemie τ. 82). Τοῦ αὐτοῦ Mythol. der christl. Kirche. 1851. § 53 τ. I, 2 σ. 411—433. Th. Martin La foudre et le feu St. Elme dans l'antiquité ἐν Revue arch. 1866 τ. 13, σ. 168 κέ. Welcker Gr. Götterlehre. II, 429—435. Maury Hist. des religions de la Grèce ant. τ. I σ. 211. Creuzer Religions de l'antiquité; trad. Guignaut τ. II σ. 307. Schweigger Einleitung in die Mythologie auf dem Standpunkt der Naturwissens. 1836 σ. 286 κέ. καὶ ἐν Ersch u. Gruber Allgem. Encycl. Α' τ. 25 σ. 409 κέ. [[βλ. καὶ Roscher's Lex. IV, 1254—6]].

6) βλ. Myrianteus Die Αἴρνινς. München 1876 σ. 155—182. «Die Vorstellung von dem Sturm und die Αἴρνινς als Retter aus demselben». [[Ἐθολόγια θεωροῦται τὰ τελώνια παρὰ τοῖς Ἄραφι (Rev. d. trad. popul. 1902 σ. 457), τοῖς Ἰσπανοῖς κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶν. καὶ τοῖς Κινέζοις (αὐτ. 1899 σ. 437)· προσέτι παρ' Ὀλλανδοῖς, οἵτινες ὀνομάζουσιν αὐτὰ «φωτιαῖς εἰρήνης», ὡς ἐπιφαινόμενα εἰς τὸ τέλος τῆς τρικυμίας (αὐτ. τ. 9 σ. 121)].

7) Piper Myth. σ. 432.

Ἡ μετάπτωσης τῆς σημασίας τοῦ φαινομένου ἀπὸ αἰσίας εἰς δυσοίωνον καὶ φθοροποιὸν ἐξηγεῖται καὶ ἐκ τῆς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις συνυπαρχούσης δοξασίας περὶ τῆς Ἑλένης, ὡς ἐκαλεῖτο τρίτον φλόγιον μετὰ τῶν ἄλλων ἐπιφαινόμενον. Ἐνῶ τὰ δύο φλόγια ἐθεωροῦντο σωτηρίας προάγγελα, τρία ὁμοῦ ἐπιφαινόμενα ἐνομιζόντο ὀλέθρια καὶ καταστρεπτικά. Ἡ τοιαύτη δοξασία ἀναφέρεται ὑπὸ μεταγενεστέρων σχετικῶς συγγραφέων, καὶ ἡγνοεῖτο πιθανῶς ὑπὸ τῶν παλαιῶν¹⁾.

Ἄλλὰ καὶ ὡς σωτήριον ἀναφέρεται τὸ φαινόμενον ἐν τινι συναξαρίῳ περιχομένῳ ἐν τῇ Ἀμαρτωλῶν Σωτηρίᾳ, ἐνθα τοὺς Διοσκόρους παρίσταται ἀντικαθιστώσα ἢ Παναγία· τὸ συναξάριον τοῦτο διηγεῖται ὅτι καταληφθέντες ποτὲ ὑπὸ δεινοτάτου κλύδωνος ἐν τινι πλοίῳ ἐπεκαλοῦντο εἰς μάρτην πάντας τοὺς ἁγίους· εὐθὺς ὅμως ὡς ἐδεήθησαν εἰς τὴν Παναγίαν «βλέπουσιν εἰς τὸ κατάρτι μίαν μεγάλην λαμπάδα μὲ τόσον φῶς, ὅπου ἐφώτιζεν ὅλον τὸ πλοῖον καὶ ἐδίωξε τὸ σκότος τῆς νυκτός, κατεπράυνε τὰ ἄγρια κύματα, καὶ ἐγίνε θαυμασίως γαλήνη εἰς ὅλην τὴν θάλασσαν· καὶ ὅταν ἐξημέρωσεν, εὐρέθησαν εἰς τὸν λιμένα ὅπου ἐποθοῦσαν νὰ φθάσωσιν»²⁾. Ἄν καὶ τὸ ψυχωφελὲς συμπέλημα τοῦ Κρητὸς μοναχοῦ Ἀγαπίου τοῦ Λάνδου ἦν προσφιλὲς τῷ ἑλληνικῷ λαῷ ἀνάγνωσμα ἀπὸ τῆς δεκάτης ἐβδόμης μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς παρούσης³⁾ ἑκατονταετηρίδος, ἢ διήγησις αὕτη οὔτε ἐκ δημῶδους τινὸς παραδόσεως ἐλήφθη, οὔτε διειρηθήθη, καθ' ὅσον τοῦλάχιστον εἰδωμένον παρὰ τῷ λαῷ. Αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς ποιεῖται ῥητῶς μνειάν τῆς πηγῆς ἐπιθέων ταύτην ἠρύσθη· «Γράφει ὁ Βικέντιος εἰς τὸν καθρέπτην τῶν ταπεινῶν» εἶναι δὲ τὸ γνωστὸν βιβλίον τοῦ Vicentii Bellovacensis περιεχόμενον ἐν τῇ ἐπιγραφῇ «De miraculis S. Mariae (καρ. 28) τοῦ ἐν τῇ μοναστηρίῳ Röllingen παρὰ τὸ Regensburg κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα ζήσαντος (καρ. 1148)»⁴⁾. Ἄλλὰ καὶ γερμανικῆς ἑμμετρος διήγησις τοῦ αὐτοῦ θαύματος ἀναφέρεται, κατὰ τὸν ΙΙ' αἰῶνα ποιηθεῖσα⁵⁾.

Ὁ Δουκάγγιος ἐν τῷ Γλωσσαρίῳ αὐτοῦ (λ. Τελώνια) παρατίθησι περικοπὰς ἀνεκδότου Ἀστρονομικοῦ κανόνος (κωδ. 3004 παρισινής βιβλ.), ἀγνωστον τίνος ἐποχῆς, ἐν αἷς ὁ ἀνώνυμος συγγραφεὺς πειράται ν' ἀναιρέσῃ τὴν δημῶδη προφανῶς θεωρίαν, ὅτι οἱ διάττοντες ἀστέρες εἰσὶ τελώνια. «Τὰ φαινόμενα ἄστρα καὶ πίπτουσιν· τινὲς λέγουσιν ὅτι ἀστέρες εἰσὶν· ἄλλοι δὲ λέγουσιν ὅτι τελώνιά εἰσιν πονηρά. Οὔτε ἀστέρες εἰσὶν, οὔτε τελώνια, ἀλλὰ ἀποκόμματα εἰσὶν τοῦ οὐρανοῦ πυρός» καὶ κατωτέρω· «Ἀστέρες δὲ οὐδέποτε πίπτουσιν,

1) Σωσίβιος παρὰ Σχολ. Εὐριπ. Ὀρέστ. 1637 «ὅτι καὶ ἡ Ἑλένη τοῖς χειμαζομένοις κατὰ θάλασσαν ἐπήκοός ἐστι, κατὰ Εὐριπίδην σεσημαίωται· ὁ μὲν τοι Σωσίβιος ἔμπαλιν οἶσται οὐκ εὐμενῶς αὐτὴν ἐπιφαίνεσθαι». *Plin. Nat. H.* 2, 101. *Mythogr. lat.* 2, 132 (*Preller* 2 σ. 106). Πρβλ. *Stat. Thebaid.* 2, 791—793. *Porphyriion ad Hor. Carm.* I, III, 2. (*B. Schmidt Volksl.* σ. 174). [[Ἰω. Λυδός π. σημ. 5 Hase]].

2) Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία Μέρ. Γ' καρ. 63. Βεν. 1857 σ. 389.

3) [[παρελθοῦσης]].

4) *Bern Pez ven. Agnetis Blanbekin vita et revelationes. Access. Pothonis liber de miraculis S. Dei genitricis Mariae. Viennae, 1731* 8ον σ. 363—365.

5) *Piper Myth.* I, 2 σ. 425.

εἰ μὴ ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ παρουσίᾳ· τότε γὰρ καὶ ἀστέρες πεσοῦνται, ὁμοίως καὶ τὰ τελώνια πνεύματα πεσοῦνται ἐν τῷ πυρὶ <τῷ> αἰωνίῳ». Ἡ σχέσηις τῆς δοξασίας ταύτης μετὰ τῆς καθ' ἡμᾶς περὶ τελωνίων εἶναι κατὰδηλος. Οἱ Διόσκουροι ἀπεκαλοῦντο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ ἀστέρες· «Διόσκουροι καὶ ἀστέρες οἱ τοῖς ναυτιλλομένοις φαινόμενοι» (Ἡσυχ.)· «εἶδον δὲ καὶ Διοσκούρους ἐπὶ νεῶς ἀστέρας λαμπροὺς ἰθύνοντας τὴν ναῦν χειμαζομένην»¹⁾· ἀστέρες ὅμως οὐχὶ ἀληθινοί, ἀλλὰ μᾶλλον φλόγια ἀστράσι προσόμοια²⁾. Σημειωτέον ὅτι καὶ ὁ ἀστερισμὸς τῶν Διδύμων μόνον παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις καὶ πάλιν οὐχὶ παρ' ἅπανσι τοῖς ἀστρονόμοις φέρει τὸ ὄνομα τῶν Διοσκούρων³⁾.

* Γ'. ΒΡΟΧΗ

Βρέχει ὁ Θεός.—Καταρράκται τοῦ οὐρανοῦ.—Σεῖσμα οὐρανοῦ.—Κόσκινον.— Ἄσκοι κλπ.

Ἐκ τῶν ἐκφράσεων τῆς κοινῆς γλώσσης πρὸς δῆλωσιν τῆς ἐννοίας τοῦ βρέχειν, αἵτινες ἐπήγασαν προδήλως ἐξ ἀρχαιοτάτων μυθολογικῶν παραστάσεων, εἰξεύρομεν μόνον τὰς ἀκολούθους.

Α'. Βρέχει ὁ Θεός.

Ἡ συνηθεατάτη ἐκφρασις ἢ ἀπεφάνη τὸ ὕει ὁ Ζεὺς⁴⁾ τῶν παλαιῶν, «Βρέχει ὁ Θεός», «ἔρρηξεν ἢ ὁ Θεὸς ὕει γὰρ⁵⁾». Ἡ ῥαγδαία βροχὴ καλεῖται θεοτοπιεῖν ἢ εὐδαιμόνως θεοτοπιεῖν, ἐπὶ δ' ἀβύρτιν θεῖον ἢ θεοτοπιεῖν γὰρ ὁ ἕρως διακρίσιν ἀπὸ τοῦ φρεατιαίου ἢ πηγαίου ἰσηγαθήσιο, βρουσήσιο).

Ὅταν ἀνομβρία μαστίζῃ τὴν γῆν, ἀπευθύνουσι τῷ Θεῷ παρακλήσεις καὶ λιτανείας, ἵνα πέμψῃ βροχὴν. Ἀρχαϊκὸν δ' ἔλως χαρακτήρα φέρει τὸ ἔθιμον τῆς Περπερούνας⁶⁾, περὶ οὗ ἐν ἐκτάσει διαλαμβάνομεν ἐν τῷ περὶ λατρείας τμήματι τῶν ἡμετέρων περὶ τοῦ βίου τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ μελετῶν⁷⁾.

1) *Μάξιμ. Τύο.* ΙΕ', 7. Βλ. καὶ ἄλλα χωρία παρὰ *Preller Gr. Myth.* II, σ. 106.

2) «*Quasi stellae velo insidentes*» (*Senec. Nat. Qu.* I, 1, 11). Πρβλ. *Πλοῦταρχ.* π. τῶν ἀρεσκ. φιλοσ. Β', 18. «Ξενοφάνης τοὺς ἐπὶ τῶν πλοίων φαινομένους οἶον ἀστέρας». *Preller* ἐνθ. ἀν.

3) *Preller* ἐνθ. ἀν.

4) [[Βλ. *Gruppe Mythologie* σ. 1101, 5]].

5) Ἡ λέξις ῥήγνω ἢ ῥήγνω παράγεται ἀναμφιδόλως ἐκ ῥίξης *ray* (Πρβλ. ῥηγνύω, ῥαγίζω) καὶ οὐχὶ ἐκ τοῦ ῥίπτω (κοινῶς ῥίπτω, ῥίχτω).

6) Ἀντὶ τοῦ ὕδωρ ὁ λαὸς λέγει πάντοτε νερό. «*Ναρά κρηναῖα ποτά*» ἐν ἀποσπ. Σοφοκλέους (Ἐτυμολ. μεγ. σ. 577, 43. «*Ναρόν τὸ ὑγρόν... καὶ ἴσως ἢ συνήθεια τρέψασα τὸ α εἰς ε λέγει νερόν*». Πρβλ. καὶ Νηρηΐς, Νηρεὺς, νηρίτης).

7) Πρβλ. «*τὸ ἐκ Διὸς ὕδωρ*» (*Θεοφρ.* 2, 6, 5. *Schmidt Volksl.* I, 29).

8) Ἐν τοῖς ἄσμασι τοῖς ψαλλομένοις, ἐνῶ περιάγεται ἡ Περπερούνα, ἐπαναλαμβάνεται συχνάκις ἡ δέησις «*Θιέ μου, βρέξε μὲ βροχὴ*».

9) [[Πλὴν τοῦ ἐν Νεοελλην. Ἀναλέκτοις Α', 368—374 ἄρθρου, οὐδὲν ἄλλο περὶ Περπερούνας ἔγραψεν ὁ συγγραφεύς]].

Ἡ ἀνομβρία εἶναι ἔνδειξις θείας ὀργῆς. Ἐν ἠπειρωτικῷ ἄσματι λέγει τις, ἀποτρέπων ἀπὸ ἀνοοίου πράξεως:

Τσώπα —

γιατὶ μᾶς ἰκούει ὁ θεός, τρεῖς χρόνους δὲ σταλάζει,
γιατὶ μᾶς ἰκούει κ' ἡ μάουρη γῆς, τρεῖς χρόνους δὲν ἀνθίζει κλπ. ¹⁾

ἔνθα τὸ σταλάζει (οὐδὲ σταλαγμῶν ὕδατος ῥίπτει) κατ' ἐπίτασιν ἀντὶ τοῦ βρέχει.
Ἐν κρητικῷ διστίχῳ φέρονται τὰ ἑξῆς:

Ἐγὼ ἀγαπῶ σε, μὰ τὸ ναῖς ²⁾ ὁ Κύριος τὸ κατέχει,
ἐκεῖνος ἀποῦ συννεφιῦ κι' ἀποβροντιῦ καὶ βρέχει ³⁾.

«Ὁ παλαιὸς Ζεὺς αὐτότατος, ὡς νεφεληγερέτης, ὑψιβρεμέτης καὶ ὑέιος» ⁴⁾.

Β'. Ἡ βροχὴ κατέρχεται ἐξ ὀπῶν ἐν τῷ οὐρανίῳ θόλῳ. Ἴσως ἢ δοξασία αὕτη ἐπήγασεν ἐκ τῶν ἐν τῇ Βίβλῳ ἀναφερομένων καταρρακτῶν τοῦ οὐρανοῦ ⁵⁾. Τινὲς τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῆς βίβλου βασιζόμενοι διετήνοντο ὅτι τὸ στερέωμα ὑποδαστάζει στρῶμα ὕδατος, καὶ ὅτι ἔχει ὀπὰς καὶ καταπακτάς, ἐξ ὧν τὸ ὕδωρ ἐκρέει καὶ πίπτει εἰς ὑετόν, ὅταν ὁ Θεὸς θέλῃ ⁶⁾.

Γ'. Ἐκ τοῦ ἀκολούθου κρητικοῦ ἄσματος φάνηται, ὅτι ὁ οὐρανὸς ὑποτίθεται ὡς λεκάνη ἢ δεξαμενὴ πλήρης ὕδατος. Ἐκ σειομένης σχηματίζονται τὸ νέφη, καταπίπτοντα εἰς βροχὴν ἢ χεῖμα.

Ἐκ τῆς γῆς πατήματα ⁷⁾, καὶ ἡ οὐρανὸς κεκοῦμα ⁸⁾,
να πάθιουν ⁹⁾ τὰ πατήματα, τὰ πιαρὰ τὰ κεκοῦλια,
νανέβαινα σιὸν οὐρανό, να διπλασθῶν τὰ κάισω,
να παίξω σεῖσμα τοῦ οὐρανοῦ, να βγάλη μαῦρα νέφη,
να βρέξῃ χῶνι καὶ νερό, κι' ἀτίμητο χρυσάφι ¹⁰⁾.

Σημειωτέα καὶ ἡ τελευταία φράσις περὶ χρυσοῦς βροχῆς: ἐκ τοιαύτης μυθολογικῆς παραστάσεως διεπλάσθησαν ἱκανοὶ ἀρχαῖοι μῦθοι. (Νέφη ὡς χρυσὸς ἢ θησαυρός, Ζεὺς ὡς χρυσὴ βροχὴ κλπ.).

Δ'. Ἡ βροχὴ πίπτει διὰ κοσκίνου. «τὸ ῥήχνει μὲ τὸ κόσκινο», (ὑπονο-

1) Χασιώτ. σ. 62 ἀρ. 15.

2) Μὰ τὸ ναί. Ὁ Pashley παρανοήσας γράφει μὰ τὸν ἐξ!

3) Pashley Travels in Crete I σ. 249. Passow Διστιχ. ἀρ. 242 σ. 506. [[Φραντζεσκιάκη Ἀριάδνη σ. 21 (ἀντὶ ἀποβροντιῦ: ἀποῦ βροντιῦ)]].

4) Schmidt Volksl. d. Neugr. σ. 30.

5) Γένεσ. Ζ', 11. Η', 2. Ψαλμ. ΟΖ', 27. Βλ. καὶ Schleusner Novus Thes. Vet. Test. τ. 3 σ. 91. 251. 252.

6) Letronne Des opinions cosmographiques des pères de l'église, ἐν Revue des deux Mondes 1834 τ. 1 σ. 616—617. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς Νεοσηλανδοὺς τὸ ὕδωρ κατέρχεται ἐξ οὐρανοῦ διὰ χαράδος ἢ ὀπῆς (Tylor Civilis. primitive τ. II σ. 92).

7) Βαθμίδας 8) Κρίκους 9) Ἐπάτουν.

10) Jeannarakí Kret. Volkslieder σ. 150 ἀρ. 159. [[Πολίτου Ἐκλ. ἀρ. 120]].

εἶται τὸ νερό). «Ὁ Θεὸς τὸ ῥήγνει μὲ τὸ ῥεμμόνι»¹⁾, ὁπόθεν καὶ ἡ παροιμία: «τὸ ῥεμμόνι τοῦ Θεοῦ ἔχει μεγάλαις τρύπαις». Ἐν Παρνασίδῃ μυθολογοῦσιν ὅτι ὁ ἄνεμος Βορρᾶς κρατεῖ κόσκινον, δι' οὗ κατασκευάζει καὶ ῥεμμονίζει τὸ χαλάζι· ὁ δὲ Νότος ἔχει ἀσκιά, ἀτινα διὰ τῶν Νεφελῶν (Σύγγνεφα) ῥίπτει εἰς τὴν θάλασσαν, πληροὶ ὕδατος, κομίζει εἰς τὰ ἄνω εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐκεῖθεν ἕκ τινος ὠρισμένου μέρους κενοὶ ταῦτα διὰ διαφόρων κοσκίνων ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς ὥστε, ὅταν μὲν κατέρχεται λεπτὴ βροχὴ, ψιλὴ βροχὴ, ψαχάδα (ψεκάς)²⁾, τότε μεταχειρίζεται τὴν σῆτα³⁾, ὅταν δὲ βρέχη, μεταχειρίζεται τὸ κόσκινον, καὶ ὅταν καταπίπτῃ ὑετὸς πολὺς τὸ ῥεμμόνι, δῆλον ὅτι τὸ μέγεθος ἐκάστης σταγόνας ἐστὶν ἀνάλογον τῶν ὀπῶν τῶν διαφόρων κοσκίνων. Τέλος ἐπὶ ῥαγδαίου ὄμβρου λέγουσιν ὅτι ὁ Νότος κενοὶ τοὺς ἀσκούς αὐτοῦ ἐντελῶς⁴⁾.

Τοιαῦται ἰδέαι ἐπεκράτουν παρὰ τοῖς ἀπλοῦκωτέροις καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὡς δείκνυσι τὸ τοῦ Ἀριστοφάνους «διὰ κοσκίνου οὐρεῖν»⁵⁾. Αὕτη δέ, ὡς καὶ αἱ ἄλλαι ἐν ταῖς Νεφέλαις γελοῖαι θεωρίαι περὶ ὑετοῦ καὶ βροντῆς δὲν εἶναι κωμικαὶ ἐπίνοιαι τοῦ ποιητοῦ, ὡς τινες ὑπέλαβον, ἀλλὰ διακωμωδούμεναι δημῶδεις προλήψεις, πράγματι ὑφίστάμεναι. Διότι αἱ πλεῖσταί τούτων, ὡς καὶ παρακατιόντες θὰ ἴδωμεν, σώζονται μέχρι τοῦδε παρὰ τῇ ἡμετέρῃ λαῶ, ἀλλὰ μὲν κατὰ γράμμα πιστευόμεναι, ἀλλὰ δὲ διατηρηθεῖσαι ἐν ἀστείαις ἐκφράσεσι μόνον.

Ἐκ βυζαντινῶν συγγραφέων ἐκτετατὴν εἶναι ἡ περὶ κοσκίνου τῆς βροχῆς δοξασία ἐξηκολούθει ὑφίστάμενη ἐν Ἑλλάδι καὶ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους. Παρὰ Θεόδωρον (περὶ προφητείας τῶν ἁγίων) περιγράφεται ἡ ἑξῆς «ἰδίον τινὶ κοσκίνῳ διαίρων τῶν νεφῶν τὰς τρύπαις». Ἰδιαιτέρας προσοχῆς ὁ ἄξιόν ἐστι τὸ ἐπόμενον χωρίον τοῦ Θεοδώρου, ἐν ᾧ φαίνεται συνταύτισις τῶν ἰδεῶν περὶ ὀπῶν τοῦ οὐρανοῦ (σ. 27) καὶ κοσκίνου. «Τοσοῦτος γὰρ ἀύχμηδς σοφίας ἐπὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς βίου ἐγένετο, καὶ οὕτω πάντες τὴν τοῦ ἀμαθεστάτου ταύτην ἐπιστήμην κοινῶς συνηλάθησαν, ὥστε τοὺς πολλοὺς οἶεσθαι μὴ καὶ τὸν ὑετὸν ἐκ τῶν νεφῶν καταρρήγνυσθαι, ἀλλὰ, κατὰ τὸ Ἐρατοσθένους κόσκινον, διατεροῦσθαι τὸν οὐρανόν, κακεῖθεν ταῖς χερσὶν ἀποθλίβοντα τὸ ὕδωρ διηθεῖν»⁶⁾.

Τὸ κόσκινον εἶναι σύμβολον νέφους⁷⁾, τοῦτο δὲ προδήλως καταφαίνεται καὶ ἕκ τινος δημοτικοῦ ἄσματος, ἐν ᾧ ἐκ νέφους καὶ οὐχὶ ἐκ κοσκίνων ἀναφέρεται ὅτι προέρχονται τὰ διάφορα τῆς βροχῆς καὶ τῆς χαλάζης εἶδη.

1) ῤεμμόνι (ἐκ τοῦ ῥήγνυμι, ῥήγμα;) εἶδος κοσκίνου μεγάλας ἔχοντος ὀπᾶς. Ἐν Πελοποννήσῳ θρημμόνι.

2) Τὸ ῥήγμα ψαχαδιάζει, ὅπερ καὶ ψιχαλίζει λέγεται. (Ἐκ τοῦ ψίξ ψιχός).

3) Σῆτα (ἐκ τοῦ σῆθω ἴσως) λεπτότατον κόσκινον. Πολλαχού τῆς Ἑλλάδος λέγεται κρησάρα (ἀρχ. κρησέρα).

4) Νεμ' Ἑλλάδος ἀρ. 35.

5) Ἀριστοφ. Νεφ. 373.

6) Θεοδώρου Πρὸς μαθητάς ἀμελοῦντας σ. 150—151 Boissonade. Τὸ ὄνομα τοῦ Ἐρατοσθένους καὶ τὸ λογοπαίγνιον ἀναφέρονται βεβαίως ἐπιδειξιαῶς χάριν.

7) Βλ. καὶ L. Laistner Nebelsagen, Stuttg. 1879 σ. 51. 233.

Γιὰ ἰδὲς τί μαῦρο σύγνεφο, πῶρχει ἄχ' τὸ μπουγάκι,
 βαστάει χιόνι καὶ βροχὴ καὶ φτερωτὸ χαλάκι·
 τὸ χιόνι ῥήχνει ἔς τὰ βουνὰ καὶ τὴ βροχὴ ἔς τοὺς κάμπους,
 καὶ αὐτὸ τὸ πετρογάλαζο ἔς τὴ μέση τῆς θαλάσσης¹⁾.

Οὐχὶ ἄσχετα τῇ παραστάσει ταύτῃ φαίνονται τὰ μυθολογήματα περὶ τοῦ τῶν Δαναΐδων πίθου ἢ κοσκίνου (:)²⁾. Πρὸβλ. Πλάτ. Πολιτ. ΙΑ', 362. «Τοὺς ἀνοσίους ἐν ἄδου κοσκίνῳ ὑδῶρ φέρειν ἀναγκάζουσι»· καὶ τὴν ἀρχαίαν παροιμίαν «κοσκίνῳ ὑδῶρ ἀντλεῖν». — Ἀνάλογα ἀπαντῶμεν καὶ ἐν τῇ Ἰνδικῇ μυθολογίᾳ. «Οἱ Ἀσβὶν κατέχεον τὸ ὑδῶρ ἀπὸ τοῦ πετάλου τοῦ κραταιοῦ Ἰππου, ὡς ἀπὸ ἡθμοῦ kâratârât»³⁾. Κατὰ τὸν Macpherson, ὁ Pidju Pennu, ὁ θεὸς τοῦ ὑετοῦ παρὰ τοῖς Kshonds, «ἀναπαυόμενος ἐν οὐρανῷ καταχέει τὰ ὕδατα διὰ κοσκίνου»⁴⁾. Ὁμοιόταται ταῖς ἑλληνικαῖς εἰσὶν ἑλβετικάι τινες ἐκφράσεις περὶ βροχῆς. Ἐπὶ πολλοῦ ὄμβρου λέγουσιν ἐν Ἑλβετίᾳ «es schütete mit allen Kübeln und Gelten», ἐπὶ δὲ λεπτῆς βροχῆς «es rinnt durch Seiher, Sieb und Korb»⁵⁾. Ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀλταϊκοῖς λαοῖς δὲν ἦσαν ξένοι τοιαῦται παραστάσεις. Ἐν τῷ φιννικῷ ἔπει Καλεθάλα ἀναφέρεται ὅτι ἡ θεότης Untar ἀπὸ τῶν ὑψίστων τοῦ οὐρανοῦ μερῶν καταχέει ἐπὶ τὴν γῆν διὰ κοσκίνου δρόσον⁶⁾.

Ἐ. Βρέχει κενουμένων ἀνωθεν ἄσκη. Ἐπὶ τῷ γαλδαίου ὑετοῦ λέγουσι: «Τὸ ῥήχνει μὲ τ' ἄσκι»⁷⁾ ἢ «μὲ τ' ἄσκι» ἢ «μὲ τὸ ἄσκόπουλο» (Γαλαξειδίον). «Ὁ Θεὸς τὸ ῥήχνει μὲ τὸ δερμάτι» (ἀσπὸν, ἢ ἄσκη)⁸⁾. Ἀνωτέρω δ' ἐποιήσαμεθα λόγον περὶ τῶν μυθολογουμένων ἰσχυρῶν τῆς βροχῆς τοῦ Ἰσθμοῦ. Ἐκ τῆς παραστάσεως τῶν νεφῶν ὡς ἄσκη ἢ δερμάτων. Πρὸβλ. τὸν ἄσκη τοῦ Αἰόλου καὶ τὰς προσφιλεῖς ἀρχαίας ποικίλας παροιμιώσεις νεφῶν ἐρίοις⁹⁾, τὴν τοῦ Διὸς αἰγίδα κλπ. Ἐν τοῖς Βέδασι ἀναφέρονται ἄσχοι προσδεδεμένοι εἰς τὸ ἄρμα τοῦ θεοῦ τοῦ ὑετοῦ Parjanya, ἐπίσης ὁ εἰκὼν νέφους ἐστὶν ὁ γῆδεος ποτοῦ μεστὸς ἄσχος, ὃν φέρουσιν οἱ Αἰβίν¹⁰⁾. Ἀνάλογοι παραστάσεις ἀπαν-

1) Χασιώτης σ. 173 ἀρ. 3.

2) [[Πρὸβλ. καὶ V. Henry ἐν Revue d. Et. gr. V, 286]].

3) Myriantheus Die Aevins, München, 1876 σ. 152.

4) Macpherson India σ. 357 παρὰ Myriantheus αὐτ. σ. 153.

5) Rochholz Naturmythen 55.

6) Καλεθάλα ρουν. XIX, στ. 137—142. XLII, 338—344. Παρὰ Castrén Finn) Myth. σ. 67—68.

7) [[Βλ. Π. Π. λ. ῥήχνω 6]].

8) [[Ἐν Κῦθνῳ λέγουσι «βρέχει ἀπὸ σταμνιοῦ» (Ἐφ. Φιλομ. 1862 σ. 1925), ἐν δὲ Σάμῳ «ἔβριχι ἀπὸ σταμνιοῦ» (Ζαφειρίου Σαμ. διάλ. σ. 69), ἀλλ' ἐν τῇ φράσει ταύτῃ δὲν πρόκειται περὶ μυθολογικῆς εἰκόνας, ἀλλὰ περὶ ἀπλῆς παροιμιώσεως]].

9) Βλ. ἐν ἐκτάσει Mannhard Roggenwolf u. Roggenhund. Danzig, 1866 σ. 51—52. Schwartz Naturansch. II σ. 1—2.

10) Myriantheus σ. 135 κέ. Πρὸβλ. Max Müller Essays. Lpz. 1869 τ. II σ. 159 παρὰ Schwartz II, 1. Ἐν τισὶ χωρίοις τοῦ Βέδα καλεῖται τὸ ὄμβροφόρον νέφος «μέλαν δέρμα», ἀλλαχοῦ δὲ τῆς αὐτῆς ἱερᾶς βίβλου «ὄμβροδότειρα καὶ γονοποιὸς ὄρα».

τῶσι καὶ παρὰ σημιτικοῖς ἔθνεσιν ¹⁾).

Γ'. Ἐπὶ συνεχοῦς καὶ ἀδιαλείπτου βροχῆς οἱ χυδαίότεροι λέγουσιν ἀστεϊζόμενοι «κατουράει ὁ Θεός»· ἐν Ἀραχόβῃ μάλιστα προστιθέασι «μὲ τὸ κόσκινον» ²⁾. Ἐν Μεσσηνίᾳ ὁ τοιοῦτος καιρὸς καλεῖται «Κατουρλιᾶς» καὶ ἀλλαχοῦ «Κατουρλῆς» ³⁾.

Αἱ ἐκφράσεις αὗται δὲν προήλθον ἀπλῶς ἐκ βαναύσου παρομοιώσεως, ἀλλὰ πιθανῶς ἐκ παναρχαιοτάτης δοξασίας, βαθμηδὸν ἀπολεσάσης τὴν ἑαυτῆς σημασίαν καὶ εἰς ἀστεϊότητα μεταπεσοῦσης. Παρὰ τοῖς Καμτσαδάλοις πιστεύεται ὅτι οἱ ὄμβροι καὶ ἡ χάλαζα εἰσὶν οὐρα τῶν θεῶν τοῦ ἀέρος ⁴⁾. Γνωστὸν δ' ὅτι ὁ Στρεψιάδης παρ' Ἀριστοφάνει ἀφελῶς ὁμολογεῖ ὅτι συνεμερίζετο τὴν ἰδέαν ταύτην·

καὶ τοι πρότερον τὸν Δί' ἀληθῶς ᾄμην διὰ κοσκίνου οὐρεῖν.

Ἵμοιοι ἐκφράσεις εἰσὶ συνήθεις καὶ ἐν Γερμανίᾳ καὶ Γαλλίᾳ ⁵⁾.

1) Le livre de Job κεφ. 38 - III. παράφρασις Renan: «Qui incline les urnes du ciel?» ἔνθα ὁ μεταφραστὴς εὐραϊκοὶ καὶ Ἀραβες καὶ Ἑβραῖοι φαντάζονται τὰ νεφέλαι ὡς γένη, ὡς κασκίδες ἢ στήλαις τοῦ οὐρανοῦ ἕδατος.

2) Νέα Ἑλλάς ἀρ. 35. Βλ. καὶ B. Schmitt, Volksl. Neugr. σ. 31. «Ἄξιον σημειώσεως ὅτι ἐν Ἀραχόβῃ ἀντὶ τοῦ οὐρανοῦ λέγουσι καὶ κατουράει ὁ Θεός· ἐπὶ πολλοῦ δὲ καὶ διηγεκοῦς ὄμβρου συνήθεις εἰσὶ φράσεις τοιαῦται· Ἐσοῦρ, τσοῦρ, τσοῦρ, κατουρῶντας ὁ Θεός μᾶς σάποι». Τὸ «κατουράει ὁ Θεός» ὅμως ἐν Ἀραχόβῃ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ὡς καὶ τὴν δευτέραν φράσιν, λέγουσι μόνον ἐπὶ διηγεκοῦς βροχῆς.

3) [[Ἐν Ἀθήναις «κατουρλόκαιρος» κατ' ἀνακοίνωσιν Μαριάννης Καμπούρογλου]].

4) Schwartz ἐν Zts. f. Ethnologie 1875 σ. 403. Meiners ἐν Götting. hist. Magazin. Hannover, 1787 τ. I σ. 119 παρὰ Schwartz Naturan. I, 260.

5) Ἰκανὰς τούτων περισυνήγαγεν ὁ Mannhardt (Roggenwolf u. Roggenhund σ. 10). Ἐν Ἀνω Παλατινάτῃ λέγουσιν ἐπὶ πολλοῦ ὄμβρου· «Πάλιν κατουροῦν ἔκει ἀπάνω», nu pissen sie da oben all wieder (Schönweth Aus der Oberfalz III, 20). Ὁ ἅγιος Μεδάρδος, ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐορτῆς του πολλάκις βρέχει, ἀποκαλεῖται ἐν Τυρόλῃ Heubrunzer (Zingele Sitten, Bräuche, Meinungen 101, 763). Ὁμοίως ἐν Πικαρδίᾳ: «Saint Médard est un grand pissard». (Reinberg-Düringsfeld Wetter im Sprichwort σ. 141). Ἐν κατὰ τὴν 13 Ἰουλίου βρέχει, λέγουσιν ἐν Κολωνίᾳ: «Margriht hāt en de Nösz gepess» (Ἡ Μαργαρίτα ἐκατούρησε τὰ καρύδια). Ἀλλαχοῦ δὲ τοῦ Ῥήνου, ἂν βρέξῃ κατὰ τὴν 10 Ἰουνίου, «Margarete pisst in die Nüsse». Πιστεύουσι δὲ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ περιστάσει ὅτι ἡ βροχὴ θὰ διαρκέσῃ τέσσαρας ἑβδομάδας, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ ὅτι 15 ἡμέρας καὶ θὰ καταστρέψῃ τὰ κάρυα (Reinsberg αὐτ. 146. 154). Ἐν τῇ κομητείᾳ Mark ἡ αὐτὴ πρόληψις ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐορτὴν τῆς ἁγίας Μαγδαληνῆς (22 Ἰουνίου): «Sünthe Magdalena pisset in de Nuete» (Woeste Volksüberlief. σ. 61). Βλ. προσέτι Wolf Beitr. z. deutschen Myth. II σ. 103. Schwartz Der heutige Volksglaube σ. 77 καὶ Ursprung d. Mythol. σ. 7 καὶ Naturansch 1864 τ. I σ. 138. 258 καὶ., ὅστις ἀναγνωρίζει σχέσιν τῶν ἰδεῶν τούτων πρὸς τοὺς ἀρχαίους μύθους περὶ γενέσεως τοῦ Ὀρίωνος καὶ περὶ τῆς γονῆς τοῦ Μίνωος, [[καὶ Prähist. Stud. σ. 34]].

* Δ'. ΙΡΙΣ ¹⁾

¹⁾ *Ἴρις εὖνους τοῖς ἀνθρώποις.*—*Ὑβρεις (ὕπερβαίνειν· δακτυλοδεικτεῖν).*—*Γεωργικά προμηνήματα.*—*Χρυσὸς εἰς τὴν βάσιν τῆς Ἴριδος.*—*Ὄνομασίαι (τόξον, ζώνη).*

Ἡ Ἴρις, κατὰ τοὺς δημώδεις μύθους, ἔχει τὰς ἰδιότητες ἐμφύχου ὄντος· εἶναι εὖνους τοῖς ἀνθρώποις, τοῖς ζώοις καὶ τοῖς φυτοῖς, ἀλλὰ καὶ τιμωρεῖ ἀμελίκτως πάντα τολμήσοντα νὰ ὑβρίσῃ αὐτήν. Διηγούντα ἔτι ἕξῃ ἄλλοτε ἐν παλληκάρι, τὸ ὅποιον ἦτο τόσον ἀνῆρειωμένον καὶ τόσον ὑπερήφανον, ὥστε ἐτόλμησε καὶ αὐτὴν τὴν Ἴριδα νὰ ὑπερπηδήσῃ· εὐθύς ὅμως ὡς ἐδρασκέλισεν αὐτὴν ἀπὸ ἤρωος κρατίστου ἐγένετο γυνὴ εὐειδῆς μὲν, ἀλλ' οὕτως ἀλαπαδνὴ, ὥστε οὐδὲ τοῦ ἐλαχίστου τῶν ἀνθρώπων τὴν ὕβριν ἐδύνατο ν' ἀποκρούσῃ. Διότι ὅστις ἀδρασκέλισῃ τὴν Ἴριδα μεταβάλλει πάραυτα φύσιν, ἀπὸ ἀνδρὸς εἰς γυναῖκα μεταμορφούμενος καὶ ἀπὸ γυναικὸς εἰς ἀνδρα ²⁾). Ἡ αὐτὴ δοξασία ἐπικρατεῖ καὶ παρὰ Σέρβοις ³⁾ καὶ Ἀλβανοῖς ⁴⁾.

Τὸ ἀδρασκέλισμα θεωρεῖται ὑβριστικόν, διότι ὑπάρχει πρόληψις ὅτι ἐπιφέρει ὀλεθρον. Παρ' ἡμῖν παρατηρεῖται ἡ πρόληψις αὕτη εἰς πολλὰς περιστάσεις τοῦ βίου· ἂν ὑπερπηδήσῃ τις κάλαμον ἀλιευτικόν, ἢ ἄλλο ὀλονδήποτε ἐργαλεῖον, πρέπει νὰ ἐπιστρέψῃ ἐπὶ τὰ βήματα καὶ εἴτε ἄλλως οὐδὲν τελεσφορεῖ· ὑπερπηδῶν δ' ἔγκυον «ἀνοίγει τὸν δρόμον εἰς τὴν Δερσίδας» ἢ καθίστησιν ἐπικίνδυνον τὸν τοκετόν· ἢ γυνὴ σπεύδει ἀπέσθαι νὰ φωνάξῃ «ξεδρασκέλα με, γὰρ δὲν κἀνεῖς ⁵⁾». Τὰ παρὰ «ἂν δρασκέλισῃς δὲν μεγαλώου» ἐν Κύπρῳ δὲ ὁ δρασκέλις ἄμενος πτυεῖ πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κακοῦ ⁶⁾. Ἡ πρόληψις ὑπάρχει καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς ⁷⁾· ἐν Γερμανίᾳ «παῖδον οὐ ἄνω ἐπήδησαν, δὲν μεγαλώνει» ⁸⁾. Τὸ αὐτὸ πιστεύουσι καὶ οἱ Βοημοὶ (κατὰ δὲ τοὺς Ἑσθωνοὺς οὐ μόνον παρακωλύεται ἡ ἀνάπτυξις τοῦ παιδός, ἀλλὰ καὶ εὐσμορφον τοῦτο γεννᾶται ⁹⁾). Οἱ Ἀραβες νομίζουσι ὅτι ὁ διερχόμενος καταλείπει τῷ ἐκτάδῃν κειμένῳ τὰς ἑαυτοῦ ἀσθενείας καὶ πρέπει νὰ ὑπερπηδήσῃ καὶ οὗτος ἐκεῖνον, ἵνα ἐξουδετε-

1) [[Πρβλ. καὶ *Πολίτου Παραδ.* σ. 845—852]].

2) Ν. Ἑλλ. ἀρ. 35. [[*Πολίτου Παραδ.* ἀρ. 263. Ἐν Ἀἴθῃν Καλαμπάκας πιστεύουσι ὅτι ἂν κατορθώσῃ τις νὰ διέλθῃ κάτωθεν τῆς Ἴριδος, θὰ μεταβάλῃ φύσιν. Κατ' ἀνακοίνωσιν Κ. Ι. Περιστέρη (1908)]].

3) *Wuk Stephanovich* ἐν λ. *duga* παρὰ *Grimm D. M.* σ. 695 (611). Κατὰ τὸν *Hanusch* (*Slaw. Myth.* σ. 273) εἶναι τοῦτο ἴσως λείψανον τῆς Ἰνδικῆς θεωρίας περὶ τῆς ἐν ἀρχῇ ἐνότητος τῶν γενῶν (;).

4) *Hahn Alb. St.* III, 138. Κόρη ὑπερπηδῶσα τὴν Ἴριδα μεταμορφοῦται εἰς παῖδα καὶ μεταπηδῶσα ἀνχλαμβάνει τὴν προτέραν φύσιν.

5) Βύρων τ. Α' σ. 572. Βλ. καὶ *Ploss Das Kind I* σ. 9 [[γ' ἐκδ. 1911 σ. 31]].

6) *Λουκάς* σ. 130.

7) [[*Revue des trad. popul.* τ. 6 σ. 45]].

8) *Grimm D. M.* τ. III σ. 436 abergl. 45.

9) *Grohmann Aberglauben aus Böhmen* ἀρ. 798.

10) Αἰτ. σ. 488 δεισιδ. ἐσθωνικῆ 26. Βλ. καὶ *Boeckler* παρὰ *Andree Ethnogr. Parallelen* σ. 34.

ρώση τὸ κακόν ¹⁾). Παράδοξος δ' ἢ πρόληψις, καθ' ἣν οἱ διασκελισθέντες ὑπὸ γάτας νεκροὶ γίνονται βρικόλακες ²⁾, ἧς ἀνάλογος ἐπικρατεῖ ἐν Μεσσηνίᾳ, καθ' ἣν «ὅταν κυλιέται γαϊδούρα, ὅποιος πηδῆσῃ ἀπὸ πάνου τῆς δὲν λυώνει».

Τὴν πρόληψιν περὶ τοῦ μὴ δακτυλοδεικτεῖν τὴν Ἴριδα ³⁾ εὐρίσκομεν καὶ παρὰ τοῖς Γερμανοῖς. Οὐδεὶς πρέπει νὰ δακτυλοδεικτῇ τὴν Ἴριδα καὶ τοὺς ἀστέρας ⁴⁾. Ὁ Θεὸς τιμωρεῖ τοῦτο (Harz) ⁵⁾, σκώληξ καταδιβρώσκει τὸν δάκτυλον (Κάτω Αὐστρία) ⁶⁾· οὕτω δεικνυμένη ἢ Ἴρις ὠχριᾶ καὶ ἀμαυροῦται τὸ φῶς αὐτῆς (Meiningen) ⁷⁾. «Ὁ στρέφων τοὺς ὀδόντας κηπουρικοῦ κτενὸς ἢ τὸν δάκτυλον πρὸς τ' ἄνω, βγάνει τὰ μάτια τοῦ Θεοῦ, χάνεται δὲ καὶ τὸ οὐράνιον τόξον» ⁸⁾. Καὶ παρὰ τοῖς Σίναις ἔτι θεωρεῖται ἀνόσιον τὸ δακτυλοδεικτεῖν τὴν Ἴριδα ⁹⁾.

Ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῆς Ἰριδος νομίζουσιν οἱ χωρικοὶ ὅτι ἐξάγουσιν ἀλάθητα προμηνύματα ¹⁰⁾ οὐ μόνον περὶ τοῦ καιροῦ, ἀλλὰ καὶ περὶ μελλούσης εὐφορίας ἢ ἀφορίας. «Ἔστησεν ἴπου τὸ πωρνὸν ζωνάριν· πάαιννε ἔς τὸ ζευγάριν. Ἔστησεν τὸ δεῖλι· κόψε τὰ ζευλοράμματα» λέγει τις παροιμία κυπριακῆ ¹¹⁾. Ἐπιφαινομένη δηλαδὴ τὴν πρωΐαν ἢ Ἴρις προαγγέλλει εὐδίαν, τὴν δείλην δὲ κακοκαιρίαν. Τὰ χρώματα αὐτῆς σχετίζονται μετὰ τῆς συγκομιδῆς τῶν καρπῶν· κυρίως δὲ τρία χρώματα διακρίνουσι· καὶ ἂν μὲν ὑπερτερῇ τὸ ἐρυθρὸν, ἄφθονος ἔσται ἡ τοῦ κίτου παραγωγή, ἂν τὸ λευκὸν ἢ τοῦ σίτου καὶ ἂν τὸ πράσινον ἢ τοῦ ἐλάτου ¹²⁾. Ἐὰς αὐτὰς παρατηρήσεις ποιοῦσι

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

1) *Wiede Reise in Hadhrumant*, Weimar, Schweig, 1870 σ. 265 παρὰ *Andree* ἐνθ. ἀν.

2) Ἐκλαμβάνονται ἴσως αἱ γάται ἀπὸ τῆς μεταμορφωμένης, καθὼς καὶ ἐν ταῖς γερμανικαῖς παραδόσοι. [[Πρβλ. καὶ *Hollan* Παραδ. ἀρ. 963]].

3) Ἡ ἀγνή πρόληψις ἀναφέρεται περὶ τοῦ Φεγγαριοῦ· ἀλλὰ περὶ ταύτης ἀλλαγῆ. [[Βλ. Λαογρ. Σύμμ. Β', 171 κέ.]].

4) *Grimm D. M.* σ. 695 (611).

5) *Zeitschrift f. deutsche mythol. u. sittenk.* τ. I σ. 202.

6) Αὐτ. τ. IV σ. 148.

7) *Haupt's Zts. f. deutsches Alterth.* τ. III σ. 363.

8) *Grimm D. M.* III σ. 455 ἀρ. 597.

9) *Chi-King ex lat.* P. Lacharme interpr. Jul. Mohl. σ. 242 παρὰ *Grimm* σ. 695 (611). [[Μαρτυρίας περὶ τῆς προλήψεως ταύτης καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς βλ. ἐν *Revue des trad. populaires* 1897 σ. 553. 1901 σ. 385—6. 1905 σ. 397. *Hess. Blätter f. Volksk.* XI, 220. *Volkskunde* τ. 17 (1905) (=Volkskundl. *Zeitschriftenschau* 1905 σ. 71—2). Καὶ ἐν τοῖς νόμοις τοῦ Μανου ἀπαγορεύεται τὸ δακτυλοδεικτεῖν τὴν Ἴριδα. *Les lois de Manou*, trad. *Strehly*. Par. 1892 σ. 104—5=Rev. d. trad. popul. 1907 σ. 17]].

10) [[Καὶ παρ' ἀρχαίοις ἔθεωρεῖτο σημεῖον πολέμου ἢ κακοκαιρίας. *Stengel Kultusalt.* σ. 38. Ἴλ. P 548· πρβλ. καὶ Σχόλ. Ἀριστοτέλ. *Μετεωρολ.* σ. 132 *Ideler*. *Σουΐδας* ἐν λ. Ἴρις· «τῆς Ἰριδος τὸ χλωρὸν ἀέρος σημαντικόν, τὸ πυρρὸν πνευμάτων, τὸ δὲ μελανίζον ὕδατων». Βλ. καὶ *Roscher Lex.* λ. Iris σ. 320 κέ.]].

11) *Λογ.* σ. 133. [[III. λ. ζωνάρι 1. Βλ. καὶ Ἴρις 1. σελένη 1. δόξα (Ἴρις) 2, τόμ. Δ' σ. 515 κέ.]].

12) Αὐτ. σ. 134. Ἐν Παρνακίδι καὶ Φωκίδι τὴν μὲν τοῦ οἴνου παραγωγὴν ἐμφαίνει τὸ

καὶ οἱ Ἄλβανοί ¹⁾). Ἔχουσιν ἄρά γε ταῦτα σχέσιν τινὰ πρὸς τὰς ἀρχαιοτάτας μυθολογικὰς παραστάσεις περὶ τοῦ οὐρανίου ποτοῦ (soma, νέκταρ, ἀμβροσία), περὶ οὐρανίου ὕδατος, μέλιτος, γάλακτος, οἴνου κλπ. ἐν τοῖς νέφεσιν; Ὅπως ἂν ἦ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην λίαν περιεργόν ἐστι τὸ ἐπόμενον χωρίον τοῦ Ἀριστοτέλους (Ζ. ἱστ. Ε', 22) «μέλι δὲ τὸ πίπτον ἐκ τοῦ ἀέρος· καὶ μάλιστα ἐν ταῖς τῶν ἀστρῶν ἐπιτολαῖς, καὶ διὰ κατασκήψῃ ἡ Ἴρις».

Ἡ Ἴρις παρίσταται ὡς ὀλοδοτέρα καὶ ἐν ἑτέρᾳ δοξασίᾳ, καθ' ἣν ὑπὸ τὴν βῆσιν αὐτῆς ἐγκρύπτεται χρυσοῦν νόμισμα βυζαντινῶν αυτοκρατόρων, ἐξ ἐκείνων ἃ ὁ λαὸς ἀποκαλεῖ *Κωσταντινᾶτα* ²⁾, καὶ οἷς θαυμασίους ἀποδίδωσιν ιδιότητας ³⁾. Ὁ εὐτυχῆσας νὰ εὔρῃ τοιοῦτο Κωσταντινᾶτο, εὔρε πηγὴν ἀνεξάντλητον εὐδαιμονίας καὶ πλούτου. Ἐν Κύπρῳ καλοῦνται ταῦτα *Τζήμιαι* ⁴⁾. [[Ἀλλὰ καὶ πᾶν ἀντικείμενον ἀνευρισκόμενον δι' ἐκσκαφῆς εἰς τὸ μέρος ὅπου στηρίζεται ἡ μία ἄκρη τοῦ τόξου τῆς Ἴριδος ὑπὸ τοῦ εὐτυχῆσαντος νὰ εὔρεθῇ ἐκεῖ, πιστεύεται ἀλεξίκακον ⁵⁾]].

Καὶ ἐν Γερμανίᾳ ἐπίσης πιστεύει ὁ λαὸς διὰ ὑπὸ τὴν βῆσιν τῆς Ἴριδος εὔρηται χρυσῆ κλεῖς ἢ θησαυρός ⁶⁾. Παραπλήσια δ' εἰσὶ καὶ ἕτεραι γερμανικαὶ δοξασαίαι, ὅτι σίδηρος ῥιφθεὶς εἰς τὸ μέρος ἐνθα ἡ Ἴρις ἀπτεται τῆς γῆς μεταβάλλεται εἰς χρυσόν (Alpbach Τυρόλου) ⁷⁾ ἢ ὅτι πῖλος ὑπεράνω τῆς Ἴριδος ῥιφθεὶς καταπίπτει πλήρη χρυσοῦ (ἐν Καρινθίᾳ) ⁸⁾. Αἱ παραστάσεις αὗται κρατούνουσιν ἰσως τὴν γνώμην μυθολόγων τινῶν σάντανιζόντων τὴν Ἴριδα τῷ κέρατι τῆς Ἀμαλθείας.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

κυανοῦν, τὴν δὲ τοῦ ἐλαίου τὸ κίτρινον χρῶμα. [[Ἐν ἄλλῃ τὸ κόκκινον χρῶμα δεῖκνυται ἀφθονίαν ὄξους, ἐν δὲ Λακκοδικίῳ Μακεδονίας, καὶ ἀνακρίνωσιν I. Πρωίου, τὸ καστανοκίτρινον ἀφθονίαν σίτου. Ἐν Κύθνῳ ὁμοίως τὴν ἐπερχομένην συγκομιδὴν εἰκάζουσιν ἐκ τοῦ χρωματισμοῦ τῆς Ἴριδος. (Ἐφημερ. φιλομαθῶν 1858 σ. 374). Περὶ τῶν χρωμάτων τῆς Ἴριδος ὡς προγνωστικῆς τῆς συγκομιδῆς παρ' ἄλλοις λαοῖς βλ. *Revue des trad. populaires* τ. VI σ. 45. τ. IX σ. 218. *Archivio per le tradiz. popolari* 1899 σ. 123. *Am Urquell* I, 73]].

1) *Hahn* Alb. St. III σ. 138.

2) [[Χρυσᾶ κοῖλα νομίσματα (*monnaies gauloises*) εἶναι γνωστὰ ἐν Γερμανίᾳ ὑπὸ τὸ ὄνομα «Regenbogen-Schüsselchen», διότι, κατὰ παλαιὰν παράδοσιν, ἀνευρίσκονται κυρίως μετὰ θύελλαν, καθ' ἣν στιγμὴν ἐπιφαίνεται ἡ Ἴρις. Ὑπόμνημα *P.-Ch. Robert* ἀναγνωσθὲν ἐν τῇ *Acad. des Inscr. et belles lettres*, 18 Ἰουν. 1884]].

3) [[Περὶ τῶν θαυμασιῶν ιδιοτήτων τῶν *κωσταντινᾶτων* βλ. ὅσα λέγονται ἐν *Λαογρ. Συμμ.* Β', 69 κέ.]].

4) *Λουκάς* σ. 134. Ὁ Λουκάς νομίζει ὅτι ἡ λέξις αὕτη εἶναι ἡ αὐτὴ καὶ ἡ ἀρχαία κημὸς. Τοῦτο φαίνεται ἡμῖν λίαν πιθανόν, διότι οἱ Κύπριοι τὸ κ πρὸ τῶν φθόγγων ε καὶ ε προφέρουσιν ὡς *tsch'* κημὸς δὲ, κατὰ Φώτιον, ἐσήμαινε καὶ γυναικεῖον προκόσμημα.

5) [[*Σακελλαρίου* Κυπρ. 1890 Α', 710 κέ. Μαρτυρίας περὶ ἀναλόγων δοξασιῶν παρ' ἄλλοις λαοῖς, πλὴν τῶν ἀμέσως κατωτέρω παρὰ Γερμανοῖς, βλ. ἐν *Rev. des trad. popul.* 1895 σ. 595. 1897. σ. 513. 1901 σ. 385. 1902 σ. 141]].

6) *Grimm* D. M. σ. 694—695 (611). Βλ. καὶ τ. III σ. 455 ἀρ. 598.

7) *Zts. f. deutsche Mythol.* τ. I σ. 237.

8) *Αὐτ.* τ. III σ. 29.

Αἱ δημῳδαὶ ὀνομασίαι τῆς Ἴριδος προήλθον ἐκ παραστάσεων ταύτης ὡς τόξου καὶ ζώνης· αἱ παρ' ἄλλοις λαοῖς ἀπαντῶσαι μυθολογικαὶ εἰκόνες, δακτυλίου, παρυφῆς, κέρατος, γεφύρας κλπ. εἰσὶν ἄγνωστοι τῷ ἐλληνικῷ λαῷ.

Α'. Τόξον. «Τὸ οὐράνιον τόξον» ὑπὸ τῶν λογιωτέρων· «τὸ τόξο τῆς Παναγίας» ἐν Ζακύνθῳ ¹⁾· «δοξάρι τῆς καλογριάς» ἢ «τῆς γριάς» ἐν Κεφαλληνίᾳ ²⁾ καὶ κατὰ δημῳδὴ ἐτυμολογίαν «δόξα τοῦ οὐρανοῦ» ³⁾ [[καὶ ἀπλῶς «δόξα» ⁴⁾]].

Ἡ ὀνομασία «τόξον» ἢ «οὐρανοῦ τόξον» ἀπαντᾷ παρὰ μεταγενεστέροις μόνον Ἑλλησι συγγραφεῦσιν ⁵⁾.

Ὅμοιαι ὀνομασίαι ἐν ἄλλαις γλώσσαις.—Λατ. arcus, γαλλ. arc en ciel, γερμ. Regenbogen, σλαβιστὶ nebeska duha (οὐράνιον τόξον) ⁶⁾, λιθουανιστὶ kilpinnis dangaus (τόξον οὐρανοῦ) ⁷⁾, ὀστιακιστὶ pai-jôgot (βροντῆς τόξον) ⁸⁾, λαπωνιστὶ ajan joska (τόξον θεοῦ βροντῆς) ⁹⁾, ἰακουτιστὶ kustuk (τόξον) ¹⁰⁾, Ἰνδιστὶ (;) τόξον τοῦ θεοῦ Ῥάμα (;) ¹¹⁾.

Β'. Ζώνη. «Κυεραζώνη» (;) ¹²⁾, «Ζωνάριν», «ζουνάρι». «Τὸ ζωνάρι τῆς Παναγίας» (Ζάκυνθος. Τραπεζοῦς) ¹³⁾, «τὸ ζωνάριν τῆς ἁγίας Ἑλένης» (Κύπρος) ¹⁴⁾, «τῆς καλόγριας τὸ ζουνάρι» (Πελοπόννησος).

Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐλληνικῇ οὐδὲν ἀνάλογον ἀπαντῶμεν ¹⁵⁾· ἴσως ἢ ζώνη τῆς

1) Schmidt Volksl. I, 36.

2) Νεφέλλη, ἀνάλεκτα τ. Β' σ. 196.

3) Κοραΐ Ἑταίρα Δ' σ. 264.

4) [[Εἰς τὰ ἐν Παραδ. σ. 318 σημ. ὡς σημειούμενα, πρόσθετος ἐστὶ καὶ ἐν Ἀγδάν Καλαμπάκας καλεῖται δόξα, δούκις ὡς ἀναφέρεται, οἱ βλέποντες λέγουσι «δόξα, κύριε, δόξα σοι!». Κατ' ἀνακοίνωσιν Κ. Ι. Περιστέρη, 1908]].

5) Βλ. Ducange Gloss. graecit. καὶ Stephani Thes. ἐν λ.—Ὁ Schwartz (Ursprung der Mythol. σ. 101—104. 142. 175. 208) προσπαθεῖ ν' ἀποδείξῃ ὡς παραστάσεις τῆς Ἴριδος ἅπαντα σχεδὸν τὰ ἐν ἐλληνικοῖς μύθοις ἀναφερόμενα τόξα θεῶν τε καὶ ἡμιθέων!

6) Hanusch Slaw. Myth. σ. 273.

7) Ἰδ. τ.

8) Pott Die Benennungen des Regenbogens ἐν Zts. f. vergl. Sprachforschung τ. II σ. 427.

9) Castrén Finn. Mythol. σ. 48. 49.

10) Ἰδ. τ. σ. 313.

11) Ward Hindoos τ. I σ. 140 παρὰ Tyrol Civil. prim. [[Ὡς τόξον παρὰ διαφόροις ἄλλοις λαοῖς βλ. Rev. d. trad. pop. 1906 σ. 102]].

12) Οὕτω παρὰ Σομανέρα, ἴσως κατὰ παραφθοράν. Κυρᾶς ζώνη; Βλ. καὶ Κοραΐ Ἑταίρα τ. Δ', σ. 264—265, ὅστις οὐχὶ πᾶν πιθανῶς διορθοῖ Κυραζώνη, ἐξηγῶν τοῦτο διὰ τοῦ κέρατος καὶ ζώνης.

13) Schmidt σ. 36. Σάββα Ἰωαννίδου Ἱστορία καὶ στατιστικὴ Τραπεζοῦντος. Λεξιλόγιον ἐν λ. ζωνάρι. Ἐν τῷ Ἄνω Παλατινάτῳ θεωρεῖται ἢ Ἴρις ὡς παρυφὴ τῆς ἐσθῆτος τῆς Παναγίας (Schöniwerth Aus der Oberpfalz II σ. 129).

14) Λουκάς σ. 133. Ἡ ἁγία Ἑλένη λατρεύεται ἰδιαζόντως ἐν Κύπρῳ, ὡς οἰκοδομησαμένη ἐκκλησίας, θωρησαμένη τεμάχια τοῦ ξύλου τοῦ σταυροῦ καὶ πολλαχῶς εὐεργετήσασα τὴν νῆσον.

15) Μόνον παρὰ βυζαντινῶ τινι, ἐκ τῆς συνηθείας βεβαίως παραλαβόντι τὴν λέξιν, ἀνα-

βασιλείσσης τῶν Ἀμαζόνων Ἴππολύτης καὶ ὁ τῆς Ἀφροδίτης κεστός δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς μυθολογικαὶ παραστάσεις τῆς Ἴριδος ¹⁾.

Ἡ Ἴρις παρὰ Λιθουανοὺς καλεῖται ἐπίσης *Laumės josta* (ζώνη τῆς κοινῆς πάντων τῶν θεῶν μητρὸς *Lauma* ἢ *Laïma*) ²⁾, καὶ *dangaus josta* (ζώνη οὐρανοῦ) ³⁾, τουρκιστὶ *giboh kiemeri* (οὐρανοῦ ζώνη) ⁴⁾, παρὰ τοῖς ἀφρικανοῖς *Gallas: zabata wacayo* (ζώνη τοῦ οὐρανοῦ, ἢ τοῦ θεοῦ) ⁵⁾.

* Ε΄. ΚΑΤΑΙΓΙΔΕΣ ⁶⁾

Χαλασμός κόσμου.—Μάλλωμα τῶν συννέφων μὲ τὴ θάλασσα.—Ἄνεμος μαλλῶνει, δέρνει τὰ βουνά.—Ἄνέμων πάλη.—Πάλη στοιχειῶν.—Νεραΐδων.—Δρακόντων.—Γαδάρων.—Δράκοντες προξενούντες τρικυμίας.

Ἐν ἀρχῇ ἐποιησάμεθα μνήμην τοῦ τρόμου, μεθ' οὗ οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι ἀπέβλεπον εἰς τὰς καταιγίδας, ὧν ἠγγόσουν τὴν ἔκδοσιν, φοβούμενοι πολλάκις μὴ ἀπολήξωσιν εἰς τελείαν τοῦ κόσμου καταστροφὴν. Ὡς ἀπηχήματα τῶν παλαιτάτων ἐκείνων μυθικῶν ἰδεῶν διεσώθησαν ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ λαοῦ μεμονωμένα τινὲς φράσεις, ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον παριστᾶσαι τὰς δεινὰς καταιγίδας ὡς ὄλεθρον καὶ ἀφάνισιν τοῦ παντός, ὅπου λέγουσιν ὡσάκις ἐπιγένηται χειμῶν καὶ βρονταὶ σκληραὶ: «Γίνεται χάσι κόσμου, χαλασμός κόσμου,

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

γνωσθεταί «Ἴρις, τόξον, ζώνη παρὰ τὸν οὐρανόν» (Glox, mss. cod. Colbertus 6076 παρὰ *Ducange* λ. τόξον).

1) Βλ. *Schwartz Naturansch.* II 191 καὶ σ. 196 ἔνθα παρατίθησι δύο χωρία γερμανῶν ποιητῶν ὀνομαζόντων τὴν Ἴριδα «Gürtel der Iridentens» καὶ «Gürtel der Iris». [[Κατὰ νεωτέρας γερμανικᾶς παραδόσεις ἡ Ἴρις εἶναι δακτυλίος οὐρανοῦ, δι' οὗ ἀνέρχονται οἱ νεκροὶ καὶ κατέρχονται οἱ ἄγγελοι (*Simrock D. M.* § 16 σ. 32)· περὶ τῆς Ἴριδος ὡς δακτυλίου οὐρανοῦ ἐν Σουηδίᾳ βλ. *Rev. d. trad. pop.* 1895 σ. 595]].

2) *Grimm* 345. 695. Ὁ *Hanusch* (ἐνθ. ἀν. 273) γράφει *Laumis josta*.

3) *Grimm* σ. 695 (612).

4) *Pott* ἐνθ. ἀν. σ. 430. Κεμέρι καὶ παρ' ἡμῶν ἡ δερματίνη ζώνη, ἣν κατὰσαρκα περιβάλλονται οἱ ὄδοιπόροι φυλάττοντες ἐν ταύτῃ χρήματα. Πρβλ. «καμάραι, ζῶναι στρατιωτικά». (Ἡούχιος).

5) *Pott* σ. 430. [[Εἰς τὰ ἐν Παραδ. σ. 851—2 περὶ γ' ὀνομασίας τῆς Ἴριδος ὡς καμάρας πρόσθετος καὶ ταῦτα: Κατ' εἰκασίαν τοῦ *Bergk* (ἐν *N. Jahrb. f. Philol. u. Pädag.* 1860 τ. 81 σ. 406) ἡ ἀρχαία δοξασία περὶ Ἴριδος κομιζούσης ὕδωρ Στυγὸς βᾶσιν ἔχει παράστασιν ταύτης ὡς γαφύρας θεῶν. Κατὰ ταῦτα διορθοῖ στίχον Βαβρίου (72,1) «Ἴρις ποτ' οὐρανοῦ πορφυρῆ κήρυξ» εἰς «Ἴρις ποτ' οὐρανοῦ γέφυρα καὶ κήρυξ». Ἐν τῇ σκανδιναυικῇ μυθολογίᾳ *Bifrost* γέφυρα συνδέουσα οὐρανὸν καὶ γῆν. (*Simrock D. M.* § 16 σ. 32). Κατὰ τοὺς Σκανδιναυοὺς ἡ Ἴρις εἶναι ὁδὸς τῶν θεῶν (*Rev. d. trad. pop.* 1825 σ. 596) ἢ τῶν ψυχῶν (αὐτ. σ. 595—6)· ἡ τελευταία αὕτη δοξασία ὑπάρχει καὶ ἐν Σουηδίᾳ (αὐτ.).—Εἰς δὲ τὰς ἐν Παραδ. σ. 844 καὶ σημ. 4. 5 καὶ 6 παρατιθεμένας μαρτυρίας περὶ ἀναρροφήσεως ὕδατος ὑπὸ τῆς Ἴριδος πρόσθετος καὶ *Schwartz Nat.* II, 193, ὡς καὶ *Globus* LXIII, 258—*W. Schultz* ἐν *Pauly-Wissowa Real Encycl.* B' I, 74 κέ., ἔνθα ἀναφέρονται ἀνάλογοι δοξασίαι περὶ Ἴριδος καὶ διάφοροι ἄλλαι]].

6) [[Πρβλ. καὶ *Πολίτου Παραδ.* σ. 852—3. 1115—6]].

χαλῶ, χάνεται ὁ κόσμος»· καὶ παροιμίαι: «χάση κόσμου, χαρὰ θεοῦ»¹⁾, ἐπὶ γαλήνης ἐπερχομένης εὐθὺς μετὰ καταιγίδα· «ὁ κόσμος συντελεύεται, κ' ἢ γριὰ χειροκτενίζει» (Κυθήρων)· «ὁ κόσμος ἐχαλιότανε κ' ἢ γριὰ ἐξεροχτενιζότανε» (Πελοπόννησος). Μεταφορικῶς δὲ λέγουσιν ἐν Θήρᾳ: «Τὰ συντέλεια τοῦ κόσμου καὶ οἱ ἀπαναστασίαις» ἐπὶ μεγάλης ὀχλοβοῆς καὶ ταραχῆς²⁾.

Ἐξ ὁμοίων παραστάσεων διεπλάσθη, ὡς τινες φρονοῦσι, τὸ περὶ ἀφανίσεως τοῦ κόσμου (Weltuntergang) μυθολογικὸν σύστημα τῶν ἀρχαίων Γερμανῶν³⁾. Παρατολμοτέρα δὲ φαίνεται ἡμῖν τοῦλάχιστον ἢ συνταύτισις τοῖς μύθοις περὶ τοῦ Διὸς, καταπιόντος τὴν Μητιν, περὶ τῆς ἐπικειμένης ἐκθρονίσεως τοῦ Διὸς ὑπὸ υἱοῦ κῦτοῦ ἐκ τῆς Θέτιδος, καὶ ἐν γένει περὶ κινδύνου τῶν οὐρανίων θεῶν, κινδύνου ὁμοῦ, οὗ ἀπηλλάγησαν, διότι ἀπὸ τῶν ὁμηρικῶν ἤδη χρόνων οἱ τε θεοὶ ἐθεωροῦντο ἀθάνατοι καὶ αἰώνιοι καὶ ἢ τοῦ παντὸς διάταξις αἰδῖος.

Συνήθης ἐστὶν ἡ παράστασις τῆς καταιγίδος ὡς ἔριδος ἢ πάλης τῶν νεφῶν ἢ ἀνέμων πρὸς τὴν θάλασσαν ἢ τὰ ὄρη. Ἐν τινι δημοτικῷ ᾄσματι, ἐπιτιμῶσι νέφη τὴν θάλασσαν καὶ κελεύουσιν αὐτὴν νὰ παύσηται χειμαζομένη·

Τρία κομμάτια σύγγοφα ἔς τὸν οὐρανὸ σουρομένα,
τό'να βασιτάει ψιλὴ βροχὴ, τᾶλλο στρωτὸ χαλάζι,
τὸ τρίτο τὸ καλύτερο τὴ θάλασσα μαλλώνει κλπ.⁴⁾

Ὁ ἄνεμος πολεμῆ ἢ δέρονει τὰ βουνά· ὁ μὲν ἄνεμος τὰ πολεμῆ (τὰ βουνά), μὴνὰ βροχὴν τὰ δέρονει·⁵⁾ καὶ ἐν ἑτέροις δημοτικοῖς ᾄσματι·

Καὶ βγῆκα νύχια ἔς τὰ βουνά, βουνὰ καὶ κορφοβούνια,
μ' ἀκού' τὸν ἄνεμο καὶ μὲ τὰ βουνὰ μαλλώνει⁶⁾.

— Σηκώνομαι πολὺ ταχύ, ὅν' ἴθραις ὄσο νὰ φέξῃ,
ἴκούγω τὸν ἄνεμο καὶ ἀχῆ, τὰ ἔλατα καὶ τρίζουν,
μὲ τὰ βουνὰ ἐμάλλωνε, μὲ τὰ βουνὰ μαλλώνει⁷⁾.

Κοινότατοι δὲ πάντων οἱ μῦθοι περὶ πάλης τῶν Ἀνέμων πρὸς ἀλλήλους⁸⁾.

1) Νεοελλ. ἀνάλ. Α' σ. 146, ἀρ. 133. [[III. λ. κόσμος 67. Πρβλ. καὶ τ. Γ' σ. 243 κέ. βρέχω 3]].

2) [[«Συντέλεια κοσμική» ἐπὶ καταιγίδος: Λέων γραμματ. σ. 280 Bonn]].

3) Schwartz Naturansch. II σ. 169—171 (Gewitter—Weltuntergang).

4) Λελέκου Δημ. Ἀνθολογία σ. 41.

5) Passow ἀρ. 409 σ. 291. Πρβλ. Λελέκ. σ. 27. Πολλάκις παρίσταται ἡ ἀστραπή ὡς μάστιξ· «χαιμαρὴν μάστιξ» (Νόνν. Διονυσ. ΑΖ', 397 κέ.) «μάστιξ κακὴ» μεταφορικῶς παρ' Ὁμήρῳ. Ὁ Ζεὺς μαστίζει τὸν Τυφῶεα (Ἰλιάδ. Β, 781 κέ., Ἡσιόδ. Θεογον. 857 «πληγῆσιν ἱμάσσας»). Βλ. καὶ ἀνωτέρω σ. 14 κέ. Ἐν ἐκτάσει δὲ Schwartz Naturansch. II σ. 110. Ursprung der Mythol. σ. 12. 33. 62. 97. 119 κέ. 161. 225. 260. 261.

6) Λελέκ. σ. 49.

7) Αὐτ. σ. 58.

8) [[Ἐν καρπαθιακῇ παραλλαγῇ τοῦ ᾄσματος τοῦ Κύρ Βοριᾶ: «Ἐννι' ἄνεμοι μαλλώνουσι ποιὸς νὰ πρωτοφυσήῃ». (Ζ. Ἀγ. Α', 339,3)]].

Ἐν Ἰωαννίνοις νομίζουσιν ὅτι κατὰ τὴν παραμονὴν τῶν Θεοφανίων παλαίουσιν οἱ Ἄνεμοι, ὁ δὲ κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Θεοφανίων πνέων θεωρεῖται νικητὴς καὶ κύριος τοῦ πεδίου τῆς μάχης ¹⁾. Οἱ ἄνεμοι, κοινῶς προσέτι καιροὶ καλούμενοι, παλαίουσι μάλιστα ἐν ὥρᾳ χειμῶνος, ὁ δὲ κατισχύσας θὰ πνέῃ διαρκῶς καὶ λάβρος καθ' ἅπαν τὸ ἔτος· λέγουσι δ' ἐπὶ τοιαύτης περιστάσεως, τὸ πῆρε, ἢ ἐνίκησεν ὁ Βοριᾶς, ὁ Νότος κλπ., ἀκρίτων δὲ ὄντων τῶν ἀνέμων, ἢ πάλῃ θεωρεῖται ἀμφίροπος καὶ λέγουσιν οἱ Καιροί, ἢ ὁ Καιρὸς δέρονται. Ἐν Ἀραχόβῃ (ἐν τῇ νῦν ἐπαρχίᾳ Λεβαθείας), διηγοῦνται μῦθον περίεργον περὶ τῆς ἀντιζηλίας τῶν Ἀνέμων· ὁ Κατεβατός, ὁ χαλεπώτατος πάντων ἐν Ἀραχόβῃ, ἠλαζονεύσατό ποτε πρὸ τῶν ἄλλων ἀνέμων, τοῦ Σορόκου, τοῦ Λίβα, τοῦ Νότου καὶ τοῦ Μέγα, περὶ τῶν ἀνακτόρων αὐτοῦ, ἰσχυριζόμενος ὅτι ταῦτα ἦσαν τὰ κάλλιστα ἐν τῷ κόσμῳ, λαμπρότερα καὶ τῶν τοῦ Ἥλιου αὐτοῦ, καὶ ὅτι ἐν αὐτοῖς ὠχυρωμένος οὐδένα τῶν Ἀνέμων φοβεῖται, διότι καὶ ἡ θέσις ἐφ' ἧς ἔκτισεν αὐτὰ εἶναι ἀπόρθητος. Τοιοῦτο ἀνάκτορον ἠγειρέ ποτε ὁ Κατεβατός ἐν ὥρᾳ χειμῶνος ἐπὶ κορυφῆς τοῦ Παρνασοῦ ἐκ κρυστάλλων παμμεγίστων καὶ χαλάζης καὶ χιόνος· εἶτα δὲ «ἐβγήκε καὶ τὸ διαλάλησε», πνέων πανταχοῦ γῆς· ἀλλ' ὁ Νότος λειὸς καὶ κατὰ σμικρὸν πνεύσας κατέτηξε τὸ λαμπρὸν ἀνάκτορον καὶ οὐδὲ ἴχνος ἀπέμεινεν αὐτοῦ, εἰμὴ τὰ δάκρυα τοῦ Κατεβατοῦ ῥέοντα ποταμηδόν ²⁾.

Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Λατίνοις ποιηταῖς καὶ Ἰστορικοῖς Ὁρατίῳ ἀπαντῶσιν ἐκφράσεις, ἐξ ἀναλόγων ἰδεῶν ἀπορρέουσιν ³⁾. Ἐν Μοσεὶ πιστεύουσιν ὅτι κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Ματθαίου παλαίουσιν οἱ ἄνεμοι, ὁ δὲ νικητὴς θὰ πνέῃ καθ' ἅπαν τὸ ἔτος ⁴⁾. Πόσον δὲ φυσικὴ εἶπεν ἢ ποσὴν παράστασις δείκνυσιν ἡ ὁμοιοτάτη τῶν Νεοσηλανδῶν παράδοσις περὶ πάλης τῶν Ἀνέμων, ἰδίως δὲ περὶ καταδιώξεως τοῦ Δυτικοῦ ἀνέμου ὑπὸ τοῦ Ἀνατολικοῦ ⁵⁾.

Οἱ Ἄνεμοι καλοῦνται καὶ Στοιχειά, ἢ δ' ἕρις αὐτῶν πρὸς ἀλλήλους πάλημα στοιχειῶν· οὕτω δὲ καλοῦσιν οἱ περὶ τὸν Παρνασὸν οἰκοῦντες τοὺς ἐπὶ τοῦ ὄρους τούτου ἐν ὥρᾳ χειμῶνος συναπτομένους φοβεροὺς ἀγῶνας τῶν Ἀνέμων. Κατὰ τὰς παραδόσεις τῶν Ἀραχοιτῶν, ὁ Κατεβατός, ὁ δεινῶς ἐπαγίζων ἀπὸ τῶν κορυφῶν τῶν ὑψουμένων ὑπὲρ τὰς πηγὰς τοῦ ποταμοῦ Πλειστοῦ

1) *A. Mommsen Griech. Jahreszeiten* I σ. 9.

2) Βλ. Νέαν Ἑλλάδα ἀρ. 35. [[*Πολίτου Παραδ.* ἀρ. 265]].

3) *Schwartz Nat.* II σ. 62—63. *Horat. Od.* I, 9, 9 κέ. (ventos deproeliantes). I, 3, 12 κέ. (Africum decertantem Aquilonibus). I, 1, 15 (Luctantem Icaris fluctibus Africum). *Lucret.* VI, 96 κέ. (Aetheriae nubes contra pugnatibus ventis). *Ovid. Met.* V, 285 (victorque Aquilonibus Austro etc.).

4) *N. Hoeker Aberglauben von der Mosel ἐν Zeitschr. f. deutsche Mythol. u. Sittenk.* I σελ. 240.

5) *Schirren Die Wandermythen der Neuseeländer.* Riga 1856 σ. 85. [[*Δοξασίας περὶ πάλης ἀνέμων ἐν Γαλλίᾳ βλ. ἐν Rev. d. trad. popul.* 1903 σ. 375. 430. Περὶ δὲ τῆς λ. ἀνεμομαχίας, ἧς μνεῖα γίνεται ἐν Παραδ. σ. 852 κέ., βλ. καὶ *Kalitsunakis Mittel- u. neugr. Erklärungen bei Eustathius* σ. 8 § 20]].

(τανῦν Μάννα), ὁ ἀπελαύνων τὰ νέφη τῶν ἐναντίων ἀνέμων πέραν τῆς Κίρ-
φιδος πρὸς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον, εἶναι ὁ κράτιστος τῶν Καιρῶν, καθ' οὗ
οὐδεὶς τῶν ἄλλων δύναται ἐπ' ἐλπίδι ἐπιτυχίας ν' ἀντιπαλαίση. Οὗτος ἐν ὄρα
χειμῶνος παλεύει μὲ τὰ ἄλλα Στοιχεῖα ἐπὶ τῶν κορυφῶν τοῦ Παρνασοῦ· ἔταν
δὲ μάχωνται οἱ Καιροὶ αὐτοῦ, ὁ Παρνασὸς σειέται, μουγκρίζει, στένει ὑπὸ
τοὺς στιβαροὺς τῶν παλαιστῶν πόδας, σκεπάζεται μὲ χιόνια, ἀδυνατῶν νὰ ὑπο-
μείνη τὴν λυσσώδη τῶν ἀντιμαχομένων μανίαν. Ἄλλὰ τέλος νικητῆς ἀναδεί-
κνυται πάντοτε ὁ Κατεδατός, ὅστις κάθηται πλέον εἰς τὸ κρουσιαλλένιο παλάτι
αὐτοῦ καὶ ἀναπαύεται· ἢ παγερὰ αὐτοῦ ἀναπνοὴ καλεῖται Ἀπόγειο, ὀλέθριον
πρὸ πάντων κατὰ τὸν Μάρτιον. Αἱ παραδόσεις αὗται διατηροῦνται ζωηρόταται
καὶ γενικῶς πιστεύονται παρ' ἀπάντων τῶν περιοίκων τοῦ Παρνασοῦ. Διη-
γοῦνται δέ, ὅτι περὶ τὰ τέλη τῆς [[προ]]παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος μοναχὸς
τις ἐκ τῆς μονῆς τοῦ δσίου Λουκά, Γερόθεος καλούμενος, ἐπεθύμησε νὰ ἴδῃ
τὸ παλάτιον τοῦ Κατεδατοῦ καὶ τῶν Στοιχειῶν τὸ πάλημα καὶ τὸ φοβερὸν
Ἀπόγειο· παραλαβὼν δὲ τροφὰς καὶ ξύλα καὶ εἴ τι ἄλλο αὐτῷ ἀναγκαῖον,
ἀνῆλθεν εἰς τὸν Παρνασὸν μηνὶ Νοεμβρίῳ καὶ ἐκλείσθη ἐν τινὶ σπηλαίῳ, κει-
μένῳ πρὸς τὸ βορειοδυτικὸν τῆς ἀκροτάτης τοῦ ὄρους κορυφῆς, ἣτις Λυκέρη
καλεῖται. Ἐκεῖ ἔζησε μέχρι τῶν μέσων Μαρτίου καὶ εἶδεν ὅσα νὰ ἴδῃ ἐπόθει·
καίτοι ὄμως καὶ σιτία εἶχεν ἱκανὰ καὶ καύσιμα ξύλα, ἀλλ' ἢ βοῆ τῶν παλαι-
όντων Καιρῶν, ὁ κτύπος καὶ ὁ πρὸς αὐτῶν, αἱ βρονταί, αἱ ἀστραπαὶ
τοῦ οὐρανοῦ, τὸ μούγκρισμα τοῦ Παρνασοῦ τὸν ἐφόδησαν οὕτως, ὥστε ἀφείλον
αὐτὸν πᾶσαι βίβλην, τὸ ἔσ' Ἀπόγειο τοῦ Μαρτίου κατεμάθηνεν αὐτὸν καὶ
ἐπροσύφησε τὸ αἷμά του, ὥστε εἶδε παγερὰ τὸν Χάρον προσερχόμενον καὶ ἰστά-
μενον πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ σπηλαίου· τότε δὲ ἔγραψεν ἐπὶ μιᾶς τῶν πλευρῶν
τοῦ σπηλαίου ταῦτα·

*Εἶδα τὸ πάλημα στοιχειῶν, εἶδα καὶ τὸ παλάτι
κι' ἄλλο δὲν ἐφοβήθηκα σὰν τοῦ Μαρτιοῦ τ' ἀπόγειο.*

Τὸ σπήλαιον τοῦ μοναχοῦ δείκνυται ἔτι, ἢ δὲ τῶν πλευρῶν αὐτοῦ μελανία
λέγουσιν ὅτι προῆλθεν «ἀπὸ τῆ φωτιά τοῦ κακομοίρη τοῦ Γερόθεου»¹⁾.

Ἐντεῦθεν ἐν δημοτικοῖς ᾄσμασι ποιητικαὶ παρομοιώσεις τοῦ ἐν μάχῃ
ταράχου πρὸς πάλην στοιχειῶν·

*Κᾶνε βουβάλια σφάζονται, κᾶνε στοιχεῖα παλεύουν.
Μηδὲ βουβάλια σφάζονται, μηδὲ στοιχεῖα παλεύουν²⁾.*

1) Νέα Ἑλλάς ἀρ. 35. Βλ. καὶ *B. Schmidt* Griech. Maerchen, Sagen usw. Lpz. 1877 σ. 144—145. [[*Πολίτου* Παρὰδ. ἀρ. 264. Βλ. καὶ τὴν σημείωσιν αὐτ. σ. 852—3. Ἀνάλογος πρὸς τὴν παράδοσιν ταύτην εἶναι καὶ ἑτέρα ἐπιχωριάζουσα ἐν Ἄνω Καρναῖς Μεγαλοπόλεως· «Στὸ Πύργον παλαιὰ ἐκάθησε τὸ χειμῶνα ἕνας καλόγερος. Τοῦ ἔδωκαν ψωμί, κρασί, ἀπ' οὐλα, γιὰ νὰ περάσῃ τὸ χειμῶνα. Τὴν ἀνοιξὴ πὸλειψαν τὰ χιόνια, ἐπῆγαν καὶ τὸν ἡῦραν πεθαμένον καὶ ἡῦραν καὶ μιὰ σημείωσις πὸλεγε· Δὲν πέθαναν οὔτε ἀπὸ πείνα, οὔτε ἀπὸ κρύο, ἀλλὰ ἀπὸ τῆ βουῆ τῶν ἀνέμων. Ποιὸς ξέρει τί βουῆ γίνεται ἐκεῖ τὸ χειμῶνα ἀπὸ τοὺς ἀνέμους!» Κατ' ἀνακοίνωσιν Π. Κωνσταντινοπούλου]].

2) *Passow* ἀρ. 257 σ. 191. Ἐν ἄλλοις ᾄσμασι ἀντὶ στοιχειῶν, ἀναφέρονται θεριά (αὐτ. ἀρ. 3 σ. 6. Ἀραβαντινοῦ, Συλλ. ἔγμ. ᾄσμ. Ἀθ. 1880 ἀρ. 32 σ. 28).

Ἄλλὰ βαθμηδὸν ἢ συνταύτισις τῶν Ἀνέμων μὲ τὰ Στοιχεῖα ἐλησομένηθη καὶ ὁ λαὸς διηγεῖται μύθους περὶ παλέματος Στοιχειῶν, ἅτινα φαντάζεται ὄντα δαιμονικὰ ἰδίως ὅπως φύσεως, οὐδὲν κοινὸν ἔχοντα πρὸς τοὺς ἀνέμους, καταταλαβόντα δὲ τὴν θέσιν τῶν ἀρχαίων δαιμόνων (*genii loci*)¹⁾. Ἀναμφιλέκτως ὁμοίως καὶ οἱ οὐσιωδῶς ἀλλοιωθέντες μῦθοι οὗτοι ἐκ μετεωρολογικῶν ἀπέρρευσαν, οὐχὶ σπανίως δ' ἐν τισὶ τούτων ἀναγνωρίζομεν εὐχερῶς ἴχνη τῶν ἀρχικῶν παραστάσεων. Ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μυθολογοῦνται παλαιόντα τὰ Στοιχεῖα δύο τόπων πρὸς ἀλλήλα καὶ τὸ κατισχυῶσαν εὐεργετεῖ τοὺς ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ ὑπαγομένους ἀνθρώπους, οὓς προστατεύει, καὶ κακοποιεῖ τοὺς προστατευομένους τοῦ ἀντιπάλου. Κατὰ τινὰ παράδοσιν τῶν κατοίκων τῆς Παρνασίδος, τὸ Στοιχεῖο τοῦ Καστριοῦ (Δελφῶν) καὶ τὸ τῆς Ἀραχόθης διαπαλαίουσιν ἀλλήλοις παρὰ τὴν πηγὴν Χτουργιαροῦ, οὐ μακρὰν τῆς πολίχνης ταύτης, καὶ ἂν νικήσῃ τὸ Ἀραχοδίτικο, θνήσκουσι Καστριῶται, ἂν δ' ἡττηθῇ, Ἀραχοδίται²⁾. Ἀλλαχοῦ τῆς Στερεᾶς μυθολογεῖται ὅτι ἐν Στοιχεῖο τῆς θαλάσσης παλαίει πρὸς Στοιχεῖο χιλιετοῦς πλατάνου, καὶ ὅτι ἀποθνήσκουσι πολλοὶ κάτοικοι ἐκ τοῦ πλησίον τῆς φωλεᾶς τοῦ ἡττηθέντος χωρίου³⁾. Ὁμοία παράδοσις ὑπάρχει καὶ ἐν Μάνῃ (ἐν δήμῳ Καρδαμύλης), διάφορος κατὰ τοῦτο μόνον, ὅτι ἀντὶ Στοιχειῶν ἀναφέρονται Νεράιδες. Κατὰ τὴν παράδοσιν ταύτην αἱ Νεράιδες διαιροῦνται εἰς Βουνήσιαις (πρβλ. τὰς ὄρεσιν Νύμφας τῶν ἀρχαίων) καὶ εἰς Θαλασσιναῖς (πρβλ. τὰς Νηρηΐδας). Αἱ Βουνήσιαις τρέφουσιν ἀδιάλλακτον πρὸς τὰς θαλασσινὰς μῖσος, ἐκάστην δ' ἐπιέραι Διδάχτου (Σαββατόβοαδο) καταργεῖται τῶν ὄρεων, αἱ δὲ θαλασσιναὶ ἀναδύουσι τῆς θαλάσσης, καὶ συγκροτοῦσι μάχην κατ' ἀλλήλων· ἂν ἡ ἐκείνη τῆς μάχης ἀποβῇ ὑπὲρ τῶν Βουνήσιων, εὐεργετοῦσιν αὐταὶ παντοιοτρόπως ὄντιν ὄρεινόν ἀπαντήσωσι καθ' ὁδὸν ἐπιστρέφουσαι· τὸναντίον δὲ κακοποιοῦσι τὰ μάλιστα τοὺς νησιώτας καὶ τοὺς παρὰ τὴν θάλασσαν οἰκοῦντας, οὓς κακῆ μοῖρα ἤθελε ρίψει εἰς τὸν δρόμον τῶν· τὰ αὐτὰ πράττουσι νικῶσαι καὶ αἱ θαλασσιναί, εὐεργετοῦσαι μὲν τοὺς νησιώτας καὶ τοὺς ἐπιθαλατιῖους, κακοποιοῦσαι δὲ τοὺς ὄρεινούς⁴⁾.

Ὡς ἐν τῇ παραδόσει ταύτῃ Νεράιδες καταλαμβάνουσι τὴν θέσιν τῶν Στοιχειῶν, ἐν ἑτέραις ταῦτα ἀντικαθιστῶσι Δράκοντες, οἵτινες ἐν τοῖς δημῶδεσι μύθοις οὐχὶ σπανίως συγχέονται πρὸς τὰ Στοιχεῖα. Ἐπὶ τοῦ Ζαγοριακοῦ ὄρους ὑπάρχουσι πολλαὶ λίμναι, ὧν ἡ μεγίστη καλεῖται Δρακολίμνη. Ὁ Δράκος ταύτης πολεμεῖ καθ' ἑτέρου τῆς κάτω λίμνης⁵⁾, ἐκσφενδονίζουσι δὲ κατ' ἀλλήλων

1) Περὶ τῶν Στοιχειῶν ἐν γένει διαλαμβάνομεν ἐκτενῶς ἐν ἰδίῳ κεφαλαίῳ τῆς ἡμετέρας Νεοελληνικῆς μυθολογίας [σ. 126—151. Βλ. καὶ Παραδόσεις σ. 1051—1164. Εἰδικῶς δὲ περὶ τῆς συνταύτισεως τῶν ἀνέμων μὲ τὰ στοιχεῖα αὐτ. σ. 1115 κέ. Καὶ ἐν τῇ βουλγαρικῇ γλώσσῃ στοιχεῖα καὶ βήχηρα (ἀνεμοστρόβιλος) εἶναι συνώνυμα. (*Dozon Chants popul. Bulgares* σ. 352)]].

2) *Schmidt Volksl.* I σ. 189. [[*Πολίτου Παραδ.* ἀρ. 490]].

3) *Passow Carm. popul.* σ. 634 (*Index verb.* λ. στοιχεῖον). [[*Πολίτου ἔνθ. ἀν.* ἀρ. 491]].

4) [[*Πολίτου ἔνθ. ἀν.* ἀρ. 659]].

5) *Λαμπροῦδου Ζαγοριακὰ* σ. 13—14. [[*Πολίτου ἔνθ. ἀν.* ἀρ. 492]].

βράχους ὑπερμεγέθεις καὶ σύμπασα ἢ περίξ χώρα σείεται ἐκ τῆς τρομερᾶς πάλης ¹⁾).

Ὁ ἀρχικὸς πυρὴν εὐρηται καὶ ἐν ἄλλοις μύθοις περὶ ἀγώνων φανταστικῶν ὄντων, περὶ συγκρούσεων ψυχῶν τεθνεώτων ἐν τῷ ἀέρι ἢ πλησίον τῶν τάφων τῶν, ἀλλ' οὕτως ἠλλοιωμένος καὶ συγκεκριασμένος, ὥστε ἄκαιρον θὰ ἦτο νὰ διαλάβωμεν περὶ τούτων ἐνταῦθα. Ἀρκούμεθα δὲ ν' ἀναφέρωμεν μόνον ὅτι ὁ περὶ πάλης Στοιχειῶν μῦθος, βαθμηδὸν τροποποιούμενος, κατήντησε νὰ μεταπέση ἐπὶ τέλους εἰς δεισιδαιμονίαν, καθ' ἣν ἡ ἔρις ὄνων προμηνύει βροχὴν «Ὅταν δυὸ γαϊδάρ' μαλλώνουν, θὰ βρέξη» ²⁾. Ἐνεκα τούτου πολλάκις, βλέποντες ἐρίζοντας ἐπὶ γελοῖαις ἀφορμαῖς δύο ἄνδρας, ἀναφωνοῦσι «θὰ βρέξη!» ὑβρίζοντας πλαγίως αὐτοὺς καὶ χλευαστικῶς ὑπονοοῦντες ὅτι ἡ ἔρις αὐτῶν, ὡς ἡ τῶν ὄνων, εἶναι προάγγελμα βροχῆς.

Ἡ περὶ πάλης μυθολογικὴ παράστασις ἀπαντᾷ ἐν τοῖς μετεωρολογικοῖς μύθοις πολλῶν λαῶν. Τοιαύτη ἢ ἔννοια τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν μύθων περὶ τῆς ἔριδος τῶν Λαπιθῶν πρὸς τοὺς Κεντύρους, οἵτινες κατὰ τὰς πειστικωτάτας τῶν νεωτέρων ἐρμηνειῶν εἰσὶ προσωποποιήσεις τῶν ἀνέμων καὶ τῶν καταιγίδων ³⁾. Κατὰ τὰς δοξασίας τῶν Ῥώσων χωρικῶν τὰς ἀπὸ τῶν θυελλῶν καταστροφᾶς προξενοῦσιν οἱ Ljeschi (Στοιχειὰ τῶν δασῶν), οἵτινες παλαιότες ἐκσφενδονίζουσι κατ' ἀλλήλων βράχους καὶ κορμούς δένδρων ⁴⁾. Ἐν Βεστφαλίᾳ οἱ χωρικοὶ λέγουσιν ἐπὶ καταιγίδων, «use Herrgott Kift» ⁵⁾. Παρὰ τὸ Altbunglau τῆς Βοημίας, ἐπὶ σφοδρᾶς καταιγίδος καὶ ἀντιπνοῆς ἀνέμων λέγουσιν ὅτι οἱ πονηροὶ ἀγγελοὶ παλαιοὶ πρὸς ἀλλήλους παρὰ τὸ Aussig πιστεύουσιν ἐπίσης ὅτι ἡ γαλαξία προέρχεται ἐκ τῶν θρυμμάτων μυλιῶν λίθων, οἵτινες σφενδονίζονται ὑπὸ πονηρῶν πνευμάτων ἐρίζοντων ἐν τῷ ἀέρι, καὶ συγκρουόμενοι ἀλλήλους κατασυντρίβονται εἰς μύρια θρύμματα ⁶⁾. Τέλος ἡμιάγριοι τινες λαοὶ δοξάζουσιν ὅτι αἱ ἀστραπαὶ καὶ αἱ βρονταὶ προέρχονται ἐκ τῆς συμπλοκῆς πτηνῶν ἐν τῷ ἀέρι ⁷⁾.

Ἐν τινι παρίῳ παραμυθίῳ τῆς ἀνεκδότου συλλογῆς μου (γραφέντι παρὰ τοῦ κ. Ζαννῆ Κρίσπη) ⁸⁾, ὁ ἥρωες Κοντογιαννάκης ὁ Σπιθολιόντας πορευόμε-

1) Χαιώτης ἐν Χρυσάλλιδι τ. Δ' σ. 19. Οὐχὶ ἄσχετον τοῖς τοιούτοις μύθοις εἰκάζομεν ὅτι εἶναι καὶ τὸ ἐπόμενον χωρίον τῆς Ἑσθήρ, ἀποκρύφου βιβλίου τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης «καὶ τοῦτο ἦν αὐτοῦ τὸ ἐνόπνιον» καὶ ἰσοῦ φωνῆ καὶ κραυγῆ θορύβου, βρονταὶ καὶ σεισμός, τάρραχος ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ἰσοῦ δύο δράκοντες, καὶ προσήλθον ἀμφότεροι παλαίειν. Καὶ ἐγένετο αὐτῶν φωνῆ καὶ ἐταράσσετο πάντα ἀπὸ τῆς κραυγῆς τῆς φωνῆς ταύτης». (Ἑσθήρ Δ', 5—7. Libri apocryphi V. T. ed. Fritzsche σ. 31).

2) [| Πολίτιον Παροιμ. λ. μαλλώνω 19. Πρὸς. καὶ λ. γουροῦνι 6 (τ. Δ' σ. 105) |].

3) Βλ. ἐν ἐκτάσει Mannhardt Wald- u. Feldkulte τ. II σ. 96 κέ.

4) Αὐτ. I σ. 139.

5) Wolf Beiträge z. deutsch. Mythol. I, 63.

6) Grohmann Aberglauben aus Böhmen σ. 93 ἀρ. 183. 184.

7) Bastian Die Rechtsverhaeltnisse σ. 260 σημ.

8) [| Τὸ παραμῦθον τοῦτο εὑρίσκεται νῦν ἐν τῷ Λαογραφικῷ Ἀρχεῖῳ κατακεχωρημένον ὁπ' αὐξ. ἀρ. 584—ΣΠ. 57, 2 |].

νος πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ ροπάλου του, βλέπει εἰς ἓν μέρος «ἓνα δράκο πελώριο, καὶ ἦτανε ἔς τὴν ἀκρογιαλιά, εἶχε τὰ χέρια του μέσ' ἔς τὸ γιαλό, ἐτάραζε τὴ θάλασσα καὶ ἔκανε τρικυμίας ἔς τὸν κόσμον». Ὁ ἀδελφὸς τούτου, δράκος φοβερώτερος, διαμένων εἰς μέρος ἀπέχον δρόμον ἑνὸς ἔτους, «ἐξερρίζωνε τσοὶ ποταμοὶ καὶ τσοὶ λίμναις»· ἕτερος δὲ ἀδελφός, ἐξ ἴσου μακρὰν οἰκῶν «ἐπιανε τὰ βουνά, τὰ ἔδαζε ἀπάνω ἔς τὸ ἓνα τὸ ἄλλο, τὰ σκοντροῦσε καὶ ἄλλα τέτοια πράγματα», ὡς ὁ Ὡτος καὶ ὁ Ἐφιάλτης παρ' Ὀμήρω, οἱ τὴν Ὀσσαν ἐπὶ τοῦ Πηλίου ἐπισωρεύοντες. Ἄν ταῦτα ὡσιν ὄλως μονήρη ἢ τούναντίον σχετίζονται ἄλλοις, ἀγνώστοις ἡμῖν μύθοις τοῦ λαοῦ, δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἐξιχνιάσωμεν.

* 5'. ΑΝΕΜΟΙ

Ὀνομασίαι ἀνέμων.—Προσωποποιήσεις ἀνέμων.—Ἐπιτίμησις αὐτῶν.—Ἀνθρωποφάγοι.—Μάννα ἀνέμων.—Ἀρρενες καὶ θήλεις ἄνεμοι.—Ἐρωτήσεις.—Ἄνεμοι προξενοῦντες βροχὴν καὶ χάλαζαν.—Ὁ κύρ Βοριᾶς.—Νότος.—Κατεβατός.—Πτέρυγες ἀνέμων.

Οἱ ἄνεμοι καλοῦνται νῦν ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἀδιαφόρως Ἄνεμοι, Καιροί, Ἀέρηδες ¹⁾· οἱ ὀκτώ δὲ κυριώτεροι ²⁾ καλοῦνται ὑπὸ τῶν ναυτικῶν ἰδίᾳ διὰ τῶν ἰταλικῶν αὐτῶν ὀνομάτων, ἀπὸ τῶν χρόνων ἑσθ' οὗς ἤρξαντο ἐπικρατοῦντες τοῦ Αἰγαίου οἱ Ἐνετοί ³⁾. Τὸ παρακάτω παράδειγμα τῆς ἀντικαταστάσεως τῶν ἐλληνικῶν δι' ἰταλικῶν λέξεων εἶναι πιθανῶς ἐπιγραφή τις ἐπὶ εἰκόνας τῶν τεσσάρων κυρίων ἀνέμων ἐν πύλῃ τῆς ἐν Ἀθῶνι μονῆς τοῦ Βασιλεῖδος, ἣτις ἀναγράφει ὡς ἑξῆς τὰ ὀνόματα τούτων «Ζεφύρος, Βορέας, Πουνέντις, Νότος» ⁴⁾. Ἐν τινι ἐλληνικῇ χειρογράφῃ μετεωρολογικῆς ὕλης, γραφέντι κατὰ

1) Ἀέρηδες καλεῖται ἐν Ἀθῆναις τὸ ὥρολόγιον τοῦ Κυρρήστου, ἐν ᾧ τὰνάγλυφα τῶν ἀνέμων. Ἡ λέξις ἀέρας εἶναι μᾶλλον εὐχρηστος τῆς λέξεως ἀνέμου ἐπὶ τῆς σημασίας ταύτης.

2) «Οἱ γιόχτω ἀνέμοι» ἐν κρητικῇ δημοτικῇ ᾄσματι (*Jeannarakí* Ἄσμ. Κρητ. ἀρ. 60, σ. 84).

3) Οὐχὶ ἐκτὸς τοῦ προκειμένου θεωροῦμεν τὴν καταγραφὴν ἐνταῦθα τῶν παρὰ τοῖς ἡμετέροις ἐν χρήσει ξενικῶν ὀνομάτων τῶν ἀνέμων. α') Κύριοι ἀνεμοί: 1) Τραμοντάνα, τραμουντάνα, τρεμουντάνα (ἰταλ. tramontana, βορρᾶς). 2) λεβάντες, λεβάντης, λεβαντίνι (*levante*, ἀπηλιώτης, ἀνατολικός). 3) νότος, ὠστρια (*noto*, *austro*). 4) πονέντες, πονέντης, πουνέντης (*ponente*, ζέφυρος, δυτικός). β') Ὑποδιαίρεσις: 1) Γραικος, γραιγος, γραιος (*greco*, καικίας, βορειοανατολικός). 2) σιρόκος, σορόκος (*sirocco*, εὔρος, νοτιοανατολικός). 3) γαρμπίνος, γαρμπής (*garbino*, λίψ, νοτιοδυτικός). 4) μαίστρος, μαέστρος, μαίστραλάκι (*maestrale*, Σκίρων, βορειοδυτικός).—γ') Εἰδικώτεραι ὑποδιαίρεσις: 1) Γραιγοτρεμουντάνα (BBA). 2) γραικολεβάντε (ABA). 3) σιρόκο λεβάντε (ANA). 4) ὠστρια σιρόκο (NNA). 5) ὠστρια γαρμπή (NNA). 6) πονέντε γαρμπή (ΔNA). 7) πονέντε μαίστρο (ΔBA). 8) μαίστρο τραμοντάνα (BBΔ).

4) *Didron* Manuel d'iconographie chrétienne grecque et latine 1845 σ. 170. Ὁ Didron παραλείπει νὰ σημειώσῃ τι περὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἐγράφη ἡ εἰκὼν αὕτη, ἴσως ὁμως δὲν εἶναι μεταγενεστέρα τῆς ΙΕ' ἐκχτονταετηρίδος. Σημειωτέα καὶ ἡ παρανόησις τῆς λέξεως Πουνέντης (ἀνατολικός ἀνεμος ἀντὶ δυτικοῦ), ὑπερφαίνουσα ὅτι οἱ ἐν Ἀθῶνι δὲν εἶχον ἔτι προσοικειωθῆ πρὸς τὰ ξενικά ὀνόματα τῶν ἀνέμων,

τὴν ΙΕ' ἢ ΙΣ' ἑκατονταετηρίδα, ἐκτὸς τοῦ Νότου, οἱ λοιποὶ ἄνεμοι ἀναφέρονται ἰταλιστί· «Λεβάντες, σωρόκος, νοτία, γαρμπής, πουνέντες, μαΐστρος, τραμουντάνα, γρέος» ¹⁾· ἐνθα ἡ ὀνομασία τοῦ νότου ἐλήφθη ἐπίσης ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ, διότι καὶ ἰταλιστί ὁ ἄνεμος οὗτος καλεῖται ἐνίοτε ποτο.

Παρὰ δὲ τοῖς μὴ ναυτικοῖς εἰσὶν ἔτι εὐχρηστα ἑλληνικὰ τῶν ἀνέμων ὀνόματα, ἰδίως δὲ τὰ τοῦ Βοριᾶ καὶ τοῦ Νότου (Νότος, Νοτιάς ἄρσ., Νοτιά, Νοθιά θηλ.), ἅτινα ὑπερισχύσαντα ἀκούονται συχνότερον τῶν ἰταλικῶν τραμουντάνας καὶ ὠστρίας· σπανιώτερον δὲ λέγεται καὶ ὁ Λεβάντες Ἀνατολικός, ὡς ἐν τῷ δημοτικῷ ᾄσματι,

Ἄρχει ὁ Νότος τὸ νερό, καὶ ὁ κὺρ Βοριᾶς τὸ χιόνι,
καὶ ὁ σκύλος Ἀνατολικός θήχνηι τὸ κουκοσάλι ²⁾.

Ἐπίσης καλοῦσι Λίβαν (λίβας, ἐκ τοῦ λίψ, λιθός) κυρίως τὸν ἐκ Λιβύης πνέοντα καυστικώτατον ἐκεῖνον ἄνεμον, ὅστις ἐν Ἀφρικῇ καλεῖται Σιμόν, ὑπὸ δὲ τῶν Ἰταλῶν sigocco. Ἔτερα ἑλληνικὰ ὀνόματα ἀνέμων εἶναι ὁ Μπάτης ³⁾, ἡ μετὰ μεσημβρίαν ἐκ τῆς θαλάσσης εἰς τὴν ξηρὰν πνέουσα αὔρα. Κατεβατός (πρὸλ. καταιβάτης), ὁ ἐκ τοῦ Παρνασοῦ πνέων ἄνεμος, ἐν Ἀραχόβῃ καὶ τοῖς πέριξ ⁴⁾, Θρακιᾶς ⁵⁾, βορειοβορειαανατολικός, ὁ ἐκ τῆς Θράκης πνέων, ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Θρασκίας, ὁ Μέγας ⁶⁾ (ἐν ἀρχαίᾳ Λεβαδείας) κλπ. ⁷⁾. Ἐν γένει δὲ συχνότατα ὁ ἄνεμος ὀνομάζεται ἐπὶ τοῦ τόπου ὅθεν πνέει, καὶ τὰ τοιαῦτα ὀνόματά εἰσι πολυάριθμα, παρὰ ἅλας κατὰ τὰ διάφορα χωρία· ὁμοίως καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγον Φοινικίας, Σιρῶν κλπ. Περὶ τοῦ ἀνέμου λέγουσι συνήθως ὅτι φυσᾷ (πνέει, ἐπιπνεῖ), εἰσὶν ὁμως ἐν χρήσει καὶ φράσεις ἐνέχουσαι ἀρχαῖως μυθολογικὴν τινα ἔννοιαν· ὡς μουγκρίζει ὁ ἄνεμος ⁸⁾· βογκάει (στενάζει) ⁹⁾, ἀγκώθη ¹⁰⁾, ἔπεσεν ὁ ἀέρας, [[ἢ ὁ ἄνε-

1) Κώδιξ 93 τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἐν Ἐρλάγγῃ Πανεπιστημίου (φ. 13α).

2) *Jeannarakí* ἄρ. 279 σ. 216.

3) Ἐκ τοῦ ἐμβάλνω, ἐμβάτης, ὅθεν ἐμβεατεύω· ἡ λέξις οὐχ εὐρηται ἐπὶ τῆς σημασίας ταύτης παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. [[Βλ. ἐτυμολογίαν τῆς λ. καὶ ἐν *Ulrichs Reisen u. Forschungen in Griech.* I, 12]].

4) Ὁ λαὸς λέγει «τὰ βουνὰ κατεβάζουν (ἢ χύνουν) τὸν ἀέρα» ἐπὶ σφοδροῦ ἀνέμου.

5) [[Θρασκίας ἐν Σέρραις (Φιλίστωρ Γ' σ. 131)· χειμαστής δὲ ἐν Μακεδονίᾳ (αὐτ. σ. 227). *Λοιμόχολο*, κατὰ τὸν Βαλαωρίτην (Ποίημ. 1891 Β', 339. 1907 Γ', 256) «αἰφνίδιος, ὀρμητικώτατος βορειοανατολικός ἄνεμος, ἐπικίνδυνος ἐν θαλάσῃ καὶ καταστρέφων τοὺς καρπούς τῆς γῆς». *Λιοβόρι*, βορειοανατολικός «πνιγερὸς καὶ καυστικός» (αὐτ. 412 (313))]].

6) Μέγας ἄνεμος ἐλέγετο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ὁ χαλεπός. «Ζέφυρος μέγας» (Ὀδυσσ. ξ, 458).

7) [[*Καράγιαλης*, ὁ ἀρκτικοδυτικὸς ζέφυρος ἐν Λιβαρτζίῳ. (Ἐφημερίς Φιλομαθῶν 1858 σ. 440)].

8) Βλ. καὶ *Passow* ἄρ. 29. Περὶ ὁμοίων φράσεων ἄλλων ἐθνῶν, πρὸς δὲ περὶ τῆς μυθολογικῆς παραστάσεως τοῦ ἀνέμου ὡς θηρίου μυκωμένου βλ. *Schwartz Naturan.* II σ. 54. 67 κέ. πρὸλ. καὶ 59 κέ.

9) «Καὶ ὁ Βοριᾶς ἐφρούκωσε, βαριά φυσᾷ, βογκάει». (Ἰατροῖδ. Συλλογὴ δημοτ. ᾄσμ. σ. 19). Πρὸλ. *Schwartz Naturan.* II σ. 70 (Wind stöhnt).

10) Βλ. Ὀδ. γ, 176· «ἔρτο οὖρος». Ἰλ. ψ, 212 «ὄρέοντο (Βορέας καὶ Ζέφυρος)· ἐνόρουσαν ἄελλαί». (Κοῖντ. Σμυρν. ΙΔ', 251).

μος ¹⁾]], παίρνει ὁ καιρὸς τὰ σύγνεφα ²⁾ κλπ.

Ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἀναφέρεται ὅτι, γενομένης ποτὲ τρικυμίας, ὁ Ἰησοῦς «ἐγερθεὶς ἐπετίμησε τοῖς ἀνέμοις καὶ τῇ θαλάσῃ, καὶ ἐγένετο γαλήνη μεγάλη· οἱ δὲ ἄνθρωποι ἐθαύμασαν, λέγοντες, ποταπὸς ἐστὶν οὗτος, ὅτι καὶ οἱ ἄνεμοι καὶ ἡ θάλασσα ὑπακούουσιν αὐτῷ ;» ³⁾ Τοιαῦται ἀποστροφαὶ πρὸς τοὺς ἀνέμους, ὑπεμφαίνουσαι προσωποποιήσιν τούτων, ἀπαντῶσι συχνότατα ἐν τῇ δημῳδῇ ποιήσει. Ἐν τινι βαυκαλήματι ἡ μήτηρ κελεύει τοὺς ἀνέμους νὰ παύσωνται πνέοντες. «Καὶ σεῖς, ἄνεμοι, σιγᾶτε» ⁴⁾. Ἡ αὐτὴ ἐπιτίμησις ἀναφέρεται ἐν γαμηλίῳ τινὶ ἄσματι, ψαλλομένῳ ὑπ' ἀμφοτέρων τῶν χορῶν, τοῦ περὶ τὴν νόμφην καὶ τοῦ περὶ τὸν γαμβρόν·

Πάψατε, ἀέρες, πάψατε, ποὺ φέροννε τὴ νιόνυφη ⁵⁾).

Ἐν ἑτέρῳ γαμηλίῳ θεσσαλικῷ ἄσματι ἰέραξ ὑποτίθεται ὁ προσκαλῶν τοὺς ἀνέμους νὰ σιγήσωσι χάριν τοῦ γάμου·

Ἄπὸ τὰ τρίκορφα βουνὰ
γεράκι ἔσυρε λαλιά·

— «Πάψαι, ἀέρες, πάψαιτε
ἀπόψε κι' ἄλλη μιὰ βραδιά κτλ.» ⁶⁾.

Ὁμοιότατον τῷ τελευταίῳ τούτῳ ἄσματι εἶναι καὶ τι φιννικόν ⁷⁾, ἡ γνώμη ὅμως ἐπιφανοῦς μυθολόγου, ὅτι τὸ ἐνταῦθα ἀναφερόμενον γεράκι κέκταται σπουδαίαν μυθολογικὴν σημασίαν, σχετιζόμενον ταῖς παραστάσεσι τοῦ ἀνέμου ὡς ἰέρακος ἢ ἀετοῦ ⁸⁾ ἢ ἀπλῶς ὡς πτερωτοῦ φαίνεται ἡμῖν οὐχὶ λίαν βάσιμος. Ἐκ μόνου τοῦ προκειμένου ἄσματος τοῦλάχιστον οὐδὲν τοιοῦτο δύναται νὰ ὑπονοηθῇ, διότι συχνάκις ἐν τοῖς ἡμετέροις δημοτικῶς ἄσμασι ὑποτίθενται

1) [[Ἄρχετα νεωτ. ἐλλήν. Α', α', 8. Ἐν Ῥουμλουκίῳ ἐκόπασε ἀλλαχοῦ δὲ τῆς Μακεδονίας στάθηκεν ἢ ἐσταμάτησεν ὁ ἀέρας (αὐτ. 42)].

2) «Πάρε, καιρέ, τὰ σύννεφα, καὶ σύ, Βοριᾶ, τὰ λόγια, | κι' ἀμέτε τα τῆς μάννας μου νὰ λῆ μοιρολόγια». (Πανδῶρα τ. ΙΒ' σ. 522). Πρβλ. Ἰλ. Ψ, 214 «νέφεα κλονέοντε (Βορέας καὶ Ζέφυρος)». «Βορέου νέφεα κλονέοντος». (Ἡσιόδ. Ἔργ. 553). «νέφος... πνοιῶσιν ἐλαυνόμενον Βορέαο». (Κόϊντ. Σμυρν. Η', 46—47). «νέφη... ἐλαυνόμενα προτέρως ἢ ἐ νότιο βίη, ἢ ἐ θρηκὸς Βορέαο». (Θεοκρίτ. ΚΕ', 89 κέ.). Schwartz Nat. II σ. 56—57.

3) Ματθ. Η', 26. 27. Μάρκ. Δ', 39. 41. Λουκ. Η', 24. 25.

4) Βύρων τ. Β' σ. 189.

5) Λελέκ. Ἄνθ. σ. 144.

6) Fauriel II σ. 236. Sanders Volksl. Neugr. σ. 104. 105. Μανούσου Τραγοῦδια ἔθνικα Β' σ. 100—101. Passow σ. 457. Wachsmuth das alte Griech. im neuen σ. 88. Tomaseo Canti popol. III σ. 92. [[Ἐν ἑτέρῳ γαμηλίῳ ἄσματι Καταφυγίου Ὀλύμπου «ἡ μάννα τοῦ γαμπροῦ μὲ τοὺς ἀνέμους μάλλωνε» καὶ τοὺς κελεύει νὰ παύσωσι πνέοντες. (Ἔστια 1883 τ. ΙΕ' σ. 359). Περὶ μαγικῶν μέσων πρὸς κατευνασμὸν τῶν ἀνέμων παρ' ἀρχαίους βλ. Gruppe Mythol. σ. 835]].

7) Βλ. Grimm D. Myth. σ. 601 (528 δ' ἐκδ.).

8) Grimm, αὐτ. σ. 526—528 (δ' ἐκδ.).

πτηνὰ ὀμιλοῦντα ἢ ἐνεργοῦντα, καὶ ταῦτα μὴ προσυπαρχούσης βαθείας τινὸς μυθολογικῆς ἐννοίας.

Ἐνωτέρω ¹⁾ εἶδομεν ὅτι οἱ ἄνεμοι Βορρᾶς καὶ Νότος, προσωποποιούμενοι, ἀπεργάζονται, κατὰ τὰς παραδόσεις τῶν κατοίκων τῆς Παρνασίδος, τὴν βροχὴν καὶ τὴν χάλαζαν. Κατὰ δὲ τὸ κρητικὸν ἄσμα, οὐ παρέθεμεν δύο στίχους (σ. 42), ὁ Νότος φέρει τὴν βροχὴν, ὁ κῦρ Βοριᾶς χιόνα καὶ ὁ σκύλος Ἀνατολικὸς χάλαζαν ²⁾. Προσωποποιήσεις πάντων τῶν ἀνέμων, ζώντων ὡς ἐν οἰκογενεῖα, ἀναφέρονται ἐν δημῶδεσι παραμυθίοις. Ἐν τῇ «Ντόνα Κλίνα», παραμυθίῳ θηραϊκῇ τῆς ἀνεκδότου συλλογῆς Ν. Πεταλᾶ ³⁾ ὁ ἦρωας τρέχων πρὸς ἀναζήτησιν τῆς ἐξωτικῆς συζύγου αὐτοῦ, ἀφικνεῖται ἐπὶ τέλος εἰς τὴν κατοικίαν τῶν Ἀνέμων, ἐνθα εὐρῶν τὴν γραῖαν μητέρα αὐτῶν ἐρωτᾷ, ἂν εἰξεύρη ποῦ εὐρίσκεται ἡ σύζυγός του. Ἡ δὲ μήτηρ τῶν ἀνέμων τῷ ἀποκρίνεται «πῶς, αὐτὴ τῇ βασίλισσα μὴδ' ὁ παπποῦς μου, μὴδ' ἡ λαλά μου δὲν τὴ ξέρει, ὄχι ἐγὼ· παρὰ ἔχω δώδεκα παιδιὰ, θηλυκὰ καὶ σερονικά, καὶ εἶναι οἱ καιροί, καὶ περιμένω νᾶρθουνε τώρα νὰ φᾶνε καὶ νὰ τσ' ἄρωτῆξω, ἴσως αὐτοὶ ποῦ νὰι κοσμογυρισμένοι καὶ ξέρουνε. Μονάχα, παιδί μου, ποῦ θὰ σὲ κρύψω;» Σκεπάζεται μὲ τὴν καπότα του, (ἦτις καθιστᾷ ἀοράτους τοὺς φέροντας)·—«Μὲ βλέπεις;» Λέει, — «Ὅχι». Ἐρχεται ἡ θυγατέρα τῆς ἢ Νοθιά. Τσῆ ἔχε ἔτοιμο φαεῖ, καθίζει, τρώει, πίνει, ξεκουράζεται τὴν ἄρωτᾷ, τίποτε. Ἦρθανε ὄλαις οἱ θηλυκοί, Τραμισσιανάνα... καὶ δὲν ἠξέρανε πρᾶμα. Ἦρθανε καὶ οἱ ἀρσενικοί, τίποτε ἦρθε καὶ ὁ Βοριᾶς, τίποτε ἦρθε καὶ ὁ Σορόκος ποῦ καὶ λέει περὶ τρία χρόνια. Λέει, — «Ἴλα θῆτρα ἀνθρώπων ἢ κρέας». Λέει, — «Καὶ δὲν ξέρει παιδί μου, πῶς δὲν ἔσχηται κανεὶς;» Τρώει, πίνει, ἐκεῖ ποῦ ἠξεκουράζονται, πίνει αὐτὴ μὲ τὰ χὰδια. — «Ἀπὸ τῆ λαλιά σου, παιδί μου, ἠκουσα γιὰ μιὰν βασίλισσα, ποῦ τήνε λένε Ντόνα Κλίνα, νὰ μοῦ πῆς, τήνε ξέρεις σύ;»—«ὦ! Λέει μητέρα μου, τί θέλεις νὰ ξέρης; ποῦ ἐγὼ τήνε μισῶ. Ἀπὸ ἔκει ἔρχομαι». Μετὰ πολλὰς δὲ παρακλήσεις, ὁ Σορόκος ἀναδέχεται νὰ φέρῃ ἐκεῖ τὸν ἦρωα τοῦ παραμυθίου, ὅστις προπορεύεται τοῦ ἀνέμου, τῇ βοήθειᾳ ὑποδημάτων μαγικῶν.—Καίτοι ἀμφίβολον, ἂν τὰ ἐν τῷ παραμυθίῳ τούτῳ ἀναφερόμενα περὶ τῶν Ἀνέμων εἶναι γνήσια ἐλληνικά, ἐπειδὴ ὁμοιότατα ἐπεισόδια ἀπαντῶσι καὶ ἐν παραμυθίοις ἄλλων λαῶν ⁴⁾,

1) Βλ. ἄνωτ. σ. 28.

2) [[Κατὰ τι κρητικὸν ἄσμα· «Χύνει ὁ Βοριᾶς μὲ τὸ νερό καὶ ὁ Νότος μὲ τὸ χιόνι, | χύνει τὸ γραιολέδαντο τὸ σταυρωτὸ χαλάζι». (Ζ. Ἀγ. Α', 339)]].

3) Ἡ συλλογὴ αὕτη εὑρηται παρὰ τῇ ἐπιτροπῇ τῶν Νεοελληνικῶν ἀναλέκτων τοῦ φιλολογικοῦ συλλόγου Παρνασσῶ. [[Ἄγνωστον τί ἀπέγινεν ἔκτοτε]].

4) Κατὰ τι ρωμουνικὸν παραμύθιον τῆς Τραμισσιανίας, θέλων νὰ εὕρη τις τὴν Ρουσουλίνα, ἐρωτᾷ τὴν ἀγίαν Κυριακὴν· αὕτη προσκαλεῖ τὰς μελίσσας αὐτῆς (ἡμέρας;)· ἐκ τῶν τριάκοντα αἱ εἴκοσι καὶ ἐννέα οὐδὲν ἐγένωσκον· μετ' οὐ πολὺ ὁμοῦ φθάνει ἡ τριακοστὴ, ἐρχομένη ἐκ τῆς κατοικίας τῆς Ρουσουλίνας, ὅπου καὶ ὀδηγεῖ τὸν ζητοῦντα. (Ausland 1856 σ. 500).—Ἐν παραμυθίῳ τῆς Σιλεσίας ἀναφέρεται, ὅτι εἰς ζητῶν τὴν εἰς περιστερὰν μεταμορφωθείσαν ἀδελφὴν του, ὀδοιπορεῖ καὶ φθάνει ἐπὶ τέλος εἰς τινὰ κατοικίαν, ὅπου ὑποδέχεται αὐτὸν ἡ μήτηρ τοῦ Ἀνέμου, ἔρχεται κατόπιν ὁ Ἄνεμος, θέλει νὰ φονεύσῃ τὸν ξένον,

οὐχ ἦττον ἄξια παρατηρήσεως εἰσι τὰ ἐν αὐτῷ μυθολογήματα, ἰδιαίτατα δὲ τὰ ἐν τῷ ἑλληνικῷ μόνον ἀναφερόμενα. Κοινὸν μεταξὺ ἀλλήλων τὰ τε εὐρωπαϊκὰ ταῦτα καὶ τὸ ἑλληνικὸν ἔχουσι τὸ ἀνθρωποφάγον τῶν Ἐνέμων, παρασταμένων ἀπαράλλάκτως, ὡς ἐν ἄλλοις παραμυθίοις οἱ Γίγαντες, οἱ Δράκοντες, ὁ Ἥλιος, αἱ Λάμραι κλπ. Ὁ Σορόκος εἰσερχόμενος ὁσφραίνεται ὁσμὴν ἀνθρωπίνου κρέατος, καὶ μόλις διὰ τῶν θωπειῶν τῆς μητρὸς πείθεται νὰ μὴ καταδροχθῆσιν τὸν ὑπὸ ταύτης ἀποκρυβέντα ἀνθρωπον, καὶ νὰ παράσχη αὐτῷ τὴν συνδρομὴν του ¹⁾). Ἐπίσης ἐν πᾶσι τοῖς παραμυθίοις τούτοις ἀναφέρεται μήτηρ ἀνέμων, ἐν τῷ ἑλληνικῷ μάλιστα καὶ πάππος καὶ μάμμη ²⁾). Οἱ παλαιοὶ Ἕλληνες ἐμυθολόγουν ὅτι οἱ τέσσαρες κύριοι ἄνεμοι μητέρα εἶχον τὴν Ἥω, γεννήσασαν αὐτοὺς ἐκ τοῦ Ἀστραίου ³⁾, οἱ δὲ σφοδροὶ καὶ καταστρεπτικοί, οὗς ἐπροσωποποιοῦν ἀποκαλοῦντες Ἀρπυιας, τὴν Ὠκεανίδα Ἠλέκτρην καὶ πατέρα τὸν Θαύμαντα ⁴⁾). Κατὰ δὲ τὸν Ρίγ Βέδαν μήτηρ τῶν Ἐνέμων (Μα-

ἡ μήτηρ κατευνάζει αὐτόν. Ἄλλ' οὐδὲν δύναται ὁ Ἄνεμος, ὁ δ' ἀδελφὸς μόνον ἐν τῇ ὑπὸ τούτου ὑποδειχθείσῃ κατοικίᾳ τοῦ Ἥλιου ὀδηγεῖται θεόντως περὶ ἀνευρέσεως τῆς ἀδελφῆς. (Zeitschrift f. deutsche myth. u. sittenk. I, 10 Β11 κέ). — Ἐν ἑτέρῳ ἑνατικῷ, γυνὴ ἀναζητοῦσα τὸν σύζυγόν της μεταβαίνει εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ Ἐσπέρου, ὑπὸ τούτου δὲ παραπέμπεται εἰς τὸν Ἥλιον καὶ ὑπὸ τούτου εἰς τὸν Ἄνεμον. Ἐν τῇ κατοικίᾳ τοῦ Ἄνεμου κρύπτεται καὶ ἀρχὰς ὑπὸ τῆς μητρὸς αὐτοῦ, ὅπως μὴ οὗτος τὴν φάγη καὶ εἰς αὐτὴν ἀναφύσῃ. Ἐπανόρθωσις περὶ τοῦ μέρους ἐν τῷ εὐρωπαϊκῷ (Jahrbuch f. d. german. u. engl. Liter. u. Wiss. s. 251—252). Ἄλλοις εἶναι καὶ γερμανικὰ παραμύθια (Kuhn u. Schwartz Maerk. Sagen s. 114 κέ. Ἄνεμος, Ἥλιος καὶ Σελήνη. Πρὸς Grimm Kindermaerchen εἰς ἀρ. 88 καὶ 127). Πᾶσι δὲ ταῖς τοιαῦτα παραμύθια δύναται νὰ ὑπαχθῶσιν εἰς κύκλον εὐρύτερον, ἐν ᾧ ἐρωτῶντες πρὸς τὸν Ἥλιον, τὴν Σελήνην, τὰ Ἄστρα, τοὺς Ἄνεμους κλπ. [[Ἀνάλογα καὶ παραμύθια τῆς Ἄνω Βρετανίας. Εἰς ἕν ἀναφέρεται κατοικία τῶν Ἐνέμων εἰς κορυφὴν ὄρους (ὅπου ἐπὶ καλύβαι καὶ εἰς πύργος), ἐπίσης δὲ καὶ πάλῃ πρὸς τὸν βορειοανατολικὸν ἄνεμον. (Rev. d. trad. pop. 1894 s. 182—3). Ἐν ἑτέρῳ ἄνεμος ὀδηγεῖ πρὸς ἀνεύρεσιν ζητουμένης γυναικὸς (αὐτ. 1901 s. 122), ἐν τρίτῳ δὲ τὸν ἐρωτῶντα νὰ εὕρῃ τὴν σύζυγόν του οἱ κόρακες παραπέμπουσιν εἰς τὸ καλάτιον τῶν Ἐνέμων, ὁ δὲ ἀρχηγὸς τούτων τὸν μεταφέρει ἐπὶ τῶν νώτων του εἰς τὸ καλάτιον τῶν Ὠρῶν (αὐτ. 1894 s. 271). Ὁ μέγας Ἄνεμος θωρεῖ θαυμάσια πράγματα εἰς τὸν προσελθόντα εἰς τὴν κατοικίαν τῶν Ἐνέμων γεωργὸν καὶ ζητοῦντα ἐπανόρθωσιν τῶν ζημιῶν, ἃς οὗτος τῷ ἐπροξένησεν (αὐτ. 1896 s. 518—9). Μήτηρ ἀνέμων ἀναφέρεται ἐν ἑτέρῳ παραμυθίῳ. (Mélusine I, 130.131)]].

1) Περὶ τῆς ἀδηφαγίας τῶν ἀνέμων βλ. Grimm D. M. s. 602. Schwartz Heutiger Volksgl. s. 27. Ὁ Αἰόλος μετὰ τῶν τέκνων του παρίσταται ἐν Ὀδυσσεΐᾳ (κ) εὐωχούμενος διαρκῶς οἱ Ἄνεμοι δαίνονται εἰλαπίνην παρὰ τῷ Ζεφύρῳ ἐν Ἰλιάδι (Ψ, 201).

2) [[Μάννα τοῦ Βοριᾶ ἀναφέρεται καὶ εἰς δημώδη ἄσματα. Βλ. Πολίτου Ἐκλ. ἀρ. 149]].

3) Ἡσιόδ. Θεογον. 378 κέ. «Ἀργέστην, Ζέφυρον, Βορέην τ' αἰψηροκέλευθον Καὶ Νότον». Ἴσως ὁμοῦς Ἀργέστης εἶναι ἐπίθετον τοῦ Ζεφύρου (ἀργέστην Ζέφυρον) καὶ οὐχὶ ὁ ἄνεμος Εὐρός. [[Γενικῶς περὶ τῶν ἀνέμων παρ' ἀρχαίους βλ. Ukert Über die Windscheiben u. Winde der Griechen u. Römer ἐν Zeitschr. f. d. Alterthumswissenschaft 1841 ἀρ. 15 s. 124 κέ. Gruppe Mythol. s. 834 κέ. Pauly-Wissowa Real-Lex. I, 2176 κέ. Roscher Lex. I, 803 κέ.]].

4) Ἡσιόδ. Θεογ. 265 κέ.

ροῦτ) ἦν ἡ Νεφέλη ἢ Ἄγελάς (Pricni)¹⁾. Τὸ ἐλληνικὸν παραμῦθιον, διαφέρον κατὰ τοῦτο τῶν εὐρωπαϊκῶν, ἀναφέρει πολλοὺς Ἄνεμους καὶ οὐχὶ ἓνα· μάλιστα διαιρεῖ τούτους εἰς ἄρρενας καὶ θήλεις, κατὰ τὸ γένος τῶν ὄνσμάτων αὐτῶν²⁾· παρὰ τὴν ἰταλικὴν Τραμοντάνα, ἀναφέρεται καὶ ὁ ἐλληνικὸς Βοριᾶς, ὁ δὲ Νότος μεταβάλλεται εἰς κόρην Νοθιά³⁾. Κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν μυθολογίαν ἐκτὸς τῶν ἀρρένων ὑπῆρχον καὶ θήλεις, προσωποποιήσεις τῶν μαλακῶν αὐρῶν, ἀῆται, θυῆται, aurae, οὐχὶ σπανίως ἀναφερόμεναι ὑπὸ τῶν ποιητῶν καὶ ἀπεικονιζόμεναι ἐπὶ τῶν μνημείων τῆς τέχνης, ὡς γυναῖκες ἔχουσαι ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν δίκην ἱστίου κολπουμένην ἐσθῆτα ἢ πέπλον⁴⁾. Ἐν τῇ Ὀδυσσεΐα (κ) ἀναφέρονται ἕξ υἱοὶ καὶ ἕξ θυγατέρες τοῦ ταμίου τῶν Ἄνεμων Αἰόλου, σφόδρα ἔμως ἀμφιβάλλεται ἂν διὰ τούτων ἐννοοῦνται οἱ ἄνεμοι καὶ αἱ αὐραι.

Ἐκ τῶν ἀνέμων κυριώτατος θεωρεῖται ὁ Βορρᾶς⁵⁾, καὶ οὗτος προσωποποιεῖται καὶ συχνότερον τῶν λοιπῶν ἀναφέρεται ἐν τοῖς δημοτικοῖς ἰδίως ᾄσμασιν. Ἐνίοτε μετὰ τοῦ Βορρᾶ ἀναφέρεται καὶ ὁ Νότος, ὁ καταχέων βροχὴν ἐπὶ τῆς γῆς, ἐνῶ ἐκεῖνος ῥεμμονίζει τὸ χαλάζι. Τούτους ἀμφοτέρους ὑπελάμβανον καὶ οἱ ἀρχαῖοι ὡς τοὺς κυριωτάτους τῶν ἀνέμων· «ἐπὶ τῶν πνευμάτων λέγεται τὰ μὲν βόρεια, τὰ δὲ νότια, τὰ δ' ἄλλα τούτων παρεκβάσεις», κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη⁶⁾. «Εἰσὶ δὲ τινες, οἳ μισθὸν δύο τοὺς κυριωτάτους ἀνέμους, βορέαν καὶ νότον, τοὺς δὲ ἄλλους κατὰ μέτρον ἔγκλισιν διαφέρειν»⁷⁾. Ἐν Ἰλιάδι ὁ Ἀχιλλεὺς εὐχεται ἐπικαλούμενος τὸν Βορέην καὶ τὸν Ζέφυρον καὶ ὑπισχνόμενος αὐτοῖς θυσίας⁸⁾· ἐκ πάντων δὲ τῶν ἀνέμων μόνον τῶν Βορρᾶ καὶ τῶν Ζεφύρων ἀνήγειρον ἕδρα βωμοῦς⁹⁾.

1) Rig-Veda Ὕμν. 37, 9 καὶ ἄλλ. μεταφρ. Benfey ἐν Orient u. Occident τ. I σ. 388.

2) [[Κατὰ ναυτικὴν παροιμίαν Καστελλορίζου «Ἐ Βοριᾶς εἰν' ἄντρας το' ἐ Νοτιά γυναῖκα»· ἀλλ' ἐνταῦθα ἢ διάκρισις τοῦ γένους «θηλοῖ τὴν δύναμιν τῆς πνοῆς καὶ τοῦ φύχους τοῦ πρώτου καὶ τὴν ἀδυναμίαν τοῦ δευτέρου» (Λαογρ. Β', 690,5)].

3) Οὕτω καὶ ἐν τῷ χειρογράφῳ τῆς Ἑρλάγγης «Νοτία» (βλ. σ. 42). Ἐν Πελοποννήσῳ νοτιὰ καλεῖται ἡ ὑγρασία, ἣν ἐπιφέρει πνέων ὁ καιρὸς Νοτιᾶς (ἐκ τούτου καὶ ῥῆμα νοτίζω, νοτιομένος).

4) «Auræ velificantes sua veste». Plin. 36, 29. Πρὸς Stephani Comptes rendus. St. Petersburg. 1862 σ. 11 καὶ Ὁμοίως Αὐραι ἐποχούμεναι κύκνων (Gerhard D. u. Forschungen 1858 τ. 119, 2. 120, 3) παρὰ Preller Griech. Mythol. τ. I σ. 388 γ' ἐκδ.

5) [[Ἐν Ἄνω Βρετάνῃ ὁ Βορρᾶς καπετάνιος τῶν ἀνέμων. (Rev. d. trad. popul. VII, 520)].

6) Ἀριστοτέλ. Πολιτ. Δ', 3, 4.

7) Στράβ. 29. Βλ. καὶ Isid. Orig. 13, 11. «Ex omnibus autem ventis duo cardinales sunt: Septentrio et auster».

8) Ἰλιάδ. Ψ, 195.

9) Maury Hist. des religions de la Grèce, τ. I. σ. 167. Preller Gr. Myth. I σ. 389. (Ναοὶ καὶ βωμοὶ τοῦ Βορέου ἐν Ἀθήναις παρὰ τὸν Ἰλισόν, ἐν Μεγάλῃ πόλει καὶ ἐν Θουρίοις). [[Περὶ τῆς σπουδαιότητος τοῦ Βορρᾶ ἐν ταῖς νήσοις μάλιστα τοῦ Αἰγαίου καὶ τοῦ θεοῦ τῶν Θηραίων Βορραίου βλ. Arch. f. Religionswiss. 1898 σ. 302]].

Ὁ Πίνδαρος ἀποκαλεῖ τὸν Βορέαν βασιλέα ἀνέμων ¹⁾, ὁ δὲ καθ' ἡμᾶς λαὸς Κῦρ Βοριᾶ ²⁾ ἐνόησε οἱ ναυτικοὶ ἐπονομάζουσιν αὐτὸν καὶ Γέρο· «Γέρο Βοριᾶ ἀρμένιζε καὶ Νότο παλληκάρι» πρᾶγγέλλει ναυτικὴ τις παροιμία ³⁾. Οὕτω καὶ οἱ Φρεῖσιοι (Friesen) ἐπονομάζουσι τὸν βορειοδυτικὸν ἀνεμον Uald (γέροντα) ⁴⁾ καὶ old (γέροντα) ἐν γένει οἱ ναυτικοὶ τῆς Ἀρκτου, ὁπόταν ἀτάκτως πνέων ἐξαπατᾷ τοὺς ναυτιλλομένους ⁵⁾.

Ὁ Βοριάς νομίζεται ὀξύς ⁶⁾ καὶ ὀργίλος ⁷⁾, πικρός ⁸⁾, δεινῶς κολάζων τοὺς περιφρονοῦντας τὴν δύναμιν αὐτοῦ. Ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ψάλλεται τὸ ᾄσμα περὶ τοῦ Κῦρ Βοριᾶ, τοῦ βυθίσαντος τὸ πλοῖον ὑπερόπτου πλοιάρχου ⁹⁾. Μίαν τῶν παραλλαγῶν τοῦ ᾄσματος τούτου, πελοποννησιακὴν, ἐδημοσιεύσαμεν ἐν τοῖς Νεοελληνικοῖς ἀναλέκτοις ¹⁰⁾.

Ὁ κῦρ Βοριᾶς παράγγειλε οὔλων τῶν καρabiῶνε.

— «Καράβια, ποῦ εἰστε ἔς τὸ γιολό, οὔλα λιμάνι πιάστε.»

Τοῦ κῦρ Ἀνδριᾶ τὸ κάτεργο δὲ θέλει γιὰ νὰ πιάση.

— «Δὲ σὲ φοβοῦμαι, κῦρ Βοριᾶ, ἔς τὸ νοῦ μου δὲ σὲ βάνω,

τ' ἔχω ἀντέναις προῦντζιναις, κατάρτια ἀσημένια,

ἔχω μεταξωτὰ παννιά, τῆς Μάλτας τὰ μετάξια,

ἔχω τοὺς ναύταις διαλεκτούς, καὶ ἀναγράψω παλληκάρι

ἔχω καὶ τρία μουντόπουλα, κεραιζῶν τὸν ἀέρα·

τῶνα γνωρίζει τὸ γαρμπή, τὰ πλοῖα τῆς βασιάν,

τὸ τρίτο τὸ καλύτερο τὸν κῦρ Βοριᾶ γνωρίζει.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

1) Πίνδαρ. Πυθ. Δ' 181 (322).

2) Καὶ παρὰ Γερμανοῖς ἐνόησε: «Herr Nord» (Holmbaum παρὰ Schwartz Nat. II σ. 77). [[Ἐπίσης dominos προσηγόρευον κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ τὸν Ἥλιον καὶ τὴν Σελήνην. Βλ. Roscher's Lex. II, 1768 κέ., ὅπου ἀναγράφονται μαρτυρίαι περὶ νεωτέρων καὶ ἀρχαίων ὁμοίων ἐπικλήσεων]].

3) [[Βλ. III. Γ', 206 λ. Βοριᾶς I καὶ τὴν αὐτ. ἀναγραφομένην ἐρμηνεῖαν αὐτῆς, πρὸς ἣν πρὸβλ. καὶ τὴν ἐξηγήσιν τῆς ἰδίας παροιμίας ὑπὸ ναυτικοῦ ἐν Λαογρ. Β', 690, 4. Βλ. καὶ Ναυτικὴν μετεωρολογίαν περὶ ἀνέμων ἐν Νέα Ἐφημερίδι 18 Ἰαν. 1893]].

4) Mannhardt Germ. Myth. σ. 143.

5) Schwartz Naturan. II σ. 78.

6) [[Ἐν Κερασσοῦντι «ἀφύς Βοριᾶς». (Στίτιλ Εἰς Ἡσιόδ. Θεογ. 379)].

7) [[Ἐν χιακῷ ᾄσματι ὁ Βοριάς μαλλῶναι μὲ ἄστρα, μὲ τὸ ψεγγάρι. (Πολίτου Ἐκλ. ἀρ. 149)].

8) «Φύσα βαριά, πικρὴ Βοριᾶ, γιὰ νὰ γριέψ' ἡ λίμνη» (Ἀραβαντ. Δημ. ᾄσμ. Ἡπειρ. σ. 11). [[Ἐν καρπαθίῳ ᾄσματι λέγεται «Ψεύτης ὁ Βοριάς καὶ κομπωτής (ἀπατεῶν) ὁ Νότος» (Wescher-Mανωλακάκη Δωρικὸν φήγισμα Καρπάθου σ. 83), «νταλῆ Βοριᾶς» καὶ «ταπεινὸς Νότος» ἐν ἠπειρωτικῷ (Ζ. Ἀγ. Α', 171 ἀρ. 326), ἐν ἑτέρῳ δ' ὁμοῦς ᾄσματι «δαλῆς» ἀποκαλεῖται ὁ Νότος (Ἡμερολ. Φιλανθρ. Καταστημάτων. Κ/πολ. 1905 σ. 275)].

9) [[Ἀναρχαφὴν τῶν παραλλαγῶν βλ. Πολίτου Ἐκλ. ἀρ. 88. Εἰς ταῦτας πρόσθετε: Λαογρ. Ε', 155, 35. 179, 1. Γ', 560, 13. 636, 4. Η', 53, 34. 203, 5. Ἔστι ΚΖ', 353, ἀνήμικτον παραλλαγὴν ἐν Σταματιάῳ Τερψιχόρῃ σ. 9, καὶ λεσβιακὴν ἐν γαλλικῇ μεταφράσει ἐν Georgeakis et Pineau Le Folk-lore de Lesbos σ. 249 κέ.]].

10) Νεοελλ. Ἀνάλ. τ. Α' σ. 89.

Ἄνεβα, βρὲ ναυτάκι μου, ἔς τὸ μεσανὸ κατάρτι,
ξαγνάντεψε τριγύρω σου, τὸ τί καιρὸς λαλάει».

Παιζογελῶντ' ἀνέβαινε, κλαίγοντα κατεβαίνει, ¹⁾
κι' ὥστε νὰ τὸν ρωτήσουνε νὰ τοὺς τὸ μολογήσῃ,
γιόμισ' ἢ θάλασσα παννιά κι' ὁ ἄμμος παλληκάρια, κλπ.

Καθ' ἑτέραν παραλλάγην τοῦ αὐτοῦ ἄσματος τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος,

Βαρὺς Βοριᾶς ἐφύσησε, φόβος τῶν καραβιῶνε,
κι' ὄσα καράβια τ' ἄκουσαν, ἄραξαν σὲ λιμνιῶνα
κι' ἓνα καράβι κρητικὸ ἔς τὸ νοῦν του δὲν τὸ βάνει
—«Δὲ σὲ φοβοῦμαι, βρὲ Βοριᾶ, κτλ.» ²⁾

Κατὰ τινὰ τέλος κρητικὴν παραλλαγήν ὁ Βοριᾶς ἀναγγέλλει οὐχὶ εἰς τὰ πλοῖα, ἀλλ' ἀνὰ τὰ ὄρη εἰς τὰς ποιμένας, ὅτι θὰ πνεύσῃ λάδρος, καὶ βοσκὸς ἀλαζῶν εἶναι ὁ ὑπ' αὐτοῦ τιμωρούμενος·

Ὁ κὺρ Βοριᾶς ἐμήνυσε μαντάτα ἔς τοὺς μαδάροις,
—«Τὰ ζᾶ μαζώνετε, βοσκοί, καὶ νὰ χιονίσῃ θέλω κτλ.» ³⁾

Ἐν ἄσματι, τοῦ ἀκριτικοῦ πιθανῶν κλέου, ὁ Βοριᾶς ὑποτίθεται ὀργιζόμενος, διότι ἰταμῶς προσεκλήθη ὑπὸ γενναίους νὰ πνεύσῃ λειὸς καὶ μαλακός·

Ἐκεῖ ποῦλεγε κ' ἐκλαίει, ἔνας βοριᾶς σηκώθη,
Ἄγγλι' ἀγάλια, κὺρ Βοριᾶ, μὴν πάσης τῆς λειῶσι κλπ.
Κι' ὁ κὺρ Βοριᾶς, σὺν τ' ἄκουσε, πολὺ τοῦ κακοφάνη
καὶ πέρασε πολὺ πολὺ, τῆς πῆρε τὸ λινάρι κτλ. ⁴⁾

Ἐν γένει ὁ Βορρᾶς περιγράφεται ὡς ἄγριος ἀνὴρ, πελώριος, δύσκολος, πάντοτε γουρλώνων τὰ μάτια, τὰ πάντα βίᾳ πράττων ⁵⁾. Παραπλήσια! εἰσι καὶ αἱ ἀπεικονίσεις τοῦ ἀνέμου τούτου ἐπὶ καλῶν ἀγγείων, ἀττικῆς τέχνης, ἐφ' ὧν ἀπεικονίσεις τῆς ἀρπαγῆς τῆς Ὠρειθυίας· ὁ Βορρᾶς παρίσταται ἐν τούτοις ἄγριον βλέπων, αὐχμηροκόμης καὶ μεγαλοπτέρυγος ⁶⁾. Τὸ βίαιον τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ διδάσκει καὶ ὁ αἰσώπειος μῦθος περὶ ἐριδος τοῦ Βορέου πρὸς τὸν Ἥλιον ⁷⁾.

1) Ὁ στίχος οὗτος ὁμοιάζει, κατὰ σύμπτωσιν ἀναμφιδόλως, ἐτέρῳ βρετανικοῦ (τῆς Γαλλίας) ἄσματος, καθ' ὃ νέος τις ἀκόλουθος, διαταχθεὶς νάναβῃ εἰς κωδωνοστάσια καὶ ἴδῃ τίς κρούει τοὺς κώδωνας, «Ἀναβαίνων ἐτραγῆσαι φαιδρῶς· καταβαίνων ἔτρεμε σφοδρῶς»· διότι οἱ κώδωνες ἐκρούοντο αὐτομάτως, ἐκ θαύματος. (*Villemarqué Chants popul. de la Bretagne* 1846, τ. II σ. 53).

2) *Ἰατριδίου Συλλ. δημ. ἄσμ.* σ. 19.

3) *Jeannarakī* ἀρ. 107, σ. 110.

4) Βύρων τ. Β' σ. 435—436.

5) Ν. Ἑλλ. 35.

6) Βλ. *Preller Gr. Myth.* I, 387 (370).

7) *Αἰσ. μυθ.* 306 καὶ σ. 201 Κοραῆ. 82, 82 b Halm. [[Πρὸς. καὶ *Chauvin Bibl. arabe* III, 35, 34]].

ὄν γινώσκει ὁ λαὸς εἴτε ἐκ παραδόσεως, εἴτε ἐκ διδασκαλίας. Ὁ Βορέας καὶ Ἡλιος ἤρισάν ποτε περὶ δυνάμεως, ἀπεφάσισαν δὲ νάπονείμωσι τὴν νίκηγν ἐκείνῳ ὅστις ἤθελε δυνηθῆ νάρπάξῃ τὴν κάπαν τοῦ χωρικοῦ· πρῶτος ἐφύσηξεν ὁ Βορρᾶς ἀπὸ πρωΐας μέχρι μεσημβρίας· ἀλλ' οὐδὲν κατώρθωσε, διότι ὅσῳ σφοδρότερον ἐφύσαε, τόσῳ ὁ χωρικός ἐμάζευε τὴν κάπαν του, μέχρις ὅτου ἀποκαμῶν ὁ Βορέας κατέπαυσε πνέων. Περὶ μεσημβρίαν ἤρξατο ὁ Ἡλιος, προσλάμπων τὸ πρῶτον μετρίως· ὁ χωρικός ἀμόλαε τὴν κάπαν του βαθμηδόν, καὶ ἐπιταθέντος τοῦ καύματος τὴν ἔβγαλεν ὅλως διόλου. Ὁ Ἡλιος ἐνίκησε καὶ ἔκτοτε ὁ Βορρᾶς δὲν ἐρίζει πλέον πρὸς αὐτόν ¹⁾).

Κατὰ τι παραμύθιον θηραϊκὸν τῆς ἀνεκδότου συλλογῆς Ν. Πεταλά ²⁾, ὁ Κύρ Βοριᾶς κατοικεῖ μετὰ τῆς μητρὸς του μαγίσσης εἰς παλάτιον, ἐνθα εὔρηται καὶ τὸ ἀθάνατο νερό· ὑπάρχει ἐν τῷ παλατίῳ ἡλιακόν, ὁπόθεν βλέπει τις ὅλον τὸν κόσμον καὶ ὅλα τὰ βασίλεια, ἀλλὰ τοσοῦτον ὑψηλόν, ὥστε καὶ μέχρι τοῦ μέσου τῶν κλιμάκων μόνον ἀνερχόμενός τις καταλαμβάνεται ὑπὸ φόβου ἀκατασχέτου. Μία Βασιλοπούλα μεταβαίνει ἐκεῖ, εἰς ἄνδρα μετημφισμένη πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ ἀθανάτου νεροῦ, ἡ δὲ μάννα τοῦ Βοριᾶ τὴν παρουσιάζει αὐτῷ ἀπαραλλάκτως ὡς καὶ ἐν ἄλλοις ὁμοίοις παραμυθίοις, ὑποσχεθέντι προηγουμένως ὅτι δὲν θὰ τὴν κακοποιήσῃ· ὁ κύρ Βοριᾶς ὑποπτεύεται ὅτι εἶναι κόρη, περὶ τούτου ὁμῶς βεβαιουῦται μετὰ τῆς καταχώρησιν αὐτῆς· ἀσθενεῖ βαρέως, καὶ περιστέρια μαγικά, ἀρπάσαντι τὴν κόρηγν ἐκ τοῦ παλατίου αὐτῆς, τὴν φέρουσιν εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ Βοριᾶ. Τότε αὐτὸς ἀνερωσθη, καὶ ἀπὸ ἄγριον ἄνδρὸς μετεμορφώθη εἰς ὄρειον βασίλοπουλαγ, διότι ἡ Μαυρά του ὤρισε νάνακτῆσθαι τὴν μορφήν ταύτην, εὐθὺς ὡς εὐφρεθῆ νέα πρόθυμος νά τὸν ὑπανδρευθῆ. — Σημειωτέον, ὅτι ἐν τῷ προηγουμένῳ παραμυθίῳ ὁ κύρ Βοριᾶς οὐδαμῶς παρίσταται ὡς προσωποποίησις τοῦ Ἀνέμου· ὁ ἀρχικὸς μῦθος ἡλλοιώθη οὐσιωδῶς, οὕτω δὲ μεταπλασθὲν τὸ παραμύθιον ἀνάγεται εἰς τὸν κύκλον ἐκείνων τῶν παραμυθίων, ὧν πλεῖστα εὔρηται παρὰ διαφόροις λαοῖς, καθ' ὃν ὁ ἥρωγ καταδικασθεῖς νά φέρῃ μορφήν ὑποδεεστέρου ὄντος ἀναλαμβάνει τὴν προτέραν περικαλλῆ, μετὰ τὴν ἐκπλήρωσιν ὠρισμένων τινῶν τύπων.

Ὁ Νότος ³⁾, ὁ ἀναφερόμενος ἐνίοτε ὡς σύντροφος τοῦ Βοριᾶ, περιγράφεται ἡμερος καὶ οὐδέποτε βιαίως ἐργαζόμενος, ἀλλὰ πάντοτε ἡρέμα ⁴⁾· διότι ὁ ἀνεμος οὗτος ἐν Ἑλλάδι πρῶτος πάντοτε ἀπὸ τῆς θαλάσσης πνέων, μαλακύνει μὲν τὴν τοῦ χειμῶνος ὀριμύτητα, κατατῆκει δὲ τὰς χιόνας καὶ τὸν παγετόν. Ἐν τῇ δημῳδῇ παροιμίᾳ, ἧς ἐμνήσθημεν ἀνωτέρω, ὁ Νότος ὀνομάζεται παλληκᾶρι ⁵⁾.

1) Ν. Ἑλλ. 35. [[Ἐτέραν παραλλαγὴν τοῦ μύθου ἐκ Λειθεσίου τῆς Λυκίας βλ. ἐν Παρ. ἀδ. σ. 854 κέ. Ἀντιστοιχοὶ τοῦ αἰσωπείου μύθου εἶναι ῥωσικὴ παράδοσις (Ἔστια 1876 Α', 45) καὶ ρωμουνικὸς μῦθος τῆς Βουκοβίνας (Zeitschr. d. Ver. f. Volkskunde 1899 σ. 179—180), καθ' οὓς τὸ κρῦο, ἡ ζέστη καὶ ὁ ἀνεμος ἐρίζουσι, νικᾷ δ' ὁ τελευταῖος]].

2) [[Ἐδημοσιεύθη ἐν Παρνασσῷ Ζ', 555—559]].

3) [[Βλ. γενικῶς περὶ Νότου Roscher's Lex. III, 469 κέ.]].

4) [[Ἄλλους χαρακτηρισμοὺς τοῦ Νότου βλ. ἀνωτέρω σ. 47 σημ. 8]].

5) [[Ἀντιθέτως ὁ Σορόκος ὀνομάζεται γέρος ἐν ἄλλῃ παροιμίᾳ : «Μαυρά εἰν' τὰ νέφη

διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῇ ζωγραφίᾳ τῆς μονῆς τοῦ Βατοπεδίου, τῇ ἀπεικονίζουσῃ τοὺς τέσσαρας κυρίους ἀνέμους, ὁ Νότος μόνος παρίσταται νέος καὶ ἀγένειος, ἐνῶ οἱ λοιποὶ γέροντες καὶ πωγωνοφόροι ¹⁾).

Ἀνωτέρω ἐν τοῖς περὶ Καταιγίδων ἐμνημονεύσαμεν μύθους τινὰς περὶ τοῦ Κατεδατοῦ, τοῦ κατ' ἐξοχὴν ἀνέμου τῶν Ἀραχοδιτῶν (ἐν ἐπαρχίᾳ Λεβαδείας). Ὁ Κατεδατὸς οὗτος εἶναι γέρον πολιοῦριξ, ἄγριος κατοικεῖ ἐπὶ τοῦ Παρνασοῦ εἰς κρουσταλλένιο παλάτι. Ὅταν μετὰ τὴν πάλην πρὸς τοὺς ἄλλους Καιρούς, νικητῆς ἀναδεικνύμενος, ἀναπαύηται καθήμενος ἐν τῇ παλατίῳ του, διὰ μόνης τῆς ἀναπνοῆς αὐτοῦ παράγει τὰς καταιγίδας καὶ τὸν πάγον· τὸ Ἀπόγειο, ἢ περὶ τὸν Μάρτιον μάλιστα πνέουσα παγετώδης αὔρα εἶναι ἢ ἀναπνοὴ τοῦ Κατεδατοῦ. Παραπλησίαν εἰκόνα τοῦ δαίμονος τοῦ Ἀνέμου εὐρίσκομεν καὶ ἐν τῇ σκανδιναιικῇ μυθολογίᾳ. Κατὰ τὴν Ἔδδαν, ἐν τῇ βορειοτάτῃ ἄκρᾳ τοῦ οὐρανοῦ κέθηται γίγας, Hraeswelgr (πτωματοδόρος) καλούμενος. Ἔχει οὗτος μορφήν ἀετοῦ, καὶ ὅταν προσπαθῇ νὰ πετάσῃ, πνέει ἄνεμος ἐκ τῆς κινήσεως τῶν πτερύγων αὐτοῦ ²⁾).

Ἡ βυζαντινὴ γραφικὴ ἀπεικόνιζε τοὺς ἀνέμους διὰ κεφαλῶν φυσιγνάθων ³⁾, αἵτινες ἐκφυσῶσιν ἀνέμους· αἱ κεφαλαὶ αὗται φέρουσι καὶ δύο μεγάλας πτέρυγας, εἰς ἐνδειξιν τῆς ταχύτητος τοῦ ἀνέμου ⁴⁾. Ὡς κεφαλαὶ πτερωταὶ φυσῶσαι ἀπλῶς ἐκ τοῦ στόματος ἢ εἰς τὰς παρίσταντο οἱ ἀνεμοὶ ἐν μνημείοις τῆς χριστιανικῆς τέχνης, ἀπὸ πάντων μέχρι τοῦ Θ' αἰῶνος ⁵⁾. Ἐκτοτε αἱ παραστάσεις αὗται μέχρι τοῦ 17^{ου} αἰῶνος κατέστησάν πως ποικιλώτεραι ⁶⁾. Ἐν τῇ ὀρολογίᾳ Κυρρήστου εἰς ἑκάστην ἀνεμὸν ἀπεικονίζονται πτερωτοὶ καὶ ἀετομοί. Πτέρυγας ἀνέμων ἀναφέρονται καὶ Ἕλληνας ποιηταί ⁷⁾, πτερωταὶ δ' ἦσαν αἱ θεότητες τῶν Ἀνέμων τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας, οἱ Ἄνεμοι, οἱ Βορεάδαι, αἱ Ἄρπυιαι, ὁ Ἑρμῆς ⁸⁾. Παρὰ τῷ ἡμετέρῳ ὅμως λαῷ, καθ' ὅσον τοῦλάχιστον εἰξεύρομεν, τοιαύτη κατὰστασις περὶ πτερύγων ἀνέμων ἐστὶν ἄγνωστος.

τοῦ Βοριᾶ, τὰ κόκκινά εἰν' τοῦ Νότου, καὶ τὰ βαθιὰ τὰ κόκκινα τοῦ γέρον τοῦ Σιρόκου». (Π. Π. λ. νέφη 2). «Χαῖδεμένος» λέγεται ἐξ ἄλλου ὁ πονέντες ἐν ἡπειρωτικῷ ἄσματι (Ἄραβαντ. σ. 34 ἀρ. 39), εἰς ἕτερον δὲ ἐκ Καρυᾶς Κορινθίας (Λαογραφ. Ἄρχετον, ἄσμ. ἀρ. 1315) διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐπιθέτου προσαγορεύεται ὁ ματοτρος]].

1) *Didron* ἐνθ. ἀν.

2) *Damisaga* 18. *Simrock* Deutsche Mythol. § 16 σ. 31 δ' ἐκδ.

3) [[Πρβλ. καὶ *Γεώργιον Πισίδην* (Wiener Studien 1891 τ. XIII σ. 2)· «οὐ γὰρ τοσοῦτον ἐξαπλώσει τὰς γνάθους, | σφύζων ὁ βορρῆς κτλ.»]].

4) *Didron* ἐνθ. ἀν.

5) *Piper* Mythol. der christl. Kunst I, 2 σ. 440—443. *Grimm* D. M. σ. 525 δ' ἐκδ.

6) *Piper* σ. 443—457. [[Ἐν γένει περὶ τῆς παραστάσεως τῶν ἀνέμων κατὰ τοὺς μέσους χρόνους βλ. *Unger* ἐν *Erch* u. *Gruber* Allg. Encyclop. A' τ. 84 σ. 459]].

7) Βλ. *Nórr.* Διον. Β', 181. Πτέρυγας ἀνέμων ἀναφέρονται καὶ ἐν τῇ ἑβραϊκῇ μυθολογίᾳ (*Piper* αὐτ. σ. 438) ὡς καὶ ἐν τῇ γερμανικῇ. (Πρβλ. *Simrock* D. M. σ. 33 § 16 δ' ἐκδ. *Grimm* D. M. σ. 526—528 δ' ἐκδ.).

8) Βλ. καὶ *Roscher* Hermes der Windgott σ. 35. *Schwartz* II σ. 47—49.

* Ζ'. ΑΝΕΜΟΣΤΡΟΒΙΛΟΣ

'Ανεμοστρόβιλος. 'Ανεμογαζούδες' άνεμικαί.—Κακοποιὰ πνεύματα ἐν άνεμοστρόβιλῳ.—Διάβολος άνεμος.—Νεραίδες ἐν άνεμοστρόβιλῳ.—Νεραίδες χορεύουν.—Προσκύνσεις καὶ προσαγόρευσις κατὰ τὴν δίοδον άνεμοστρόβιλου.—Προσφοραὶ καὶ μελίγματα.—Συνέπαρμα' άνεμος ψυχοπομπός.—'Αρπυιαί.—Νυμφικὴ πομπὴ ἐναέριος.—Μανικὴ στρατιά.

'Η ἐν τῇ ἀτμοσφαίρᾳ ταραχὴ, ἣν προκαλοῦσιν ἀντίπνοα πνεύματα, ἀποκαλεῖται διὰ λέξεων τῆς ἰδιώτιδος, αἵτινες ἀπαντῶσι παρὰ βυζαντινοῖς συγγραφεῦσιν, άνεμοτάραξις ἢ άνεμοταραχὴ, συνηθέστατα δὲ διὰ λέξεως κοινοτάτης, ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος νῦν ἀκουσμένης, άνεμοζάλη, ἣ παραδλητέαι αἰ ἀρχαῖαι ζάλη ἢ ζάλος, τὸ ῥῆμα ζαλάω καὶ τὸ ἐπίθετον ζαλόεις. Ἰδιαίτατα δὲ ἢ τῶν άνέμων συστροφή, ἢ παρὰ τῶν ἀρχαίων καὶ στρόβιλος (καὶ ποιητικῶς στρόβος ἢ στρόμβος), καλεῖται άνεμοστρόβιλος, κατὰ παραφθορὰν δὲ άνεμοστρόβιλας, άνεμοστρόφιλας, άνεμοστρούβιλος, άνεμοστρούφιλος, άνεμορροούφουλας, άνεμορροούφουλος, άνεμοστρίφτουλας ¹⁾. Ὁ Δουκάγγιος ἐν τῷ Γλωσσαρίῳ παρατίθησιν ἐν μόνον παράδειγμα ἐνὸς τῶν ἀνωτέρω τύπων ἐκ Θεοφυλάκτου τοῦ ἱεροδιακόνου· «φορτοῦνα μεγάλη ἐσηκώθη με άνεμον δυνατὸν καὶ άνεμοστρόφιλον καὶ ἐσύντριψε τὰ μονόξυλά τους».

Κοινῶς πιστεύεται ὅτι ὁ άνεμοστρόβιλος προέρχεται ἐκ δαιμονικῆς δυνάμεως καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ κακοποιὰ πνεύματα μετακινουσιν ἀπὸ τόπου εἰς τόπον²⁾. Ἐν Γαλιταρίᾳ, τὰ τε ἐν τούτῳ πνεύματα καὶ κατὰ τὸν άνεμοστρόβιλον ὀνομάζονται άνεμογαζαί, πληθ. άνεμογαζούδες ³⁾. Ἐν δὲ Μακεδονίᾳ, άνεμικαίς ⁴⁾. Ἐν Κορινθίᾳ, ὅπου τὴν στοργγύλην δίνην ἀνέμου καλεῖσι σαγανάκια (πινάκια), νομίζουσιν ὅτι ἀκούουσιν εὐκρινῶς ἐν τῷ άνεμοστρόβιλῳ τὰς φωνὰς καὶ τὴν ταραχὴν, ἣν ποιοῦσιν οἱ δαίμονες· συγκαταλέγουσι δὲ καὶ τὸν άνεμοστρόβιλον μεταξὺ τῶν συρμῶν (οἱ συρμοί) ⁵⁾, ὡς ἀποκαλεῖται ἡ δίοδος Στοιχειῶν

1) Οἱ τρεῖς τελευταῖοι τύποι ἐν Κεφαλληνίᾳ. Βλ. Νεοελλην. ἀνάλ. τ. Β' σ. 161. [[Εἰς τὴν ἐν Παραδ. σ. 856—7 πληρεστέραν ἀναγραφὴν τῶν ὀνομασιῶν τοῦ άνεμοστρόβιλου πρόσθετος ὅτι ἐν Ζουπκίῳ Ἄνασσαλίτσης καλεῖται άνεμουχουίδα (Λαογρ. Ἄρχ.)]].

2) [[Ἐν σημειώσει τοῦ ἔτους 1746 ὁ άνεμοστρόβιλος καλεῖται ἀερισκόνι «ἐκατέδηκεν ἀερισκόν καὶ ἐξερρίζωσεν ὃ ῥίζαις συκιαῖς... καὶ ἐκατέδηεν ὡσάν σπαθὴν δίστομον, ὡσάν φωτιά καὶ ἔκαυσεν πάντα». (Κανελλάκη Χιακά ἀνάλ. σ. 379)]].

3) Η. Παλαζαφειροπούλου Γλωσσαρίον ἐν Βύρωνι τ. Β' σ. 8. [[Περιουναγωγὴ σ. 383 κέ.]]. Καὶ μεταφορικῶς καλεῖται άνεμογαζοῦ, «ἄτακτον καὶ ἀνήσυχον παιδίον, στρεφόμενον συνεχῶς, ὡς ὁ άνεμος». Ἡ ἔτυμολογία τῆς λέξεως μοῖ εἶναι ἄγνωστος. [[Βλ. εἰκασίαν περὶ ἔτυμολογίας τῆς λ. ἐν Παραδ. σ. 856]].

4) Χαρισ. Μεγδάνου ὁ λύχνος τοῦ Διογένους, ἡ ἠθικὸς χαρακτήρας, 1818 σ. 262. [[Πρὸς. καὶ Πολίτου Τὰ ὄνόματα τῶν Νεραίδων καὶ τῶν Ἄνασκαλάδων ἐν Λεξ. Ἄρχαίῳ Ε', 24 καὶ ἰδιαιτέρου ἀποσπάσματος σ. 8]].

5) Ἡ λέξις εὔρηται παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐπὶ ἀναλόγου σημασίας· «συρμῶ·άνεμου» (Ἄντίπατρος ὁ Σιδώνιος ἐν Ἄνθολ. Παλ. VII, 498, 4)· «νιφετῶν συρμούς» (Ἄντίπατρος αὐτ. VII, 8, 4)· «χαλαζήεντα συρμόν» (Λεωνίδα· αὐτ. VI, 221, 1)· «Πρηστήρων ἐξαισίους συρμούς» ([Πλάτων] Ἄξιολ. σ. 370 c)· «τοῦ δὲ χειμῶνος ἐπίτασιν λαμβάνοντος ἐπεγεννήθη

ἢ φαντασμάτων, ἢ τὰ μέρη ὅπου ταῦτα ἐπιφαίνονται, καὶ νομίζουσι ὅτι ἢ κατάρρα πιάνει (εἰσακούεται) καὶ παραχρήμα πληροῦται, ἐκφωνουμένη καθ' ἣν ὥραν πνέει ἀνεμοστρόβιλος. Κατὰ τινὰ κορινθιακὴν παράδοσιν, μήτηρ κατη-
 ρᾶτο μίαν φορὰν τὸ παιδίον τῆς· καὶ μία κακὴ γειτόνισσα, ὅτε κατόπιν ἐπέρ-
 ναγαν μὲ τὸν ἀνεμοστρόβιλον τὰ ἐξωτικά, τῆς ἐφώνησεν ἀμέσως· «Γειτόνισσα,
 γειτόνισσα, ἂν θέλῃς τώρα νὰ καταρασθῆς τὸ παιδί σου, ποῦ εἶναι συρμοὶ καὶ
 θὰ πιάσῃ ἢ κατάρρα σου!—Μπᾶ ποῦ νὰ πέσουν τὰ μάτια σου καλύτερα, ὅχι νὰ
 καταρασθῶ ἐγὼ τὸ παιδί μου!» ἀπεκρίθη ἡ μητέρα· καὶ τὰ μάτια τῆς κακῆς
 γειτόνισσας ἐχύθησαν ἀμέσως ἐκείνην τὴν στιγμήν¹⁾).

Ἔνεκα τῆς δοξασίας ταύτης, ὅτι ὁ Διάβολος προξενεῖ τοὺς ἀνεμοστρόβι-
 λους²⁾, ἢ λέξις ἄνεμος εἶναι πολλάκις ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ λαοῦ ταυτοσῆμος τῇ
 Διάβολος³⁾. Ἐν Κωμηλιῷ Λευκάδος ὁ Διάβολος καλεῖται ἀνεμοροπή (ῥιπή
 ἀνέμου) καὶ ἄνεμος⁴⁾· «εἶναι τ' ἀνέμου καὶ τοῦ γυοῦ του» λέγουσι παροιμια-
 κῶς ἐν Λευκάδι⁵⁾ πρὸς δῆλωσιν πονηροτάτου ἀνθρώπου. Ἡ γνωστοτάτη
 παροιμία «Ἄνεμομαζώματα, ἀνεμοσκορπίσματα» λέγεται καὶ «Ἄνεμομαζώ-
 ματα, διαβολοσκορπίσματα» ἢ «Διαβολομαζώματα κτλ.». Ἡ δὲ κατάρρα «Νὰ σὲ
 πάρῃ ὁ διάβολος» λέγεται ὑπὸ τινων εὐφημότερον «Νὰ σὲ πάρῃ ὁ ἄνεμος!»⁶⁾

πνευμάτων μέγεθος μετὰ πολλῆς χαλαρότητος τοῦ συρμοῦ κατὰ πρόσωπον ὄντος ἀναγκα-
 σθῆσαι καθίσει τὴν δύναμιν ἀπέναντι τῆς ἀπῆρας. Σικελ. 13', 28). Τὸν κατὰ πρόσωπον
 συρμόν, ὅταν μάλιστα συνοδουται, τὸν ἀνεμὸν ἢ χαλαρότης, χαλαρότητος ἐν θεοσολίῳ, φησὶ
 τῶν Φωκίδι, Περνασίδι, Ἰσωσ⁷⁾ καὶ ἀλλὰ τοῦ ἔθους Ἑλλάδος, τὸ γινώ (ἔφιν).

1) Παρὰ I. Σταμούλη. [[Μύθων Ἡερκλ. ἀρ. 271]].

2) [[Περὶ τῆς παρουσίας θαλασσοῦ ἀνέμου τοῦ ἀνεμοστρόβιλου βλ. Πολίτου ἐνθ. ἀν. ἀρ.
 272 καὶ τὴν σημ. εἰς ἀρ. 268. Διάβολος ὡς ῥεῦμα σφοδροῦ ἀνέμου ἐν Κεφαλληνίᾳ: Παρ-
 νασσός 12', 438]].

3) Πρὸλ. τὸ ἀρχαῖον Τυφών ἢ Τυφώς· «ἀνέμου συστροφὴ ἢ πυρός» (Σχολ. Ἄριστοφ.
 Ἴππ. 571). Ὁ θεϊκὸς ὄφιόπους θαίμων, ὁ κατὰ τῶν θεῶν πολεμήσας, συνταυτίσθη μετὰ τοῦ
 ἀνέμου, πρὸ πάντων τοῦ στροβιλωδούς· καὶ ἔφορος τούτου ἐλέγεται (Σχολ. Ἄριστοφ.
 Βάτρ. 847). [[Περὶ τῆς λ. ἄνεμος ὡς ταυτοσῆμου τῷ Διαβόλῳ βλ. καὶ τὰ ἐν τῷ ἀνεκδότῳ
 Γ' τόμῳ τῶν Παραδόσεων (Διάβολος)]].

4) Κ. Π. Σύλλογος Η', 456. Ἐν Κεφαλληνίᾳ λέγουσιν ἀνεμοροπή καὶ ἀνεμοροπή καὶ
 φράσεις· «οὐρε» ἢ «πήλαινε ἔς τὴν ἀνεμοροπή» (χάσου, ἀφανίσου)· «ποῦ ἔς τὴν ἀνεμοροπή
 ἦσουνε»; (Νοσολλ. ἀναλ. τ. Β' σ. 161. Πρὸλ. καὶ σ. 412).

5) Κ. Π. Σύλλ. Η', 395 ἀρ. 7. [[Π. Π. Β', 263 ἄνεμος 8]]. Πρὸλ. τὴν ἀρχαίαν παροι-
 μίαν «Ἄνέμου παιδίον» ἐπὶ τῶν εὐμεταβόλων καὶ κούφων» [[βλ. Π. Π. αὐτ.]]. Ἐσφαλμένως
 ἐν πολλοῖς τῶν ἀπογράφων καὶ ἐν τισιν ἐκδόσεσι φέρεται «πεδίον» ἀντὶ παιδίου. Πρὸλ.
 Πολυδεύκ. Α', 196 «εἶποι ἂν αὐτόν (ἵππον) Ὁμηρος αὔρας ἢ ἀνέμου παιδα», τὸν ταχύποδον
 δηλαδὴ ἵππον.

6) [[Κατ' ἐξεζητημένην ἐκδοχὴν, παρὰ Μαριάννης Καμπούρογλου, ἡ ἔννοια τῆς κατάρρας
 ταύτης εἶναι «νὰ γίνῃς τόσο λεπτός, ὥστε νὰ δύναται νὰ σὲ σηκώσῃ ὁ ἄνεμος». Ἄλλαι
 ὅμοιαι κατάρραι καὶ φράσεις Ἡπειροῦ: «Πήγαινε ἔς τὸν ἄνεμο, ἀντὶ ἔς τὰνάθεμα.—Σὲ ἀνέμ' ἢ
 μάννα—ἔς τ' ἀνάθεμα.—Δὲν πᾶς καὶ ἀνέμ' μάννα;—Τὶ ἄνεμο κάμειτε ἔτσι;» (Ζ. Ἀγ. Α',
 34 α). «Πῆγε κατ' ἀνέμου μάννα» (Ἀραβαντινοῦ Γλωσσάρι. σ. 48). βλ. καὶ Π. Π. Β', 264
 λ. ἄνεμος 11. Πρὸλ. Kalitsunakis Mittel- u. neugriechische Erklärungen bei Eusta-
 thius σ. 10]].

(μερικοί προσθέτουν «Καὶ νὰ σ' ἄλέσῃ ὁ μῦλος! »). Ἐκ τῶν Λατίνων πατέρων τῆς ἐκκλησίας Γρηγόριος ὁ Πάπας ὁ Διάλογος ἀποκαλεῖ τὸν δαίμονα *ven-tus urens* καὶ *aquilo* ¹⁾) καὶ οἱ Γερμανοὶ ἀναλόγους μεταχειρίζονται λέξεις ²⁾) καὶ τὰς ὑπὸ τοῦ ἀνεμοστρόβιλου προξενουμένης ζημίας ἐθεώρουν διαβολικὸν ἔργον, *Teufelswerk* ³⁾). Καθ' ὅλου δ' εἶπεν παρ' ἅπασιν τοῖς εὐρωπαϊκοῖς λαοῖς φέρεται ἡ δοξασία ὅτι ἐν τῷ ἀνεμοστρόβιλῳ οἰκοῦσι πονηρὰ καὶ κακοποιὰ πνεύματα· κατὰ τὰς παραδόσεις γαλλικῶν τινῶν τόπων, οἱ ἀνεμοστρόβιλοι ἐγκλείουσι δαίμονας καὶ μάγους ⁴⁾). Αἱ γερμανικαὶ δοξασίαι εἰσὶ ποικίλαι καὶ πολυπληθεῖς· ἐν τῷ ἀνεμοστρόβιλῳ περιάγεται κολαζομένη ἡ θυγάτηρ τῆς Ἡρωδιάδος ⁵⁾). Ἐν Κάτω Ῥήνῳ νομίζεται ὅτι κάθηται ἐν αὐτῷ κακὴ μάγισσα ⁶⁾), ἐν *Lechrain* ὅτι πολλαὶ μάγισσαι ⁷⁾). Ἐν Βεστφαλίᾳ λέγουσι περὶ ἀνεμοστρόβιλου: «*es a fliegen die Buschjungfer*» ⁸⁾). Ὅταν ἀνεμος πνέῃ ἐπὶ τῶν σπαρτῶν, λέγουσιν ἐν Γερμανίᾳ: «*Die Kornmutter geht über die Getreide*» ⁹⁾). Κατὰ τὸν *Mannhardt*, ὁ στρόβιλος, ἡ θύελλα καὶ ἡ καταιγὶς εἰσὶν ἐν τῇ δημῳδῇ μυθολογίᾳ παραστάσεις ἐξωτερικῆς ἐνεργείας τοῦ αὐτοῦ δαιμονίου, ὅπερ ἐν ἡρέμῳ καταστάσει νομίζεται ἐνσενσάρκωτον ἐν τοῖς δένδροις τῶν δασῶν ¹⁰⁾). Οἱ Διέσσοι, πνεῦμα τῶν δασῶν κατὰ τὰς προλήψεις τῶν Ῥώσων ὑποτίθενται ἔστιν ὅτε πνέοντες μετὰ τοῦ ἀνεμοστρόβιλου ¹¹⁾). Ἐτέρας παραπλησίας δοξασίας Γερμανῶν, Δανῶν, Σουηδῶν καὶ Βλαχῶν ἀναφέρει ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ¹²⁾). Οἱ Σουηδοὶ νομίζουσιν ὅτι ὁ πρῶτος ἀνεμοστρόβιλος εἶναι Τρόλλ καταδιωκομένη ὑπὸ τῆς θραυτῆς ¹³⁾· ἐν δὲ γερμανικοῖς καὶ σκανδιναυκοῖς μύθοις ἀναφέρεται καταδίωξις τῶν Τρόλλ, τῶν *Tholzfäulein*, τῶν Λευκῶν γυναικῶν κλπ. ὑπὸ τοῦ ἀγρίου κυνηγοῦ, τοῦ *Oden* κλπ. Ἀνάλογος εἶναι ὁ ἑλληνικὸς μῦθος περὶ καταδίωξης τῶν Ἀρπυιῶν ὑπὸ τῶν περωτῶν υἱῶν τοῦ Βορέου ¹⁴⁾). Κατὰ τοὺς σλαβικοὺς μύθους ὁ ἀνεμοστρόβιλος νομίζεται χορὸς τοῦ πονηροῦ πνεύματος· κλείουσι δὲ ἐπιμελῶς ἐν ταῖς καλύ-

1) [[Βλ. Π. Π. Δ', 387 λ. διάβολος 68]].

2) *Gregor. Magn.* I, 247, 570.

3) Βλ. *Grimm D. M.* σ. 951—2. Πρβλ. καὶ σ. 262. 599.

4) *Schwartz Naturan.* II, 74—5.

5) Βλ. *Monnier Tradit. popul. comparées* 1854 σ. 28—30. [[Κατὰ τινὰ δοξασίαν τῆς Λαγκεδόκης ἐν τῷ ἀνεμοστρόβιλῳ ἐγκρύπτεται δαίμων ἀόρατος· διὰ νὰ φανῇ δὲ πρέπει νὰ πυροβολήσῃ τις ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον. (Rev. d. trad. popul. 1891 σ. 549)].

6) *Zeitschrift f. deutsche myth. u. sittenk.* τ. I σ. 102. *Grimm D. M.* σ. 262.

7) *Kuhn Westf. Sagen* II, 93.

8) *Leoprechting Lechrain* σ. 15, 101.

9) *Montanus Die deutschen Volksfeste.* Iserlohn, 1854. II σ. 103.

10) *Mannhardt Wald- u. Feldkulte* I, 611. Τοῦ αὐτοῦ *Korndämonen* σ. 2. 19.

11) *Mannhardt Wald- u. Feldk.* I, 149.

12) *Αἴτ.* I, 139.

13) *Αἴτ.* I, 149.

14) *Αἴτ.* I, 128.

15) *Αἴτ.* τ. II σ. 95.

δαις πάντα τὰ ἀνοίγματα, ἵνα μὴ εἰσδύσῃ τὸ κακόν ¹⁾· κατὰ δὲ τὰς δοξασίας τῶν Βοημῶν, ἐν τῷ ἀνεμοστροβίλῳ ὑπάρχει ὁ διάβολος ἢ μία μάγισσα ²⁾· οἱ δὲ Ρωμοῦνοι τῆς Τρανσυλθανίας πιστεύουσιν ὅτι ἐν τῷ ἀνεμοστροβίλῳ χορεύει τὸ πονηρὸν πνεῦμα ³⁾. Τέλος οἱ χωρικοὶ τῆς ἐν Γαλλίᾳ Βρετανίας καὶ Πικαρδίας λέγουσιν, ὅταν πνέῃ ἀνεμοστρόβιλος· «ὁ περιπλανώμενος Ἰουδαῖος περᾶ» ⁴⁾.

Ἐκ πάντων δὲ τῶν πονηρῶν πνευμάτων κατ' ἐξοχὴν εἰς τὰς Νεράιδας ἀποδίδωσιν ὁ καθ' ἡμᾶς λαὸς τὴν γένεσιν τοῦ ἀνεμοστροβίλου ⁵⁾. Ἐν Γορτυνίᾳ λέγοντες Ἀνεμογαζοῦδες καὶ ἄλλαχοῦ Ἀνεμικαῖς τὰ ἐν τῷ ἀνεμοστροβίλῳ δαιμόνια, ὡς ἀνωτέρω ἐρρήθη, ἐννοοῦσι κυρίως Νεράιδας. Ἡ αὐτὴ καθαρῶς δοξασία διετηρήθη καὶ παρὰ τισι κελτικοῖς λαοῖς· οὕτως οἱ Βρετανοὶ ἐν Γαλλίᾳ νομίζουσιν ὅτι ὁ ἀνεμοστρόβιλος ἐγκλείει *Fées* ⁶⁾ καὶ οἱ Ἴρλανδοὶ Ἐλφί· παρὰ δὲ Γερμανοῖς, παραφθαρείσης τῆς ἀρχικῆς ἰδέας, ἀντικαθιστῶσι ταύτας μάγισσαι (*Hexen*), ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω. Ἐν Ζακύνθῳ, ὡσάκις πνέῃ ἀνεμοστρόβιλος, λέγουσι «χορεύουνε οἱ Ἀνεράιδες»· τοὺς δὲ κύκλους, οἵτινες χαράσσονται ἐν τῇ κόνει ἢ ἐν τῇ ἄμμῳ ἐκλαμβάνουσιν ὡς ἴχνη τῶν ποδῶν τῶν Ἀνεράιδων ⁷⁾. Οἱ παλαιότεροι Γερμανοὶ ἐπίστευον ὁμοίως ὅτι ἐν τῷ ἀνεμοστροβίλῳ χορεύει ἡ Ἡρωδιάς ⁸⁾· ἐν *Innthal* τῆς Τυρολίας ὁ ἀνεμοστρόβιλος καλεῖται *Hexentanz* (χορὸς μαγισσῶν), ὅπου ὀρχοῦνται ἐν αὐτῷ αἱ μάγισσαι ⁹⁾. Ἀνωτέρω ἐμνήσθημεν ὁμοίων σλαβικῶν καὶ ρουμανικῶν μύθων· κατὰ τινα δὲ πολωνικὴν δοξασίαν, ὅταν πνέῃ ἀνεμοστρόβιλος, ὀρχεῖται τὸ πονηρὸν πνεῦμα ¹⁰⁾. Ὅπως μὴ ἐξεργισθῶσιν αἱ Νεράιδες, ὀφείλει ἕκαστος κατὰ τὴν διόδον ἀνεμοστροβίλου γὰ πέσῃ πρὸς τὴν γῆν, μέχρι οὐ παρέλθῃ τὸ κακόν ¹¹⁾. Τὰ

1) *Hanush* Slawische Mythologie σ. 185.

2) *Grohmann* Sagen aus Böhmen σ. 111.

3) *W. Schmidt* das Jahr u. seine Tage σ. 16.

4) *P. L(acroix) Jacob* bibliophile, *Curiosités de l'histoire des croyances populaires au moyen âge*. 1859 σ. 119.

5) [[Παραδόσεις περὶ Νεράιδων ἐν τῷ ἀνεμοστροβίλῳ ἀναγράφονται ἐν *Πολίτου* Παραδ. σ. 856 ἐν τῇ σημειώσει εἰς τὴν ὑπ' ἀρ. 268 παράδοσιν. Βλ. καὶ τὴν ὑπ' ἀρ. 266]].

6) *Nore* Coutumes etc. des provinces de France σ. 216—7. Ἐν *Béarn* τῆς Γαλλίας πιστεύουσιν ὅτι αἱ *Fées* διεγείρουσιν ἢ κατσηνάζουσι καταιγίδας (αὐτ. σ. 125). [[Πρὸς τὴν καὶ *M. Mac Phail* Folklore from the Hebrides ἐν *Folk-Lore* 1896 σ. 402—*Rev. d. l'hist. des Relig.* 38, 258. Περὶ *vent follet* βλ. *RTP.* 1900 σ. 643 σημ.]].

7) *Nore* σ. 216—7. *Grimm* *Irische Elfenmärchen* σ. X. *Deutsch. Myth.* σ. 599.

8) *Schmidt* *Volksl.* σ. 124.

9) *Grimm* *D. M.* σ. 262 σημ.

10) *Zingerle* *Sitten u. Gebräuche des Tiroler Volks*. Innsbruck 1857. [[Καὶ ἐν *Κουγιαβία* τῆς Πολωνίας πιστεύουσιν ὅτι μάγισσα χορεύει ἐν τῷ ἀνεμοστροβίλῳ. (*Hessische Blätter f. Volksk.* 1904 σ. 116—7)].

11) *Woycicki* παρὰ *Grimm* *D. M.* σ. 599.

12) [[Διαφόρους τρόπους πρὸς ἀποτροπὴν τῆς ἐκ τοῦ ἀνεμοστροβίλου βλάβης βλ. *Πολίτου* Παραδ. σ. 857—8]].

παιδιά κωλύουσιν ἐπιμελῶς ἀπὸ τοῦ νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ τῆς οἰκίας ἢ, ὁσάκις τοῦτο εἶναι ἀδύνατον, καθίζουσι ταῦτα χαμαί. Κατὰ τινὰ ἠπειρωτικὴν παράδοσιν μία μητέρα ἐθέριζε μὲ τὴν κόρην τῆς· τότε ἐσηκώθη ἕνας μεγάλος ἀνεμοστρόβιλος καὶ ἡ μητέρα ἔσκυψε, ὅσῳ ποῦ πέρασε· ἡ κόρη ὁμῶς δὲν ἤθελε νὰ σκύψῃ. Τὴν ἐπῆραν λοιπὸν οἱ Νεραίδες καὶ τὴν ὑπῆγαν εἰς ἓν βουνὸν καὶ τὴν ἐκράτησαν μαζὶ τοὺς ¹⁾). Οἱ Ἴρλανδοὶ πιστεύουσιν ὅτι Ἐλφ μετοικοῦσι καὶ δι' ἀνεμοστροβίλου μεταβαίνουσιν εἰς τὰς νέας αὐτῶν κατοικίας, διὰ τοῦτο προσκλίνουσι πρὸ τοῦ ἀνεμοστροβίλου οἱ ἀπαντῶντες ²⁾). Ἐν τοῖς Βοσγίοις ὄρεσι ὑπάρχουσι μέρη, ὧν ὑπεράνω διέρχεται χορεία μουσικῶν (Mouhiheuken), ἣν ἐπικίνδυνον εἶναι νὰ συναντήσῃ τις· ὅπως μὴ τὸν κατασπαράξωσιν, ὀφείλει νὰ πέσῃ πρηνῆς ³⁾). Παραπλήσια ἐποίουεν ἐνιαχοῦ τῆς Γερμανίας οἱ χωρικοί, ὁσάκις ἐνόμιζον ὅτι ἤκουον κατὰ τὴν νύκτα διερχομένην τὴν ἀγρίαν θήραν (die wilde Jagd)· ὄφειλον νὰ κατακλιθῶσιν τὸ πρόσωπον πρὸς τὴν γῆν ἐστραμμένον ἔχοντες, ὅπως μὴ κακοποιήσῃ αὐτοὺς ὁ ἄγριος κυνηγός· ἦν δ' ὁ ἄγριος κυνηγός αὐτὸς ὁ ὕπατος τῶν γερμανικῶν μύθων θεὸς Wuotan, ἡ δὲ καὶ παρὰ τοῖς ἐκχριστιανισθεῖσι Γερμανοῖς περισωθεῖσα δεισιδαιμονία ἦν ἴσως λείψανον τῆς παλαιᾶς λατρείας τοῦ θεοῦ τούτου· τανῦν ἐν Βοημίᾳ πίπτουσι ἐπίσης πρηνεῖς, ὁσάκις νομίζουσιν ὅτι ὑπεράνω τοῦ φυλλώματος τῶν δασῶν ἀκούουσι τοὺς καλπασμοὺς τῶν ἵππων καὶ τὰς ὁμιλίαις τῶν κυνῶν τῶν φανταστικῶν θηρευτῶν, καὶ μένουσιν ἐν τῇ αὐτῇ θέσει μέχρις οὗ ἐπέλθῃ ἡσυχία, ἐμφαίνουσα τὴν ἀπομάκρυνσιν τῆς ἀγρίας θήρας ⁴⁾.

Ἐκτὸς δὲ τῆς ὑποκλίσεως πρὸ τοῦ ἀνεμοστροβίλου, συντελεστικώταται πρὸς ἀποτροπὴν τῶν ἀπὸ τούτου δεινῶν ἠγεῖνται ἐπιφῶδες τινες, ἃς εὐφήμῳ τῷ στόματι καὶ μικρᾷ φωνῇ ἀπαγγέλλουσι ⁵⁾. Ἐν Ἀθήναις καὶ μάλιστα πλησίον τοῦ λόφου τῶν Νυμφῶν, διερχομένου ἀνεμοστροβίλου, αἱ γυναῖκες κύπτουσι χαμαὶ τὴν κεφαλὴν αὐτῶν, ἐπιφωνοῦσαι· Μὲν καὶ γάλα ἔς τὸ δρόμο σας! ⁶⁾ Τούτου ἕνεκα καὶ τὰ ἐξωτικά πολλάκις ἐν Μακεδονίᾳ κατ' εὐφημισμὸν καλοῦνται Γλυκὰ καὶ μελιτέινα ⁷⁾. Ἐν Κεφαλληνίᾳ, ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Σάμης, ἀπαγγέλλουσι μακροτέραν ἐπιφῶδὴν, ἐν ἣ ἀναφέρεται καὶ ἡ σχέσις τῶν Νεραίδων πρὸς τὸν

1) *Hahn* Gr. u. alban. Märchen ἀρ. 81 τ. II σ. 80. [[*Πολίτου* Παραδ. ἀρ. 750]].

2) *Grimm* Irische Efenm. σ. X. Βλ. καὶ *Résie* Histoire des sciences occultes τ. I σ. 463.

3) *Usages et superstitions dans les Vosges* ἐν *Magasin pittoresque* 1866 σ. 135.

4) *Grohmann* Sagen aus Böhmen σ. 77. 80.

5) Ἐν Κορινθίᾳ πολλάκις διαβαίνοντος τοῦ ἀνεμοστροβίλου ἐπιφωνοῦσι πτόοντες· «Σκατὰ ἔς τὰ γένειά σου!» καταρῶμενοι καὶ ὕβριζοντες οὕτω τὸν ἐν τῷ ἀνέμῳ διάβολον.

6) *Πιττάκης* ἐν Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι 1852 σ. 647. Βλ. καὶ *Wachsmuth* das alte Griech. im neuen σ. 31. 56. [[ἑλλην. μεταφρ. Γαλανοῦ, Κεφαλλ. 1868 σ. 23]]. Σ. Καρτασιῶν ὁ Καρπάθιος· κωμῶδιᾳ [[Ἰ. 1862]] σ. 31 [[1886 σ. 39 καὶ ἐν ἀναδημοσιεύσει ἐν «Ἀὐγῇ Δωδεκανησιακῇ» Ἀθηνῶν 15 [γρ. 1] Ἀὐγ. 1928 ἀρ. 186 : «οἱ καλοτουράδαις, ποῦ μπαμπάκι ἔς τὴ στράτα τῶνε»]].

7) Χαρισ. Μεγδάνου Λύχνος Διογένους σ. 263. [[Βλ. καὶ *Πολίτου* Τὰ ὀνόματα τῶν Νεραίδων καὶ τῶν Ἀνασκυλάδων ἐν Λεξ. Ἀρχαίῳ Ε', 28 καὶ ἰδιαιτέρου ἀποσπάσματος σ. 12]].

Ἄλέξανδρον, περὶ ἧς ἀλλαχοῦ ποιούμεθα λόγον¹⁾. «Χαιράμεναις, καλόκαρδαις! Μέλι καὶ γάλα ἔς τοῦ βασιλέα τὴν τάβλα! Ἐν τὴν ψυχῇ τοῦ βασιλέως τοῦ Ἀλεξάνδρου, κακὸ μὴ μοῦ κάμετε!»²⁾ Πολλαχοῦ τῆς Μακεδονίας, ἐγειρομένης σφοδρᾶς θυέλλης, ἧς πρόξενοι νομίζονται Νεραίδες, ψιθυρίζουσι πρὸς καταστολὴν ταύτης· Μέλι καὶ γάλα (τρὶς)· κάπ' ἀπ' ἐδῶ πέρασεν ὁ βασιλεὺς Ἀλέξανδρος· ζῆ καὶ βασιλεύει (τρὶς)³⁾. Ἐπὶ τῶν Πιερίων ὄρεων ὑπάρχει μέγα σπήλαιον, ἐν ᾧ, ὡς οἱ ποιμένες καὶ οἱ χωρικοὶ τῶν πέριξ δοξάζουσι, κατοικοῦσιν ἐξωτικάις· οὐδεὶς τολμᾷ νὰ πλησιάσῃ εἰς αὐτό, οὐδὲ νὰ ἀποκόψῃ δένδρον ἐκ τῶν ἐγγύς δασῶν· ὁσάκις δ' αἱ γυναῖκες τῶν παρακειμένων χωρίων βλέπουσιν ἐγειρομένας θυέλλας ἐν ταῖς πέριξ κορυφαῖς, ὅπως ἐξορκίσωσι τὰ φοβερὰ πνεύματα, ἀναφωνοῦσι Μέλι καὶ γάλα!⁴⁾ Αἱ ἐπιφθαί αὐταὶ ὑποδεικνύουσιν ὅτι ἐν ἐποχῇ παλαιότερα προσέφερον πράγματι ταῖς Νύμφαις, αἷς ἀπέδιδον τὴν αἰτίαν τῶν θυελλῶν, προσφοράς ἐκ μέλιτος καὶ γάλακτος. Ἐν οἰκείῳ τόπῳ θὰ διαλάβωμεν ἐκτενῶς περὶ τῶν συνειθιζομένων ἐτι προσφορῶν πεμμάτων καὶ μέλιτος καὶ γάλακτος πρὸς ἐξιλασμὸν τῶν Νεραίδων ἢ τῶν Μοιρῶν⁵⁾. Ἀλλὰ καὶ ἐν ὁμοίαις περιπτώσεσιν, ἐπὶ ἀνεμοστροβίλου, ὡς βεβαιοὶ ὁ Θεοτόκης ἐν τῇ περὶ Κερκύρας συγγραμματίῳ του, συνειθίζον οἱ χωρικοί, τοῦλάχιστον κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ, πρὸ 60⁶⁾ περίπου ἐτῶν, νὰ προσφέρωσιν εἰς τὰς Νεραίδας μέλι καὶ γάλα, ὁσάκις κατὰ τὴν γνώμην εἰδημόνων γυναικῶν, διήρχοντο διὰ τοῦ μέρου, ἐν ᾧ οἱ προσάγοντες τὴν προσφορὰν εὐρίσκοντο, ἕπερ ἄκρω ποδὶ μόλις θύσων ἐναμίξεται δὲ ὅτι προήγγειλε πάντοτε τὴν εὐχὴν αὐτῶν· αἰνιδίος στροβίλος κένιστοῦ, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἕττω σφοδρᾶς⁷⁾. Καὶ οἱ ἄρχατοὶ Ἡλιγγες συνειθίζον ἐνίοτε νὰ θύωσιν ἄρνα μέλαιναν τῇ Τυφῶνι, πρὸς ἀποτροπὴν τῶν καταιγίδων. Τὸ ἔθος τοῦτο ὑπαινίσσεται καὶ ὁ Ἀριστοφάνης καὶ πλατότερον ἀναφέρουσιν οἱ Σχολιασταὶ αὐτοῦ⁸⁾.

1) Βλ. Πολίτου ὁ περὶ Γοργόνων μῦθος σ. 8 κέ. [[Ἀλέξανδρος ὁ μέγας κατὰ τὰς δημώδεις παραδόσεις ἐν Σκόκου Ἐθν. ἡμερολ. 1889 σ. 37—40. Πρβλ. καὶ τὰς σημειώσεις εἰς Παραδ. ἀρ. 651. 652 ἐν τῇ ἀνεκδότῳ Γ' τόμῳ]].

2) Schmidt Volksl. σ. 125.

3) Γω. Μιχαήλ Μακεδονικά σ. 29. [[Πολίτου Παραδ. ἀρ. 652. Βλ. καὶ Γουσίον Ἡ κατὰ τὸ Πάγγαϊον χώρα σ. 79]].

4) Rouqueville Voyage de la Grèce τ. III σ. 88. [[Πολίτου Παραδ. ἀρ. 684]]. Τὸ σπήλαιον εἶναι ἴσως τὸ αὐτὸ καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Heuzey (Le mont Olympe et l' Acarnanie σ. 204) ἀναφερόμενον, ὡς καίμενον ἐπὶ τοῦ ὄρους «Φλάμπορο» δύο ὄρας κάτωθεν τῆς κορυφῆς. Οἱ χωρικοὶ νομίζουσιν ὅτι ὁ πλησιάζων εἰς αὐτὸ ἐξίσταται τῶν φρενῶν. Ἴσως ἦν τὸ πάλαι ἱερὸν ταῖς Πιερίσι Μούσαις, ὧν εὐκολοὺς ἢ μετὰπτωσις εἰς Νεραίδες, ἀφοῦ καὶ αἱ Μοῦσαι ἦσαν ἐκ τοῦ γένους τῶν Νυμφῶν. (Πρβλ. καὶ Schmidt Volksl. σ. 125).

5) [[Ἐν τῇ ἀνεκδότῳ Γ' τόμῳ τοῦ Παραδόσεων]].

6) [[100]].

7) Théotoky Détails sur Corfou. Corfou 1826 σ. 123.

8) Σχολ. Ἀριστοφ. Βατρ. 847. «ἄρν' ἄρνα μέλαιναν : Ὡς τοιαύτης γενομένης θυσίας τῇ Τυφῶνι ἐπὶ τῇ λῆξαι καταιγίδας. Τοιαῦτα γὰρ ἔθουον τῇ Τυφῶνι, ὁπότε στροβιλόδης ἐκινήθη ἄνεμος, τῶν γὰρ τοιούτων οὗτός ἐστιν ἔφορος· εἰκότως δὲ μέλαιναν καὶ οὐ λευκήν· ἐπειδὴ καὶ ὁ Τυφῶς μέλας».

Ἀπαράλλακτον δ' ἔθιμον διατηρεῖται μέχρι τοῦ νῦν ἐν Καρινθίᾳ (Kärnten) καὶ ἐν τισὶν ἄλλαις γερμανικαῖς χώραις. Σφοδροῦ ἀνέμου πνέοντος, πρὸ πάντων κατὰ τὰ δωδεκάημερα, πρὸς ἐξίλασμον τοῦ ἀνεμοστρόβιλου, θέτουσι πρὸ τῶν θυρῶν ἐν ὀστράκοις ῥῶν ἢ ἐν μικροῖς πινακίσις γάλα ἢ ἄλλα ἐδέσματα· ταῦτα δὲ πολλάκις ἢ οἰκοδέσποινα τίθησι οὐχὶ πρὸ τῆς θύρας, ἀλλ' ἐπὶ τινος δοχοῦ, πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον προεξεχούσης μικρὸν κατὰ τὴν γωνίαν τῆς στέγης¹⁾).

Τὸν μὴ οὕτω τιμῶντα καὶ ἐξορκίζοντα τὸν ἀνεμοστρόβιλον αἱ Νεραίδες, ἢ οἰονδῆποτε ἄλλο δαιμόνιον ἐν αὐτῷ ἐγκρύπτεται, συναρπάζουσι καὶ εἰς ἀπωτάτους μεταφέρουσι τόπους. Ἀνωτέρω παρέθεμεν τοιαύτην τινὰ ἠπειρωτικὴν παράδοσιν, ἐν δὲ τῷ περὶ Νεραίδων κεφαλαίῳ τῆς Νεοελληνικῆς ἡμῶν μυθολογίας²⁾ ποιούμεθα ἐκτενέστερον λόγον περὶ τοῦ συνεπάροματος γυναικῶν πρὸ πάντων ἢ κορασιῶν ἢ παίδων ὑπὸ Νεραίδων. Ἰδίως δὲ ὁ ἀνεμοστρόβιλος ἢ καὶ ὁ ἄνεμος ἀπλῶς ἀρπάζουσι καὶ ἀπώτατα μετακομίζουσι. Ἀνωτέρω παρέθεμεν τὴν κατάραν «Νὰ σὲ πάρῃ ὁ ἄνεμος!» ἐντονωτέρα ταύτης εἶναι ἢ ἐν Κεφαλληνίᾳ συνεπιτιζομένη «Ἀνεμορροῦφουλος κι' ἀνεμοκάπνιστος» (ἐνθα ὑπονοεῖται «Νὰ γίνῃς» ἢ «Νὰ σ' ἀκούσω ἀνεμορροῦφουλον» κλπ.)³⁾. Κατὰ τι θηραϊκὸν ἀνέκδοτον παραμῦθιον Βασιλοπούλα, τραβοῦμένη τὸν πατέρα τῆς, ἀναβαίνει εἰς ἡλιακὸν καὶ περιτριγυρίζει, φωνάζουσα «Ἀέρα μου, ἀνεμοστρόφιλά μου, ἔλα νὰ μὲ πάρῃς!—Ἐρχεται ἕνας ἀνεμοστρόφιλος, σηκώνει τὸ παιδί καὶ τὸ παίρνει, πάει ἔς τὴν ἄβυσσον, ὁ ἄνεμος ἀπῆγε καὶ τὸρρηξε ἔς τὴν ἔρημον σὲ μιὰ βασιλικὴν αὐλήν». Οἱ ἀπρὸσδεκτικαὶ βλέποντές τινα ἐρωτῶσιν ἐνίοτε αὐτόν, «Ποῖος ἀέρας σ' ἔφερε;—ποῖος ἀέρας σ' ἔρρηξε ἐδῶ;» τοιαῦται δὲ φράσεις ἀπαντῶσιν ἐν παλαιοῖς γαλλικοῖς ποιήμασι «quel vent vos quie?» «quel vent vos maine?» «quel vent vous m'apporta et quel oré?»⁴⁾. Μὲ τὴν φράσιν ταύτην παίζει δημῶδές τι ἀνέκδοτον, καθ' ὃ εἰς λαχανοκλόπος, κατκληφθεὶς ἐπ' αὐτοφώρῳ τὴν νύκτα ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου τοῦ κήπου καὶ ἐρωτηθεὶς «Πῶς εὐρέθης ἐδῶ;» ἀπεκρίθη· «Ἀέρας μ' ἔρρηξε.—Καλά, καὶ τὰ λάχανα τί θέλουνε, ποῦ εἶναι ξεκλωμένα;—Ἐπιάσθηκα ἀπ' αὐτά, νὰ μὴ πέσω.—Ἀμμή αὐτά, ποῦ εἶναι ἔς τὸ σακκοῦλι, πῶς εὐρέθησαν ἐκεῖ μέσα;—Αὐτὸ δὲ θαμάζομαι κ' ἐγώ!»⁵⁾.

Ἡ δοξασία, ὅτι ὁ ἄνεμος ἀναρπάζει ἔστιν ὅτε ἀνθρώπους⁶⁾ δὲν εἶναι βε-

1) Germania 1866 τ. XI σ. 75, ἐνθα καὶ πολλοὶ συγγραφεῖς ἀναφέρονται, μαρτυροῦντες περὶ τῆς διαδόσεως τοῦ ἔθιμου ἀνά τὴν λοιπὴν Γερμανίαν.

2) [[Βλ. τὰς σημειώσεις περὶ Νεραίδων εἰς τὸν ἀνέκδοτον Γ' τόμον τῶν Παραδόσεων]].

3) Νεοελλ. ἀνάλ. Β' σ. 161. 412.

4) Ἡ Γουρούνα καὶ ὁ τριπόδης. Ἄρ. 18 τῆς ἀνεκδότου συλλογῆς Πεταλά.

5) Παρὰ Grimm D. M. δ' ἔκδ. τ. III σ. 179.

6) Τὸ ἀνέκδοτον τοῦτο παρενέβαλεν εἰς τὸ ποίημά του, Στρατὴν Καλοπίχειρον, ὁ Στέφανος Κουμανούδης· ἀλλὰ πολλῷ πρότερον, περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΔ' ἑκατονταστηρίδος, ἐπιχοῦρησεν αὐτὸ καὶ ὁ βυζαντινὸς Μανουὴλ ὁ Φιλῆς. (Man. Philae Carmina ed. Miller σ. 213). [[Βλ. Π. Π. Α', 338 λ. ἀέρας 12. Πρὸλ. καὶ λ. πιάνω 25]].

7) [[Βλ. Πολίτου Παραδ. ἀρ. 503 σ. 283 κέ. καὶ τὴν σημ. σ. 1138]].

θαίως έντελῶς ἀβάσιμος· οἱ νεώτεροι μετεωρολόγοι ἀναφέρουσιν ἱκανὰ παραδείγματα ἀνθρώπων, οἵτινες ὑπὸ δεινοῦ τυφῶνος καταληφθέντες ἀνυψώθησαν μέχρι δύο μέτρων ὑπὲρ τὸ ἔδαφος, καὶ μετὰ ταχύτητος καταπληκτικῆς μετηνέχθησαν εἰς τόπους πόρρω ἀπέχοντας¹⁾. Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν σπανιωτέρων, τούτων καὶ παραδοξοτέρων φαινομένων, καὶ μόνη ἡ καθημερινὴ παρατήρησις τοῦ ἀνέμου καὶ ἰδίως τοῦ ἀνεμοστροβίλου, ἀναρπάζοντος καὶ ἐν ἀκαρεὶ παρασύροντος μακρὰν κουφότερα πράγματα, ἤρκει νὰ παράσχη ἀφορμὴν εἰς τὴν διάπλασιν ἱκανῶν μύθων παρὰ τοῖς πρώτοις ἀνθρώποις. Οἱ τοιοῦτοι μῦθοι διευτυπώθησαν ὀριστικῶς βραδύτερον, ὅποτε ἐμορφώθησαν αἱ περὶ ψυχῆς ἰδέαι, καθ' ἃς ἡ οὐσία ταύτης ἦν ἡ αὐτὴ καὶ ἡ τοῦ ἀνέμου, καὶ ὧν ἕνεκα διὰ τῶν αὐτῶν λέξεων ἀμφότερα ἐδηλοῦντο (πνεῦμα, anima, animus). Ἐντεῦθεν καὶ οἱ ἄνεμοι ὑπελαμβάνοντο ψυχοπομποὶ δυνάμεις²⁾ καὶ ἐκ τούτου ἐξηγεῖται, διατι ἐν τῇ ἐλληνικῇ μυθολογίᾳ ὁ Ἑρμῆς, ὅστις ἐν ἀρχῇ ἦν πιθανῶς προσωποποίησης τοῦ ἀνέμου, μετέπεσεν, ἴσως πολλῶ πρὸ τοῦ Ὀμήρου, εἰς θεὸν ψυχοπομπόν. Προδήλως δὲ ἡ συνταύτισις τῶν ἀνέμων ταῖς ψυχοπομποῖς θεότησι καταφαίνεται ἐν τοῖς περὶ Ἀρπυιῶν μυθολογήμασιν³⁾. Αἱ Ἀρπυιαὶ ἦσαν ἄμα καὶ αἱ πτερωταὶ θύελλαι, καὶ δαίμονες τοῦ ταχέως ἐπερχομένου θανάτου⁴⁾. Ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ ὁ Τηλέμαχος καὶ ὁ Εὐμαῖος λέγουσιν ὅτι τὸν Ὀδυσσεῖα «ἀκλειῶς Ἀρπυιαὶ ἀνηρείψαντο»⁵⁾. Ἀλλαχόῦ τῆς Ὀδυσσεΐας αἱ Ἀρπυιαὶ ταυτίζονται καθ' ὀλοκληρίαν ταῖς θύελλαις ἢ Πηνελόπη εὐχεται ν' ἀναρπάσῃ αὐτὴν θύελλα, ὡς ἀνήρπασε τὰς Πανδαρέου κόρας⁶⁾.

ἢ ἔπειτά μ' ἀνασπάξασα θύελλα

οἴχετο προσφέροντα καὶ ἀρόντα κέλευθα,

ἐν προχοῆς δὲ βάλοι ἀροσσοῦ Ὠκεανοῖο.

Ὡς δ' ὅτε Πανδαρέου κόρας ἀνέλοντο θύελλαι...

τόφρα δὲ τὰς κόρας Ἀρπυιαὶ ἀνηρείψαντο⁶⁾.

1) Βλ. *Zurcher et Marcollé Trombes et cyclones*. Paris, 1876 σ. 121—122. 60. Τῶν αὐτῶν *Les météores*. 4η ἐκδ. P. 1875 σ. 132 καὶ 135.

2) Βλ. *Roscher Hermes der Windgott*. Lpz. 1878 σ. 54 καὶ. [[*Gruppe Mythol.* σ. 846 καὶ.]]. Περὶ τῆς σχέσεως τοῦ ἀέρος καὶ ψυχῶν βλ. *Roscher* ἔνθ. ἀν.—Ἀλλαχοῦ τῆς ἡμετέρας Νεοελληνικῆς μυθολογίας (ἐν τοῖς κεφαλαίοις περὶ Δημῶδου ψυχολογίας καὶ περὶ Διαδόλου) θὰ διαλάβωμεν ἐκτενέστερον περὶ τῆς σχέσεως ταύτης. [[Τὰ κεφάλαια ταῦτα δὲν ἐγράφησαν, αἱ σχετικαὶ ὁμῶς σημειώσεις θὰ περιληφθῶσιν εἰς Παραδ. τ. Γ]].

3) [[Περὶ Ἀρπυιῶν ὡς ψυχοπομπῶν βλ. *Roscher's Lex.* I, 1844 καὶ.]].

4) Βλ. *Luynes Mémoire sur les Harpyes* ἐν *Annali del Instit. di cor. arch.* Roma 1845 τ. XVII σ. 1 καὶ. *Gerhard* ἐν *Arch. Ztg.* τ. I σ. 94. *Preller Griech. Myth.* I σ. 458 (436). II 331. *Mannhard Wald- u. Feldk.* τ. II σ. 91 καὶ. Αἱ Ἀρπυιαὶ, παρ' Ἀπολλωνίῳ τῷ Ῥοδίῳ (B, 276), ἔρχονται εἰς τὸν Φινέα «ἡῦτ' ἄελλαι ἀδευκίαι». Πρβλ. καὶ *Vergil. Aen.* XII, 855· «Illa (Megaira) volat, celerique ad terram turbine fertur».

5) Ὀδ. α, 241. τ, 371. Περὶ τῶν τοιούτων φράσεων βλ. καὶ *Roscher Hermes d. Windgott* σ. 30 καὶ.

6) Ὀδύσ. υ, 63 καὶ.

Ἐν Ἰλιάδι ἀναφέρεται ἀπλῶς θύελλα ἀνέμου, ἄνευ σχέσεως πρὸς τὰς Ἄρπυιαις ἢ Ἐλένη καταρᾶται ἑαυτήν·

Ὡς μ' ὄφειλλ' ἦμαι τῷ, ὅτε με προῶτον τέκε μήτηρ
οἴχεσθαι προφέρουσα κακὴ ἀνέμοιο θύελλα
εἰς ὄρος ἢ εἰς κῦμα πολυφλοίσβοιο θαλάσσης¹⁾.

Ταῦτα δ' εἰσὶν ὁμοιότατα τῇ πολλάκις μνημονευθείσῃ δημῶδει κατάρᾳ «Νὰ σὲ πάρῃ ὁ ἀνεμος!»²⁾, ἣ καὶ ἀνάλογος ὑπάρχει ἀρχαία παροιμία· «ἀνέμοις παραδοῦναι» (*ventis dare aliquid*)³⁾. Αἱ Ἄρπυιαι ἀπεικονίζοντο παρὰ τῶν ἀρχαίων ὅτε μὲν ὡς πτηνά, ὅτε δὲ ὡς πτερωταὶ γυναῖκες⁴⁾, ὡς ἐν τῷ γνωστῷ μνημείῳ τῶν Ἄρπυιῶν ἐν Λυκίᾳ. Νῦν δ' ἐν Ἡπειρῷ αἱ ξουθειαῖς ἢ ξουθειαῖς (ἐξωτικάις, Νεράιδες) νομίζονται «ἐναέρια σώματα, ἢ μεταμορφούμενα μανικὰ πουλία»⁵⁾. Ἄξιον σημειώσεως τοῦτο, ἀποδεικνύον ὅτι αἱ Ἄρπυιαι, αἵτινες παρὰ τῶν ἀρχαίων ἐσχετίζοντο πολλαχῶς ταῖς Νύμφαις⁶⁾, συνταυτίζονται μὲ τὰς Νεράιδας, οὐ μόνον διὰ τῆς ἀναφορᾶς αὐτῶν πρὸς τὰς θύελλας, ἀλλὰ καὶ στενωτέρου, ἐν Ἡπειρῷ διατηρηθείσης τῆς παραστάσεως αὐτῶν ὡς ὀρνίθων.

Τὰς δοξασίας περὶ συνελάροματος ὑπὸ ἀνεμοστρόβιλου, ἢ ὑπὸ τῶν ἐν αὐτῷ δαιμόνων ἀνευρίσκομεν καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς. Ἐν τῷ Παλατινάτῳ πιστεύεται ὅτι ὁ ἀνεμος ἀρπάζει ἀνθρώπους καὶ φέρει αὐτοὺς μακρὰν, 200 ὥρων δρόμον⁷⁾. Ἡ Polednice, μεσημβρινὸν ἐπιπέδιον τῶν Βαλμῶν, ἀρπάζει ἐν ἀνεμοστρόβιλῳ λεγόμενα, ἂν ἐξέλθωσι τῶν δεικτῶν αὐτῶν⁸⁾. Κατὰ τὴν σερβικὴν παραμύθιον, τρεῖς δράκοντες ἀναρπάττουσιν, ὡς ἀνεμοστρόβιλος, τρεῖς ὡραίας βασιλοπούλας χορευούσας. Ὁ ἥρωε ἀδελφὸς τῶν, ἰππεύων πτερωτῶν ἵππον, λυτρῶνει αὐτάς, παλαισας κατὰ τῶν δράκοντῶν καὶ νικήσας αὐτούς. Οἱ δράκοντες εἶναι ἀνθρωπόμορφοι, ἀλλ' ἐξερεύγονται φλόγας ἀπὸ τοῦ στόματος⁹⁾.

Ἐνδιαφέρουσα λίαν φαίνεται ἡμῖν σφακιωτικὴ τις παράδοσις, ἐν ἣ προδήλως ἢ ἐν τοῖς ὄρεσι κατὰ τὴν νύκτα ἐνσκήπτουσα θύελλα παρίσταται ὡς νυμφικὴ πομπή¹⁰⁾. «Μία φόλα (φορὰ) μοῦ ἔκαμε νάκλι (διήγησιν, λ. τουρκ.) ἕνας ἀνθρώπος, ὅπως ἦσασι παγωμένοι δύο ἀνθρώποι ἔς τὰ ψηλότερα βουνά, ὅπου

1) Ἰλ. Ζ, 345. Πρὸβλ. Ἀπολλών. Ρόδ. Δ, 1112· «Ἡ αὐτὴν με ταχεῖαν ὑπὲρ πόντοιο φέροισιν ἐνθ' ἐνδ' εἰς Ἰαωλκὸν ἀναρπάξουσαι ἄελλαι».

2) [[Ἐν καρπαθίᾳ κατάρᾳ· «Νὰ σὲ πάρουν οἱ δὶοκ' ἀνέμοι». (Ζ. Ἀγ. Α', 336). Ἐν ἑτέρᾳ προστίθεται· «καὶ νὰ σ' ἀνεμουρίσουν» (αὐτ. σ. 369). Βλ. καὶ ἀνωτέρω σ. 52 σημ. 6]].

3) Roscher ἐνθ. ἀν. σ. 39 καὶ τοὺς συγγραφεῖς εἰς οὗς παραπέμπει.

4) Βλ. O. Jahn Archaeolog. Beiträge σ. 101 κέ.

5) Χασιώτης ἐν Χρυσσαλλίδι τ. Γ', σ. 9.

6) Πρὸβλ. E. Curtius ἐν Gerhard's Denkmäler u. Forschungen 1855 ἀριθ. 73 σελ. 8. Schmidt Volksl. σ. 126.

7) Schönwerth Aus der Oberpfalz II 112. Mannhardt Wald- u. Feldk. II 93.

8) Grohmann Sagen aus Böhmen σ. 113.

9) Wuk Steph. Karadschitsch Volksmärchen der Serben ἀρ. 5.

10) [[Πρὸβλ. καὶ τὴν ὑπ' ἀρ. 267 παράδοσιν ἐν Πολίτου Παραδ. σ. 144]].

κατοικοῦσιν ἀγρίμιμα· καὶ ἐκεῖ ἀκούσασι τραβάλιον (θόρυβον, λ. ἰταλ. travaglio) πολὺ, καὶ ἐθαρρέψασιν ὅπως νὰ ἦσαν ἄνθρωποι διὰ νὰ φορτώσωσι χιόνι, διὰ νὰ τὸ πάγουσι ἔς τὰ Χανιά. Καὶ ἀπῆς ἐσιμώσασι κοντύτερα, γροικοῦσι βιόλαις καὶ λύραις καὶ βρογγήσιμα παιγνίδια· διὰ τοῦτο, ἐγνώρισαν καὶ αὐτοί, ὅπως δὲν ἦσαν ἄνθρωποι, ἀρρὰ ἦσαν δαιμονικὸ συνέδριο· καὶ τοὺς θωροῦσι καὶ περνοῦσιν ἀπὸ κοντὸ διάστημα ἀπὸ ἐκεῖ ἀποῦ ἐκάθοντο, μὲ ρογιορογῆς¹⁾ φορέματα καὶ ἄρροι μὲ ψαρὰ ἄρογα, ἄρροι μὲ βρογγήσιμα, καὶ τοὺς ἔδειξεν ὅπως ἦσασι καὶ γυναῖκες καὶ ἄνδρες, πεζοὶ καὶ καθαλλάροι, πλῆθος πρᾶμα· καὶ οἱ ἄνδρες ἦσασιν ἄσπροι ὡς τὰ περιστέρια, καὶ αἱ γυναῖκες πορρὰ ὠραίαις, ὡς αἱ ἀχτίνες τοῦ ἡλίου· εἶδασι καὶ ἐβαστοῦσαν ἓνα πρᾶμα, ὡς καθὼς καὶ βαστοῦνι τὸν ἀποθαμμένον νεκρόν. Μεταύτως ἀποφάσισαν καὶ αὐτοὶ νὰ τοὺς βαρέσουσι καμμίαν μπαρουτιά, ἀπῆς ἐμπρὸς περάσανι· εἶχαν καὶ ἓνα τραγοῦδι ἀκουσμένο καὶ ἐλέγασιν, ὅπως

*Νύφην πά' νὰ πάρωμε, νύφην κύραν
ἀπ' τὸ Κρημισμένο, νύφη μοναχὴν'*

καὶ ἀποφασίσασι καὶ τσοῖ ἐπαίξασι μιὰ μπαρουτιά· διὰ ταύτως καὶ αὐτοὶ ἐφωνάξασι, οἱ προσθινοὶ, μιὰ φωνή· «τί εἶναι;» καὶ οἱ ὀπισθινοὶ ἀποκριθήκανι, «Τὸν γαμπρό μας ἐσκοτώσασι, τὸν γαμπρό μας ἐσκοτώσασι», καὶ ἐκλαιγαν, καὶ ἐφωνιάξασι καὶ ἐφύγασι»²⁾).

Παρόμοιαι παραστάσεις τῆς θυέλλης ὡς γάμου ἢ νυμφικῆς πομπῆς ἀπαντῶσιν ἐν τῇ μυθολογίᾳ πολλῶν λαῶν γερμανικῶν πρὸ πάντων καὶ σλαβικῶν. Ἐν Μasuren λέγουσιν ἐπὶ ἀνεμοστρόβιλου, ὅτι «ὁ διάβολος ὀχεῖται πρὸς γάμον»³⁾. Ἐν Βοημίᾳ πιστεύουσιν ὅτι ἐν τῷ ἀνεμοστρόβιλῳ ἐποχεῖται ἡ νύμφη, ἣν ὁ διάβολος ἀρπάζει ἐκ τῆς γῆς⁴⁾. Οἱ Λιέσοι τῶν ῥωσικῶν μύθων ἀρπάζουσι γυναῖκας καὶ νυμφεύονται αὐτάς. Ὅπόθεν δὲ ἡ θορυβώδης πομπὴ τοῦ γάμου αὐτῶν διέρχεται, ἐγείρεται σφοδρὰ καταιγίς. Ἄν εἰς τὸν δρόμον τῶν ἐπιπροσθήσῃ χωρίον, πολλαὶ οἰκίαι καταστρέφονται, ἂν δάσος, πολλὰ δένδρα ἐκριζοῦνται. Ἐν δὲ τῇ διοικήσει Ἀρχαγγέλου, ὁ ἀνεμοστρόβιλος θεωρεῖται χορὸς τοῦ Λιέσι μετὰ τῆς νύμφης του⁵⁾. Ἐν Γερμανίᾳ τέλος ὁ ἀνεμοστρόβιλος, ὅστις προηγεῖται καταιγίδος, καλεῖται συνήθως «Ἀνέμου νύμφη» (Windsbraut, Windsprût)⁶⁾, ἐνίοτε δὲ ἡ «ὀχουμένη γυνή» (Das fahrende Weib)⁷⁾. Ἴσως δ' οὐχὶ ὅλως ἄσχετος ταῖς τοιαύταις παραστάσεσιν ἐστὶ καὶ

1) Λογιῶν λογῆς, παντοειδῆ· σημειωτέον ὅτι ἐν Σφακίοις τὸ λ μεταβάλλεται πολλὰκις εἰς ρ.

2) Pashley Travels in Crete τ. II σ. 232—234. Βλ. καὶ Ἀντωνιάδου Κρητηίδα σ. 119—120. [[*Πολίτου Παραδ.* ἀρ. 694 σ. 408]].

3) *Töppen's Aberglauben aus Masuren* β' ἐκδ. σ. 34. Παρὰ *Mannhardt Wald- u. Feldk.* τ. II σ. 96.

4) *Grohmann Aberglauben aus Böhmen* σ. 35. 95.

5) *Mannhardt* αὐτ. τ. I σ. 148.

6) *Grimm D. Myth.* σ. 525—526. [[*Schwartz Prähistor. Studien* σ. 17 κ.ε.]].

7) *Grimm* αὐτ.

ὁ ἀρχαῖος ἀττικὸς μῦθος περὶ ἀρπαγῆς τῆς Ὠρειθυίας ὑπὸ τοῦ Βορέου ¹⁾).

Ἡ κρητικὴ παράδοσις ἀναφέρει ὅτι οἱ ἰδόντες τὴν νυμφικὴν τῶν δαιμόνων πομπὴν ἐπυροβόλησαν καὶ ἀπέκτειναν τὸν γαμβρόν. Τοιαῦτα ἐπεισόδια ἀναφέρονται συχνότατα ἐν ταῖς γερμανικαῖς καὶ σλαβικαῖς παραδόσεσι περὶ τῆς νυκτερινῆς ἀγρίας θήρας· ὁ βλέπων ταύτην διερχομένην πυροβολεῖ καὶ φονεύει μίαν μάγισσαν ²⁾, ἣ ἀναρρίπτει μάχαιραν καὶ πίπτει αὐτῇ αἵματοσταγῆς. Κατὰ τὰς βοημικὰς παραδόσεις, ὅταν πυροβολήσῃ τις κατὰ τῆς ἀγρίας θήρας, ἀκούεται μεγάλη βοή καὶ ταραχὴ καὶ καταπίπτει νεκρὰ μία γλαύξ ³⁾. Ἐν γένει δὲ ἐν τοῖς μύθοις καὶ ταῖς παραδόσεσι πολλῶν λαῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων ἀναφέρονται τοξεύματα ἢ πυροβολισμοὶ κατὰ τῶν νεφῶν, ἢ τοῦ οὐρανοῦ ἢ τῶν οὐρανίων σωμάτων ⁴⁾· ἀλλὰ ταῦτα διάφορον ἔχουσιν ἐκάστοτε ἔννοιαν καὶ ἐκ διαφόρων ἰδεῶν πολλάκις ἀπορρέουσι.

Ἡ περὶ νυμφικῆς πομπῆς παράδοσις δύναται ν' ἀναχθῆ εἰς τὸν γενικώτερον κύκλον τῶν πολυαρίθμων, ἀνὰ πᾶσαν σχεδὸν τὴν Εὐρώπην διαδεδομένων παραδόσεων περὶ τῆς μανικῆς στρατιᾶς ἢ περὶ τῆς ἀγρίας θήρας (La mesnie furieuse; le grand veneur κλπ. γαλλ. — Das wuthende Heer; die wilde Jagd γερμ.). Ἦσαν δ' αἱ παραδόσεις αὗται ἀρχικῶς μυθικαὶ ἴσως παραστάσεις τῆς εἰς τὰ δάση ἐνσκηπούσης θυέλλης, ἔκπαλαι ἀναμιγεῖσαι μετ' ἄλλων μυθολογικῶν στοιχείων. Ἐν Γερμανίᾳ συνεδέοντο στενώτατα τῇ λατρείᾳ τοῦ Ὀδίνου ⁵⁾, ἀλλ' οὐ σμικρὰ ἔσταν πρὸς αὐτὰς ῥοπὴν αἱ χριστιανικαὶ ἰδέαι, διότι νῦν ἀντὶ θεῶν ἢ ἥρώων ἀναφέρονται ἐν ταῖς γερμανικαῖς παραδόσεσι, ὡς ἀποπελοῦνται τὴν μανικὴν στρατιάν ἢ εἰς συνθηροῦται τοῦ ἀγρίου κυνηγοῦ ἐπιβολαί, μάγισσαι, φάσματα, νεκροὶ ἀλάπηιστα παιδία κλπ. ⁶⁾. Ἴσως ὁ πρῶτος πυρὴν τοῦ μύθου πρέπει νὰ ἀναχθῆ ἐν τοῖς Βεδικοῖς ὕμνοις περὶ διώξεως τῶν πονηρῶν δαιμόνων ὑπὸ τοῦ Ἰνδῶρα συνοδευομένου ὑπὸ τῆς στρατιᾶς τῶν Μαρούτ (ἀνέμων), ἐν ᾗ καὶ πνεύματα τεθνεώτων. Βεβαιότατον ὅμως ὅτι οἱ παλαιοὶ Ἕλληνες εἶχον ὅμοια μυθολογήματα ⁷⁾. Τούτων κυριώτατα

1) [[Πρόσθετε καὶ τὰς μαρτυρίας περὶ παραστάσεως τοῦ ἀνεμοστροβίλου ὡς γαμηλίου πομπῆς ἐν Πολίτου Παραδ. σ. 855 σημ. εἰς ἀρ. 267]].

2) *Mone Anzeiger* τ. IV σ. 309.

3) *Grohmann Sagen aus Böhmen* σ. 78.

4) Βλ. ἐν ἐκτάσει *Rochholz Deutscher Glaube* τ. I σ. 44 κέ. [[Πρὸς βλ. καὶ κατωτέρω σ. 63 σημ. 2]].

5) *Simrock D. Myth.* § 71 σ. 191.δ' ἔκθ.

6) Αὐτ. σ. 192—193. Ἐν γένει περὶ τῶν παραδόσεων τούτων βλ. *Simrock* § 71—73. *Grimm D. M.* σ. 807—902. *F. Liebrecht des Gervasius Otia* σ. 173—211 (La mesnie furieuse). *Kuhn* ἐν Haupt's Zeitschrift f. Deutsch. Alterthum τ. VI σ. 117 κέ. *Grohmann Sagen aus Böhmen* σ. 74—86 (βοημικαὶ παραδόσεις περὶ ἀγρίας θήρας). [[*Schwartz Prähist. Stud.* σ. 11 κέ. *Rev. d. trad. popul.* 1894 σ. 411 κέ. 1905 σ. 177—186. Διάφορα ὀνόματα τῆς μανικῆς στρατιᾶς αὐτ. 1902 σ. 504 κέ. Περὶ τῆς δοξασίας τοῦ ἀγρίου κυνηγοῦ παρὰ Πομπραννοῖς βλ. *Brunk* ἐν *Zeitschr. d. Ver. f. Volksk.* 1903 σ. 179—192]].

7) Βλ. ἐν ἐκτάσει *Dilthey Die Artemis und die wilde Jagd* ἐν *Rhein. Museum f. Philologie* N. Σ. 1870 τ. XXV σ. 321 κέ.

εἰσὶ τὰ περὶ Ὀρίωνος διώκοντος τὰς Πλειάδας, ἢ συνθηρεύοντος μετὰ τῆς Ἀρτέμιδος ¹⁾. Ὁ δὲ καθ' ἡμᾶς λαὸς διηγεῖται πολλὰς παραδόσεις ἐμμέσως ἢ ἀμέσως σχετιζομένας ταῖς περὶ «μανικῆς στρατιᾶς», ὧν τὰς πλείστας, ἰδίως δὲ τὰς διαλαμβανούσας περὶ ἀγώνων φασμάτων, ψυχῶν τεθνεώτων καὶ τελωνίων πρὸς ἄλληλα, θὰ ἐξετάσωμεν ἐκτενέστερον ἐν τῷ περὶ Δημόδου ψυχολογίας κεφαλαίῳ τῆς Νεοελληνικῆς ἡμῶν μυθολογίας ²⁾. Ἐνταῦθα περιοριζόμεθα ν' ἀναγράψωμεν λακωνικῆν τινα παράδοσιν, διότι αὕτη ἀναφέρει καὶ περιέργον λεπτομέρειαν καταδεικνύσαν τὴν σχέσιν τοῦ καρκίνου πρὸς τὰ τοιαῦτα μυθολογήματα: Ἐν Τρινάσῳ, γέρων τις, φυλάττων ἀγρὸν ἀραβοσίτου, ἤκουσε περὶ τὸ μεσονύκτιον μέγαν θόρυβον καὶ εἶδε πολλοὺς ἵππεῖς ὅτε ἐπέσθη, ὅτι δὲν ἦσαν ἄνθρωποι, ἐτράπη εἰς φυγὴν, ἀλλὰ κατεδίωξεν αὐτὸν ἓνας μέγας κάβουρας, ὁ ὁποῖος τὸν κατέφθασεν εἰς τὸ χωρίον, ἡμίσειαν ὥραν ἀπέχον τοῦ ἀγροῦ, καὶ τὸν ἐδάγκασεν, ὅτε ἐπάτησε τὸ κατώφλιον τῆς οἰκίας αὐτοῦ· ἐκ τοῦ δήγματος ἠσθένησεν ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ὁ γέρων, προσβληθεὶς ὑπὸ πυρετοῦ ³⁾. Κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἑλληνικοὺς μύθους ὁ ἄγριος θηρευτῆς Ὀρίων θνήσκει δηχθεὶς ὑπὸ σκορπίου ⁴⁾, ὡς δ' ὁ τὰ μάλιστα διαδεδομένος χιακὸς μῦθος ἀναφέρει, ἐδήχθη ὅτε ἀπεπειράθη νὰ βιάσῃ τὴν συκυνηγὸν Ἀρτέμιδα ⁵⁾. Ἀλλὰ καὶ ἐν τισὶ γερμανικαῖς παραδόσεσιν ὑπεμφαίνεται σχέσις τοῦ καρκίνου ἢ σκορπίου πρὸς τὴν ἀγρὸν θήραν ⁶⁾.

* Ἡ ΣΙΦΩΝΕΣ

Διάβολος προσξενεὶ αἰφώνας — Λάμια — Δεισιδαίμονες τροστοὶ πρὸς ἀκρότητα τῶν σιφώνων. — Σύννεφα ἑοφοῦσι κροῖον.

Τὸ φαινόμενον τοῦ θαλασσίου αἰφώνας ¹⁾, φοβερώτερον μὲν ἀλλ' ἤττον γνωστὸν τῶν τυφώνων, ἀποδίδουσιν ἐπίσης εἰς δαιμονικὴν ἐπήρειαν, πιστεύοντες ὅτι ὁ Διάβολος προσξενεὶ αὐτό ²⁾, ἐνιαχοῦ δέ, ὅτι αἱ Νεράιδες, καὶ ἰδίως ἡ βασίλισσα αὐτῶν, ἢ «Λάμια τοῦ πελάγου». Ἐν Ἡλιδί ἀναφέρουσιν εἰς τὴν Λάμιαν τὴν αἰτίαν τῶν σιφώνων καὶ παντὸς ἀνεμοστροβίλου, ὑπολαμβάνουσι

1) Πρβλ. *Preller Gr. Myth.* I σ. 367 (351). 371—372 (355).

2) [[Βλ. Παραδ. τ. Γ' σημειώσεις εἰς κεφ. ΛΓ']].

3) Παρὰ Πουλίκου Ν. Πουλικάκου ἐκ Τρινάσου. [[Βλ. *Πολίτου Παραδ.* ἀρ. 888 σ. 543]].

4) Κατὰ τινα δημόδη πρόληψιν ὁ καρκίνος ἀφεθεὶς εἰς τὴν ξηρὰν μεταβάλλεται εἰς σκορπίον· ἐν γένει δ' ἐν πολλοῖς ἀναγνωρίζει ὁ λαὸς σχέσιν τοῦ καρκίνου πρὸς τὸν σκορπίον.

5) Βλ. *Preller Gr. Myth.* II σ. 371—372 (355) καὶ τοὺς συγγραφεῖς, εἰς οὓς παραπέμπει. Ἴσως ὁ μῦθος εἶναι μεταγενέστερος καὶ ἀστρονομικός, ἐπινοηθεὶς ἐκ τῆς παρατηρήσεως, ὅτι ὁ Σκορπίος ἐπιτέλλει, ὅτε ὁ Ὀρίων πλησιάζει εἰς τὴν θύσιν αὐτοῦ.

6) Πρβλ. *Simrock D. Myth.* § 73 σ. 201—202.

7) Κοινῶς αἰφώνας· λέγουσι προσέτι «σιφουνικό» τὴν ὑπὸ σφοδροῦ συνοδευομένην ἀνέμου βραχθαίαν βροχὴν, καὶ «σιφουνιάζουν» ἢ «σιφουνίζουσι» ἐπὶ ὑγρῶν ὑφασμάτων, ἀτινα ξηραίνει ὁ ἄνεμος.

8) Βλ. καὶ *Schmidt Volksl.* I σ. 178.

δὲ ταύτην δυσμενῆ τοῖς ναυτιλλομένοις καὶ ἐν γένει τρομεράν ¹⁾). Ὅσακις δὲ πλοῖόν τι κινδυνεύει ἐκ σίφωνος, πυροβολοῦσι κατ' αὐτοῦ διὰ τηλεβόλων, ἢ διὰ τῶν πλατυστόμων τρομπονίων, ὅπως διαρρήξωσιν αὐτόν ²⁾. καὶ τοῦτο μὲν εἶναι ὀρθότατον καὶ ἀπεδείχθη πολλάκις λίαν τελεσφόρον ³⁾. Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα μετέπεσεν εἰς δεισιδαιμονίαν καὶ πολλοί, ἀγνοοῦντες τὸν φυσικὸν λόγον αὐτοῦ, διαβλέπουσιν ἐν αὐτῇ μόνον εἶδος ἀπειλῆς κατὰ τοῦ ὑπερφουοῦς φαινομένου καὶ ἀντὶ πυροβολισμῶν ἐπίσης συντελεστικὸν νομίζουσιν, ὅτι εἶναι, ἂν ἐμπήξωσι τὴν αἰχμὴν μαχαίρας ἐπὶ ἐνὸς τῶν ἰσθμῶν τοῦ πλοίου ⁴⁾. Οἱ δὲ παρὰ τὴν νότιον τοῦ Εὐξείνου ἀκτὴν οἰκοῦντες Ἕλληνες, ὅταν ἴδωσι σίφωνα (κοινῶς ζίφον) λαμβάνουσι μάχαιραν καὶ ποιοῦσι τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, λέγοντες: «ἀναστήτω ὁ Θεὸς κλπ.» ἢ «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος κλπ.» καὶ οὕτω νομίζουσιν ὅτι τὸν κόπτουσι ⁵⁾.

Πολλὰ τοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐξηγοῦσι τὸ φαινόμενον τοῦ σίφωνος, λέγοντες ὅτι εἶναι νέφη κατερχόμενα ὅπως ἀντλήσωσι τὸ ἀναγκαῖον αὐτοῖς πρὸς βροχὴν ὕδωρ. Ἐν Κύπρῳ πιστεύουσιν, ὅτι μετὰ τὴν βροχὴν τὰ σύννεφα καταβαίνουσι εἰς τὴν ἀκροθαλασσίαν, διὰ τὴν ῥουφήξουν νερόν· καὶ ἐκεῖ ποῦ σταθοῦν, καταπίνουσι ὅ,τι εὔρου, ἢ ἄνθρωπος εἶναι ἢ ζῷον, καὶ πέτραις ἀκόμα. Πολλὰ γράται ἀκούουσι μάλιστα εἰς ἀπόστασιν πολλῶν ὥρων τὸν φοβερὸν κρέτον, τὸν ὅποιον οὕτω προξενοῦσι ⁶⁾. Αἱ ἰδέαι ὅμως αὐταὶ προήλθον μᾶλλον ἐξ ἀτελοῦς καὶ ἐπιπολαίου παρατηρήσεως τοῦ φαινομένου, καὶ οὐχὶ ἐκ δεισιδαιμονίας ⁷⁾.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

1) Wachsmuth das alte Griechenland S. 30—31.

2) [[Πρὸς. Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. 1897 S. 155. Ἐν Γαλλίᾳ νομίζουσιν ὅτι ἀποτρέπεται ἡ καταιγὶς, ὅταν πυροβολήσῃ τις κατὰ τῆς κεφαλῆς διὰ σφαίρας ἡγιασμένης. (Bullet. de la Societé anthropol. de Paris 1877 S. 408). Περὶ ἀπειλῶν καὶ πληγῶν φυσικῶν φαινομένων βλ. Rohde Psyche⁴ II, 28, 2]].

3) Πρὸς. Fonvielle Eclairs et tonneres. Paris, 1874 S. 77 κέ.

4) Pègues Histoire du volcan de Santorin S. 543. [[Ὁμοίως δοξασιὰς ἄλλων λαῶν βλ. Arch. per le tradiz. popol. 1899 S. 457—8. Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. 1912 S. 117. (Πρὸς. καὶ αὐτ. 1897 S. 358, 5). Διὰ μαχαίρας μάγισσαι καταπαύουσι θεῆλας. (Αὐτ. 1897 S. 188)].

5) Πανδῶρ. τ. II^ο S. 505. [[J. G. Piddington ἐν Folk-Lore 1905 S. 190—1. Περὶ κοψίματος τοῦ σίφωνος μὲ μαχαίρην βλ. καὶ αὐτ. 1896 S. 144, 145. 1899 S. 163, 168. 1907 S. 331. 1896 S. 300 (ἐν Ἰρλανδίᾳ). Rev. d. trad. popul. 1902 S. 474, 349. Cortils y Vieta Ethologia de Blanes S. 79, 44. Περιγραφὴν σίφωνος καὶ τῶν πρὸς ἀποτροπὴν αὐτοῦ γινομένων ὑπὸ τῶν ναυτικῶν βλ. ἐν διηγήματι Καρκαβίτσα Λόγια τῆς πλώρης 1899 S. 14 κέ. 6^ο ἐκδ. 1919 τ. Α' S. 8 κέ.]].

6) Myriantheus Die Aqvins S. 141. [[Πολίτων Παραδ. ἀρ. 261 S. 141, 844. Ἐν Ἀγρινίῳ, κατ' ἀνακοίνωσιν Εἰσοτ. Σταίχου, πιστεύουσιν ὅτι τὰ σύννεφα «κατεβαίνουν ἔς τὴν λίμνην καὶ παίρνουν νερό καὶ πάλι ἀνεβαίνουν». Πρὸς. καὶ τὰ περὶ ἀναρροφήσεως ὕδατος ὑπὸ τῆς Ἰριδος, ἀνωτέρω S. 35 σημ. 5]].

7) Πρὸς. Marcollé et Zurcher Les météores 4η ἐκδ. S. 124. «Les trombes font presque toujours entendre un bruit assourdissant, un sifflement étrange, qui augmente ou diminue suivant que le terrain au dessus duquel elles passent est plus ou moins humide».

μ' ἔφαγαν τὰ φίδια¹⁾. "Ὅτι ὁμοία τις πρόληψις ἐπεκράτει καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις "Ἕλλησιν ἐξάγομεν ἐκ τῆς ἐπομένης ἑλληνικῆς ἐπιφθῆς κατὰ τοῦ λειχήνος (impetigo), ἣν ἀναφέρει ὁ Πλίνιος :

Φεύγετε, κανθαρίδες, λύκος ἄγριος αἶμα²⁾ διώκει³⁾).

Οἱ τῆς ἐπιφθῆς ταύτης ποιούμενοι χρῆσιν ἐπίστευον βεβαίως, ὅτι ὁ λειχήν προέρχεται ἐκ κανθαρίδων ἐδρευουσῶν ὑπὸ τὸ δέρμα. Τὴν εἰκασίαν δὲ ταύτην πιστοῦσιν αἱ δοξασίαι τῶν πλείστων λαῶν περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν νόσων. Ἐν Labruguière τοῦ Montagne noire τῆς Γαλλίας, ἅμα τις ἀσθενήσῃ βαρέως ἐξορκίζουσι τὸ δένδρον ἀκτέαν (sambucus ebulus) νὰ βγάλῃ τὰ σκουλήκια ἀπὸ τὸ μέρος ποῦ ξέρει, ἄλλως τὸ ἀπειλοῦσιν, ὅτι θὰ τοῦ κόψωσι τὰ πόδια⁴⁾. Διότι ὑποτίθεται ὅτι τὰ δένδρα βλάπτουσι διὰ τῶν ἐν αὐτοῖς παρασίτων ἐντόμων, ὡς διδάσκει παλαιὰ τις λιθουανικὴ πρόληψις⁵⁾. Σκώληκες, ψυχαί, κάμπαι, φρῦνοι καὶ τὰ τοιαῦτα⁶⁾, εἰσδύοντα εἰς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα προξενοῦσι διαφόρους ἀσθενείας, πρὸ πάντων ὀξεῖς πόνους. Οἱ Γερμανοὶ καλοῦσι Wurm (σκώληκα) πολλὰς ἀσθενείας· ὡς Finger-wurm, Haut-wurm, Knochen-w., Leder-w., Schwanz- ἢ Sterz-w., Tollwurm (ἐπὶ τῆς λύσσης τῶν κυνῶν)⁷⁾. Schabe γερμανιστὶ καλεῖται ἡ σίλφη καὶ δερματικὴ τις ἀσθένεια⁸⁾. Ὁ Mannhardt ἀναφέρει καὶ ἄλλας οὐκ αἰετὶ λέξεις, ὡς Fleischwurm, Beinwurm, Markwurm, Haarwurm κλπ.⁹⁾ Πολλοὶ δὲ συγγραφεῖς ποιοῦνται λόγον περὶ τῆς προλήψεως ταύτης, τὰ μάλιστα διαδεδομένης παρὰ τοῖς γερμανικοῖς λαοῖς. Ἀρκούμεθα δὲ νὰ ἐκφρασεύωμεν εἰς τούτους καὶ διὰ τὰς ὁμοίας προλήψεις τῶν Ἀγγλοσαξόνων¹⁰⁾. Ἰσὰ ἐν Γερμανίᾳ ἀποδίδεται

1) [[Πρὸς. καὶ τὸ δημῶδες δίστιχον: «Ὅσο περνᾷς ὁ καιρὸς τὸ φίδι μεγαλώνει | καὶ μοῦ ρουφεῖ τὸ αἷμά μου, τὸ στήθος μου πληγώνει». Ἀνάλογος καὶ ἡ φράσις «τῶχω σαράκι: ἔς τὴν καρδιά» (βλ. Π. Π. λ. καρδιά 65)].

2) Δ Γ. ὕμνε.

3) Plin. N. H. XXVII, 11 § 75. Κατὰ τὸν Πλίνιον, τρίβεται λίθος κοινὸς παρὰ τοὺς ποταμοὺς εὐρισκόμενος, ἐφ' οὗ βρῦον ξηρὸν καὶ λευκόν, μετ' ἄλλου λίθου καὶ ἀνθρωπίνου σιέλου· καὶ ὁ λίθος ἐκεῖνος προστρίβεται τῇ πάσχοντι μέλει τοῦ σώματος, ἐπιλεγόμενης τῆς κατὰ τῶν κανθαρίδων ἐπιφθῆς. Τὸ ἐπὶ ἐράχων παρὰ τὰς πηγὰς φυόμενον ξηρὸν καὶ λευκόφαιον βρῦον καλεῖται κοινῶς λειχήνα, τοῦτο δ' ἀποξεόμενον ἐν Μάνῃ ἐπιτίθεται ἐπὶ τῶν λειχήνων πρὸς θεραπείαν.

4) De Nore Coutumes etc. des provinces σ. 102.

5) Παρὰ Mannhardt Wald- u. Feldkulte. 1875 I σ. 12. 13.

6) [[Ὡς ἄνεμος ἢ ὡς ζωφῆσιον μικρὸν εἰσέρχομένη εἰς τὴν μύτην τῶν ἀνθρώπων θανατώνει αὐτοὺς ἢ Πανώλης, κατὰ τὴν ὁμολογίαν τῆς ἰθίας ἐν μύθῳ αἰτιολογικῷ ἐν Κ. Δαπόντε Μῦθοι ἐκ τῆς ἱστορικῆς γεωγραφίας φ. 153 β κέ. παρὰ Legrand Bibl. gr. vulg. III, 262—6]].

7) Sanders Wörterbuch d. deutschen Sprache. Lpz. 1865 II ἐν λ. Wurm.

8) Sanders ἐν λ.

9) Mannhardt I σ. 13.

10) Grimm D. Myth. σ. 1109. 1112. 1115. 1122. 1183 γ' ἐκδ. (σ. 968. 970. 971. 973. 979. 1032 τ. III σ. 341 δ' ἐκδ.) Kuhn Zeitschrift f. vergl. Sprachf. XIII σ. 63—

ἢ ὀδονταλγία εἰς σκώληκα, καὶ ἐπφθαί ὑπάρχουσι, δι' ὧν ἐκφέρονται παρά-
 πονα εἰς δένδρον, ἀπιδέαν ἢ ἐλάτην, ὅτι τρεῖς σκώληκες δάκνουσι τὸν πο-
 νοῦντα ¹⁾). Ἄλλὰ καὶ παρὰ λαοῖς μὴ εὐρωπαϊκοῖς ἀπαντᾷ ἡ αὐτὴ πρόληψις.
 Ἐν Παλαιστίνῃ πιστεύεται ὅτι σκώληκες ἀδηφάγοι προξενοῦσι τὰ κοιλιακὰ
 νοσήματα ²⁾). Οἱ Μανδουροῦτοι τῆς Βρασιλίας δοξάζουσι ὅτι αἱ πλείσται ἀσθέ-
 νειαι προέρχονται ἐκ σκώληκος, ὃν ἐξάγει ὁ γόης ἰατρός, ἐκμυζῶν τὸ ἀλγοῦν
 μέρος ³⁾). Οἱ Κιχαῖοι τῆς Μέσης Ἀμερικῆς ἀποδίδουσι ἐπίσης τὴν ὀδονταλ-
 γίαν εἰς σκώληκα. «Εἰξεύρομεν νὰ ἐξάγωμεν τοὺς σκώληκας ἐκ τῶν ὀδόν-
 των... διότι σκώληξ εἶναι ὁ προξενῶν σοι τὰς ἀλγηδόνας»· ἔλεγε γόης τις
 πρὸς πάσχοντα ἐξ ὀδονταλγίας ἀρχηγὸν τῶν Κιχαίων ⁴⁾). Ταῦτα δὲ πάντα πεί-
 θουσιν ἡμᾶς ὅτι ἐν ἀρχῇ ἢ περὶ γενέσεως τῶν νόσων ἰδέα διεπλάσθη ἴσως,
 ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν, ἐξ ἀναλογίας πρὸς τὰ δένδρα καὶ τοὺς καρπούς, διότι
 ἀδύνατον βεβαίως νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι παρ' ἀλλήλων παρέλαβον ταύτην οἱ
 λαοὶ τῆς Εὐρώπης καὶ οἱ ἰθαγενεῖς ἄγριοι τῆς Ἀμερικῆς.

Ἄλλ' ἡ ἀρχικὴ αὕτη ἰδέα, καίτοι τοσαῦτα μέχρι τοῦ νῦν διτηρήθησαν
 ἰχνη αὐτῆς, μετεβλήθη κατόπιν, πᾶσαι δ' αἱ περὶ ἰατρικῆς δεισιδαιμονίαι
 συγκεφαλαιοῦνται ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας εἰς τρεῖς θεμελιώδεις δοξασίας· πρῶτον
 ὅτι ἡ ἀσθένεια ἐπέρχεται ἐξ ἐχθρᾶς τῷ ἀνθρώπῳ ὑπερφυσικῆς δυνάμεως, καὶ
 δι' ὑπερφυσικοῦ ἐπίσης τρόπου πρᾶται νὰ πολεμηθῇ· δεῦτερον ὅτι ὁ ἄνθρωπος
 συνδέεται διὰ μυστηριωδῶν δεσμῶν μετὰ τῆς φύσεως, ὅπόθεν ἐξήρτηνται ἢ τε
 ὑγίεια καὶ αἱ ἀσθένειαι αὐτοῦ καὶ τρίτον ὅτι ἡ ἀσθένεια εἶναι τι συγκεκρι-
 μένον, ἐχθρικόν, ἐσχωροῦν εἰς τὸ σῶμα καὶ ἐκείθεν ἐκδιηκόμενον ἢ καὶ
 μεταδιδομένον εἰς ἄλλους ⁵⁾. Τὰς διαφόρους ταύτας φάσεις τῆς δεισιδαιμο-
 νίας, ἃς ἀνευρίσκομεν καὶ ἐν ταῖς πρόληψι καὶ δοξασίαις τοῦ καθ' ἡμᾶς
 λαοῦ, θὰ ἐξετάσωμεν διὰ βραχείων ἐν ταῖς ἐπομένοις.

Κατὰ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας ἡ ἀσθένεια προήρχετο ἐξ ὀργῆς ἢ φθόνου
 θεοῦ. «Στυγερόν δὲ οἱ ἔχραε δαίμων», λέγει ὁ Ὅμηρος ⁶⁾), ὅστις ἀλλαγῶν εἰς

74. 131—151. *Wuttke Abergl.* 2α ἐκδ. § 231. 526 σ. 161. 329. *Grohmann Aberglau-*
ben aus Böhmen I σ. 147 κέ. 153. *Mannhardt* ἐνθ. ἀν. *F. Liebrecht Zur Volks-*
kunde σ. 79.

1) *Mannhardt* σ. 14—15.

2) *Ewald* *Gesch. d. Volkes Israel* 2α ἐκδ. 1858 τ. VII σ. 332 παρὰ *Mann-*
hardt σ. 13.

3) *Globus* 1871 τ. XX σ. 201.

4) *Brasseur de Bourbourg* *Popol—Vuh. Ouvrage original des indigènes de Gua-*
temala. Paris, 1861 σ. 41. [[Περὶ σκώληκος ὡς προξένου τῆς ὀδονταλγίας παρ' ἄλλοις
 λαοῖς βλ. *Rev. d. trad. pop.* X, 243. XX, 447, τῆς μηνιγγίτιδος αὐτ. XIII, 269. Εἰς
 σκώληκα ἀποδίδουσι τὰς ἀσθενείας καὶ οἱ Ἴνδοι Νούτκα τῆς ΒΔ. Ἀμερικῆς. (*Verhandl.*
d. Berl. Gesellsch. für Anthrop. 1892 σ. 315—6)].

5) Βλ. *J. Möller* *Zur Geschichte des Aberglaubens in der Heilkunde.* Königs-
 berg, 1872 σ. 9.

6) Ὀδ. ε, 396.

τὸν Δία ἀποδίδωσι τὴν τῶν νόσων αἰτίαν· «νοῦσον Διὸς μεγάλου»¹⁾. Ὁ Ἀπόλλων ἐν Ἰλιάδι ἐπήνεγκε διὰ τῶν βελῶν αὐτοῦ τὸν λοιμὸν· «νοῦσον ἀνά στρατὸν ὤρσε κακὴν»²⁾. ὑπὸ δὲ τοῦ σημερινοῦ λαοῦ πιστεύεται, ὅτι τὴν ἀσθένειαν ἀποστέλλει πολλάκις ὁ θεὸς πρὸς τιμωρίαν τῶν ἀμαρτανόντων: «ὁ θεὸς τοῦ ἔδωσε (τοῦ ἔστειλε) τὴν ἀρρώστια»³⁾. ὑπάρχει, δὲ καὶ κατάρρα, «Κακὴ ἀρρώστια νὰ σοῦ δώσῃ ὁ θεός!» Συνηθέστερον ὁμοῦς ἀποδίδεται ἡ ἀρχὴ τῶν νόσων, καὶ μάλιστα τῶν αἰφνιδίων, εἰς τὸν Διάβολον, τὸν ἐχθρὸν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Περὶ τῆς προλήψεως ταύτης διελάδομέν τινα ἐν ἄλλῳ τόπῳ⁴⁾, ἐνταῦθα δὲ περιοριζόμεθα εἰς τὴν ἀναγραφὴν περιεργοτάτης δοξασίας τῶν

1) Ὁδ. ι, 411.

2) Ἰλιάδ. Α, 10. [[Βλ. προσέτι: Ἰπποκράτ. περί ἱερῆς νοῦσου I' «ἀλλ' ἀνθρώποι εἶου διέμενοι πολλὰ καὶ παντοῖα τεχνέονται καὶ ποικίλλουσι ἕς τε τὰλλα πάντα καὶ ἕς τὴν νοῦσον ταύτην, ἐκάστη εἶδει τοῦ πάθους θεῶν τὴν αἰτίαν προστιθέμετες». Ἄλλας μαρτυρίας περὶ θεῶν ὡς προξενούντων τὰς νόσους παρ' ἀρχαίοις βλ. Roscher ἐν Rh. Museum τ. 53 σ. 169—170. 194. 200 καὶ Roscher's Lex. III, 454. 464 κέ.]].

3) Ἐν Ἀθήναις (παρὰ Μαριάννης Γρ. Καμπούρογλου) καὶ ἀλλαχοῦ. [[Ἐν ἰατροσοφίᾳ τῆς ΙΓ' ἑκατ. ὁ θεὸς ὀργιζόμενος πέμπει τὴν ἐπιληψίαν: «ὁ δὲ λαὸς ὠνόμασεν αὐτὸ (τὸ πάθος τῆς ἐπιληψίας) ἡ κρυφὴ νοῦσος, διὰ τὴν κρυφότητα αὐτῆς καὶ τῶν αἰτιῶν αὐτῆς, λέγοντες ὅτι ἐάν ὀργισθῇ ὁ θεὸς κατὰ τινος τοῦ πλάσματος αὐτοῦ μαγίρει τοῦτο τὸ πάθος». (Ἑλλην. κώδ. LXX φ. 36 α τῆς ἐν Μονάχῳ ἐπιγραφῆς Β' ὡς ἀρχαίας). Ἐπίσης ἅγιοι πρὸς τιμωρίαν προξενούσιν ἀσθενείας. (Ἐβδομάς Α', 27, ἀσθενείας γαλλικῆς δεξασίας βλ. Ἑν. κ. trad. pop. 1895 σ. 694. Πρβλ. καὶ κατ. σ. 294]].

4) Βλ. τῆς ἡμετέρας Μελέτης περὶ τοῦ βίου τῶν νοσούντων Ἑλλήνων Α, 2 σ. 428—441. [[Πρόσθετε καὶ τὰς ἐξῆς μαρτυρίας: Θεοφ. Ἰωάννου Μέρου ἀπολογικά σ. 376 (Ζ' ἑκατ.). Βλ. καὶ σ. 401. 403. «ἐνεργηθεὶς ὑπὸ πνεύματος ἀκαθάρτου ἔπασχε τὴν κεφαλὴν κακῶς καὶ πάντα τὰ μέλη» (αὐτ. σ. 441). «ἐπλήγη τὴν χεῖρα αὐτοῦ σὺν ὄλῳ τῆ βραχίονι αὐτοῦ ὑπὸ δαίμονος καὶ εἶχεν αὐτὴν ὠγκωμένην κτλ.» (αὐτ. σ. 443). «ἐλέησον τὸν δοῦλόν σου ὄδαινα ἀπὸ τοῦ δαιμονιακῶν σκίου ὅπου ἔχει» (Περὶ τοῦ ἀδελφικοῦ ἐκ κώδ. βενετ. τῆς ΙΓ'—ΙΖ' ἑκατ. ἐν Vassiliev Anecd. graeco-byz. σ. 336). «Φεῦγε δαιμονικὸν συναπάντημα... Φεῦγε, διάβολε ὁ βαστάζων τὸ ρεῦμα (=τὴν κεφαλαλγίαν) κτλ.» (Ἰατροσόφιον 2316 φ. 320 ε ἐν Legrand Bibl. gr. vulg. II, 19). «Τότε ὁ ἀπόστολος ἀπεκρίθη· ἐξομολόγησαι, ἀκάθαρτε δαίμων, τούτους πάντας τοὺς κατακειμένους ἐνθάδε ὑπὸ βαρέων νοσημάτων, τίς ἐστὶν ὁ καταδράπων αὐτούς; ἀπεκρίθη ὁ δαίμων· ὁ ἀρχὼν ἡμῶν διάβολος, οὗτος ὅς ἐστιν δεδεμένος, ἐκείνος ἡμᾶς πέμπει πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ἵνα βλάπτοντες πρῶτον τὰ σώματα αὐτῶν καὶ οὕτως εἰς τὰς ψυχὰς προσχωροῦμεν ὅταν ὑμῖν θυσιάζουσιν» (Μαρτύριον Βαρθολομαίου ἐν Tischendorf Acta apocrypha σ. 253). Ἐν εὐχῇ εἰς πυρέσσουσαν, ἐκ βιενναίου κώδ. τῆς ΙΕ' ἐκ. παρὰ Vassiliev ἐνθ. ἀν. σ. 326, ἐξορκίζονται πᾶσαι αἱ ἀσθενεῖαι, ὅθενδὴποτε καὶ ἂν προσέρχονται: «ἡ δαιμονικὸν φασματικὸν ἢ καλῆς τῶν ὀρέων, μὴ ὀνοσκαλιακὸν ἢ νεραϊδῶν, μὴ τῶν ἐν ζώφῳ ἀέρων πετωμένων καὶ ἤλθατε ἀδικῆσαι τὴν δούλῃν τοῦ θεοῦ».

Μαρτυρίας περὶ τῆς δοξασίας τοῦ καθ' ἡμᾶς λαοῦ ὅτι ὁ διάβολος ἢ πονηρὰ πνεύματα προξενοῦσι τὰς ἀσθενείας βλ. Ἐστία ΙΖ', 317. ΚΠ Σόλλ. ΙΘ', 139—140. Κανελλάκη Χιακ. ἀνάλ. σ. 369. Ἀρμονία 1902 σ. 604. Σαλβάνου Μελέτη περὶ τοῦ γλωσσ. ἰδιώμ. Ἀργυράδων σ. 19 λ. ἀνάδιο. Πρβλ. καὶ τὰς σημειώσεις εἰς τὰς παραδόσεις περὶ Νεραϊδῶν καὶ γενικῶς περὶ δαιμονίων ἐν τῷ ἀνεκδ. Γ' τόμῳ τῶν παραδόσεων.—Ἐν ἐπιφθῇ Μάνης Ἄνεμος φέρει τὴν ἀσθένειαν, ἢ ὁποῖα μπαίνει ἀπὸ τοῦ ἰσοῦτος τοῦ σώματος (Λαογρ. Ε', 611, 3). Βλ. καὶ ἀνωτέρω σ. 65 σημ. 6]].

Ἀκαρνάνων· κατ' αὐτὴν ὅποιος μετρᾷ τὰ ἄστρα βγαίνει βαρβερίταις (ἀκροχορδόνας) εἰς τὰ χέρια του· αὐταῖς ἰατρεύονται μὲ δύο τρόπους· ἢ καίουν ἐπάνω τους ἤσκα· ἢ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἐκφωνουμένου τοῦ «ἐξαιρέτως τῆς Παναγίας ἀχράντου κλπ.» τὰς τρίβουν ἐπιλέγοντες: ξερέτω ξερέτω! (παρετυμολογοῦντες τὴν λέξιν ἐκ τοῦ ξηραίνω)· καὶ ξηραίνονται αἱ βαρβερίταις· καὶ τότε τρίζουν τὰ ὑάλια τῶν παραθύρων τῆς ἐκκλησίας, διότι φεύγουν οἱ διάβολοι ποῦ εἶναι μέσα εἰς αὐταῖς¹). Εἶναι δ' ἡ πρόληψις περὶ τῆς δαιμονικῆς ἐπηρείας κοινὴ παρ' ἅπασιν τοῖς λαοῖς τοῦ κόσμου²).

Ἐκτὸς ἔμως τοῦ δαίμονος καὶ οἱ θεράποντες αὐτοῦ, οἱ μάγοι καὶ γητευταί, οὐ μόνον προξενοῦσιν ἀσθενείας, ἀλλὰ κέκτηνται καὶ τὴν δύναμιν τοῦ θεραπεύειν αὐτάς³). Περί ἀσθενῶν λέγεται πολλάκις ὅτι ἔπαθον ἀπὸ μάγια καὶ προστρέχουσιν οἱ δεῖσιδαίμονες εἰς τοὺς μάγους καὶ τὰς μαγίσσας ὅπως τύχουσιν ἰάσεως. Ἡ πρόληψις ἦν τὰ μάλιστα διαδεδομένη ἐν Ἑλλάδι κατὰ τοὺς μέσους χρόνους, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν κανόνων τῆς ἐκκλησίας. Ὁ Βαλοσαμὼν (IB' ἑκατοντ.) ἐν ἐρμηνείᾳ τοῦ κδ' κανόνος τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ συνόδου γράφει: «Ἐπεὶ οὖν τινες νοσηλευόμενοι, καὶ νομίζοντες ἀπὸ φαρμακειῶν (Δ. Γ. μαγειῶν) πάσχειν... μετεκαλοῦντο γόητας εἰς τοὺς οἴκους αὐτῶν, ἐφευρεῖν ἐπαγ-

1) Ἡ πρόληψις αὕτη μοι ἀναμνησθεῖσθαι ἐπέβη. Στατικού, ἰατροῦ ἐν Ἀγρινίῳ.

2) Βλ. Μελέτης κτλ. σ. 431—434. Καὶ ἐκ τῶν τῶν ἀναφερομένων ἐκεῖ συγγραφέων *Mannhardt* I σ. 22—23. *Grimm* Deutsche Myth. σ. 1106 (1965 καὶ τ. III σ. 336 δ' ἐκτ.) *J. Lubbock* Ueber Entstehung der Civilisation κατ. σ. 185 κτλ. *Hrosveldis* καὶ *Rosenstein* Ueber Aberglauben u. Mysticismus in der Medicin. Berl. 1866 σ. 5 κέ. (ἐν Sammlung gemeinverstandl. vorträge I, 11). *Andree* Ethnogr. Parall. σ. 1 κέ. *Roscher* Das von der Kynanthropie handelnde Fragment des Marcellus v. Side σ. 35. 42. *Höfler* Krankheits-Dämonen ἐν Arch. f. Religionswiss. 1899, 2 σ. 86 κέ. *Gruppe* Gr. Mythol. σ. 848. *Weicker* der Seelenvogel σ. 3 κέ. *Samter* Geburt, Hochzeit u. Tod σ. 59. *Abt* Apologie d. Apulejus σ. 276—7. Βλ. καὶ Hess. Blätter. f. Volksk. 1902 τ. I σ. 136, ἔνθα καὶ περὶ ἐξελάσεως δαιμόνων.—Περί τῆς δοξασίας ταύτης παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις βλ. *Maspero* Hist. anc. des peuples d' Orient I, 215. Κατὰ τοὺς Βαβυλωνίους οἱ κακοὶ δαίμονες ἔφερον τὰς ἀσθενείας, ἕκαστος δ' αὐτῶν ἴδιαν νόσον ἐπροξένει. (*Roschers* Lex. II, 2353). Ἐν Μαρόκκῳ πιστεύουσιν ὅτι οἱ ἐπιληπτικοὶ καταλαμβάνονται ὑπὸ τοῦ διαβόλου (schitân) ἢ ὑπὸ τελωνίων (dijnûn) καὶ διὰ τοῦτο καλοῦνται medjnûn ἤτοι κατοικημένοι ὑπὸ τελωνίων. Ἀποδιώκονται δὲ τὰ τελωνία διὰ καπνίσματος ἢ ἀναγνώσεως ἰσχυρῶν ῥήσεων τοῦ Κορανίου ὑπὸ τῶν Tolba. Δι' ἄλλας τινὰς ἀσθενείας εὐχρηστεῖ ἡ λέξις medrûb ἤτοι κτυπημένος (ἐννοεῖται ὑπὸ τῶν τελωνίων). (Verhandl. d. Berl. Gesellsch. f. Anthrop. 1886 σ. 674). Καὶ οἱ Βούλγαροι τὴν αἰτίαν τῶν ἀσθενειῶν ἀποδίδουσιν εἰς δαιμονικὴν ἐπήρειαν (*Strausz* Die Bulgaren σ. 155), ὁμοίως καὶ οἱ Νότιοι Σλάβοι εἰς τὰ πονηρὰ πνεύματα (*Zeitschr. d. Ver. f. Volksk.* 1891 σ. 150)].

3) [[Αἱ ἀσθενεῖαι προέρχονται ἐκ γοητείας κατὰ τὰς δοξασίας τῶν Μαύρων τῆς Ἀμερικῆς (*Waitz* Anthropol. II, 188 κέ.), ἐκ γοησιῶν καὶ πονηρῶν πνευμάτων κατὰ τὰς τῶν Ὀυτεντότων (αὐτ. 343), κατὰ τὰς Ἰνδικὰς δοξασίας (αὐτ. III, 213 κέ.). Περί τῆς προλήψεως ὅτι δαίμονες προξενοῦσι τὰς ἀσθενείας πεμπόμενοι ὑπὸ γοητῶν βλ. *Wirth* Danae σ. 138. Κατὰ τινὰ ἄλλην πρόληψιν, ἐκτὸς τοῦ διαβόλου, πρόξενοι ἀσθενειῶν δυνατὸν νὰ εἶναι καὶ ἄνθρωποι ἀφιερωμένοι εἰς αὐτόν, μεταμορφούμενοι δὲ εἰς μαῦρον γάτον (*Cortils y Vieta* Ethologia de Blânes σ. 84—5)].

γελλομένους ἐν αὐτοῖς τὰς μαγείας, ἐξ ὧν δῆθεν κατεκλίθησαν οἱ νοσηλευόμενοι, καὶ καθάραι τὸ ἀπὸ τούτων μῦθος... ὤρισαν οἱ πατέρες ἐπὶ πενταετίαν τούτους ἐπιτιμᾶσθαι»¹⁾). «Ὁμοια λέγει καὶ Ματθαῖος ὁ Βλάσταρης (ΙΔ' ἑκατ.): «ὁ δ' κδ' τῆς ἐν Ἀγχύρᾳ Συνόδου, ἐπὶ πενταετίαν ἐπιτιμᾶ, οἱ δὲ τὰς τῶν ἔθνων συνηθείαις ἀλογίστεως ἀκολουθοῦντες, εἰς τοὺς ἑαυτῶν οἴκους μάντις εἰσάγουσιν ἐπὶ ἀναιρέσει δῆθεν μαγείων καὶ φαρμακείων, ὡς ἂν τοῦ τοιούτου μύθους ἐκκαθάραι τὸν οἶκον ὑπισχνουμένους· οἷα κλινοπετεῖς ἑαυτοὺς ἐκ τούτων ὑποπτεύοντες γεγονέναι, καὶ νόσῳ χρονίᾳ κατεργασθῆναι»²⁾; καὶ ἀλλαχοῦ: «αἱ μὲν γὰρ γοητεῖται, δαιμόνων ἔχουσιν ἐπικλήσεις κακοποιῶν, περὶ τοὺς τάφους ἐπαδομένας, ὥστε τινὰ παρεθῆναι τὰ μέλη τυχόν, καὶ διὰ βίου κατακλιθῆναι, καὶ ἀδίωτον αὐτῷ τὸν θίον γενέσθαι»³⁾. [[Τὴν ἐπιληψίαν αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς Θεόδωρος ὁ Λάσκαρις ἀπέδιδεν εἰς «μαγγανείας» καὶ πολλοὶ κατηγορήθησαν ἐπὶ μαγγανείᾳ⁴⁾]].

Ἄλλ' οἱ εὐσεδέστεροι ἐκ τοῦ θεοῦ καὶ τῶν ἁγίων προσδοκῶσι τὴν θεραπείαν τῶν νόσων, καὶ ζητοῦσι· ν' ἀποσοθήσῃ τὸ κακὸν διὰ δεήσεων καὶ διαβασμάτων⁵⁾, ἤτοι τῆς ἀναγνώσεως εὐχῶν καὶ ἐξορκισμῶν ὑπὸ τῶν ἱερέων, καὶ διὰ λιτανειῶν, ὅταν ἡ νόσος εἶναι ἐπιδημική. Εἰς πολλοὺς δὲ τῶν ἁγίων ἀποδίδεται ἡ δύναμις τοῦ ἰᾶσθαι ἰδίαν ἕκαστον νόσον⁶⁾. Ὡς κατωτέρω θὰ ἴδωμεν, τὸν ἅγιον Χαραλάμπη καὶ τὸν ἅγιον Βησσαρίωνα ἐπικαλοῦνται προστάτην κατὰ τοῦ λοιμοῦ, τὴν δ' ἁγίαν Μαύραν καὶ τὴν ἁγίαν Βαρβάραν κατὰ τῆς εὐλογίας⁷⁾. Ἐν Οὐτύλῳ τῆς Λακωνίας δοξάζουσιν ὅτι ὁ ἅγιος Ἀλέξιος, οὐ ἐπικαλοῦνται τὴν ἀρωγὴν ἐν ἐπιδημίαις, ἐπιφάνεται ἔν τῳ σάρανῳ κρατῶν ῥαλόν ἐν χειρὶ καὶ ἀποδίδωκεν τὸ μὴλυσμα⁸⁾. [[5) δὲ ἅγιος Ἰωάννης πταύεται πολ-

1) Σύνταγμα κανόνων· ἔκδ. Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ τ. Γ' σ. 64.

2) Αὐτ. τ. Γ' σ. 357—358.

3) Αὐτ. σ. 359—360. Κατὰ τὰς προλήψεις τῶν Γερμανῶν, αἱ μάγισσαι βράζουσι, μαγειροῦσι ἀσθενείας. (*Grimm D. M.* τ. III, σ. 337. δ' ἔκδ. 1878).

4) [[«Μήνιμα εἶναι τὸ πάθος ὁ πάσχων ἐκ μαγγανείας δαιμόνιον ὑπελάμβανε». (*Παχυμῆρ. Α' 12 σ. 32 Bonn*). Μεταγενεστέρην μαρτυρίαν περὶ τῆς προλήψεως ὅτι οἱ μάγοι προκαλοῦσι τὰς ἀσθενείας βλ. ἐν εὐχῇ κατὰ τῶν ἀσθενειῶν ἐκ βιενναίου κώδ. τῆς ΙΕ' ἑκατ.: «μή τις ἐπασιδὸς φθόνῳ εἰργάσατο ἢ περιποιήσατο ἢ ἀπὸ φαρμάκου ἢ φθόνου ἢ ζήλου». (*Vassiliev Anecd. graeco-byz.* σ. 325. Ἐξορκίζονται δ' αἱ ἀσθένειαι ν' ἀπέλθωσιν ἐπὶ τὰς τῶν ποιησάντων κεφαλὰς· «μήτε ξένος ἐποίησεν... μὴ φαρμακοπάσιδος, μὴ γυλοῦ ἢ στρίγγος ἢ στρίγγα ἢ φθονερὸς ἄνθρωπος». (Αὐτ. σ. 326). Καὶ νῦν ἐν Λέσβῳ, ὅταν ἀδιαθετῇ τις, νομίζει ὅτι τὸν ἐμάγευσαν· καλοῦν τότε βάρια ἀπὸ τῆν ἐκκλησίαν καὶ τὸν καπνίζουσι. (*Georgeakis et Pineau Le Folk-Lore de Lesbos* σ. 345)]].

5) [[Ἐν Νάξῳ αἱ τοιαῦται δεήσεις λέγονται θεοτικά. (*Z. Ἀγ. Α'*, 439 β). Ἐν Λέσβῳ τὸ διάβασμα γίνεται ὑπὸ ἱερέως ἐν μοναστηρίοις (*Rouse ἐν Folk-Lore* 1896 σ. 147—8)]].

6) [[Πρβλ. καὶ εὐχολόγιον τῆς ΙΓ' (;) ἑκατ. ἐν ΚΠ. Συλλ. ΑΓ', 78]].

7) [[Περὶ τῆς ἁγίας Βαρβάρας ὡς προστάτιδος κατὰ τῶν λοιμικῶν νόσων βλ. *Wirth Danae* σ. 110. 111. Ὡς βοηθὸς εἰς δεδωμένους παρίσταται ἡ ἁγία Βαρβάρα ἐν Ἱατροσοφίῳ χειρογρ. 2316 φ. 363 α παρὰ *Legrand Bibl. gr. vulg.* I σ. XXIII]].

8) *Yemeniz La Magne et les Maïnotes* ἐν *Revue des deux Mondes* 1865 τ. 56 σ. 27.

λαχοῦ ὅτι θεραπεύει τὸν πυρετόν ¹⁾, κατὰ δὲ τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς αὐτοῦ παύει ἢ πανώλης ²⁾). Κατὰ τινὰ κερκυραϊκὴν παράδοσιν ὁ ἅγιος Σπυρίδων παρίσταται διώκων τὴν Πανώλη, ἐμφανιζομένην ὑπὸ μορφὴν θηρίου, καὶ τύπτων αὐτὴν διὰ τοῦ σταυροῦ ³⁾. Ὅμοίως καὶ ἡ ἁγία Παρασκευὴ θεωρεῖται προστάτις κατὰ τῆς πανώλους καὶ τῆς χολέρας ⁴⁾]]. Ἄξιον ἰδίας μνείας εἶναι, ὅτι πολλάκις ἀποδίδονται ἱαματικαὶ χάριτες εἰς ἁγίους ἕνεκα παρετυμολογίας τοῦ ὀνόματος αὐτῶν ⁵⁾. Ὁ ἅγιος Βήσσουνας ἐν Κύπρῳ θεραπεύει τὸν βήχα, ὁ ἅγιος Ἀκουφος (Ἰάκωβος) αὐτόθι τὴν κώφωσιν, ὁ ἅγιος Ἐλευθέριος καταπαύει τὰς ὠδίνους τοῦ τοκετοῦ, ἦτοι δίδει καλὴν λευτεριά, ὁ ἅγιος Θεράπων ἐν Λέσβῳ θεραπεύει παντοειδεῖς ἀσθενείας.

Τοῦ ὀνόματος ἁγίων, τοῦ Θεοῦ, τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας γίνεται ἐπίκλησις καὶ ἐν ταῖς ἐπιφθῆαις, ἀναμίξ μετὰ μαγικῶν λογίων καὶ ξηνοφώνων λέξεων, αἷς ἰδιάζουσα προσάπτεται δύναμις. Περὶ τῶν τοιούτων ἐπιφθῶν ἐκτενῶς θὰ διαλάβωμεν ἐν τῇ περὶ Μαγείας μέρει τῆς ἡμετέρας μελέτης περὶ τοῦ βίου τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ⁶⁾. Ἐνταῦθα παρατίθεμεν ἀπλῶς μίαν ἀθηναϊκὴν (ἑόρται ἰσὲ κωλικόπονο), ἐν ἣ ἰσοποιοεῖται μὲν ἡ νόσος, παρίσταται δ' ὁ Χριστὸς διώκων αὐτήν.

Ἄγαθός ὁ νοικοισούρης,
 πονηρὴ ἢ νοικοισουρά,
 κούκκος (κουκκιά) ἔμαγέρευε,
 λίαν καυτιάνωρε (ἐκένο),
 κλίμακα τὰ σπλάγνα,
 πέτρα τὸν καϊώματι.
 Ἄνα πόνον ἔβα στρόφο,
 ὁ Λουκάς σὲ κυνηγᾷ
 μὲ τὸ ἄστυρο μαχαίρι
 καὶ μὲ τὸ χουσό του χέρι ⁷⁾.

1) [[Ἐν Λέσβῳ (*Georgeakis et Pineau Le Folk-Lore de Lesbos* σ. 319), διότι ὅταν τοῦ ἔκοθαν τὸ κεφάλι ἔτρεψε (*Rouse ἐν Folk-Lore* 1896 σ. 147). Ἐν Μήλῳ δὲ ἀποκαλεῖται *Ῥιγολός* ὡς θεραπεύων τοὺς πάσχοντας ἐκ βίγους ἦτοι πυρετοῦ (Ἐφημ. Φιλομαθῶν 1872 σ. 2527), νηστεύουσι δὲ διὰ νὰ μὴ τοὺς πιάνη θέρμη (*Ukert Bilder v. Griechenl. Darmstadt* 1833 σ. 159)]].

2) [[*Ukert* αὐτ. Ὅχι βεβαίως τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Λισιοποιοῦ, ἀλλὰ τοῦ ρησιτεῖη]].

3) [[*Πολίτου* Παραδ. ἀρ. 910. Καὶ ὁ ἅγιος Τιμόθεος ἐκυνήγησε τὴν Πανοῦκλα νὰ τὴν σκοτώσῃ διὰ τοῦτο τὸ μοναστήρι τῆς Πεντέλης, ποῦ τὸ κτισε, δὲν τὸ πιανε ἢ Πανοῦκλα. (*Καμπούρογλου Ἰστ. τῶν Ἀθην. Β'*, 221)]].

4) [[*Πολίτου* Παραδ. ἀρ. 909. 912]].

5) [[*Πρβλ. τ. Β'* σ. 311—316]].

6) [[Τὸ μέρος τοῦτο, ἐκτὸς μεμονωμένων τινῶν κεφαλαίων (βλ. καὶ κατωτέρω), δὲν ἐγράφη ἐν τῇ συνόλῳ του]].

7) Παρὰ Μαριάννης Γρ. Καμπούρογλου. Ὁ Λουκάς (Φιλολογικαὶ ἐπισκέψεις σ. 54—55) ἀδημοσίευσεν ὁμοίαν κυπριακὴν ἐπιφθῆν, ἀλλ' ἀτελεστοέραν τῆς ἀθηναϊκῆς, λέγων ὅτι γίνεται χρῆσις αὐτῆς ἐπὶ καρδιακῶν πόνων·

Ἄγαθός ὁ νοικοκύρης,
 πονηρὴ ἢ νοικοκυρά,

Τῆ ἐπιφθῆ ταύτῃ συνδέεται ὁ ἐπόμενος μῦθος, δι' οὗ ἐξηγοῦνται τὰ συνάρτητα λόγια αὐτῆς. Ὄταν εὕρισκετο ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐδῶ κάτω εἰς τὴν γῆν, ἐγύριζε τὸν κόσμον σὰν φτωχός, διὰ τὴν ἰδίαν τὴν καρδίαν τοῦ καθενός, ποῖος ἦτο καλός, ποῖος κακός. Τότε ἔζη ἐν ἀνδρόγυνον καὶ ὁ ἄντρας ἦτο καλός, ἡ γυναῖκα ὁμοίως κακῆ. Ἀπὸ αὐτὸ τὸ σπῆτι ἐπέρασε καὶ ὁ Χριστὸς καὶ κατάλαβε πῶς ἡ γυναῖκα δὲν ἦτο καλῆ, γιατί τὴν εἶδε διαστρεμμένη. Ἐμπῆκε λοιπὸν μέσα καὶ τὴν παρακάλεσε νὰ μείνῃ, γιατί ἦταν ξένος καὶ φτωχός. Ἐκείνη ἐμουργούρισε κομμάτι, μὰ ὕστερα τί νὰ γίνῃ, τὸν ἔβαλε ἔς τ' ἀχοῦρι. «Κάθησε, τοῦ λέει, ὡς ποῦ νὰ ῥθ' ὁ ἄντρας μου, γιατί δὲν ἔχω ποῦ νὰ σὲ βάλω»· ἐκάθησε λοιπὸν ὁ Χριστὸς, καθὼς τοῦ εἶπε. Ἐκείνη τὴν ὥρα μία γειτόνισσα ἔφερε τῆς νοικοκυρᾶς ἕνα πιάτο κουκκιά καλομαγερεμμένα. Ὑστερα ἀπὸ λίγο ἦρθε καὶ ὁ ἄντρας καὶ ἡ νοικοκυρὰ τοῦ τὰ εἶπε, πῶς ἦρθε ἕνας φτωχός καὶ τὸν ἔβαλε ἔς τὸ ἀχοῦρι.—«Εὐλογημένη», τῆς λέει ὁ ἄντρας τῆς, «ξένος ἄνθρωπος ἦτανε, δὲν τὸν ἔβανες μέσα ἔς τὸ σπῆτι;»—«Μπᾶ! ποῦ θὰ βάλω τέτοιον ἄνθρωπο ἔς τὸ τραπέζι μου!» λέει ἐκείνη. «Νὰ ποῦ μᾶς ἔφεραν λίγα κουκκιά, τοῦ τὰ βαίνουμε, τρώει». Τί νὰ κάμῃ ὁ ἄντρας τῆς, γιὰ νὰ ποφύγῃ τὴν γρύνια, τὴν ἄφησε· κ' ἐκείνη ἔκαιγε λάδι νὰ ζωματίσῃ πιλάφι. Λοιπὸν τοῦ ἔδωσε τοὺς κούκκους καὶ ἕνα κομμάτι ψωμί. Ἀφοῦ ἔφαγε καλὰ καλὰ, λέει, ποῦ νὰ κοιμηθῆ. Λέει ἡ γυναῖκα.—«ἔχει ἔς τὰ κλήματα, τοῦ βαίνουμε καὶ μία πέτρα προσκέφαλο».—«Ὅχι, γυναῖκα», τῆς λέει ὁ ἄντρας τῆς· «δὲν κάνει!»—«Δὲν πειράζει, δὲν πειράζει!» λέγει ὁ Χριστὸς. Καὶ ἔτσι ξαπλώθη ἐπάνω ἔς τοὺς ξερκίς κληματόβεργαις. Τὴν νύκτα ὁμοίως τὴν ἐπίβηκε ἕνας κωλικόπονος τῆ γυναῖκα· (ἐννοεῖται πῶς ὁ Χριστὸς ἔκαμε τὸ θαῦμα). Ἀκούσ' ὁ ξένος ποῦ μπαινόβγαίνει κόσμος πολὺς νὰ νὰ τὴν προφθάσουν, λέει.—«Τί ἔχετε; ἀνησυχία ἀκούω· καὶ τι μπαινοβγαίνετε τὴ εἶναι;»—«Νὰ ἡ γυναῖκά μου δὲν μπορεῖ», λέγει ὁ νοικοκύρης, «καὶ ἔγινε καθούλα ἀπὸ τὸν πόνο. Δὲν εἰξέρω τί νὰ κάμω· πάει νὰ ξεψυχήσῃ».—«Νὰ ῥθω νὰ ἰδῶ κ' ἐγώ· ξέρω ἕνα ξόρτσι, καὶ ἔχω πολλὰς γιατρεμμέναις»· λέει ὁ ξένος.—«Ἐλα, καλὲ ἄνθρωπε, καὶ σὺ νὰ ἰδῆς μήπως μπορέσῃς νὰν τὴν γιατρέψῃς· ἦρθαν τόσαις γει-

*φάκον ἐμαίριστε,
λάσθον παραχένωσε,
πέντ' ἐλαιῖς εἰς τὸ σκουτέλλιν,
καὶ κορδὶν (τεμάχισον) ψουμῖν καμμένον,
καὶ κομμυῦδιν σαπημένον.
Φύγε πόνο τῶν ἀντέρων,
κι' ὁ Χριστὸς σὲ κατατρέχει
μὲ τὸ δίστομον μαχαίρι,
καὶ μὲ τὴν χρουσην τοῦ λόγγην.*

Προδήλως ὁμοίως καὶ ἡ ἐπιφθῆ αὕτη εἰς τὸν αὐτὸν ἀναφέρεται μῦθον. [Ἐπιτελεστέραν ἀθηναϊκὴν παραλλαγὴν τῆς ἐπιφθῆς μετὰ τοῦ συναφοῦς μῦθου ἐδημοσίευσεν ἡ θεσπ. Γεωργία Ταρσοῦλη ἐν τῇ περιοδ. «Οἰκογενεῖα» τῆς 29 Ἰουν. 1928 σ. 657. Ἐτέραν παραλλαγὴν βλ. ἐν Κρητ. Ἀστέρι Γ', 398 (πρὸς βλ. Λαογρ. Α', 365). Ὅμοίαν δ' ἐπιφθῆν Σαρδηνίας βλ. ἐν Arch. per le tradiz. popol. 1902 σ. 147 κέ.].

τόνισσαις καὶ δὲν μπόρεσαν». Τότε πῆγε ὁ Χριστός, ἔκαμε τὸ ξόρτσι, ἐγιάτρεψε τὴ γυναῖκα, καὶ ἔγινε ἄφαντος. Κατάλαβαν οἱ ἄλλοι πῶς ἦτανε ὁ Χριστός. Ἀπὸ τότε ἡ γυναῖκα ἐκείνη ἔγινε καλύτερη ¹⁾).

Σκοποῦσι δ' αἱ ἐπιφθὰι τὴν ἀποδίωξιν τῆς νόσου ἀπὸ τοῦ σώματος τοῦ νοσοῦντος καὶ τὴν μεταδίθασιν αὐτῆς εἰς ἄλλα ἀντικείμενα, ὡς ζῶα, δένδρα, βράχους ἢ βουνὰ καὶ ἐνίοτε ἀνθρώπους ²⁾). Εἰς τὰς ῥωγμάς βράχων διερρωγῶτων ὑπὸ τοῦ κεραυνοῦ (ἀστραπόβολα) ἐναποθέτουσιν ἐν Πελοποννήσῳ ἀσθενῆ ἢ καχεκτικὰ παιδία, πιστεύοντες ὅτι οὕτω θεραπεύονται, καταλειπομένης εἰς αὐτὰ τῆς νόσου ³⁾). Ἐν Ἀθήναις διήρχετο ὁ νοσῶν διὰ τῆς παρὰ τὸ παναθηναϊκὸν στάδιον σύριγγος, ἐν ἣ ἐναπέμενεν ἡ νόσος καὶ ἐξήρχετο ἐκεῖνος ὑγιὴς ἐκ τοῦ ἄλλου ἄκρου ⁴⁾). Ἀλλαχοῦ δὲ τῆς Ἑλλάδος ἐξαρτῶσιν εἰς δένδρα ἢ εἰς λίθους παρὰ τὰς πηγὰς ῥάκη ἐξ ἐνδυμάτων τοῦ ἀσθενοῦς, ὅπως λαθῆ οὗτος, ἐγκαταλείπων εἰς τὰ δένδρα τὴν νόσον, ἢ εἰς τὸ ρεῦμα, ὅπερ θὰ συμπαρσύρῃ αὐτὴν εἰς τὴν θάλασσαν ⁵⁾). Ἐν Κρήτῃ δύο πρωτότοκοι παρθῆνοι, αἵτινες πρέπει νὰ ὀνομάζωνται Μαρῖαι, δένουν μίαν κλωστήν εἰς τὸν λαίμῳ τοῦ πάσχοντος ἐκ πυρετοῦ, καὶ μετ' ὀλίγον τὴν λύουν, ἐξέρχονται τοῦ χωρίου καὶ ἐνῶ ἡ μία δένει τὴν κλωστήν εἰς ἓν δένδρον, ἡ ἄλλη τὴν ἐρωτᾷ «εἶντα δένεις ;—Τῆ θερμασιᾷ τοῦ δεῖνος», ἀποκρίνεται ἡ ἄλλη, καὶ ἐπαναληφθείσης τρίς τῆς ἐρωτήσεως καὶ τῆς ἀποκρίσεως, φεύγουσι ⁶⁾). Παρομοίαις δεισιδαιμονίας εὐρίσκομεν καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς ⁷⁾. Συγγενὴς δ' ἐστὶ καὶ ἡ ἀρχαία δοξασία περὶ μεταδόσεως τῆς νόσου εἰς χαραδριὸν, ὅστις ἐπίστευον, ὅτι ἀνιπτάμενος εἰς αἰθέρα ὑπὲρ διεσκέδαζεν αὐτὴν. Ὄταν γάρ, φασί, ἀρρωστία τῆς περιπέσει, ἀγούσιν ἐνώπιον αὐτοῦ τὸν χαραδριὸν, καὶ εἰ προσχῆ τῷ νοσοῦντι καὶ ὁ νοσῶν αὐτῷ, καταλίπει τὴν νόσον ὁ χαραδριὸς αὐτοῦ καὶ ἀνίπταται εἰς τὸν αἰθέρα τοῦ ἡλίου, κάκει τὴν νόσον τοῦ ἀνθρώπου διασκεδάζει· εἰ δὲ μὴ προσχῆ, γινώσκουσιν ὅτι τελευτήσῃ ὁ κάμων ⁸⁾.

Συνηθέστερον ὁμοῦς ἀποπέμπεται διὰ τῶν ἐπιφθῶν ἡ νόσος εἰς τόπους ἐρήμους καὶ ἀπατήτους, ὅπου οὐδένα θὰ δυνηθῆ πλέον νὰ βλάψῃ ⁹⁾. Ἐν ἐπιφθῇ

1) Παρὰ Μαρ. Γρ. Καμπούρογλου.

2) [[Περὶ μεταδόσεως τῆς νόσου εἰς ἄλλα ἀντικείμενα βλ. παρεκβολικὴν σημείωσιν Α]].

3) [[Βλ. καὶ ἀνωτέρω σ. 3 κέ. Περὶ διόδου δι' ὀπῆς βλ. παρεκβολικὴν σημείωσιν Β]].

4) [[Βλ. τ. Β' σ. 292]].

5) [[Βλ. παρεκβολικὴν σημείωσιν Γ]].

6) Χουρμούζη Κρητικά σ. 27. [[Ἀνάλογον συνηθειαν ἐν Καρπάθῳ βλ. ἐν Β' τόμῳ τῶν Λαογρ. Συμμεϊκτῶν σ. 214. Πρβλ. καὶ τὰς παρεμφερεῖς συνηθείας ἐν Βελγικῇ καὶ τῶν Ρώσων αὐτ. σ. 215. Γενικῶς περὶ τῆς συνηθείας ταύτης βλ. *Walters* ἐν *Arch. f. Religionswiss.* 1905 τ. VIII Παράρτημα σ. 17, περὶ δὲ τῆς σχέσεως τῶν τοιούτων συνηθειῶν πρὸς τὴν τῆς παραδόσεως τοῦ κεκλωσμένου νηματίου, τοῦ Μάρτη, εἰς φυτὸν ἢ ζῶον βλ. Λαογρ. Σύμμ. τ. Β' σ. 217]].

7) *Grimm D. Myth.* σ. 1118 κέ. (975 κέ. δ' ἐκδ.). *Mannhardt I* σ. 20 κέ.

8) (*Ἐδοσιαθ. Ἀρτιοχ.*) εἰς ἐξαήμε. παρὰ *Migne Patr. gr.* τ. 18 σ. 744. Πρβλ. καὶ (*Ἐπιφαν.*) φυσιολ. 23. [[Φυσιολόγον ἐκδ. *Karnajev* ἐν *Byz. Zeitschr.* 1894 σ. 36. Βλ. καὶ *Γλυκαῦ Α'* σελ. 83 Bonn]]. *Αἰλιαν. Ζ.* Ιστ. ΙΖ', 13.

9) [[Βλ. παρ' ἀρχαίοις: *Wünsch Zur Geisterbannung im Altertum* ἐν *Fest.*

ἀθηναϊκῆ κατὰ τῆς βασκανίας (ξόρτσι για τὸ μάτι), παρίσταται ὁ Χριστὸς μετὰ τῶν ἀγίων Ἀναργύρων λέγων πρὸς τὸν χαλκᾶ, ἦτοι τὸν διάβολον· «Νὰ πᾶς ἔς τὰ ὄρη ἔς τὰ βουνά, ἔς τῆς θάλασσας τὰ βάθη· ἐκεῖ κουλλούρα δὲ δα-
νεῖζεται, καὶ ἀλόχτερας δὲ φωνάζει κτλ.»¹⁾ Ἐν ἐτέρᾳ ὁμοίᾳ ἐπιφθῆ· «Νὰ φύγῃς ἀπὸ τοῖς ἐβδομήντα δύο φλέβες²⁾ τοῦ κοριτσιοῦ, καὶ ἀρμούς του ἔλους καὶ νὰ πάρῃς τὰ βάθη τῆς θάλασσας καὶ νὰ μετρήσῃς τὴν ἄμμο τῆς θάλασ-
σας καὶ τοῦ δεντρῶνε τὰ φύλλα καὶ νὰ γυρίσῃς πίσω. Φύγε ἀπὸ τοῖς ἐβδο-
μήντα δύο φλέβες τοῦ κοριτσιοῦ, νὰ πᾶς ἔς τὰ ὄρη, ἔς τὰ βουνά, ἔς τὰ
κάρκαρα, πίσω τὸν ἥλιο, ποῦ σσιουλος δὲ βαυίζει, νὰ φᾶς ἀπὸ τὸ κρέας
του, νὰ πιῆς ἀπὸ τὸ αἷμά του καὶ νὰ γιουρίσῃς ἔς τοῖς ἐξήντα ἑννέα ταυγού-
στου»³⁾. Ἐν Κρήτῃ ἐπὶ βασκανίας ὡσαύτως λέγουσιν ὁμοία ἐν τῇ ἐπιφθῆ·
«φύγε ἀπὸ τὰς ἐβδομήντα δύο φλέβες τοῦ παιδιοῦ μου (δεῖνος) καὶ ἄμε ἔς
τὰ ὄρη, ἔς τὰ βουνά, ποῦ πετεινὸς δὲν κρᾶζει καὶ σκύλος δὲ γαβγίζει, νὰ
βρῆς τᾶγριο θεριό, νὰ πιῆς ἀπ' τὸ αἷμά του, νὰ φᾶς ἀπ' τὸ κρέας του»⁴⁾. Οἱ
γόητες ἐν Κύπρῳ λέγουσι καὶ ταῦτα ἐξορκίζοντες νόσον τινὰ τῶν ἔππων,
καλουμένην ὑπὸ τῶν Κυπρίων ζηληκούρτιν. «Κόβγω ταῖς ἐβδομήντα δυό
ἕμισι φλέβες ἀπὸ πυρὸς φαρμάκιν, ἀπὸ θεοῦ τὴν δύναμιν, κόβγω το καὶ
πετάσω το εἰς τὴν θάλασσαν, νὰ μὴν ἔχῃ νὰ ὄρισῃ πλέον ἐπάνω του»⁵⁾.
Τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἐνέχει καὶ ἡ ἀπευχὴ «Μὰ ἔς τᾶγοι ὄρη! ἦν λέγουσι
πρὸς ἀποτροπὴν κακῶν ἐν Πελοποννήσῳ, καὶ ἐν κεφαλληνιακαὶ εὐχαί: «Νὰ
φύγη ἡ ἀρρώστια νὰ πάῃ ἔς τὰ βουνά καὶ ἔς τὰ λαγκαθία» καὶ «Νὰ πάῃ ἡ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

schrift zur Jahrhundertfeier d. Universität Breslau im Namen der Schlesischen
Gesells. f. Volksk. 1911 σ. 25]].

1) Παρὰ Μαρσιάννης Γρ. Καμπούρογλου.

2) [[72 συνήθως αἱ ἀσθένειαι (βλ. καὶ *Vassiliev Anecd. graeco-byz.* σ. 325, ἐκ κώδ.
τῆς ΙΕ' ἑκατ.) καὶ 72 αἱ φλέβες τοῦ ἀνθρώπου. Ἀλλὰ καὶ 72 1/2 (βλ. τὴν κυπριακὴν ἐπιφ-
θῆν παρὰ Λουκᾶ ἀμέσως κατωτέρω), ἦ καὶ 70 (ἐν εὐχολογίῳ τῆς ΙΓ' ἑκατ.: ΚΗ.
Συλλ. ΑΓ', 78 β). 77 1/2 κατὰ τινὰ σλαβικὴν δοξασίαν ἐν *Zeitschr. d. Ver. f. Volksk.*
1899 σ. 302, ἐνθα βλ. καὶ ὅσα λέγονται περὶ τῆς μαγικῆς ἐννοίας τοῦ κλασματικοῦ ἀρι-
θμοῦ]].

3) [[Ὅμοία εἶναι καὶ ἐπιφθῆ τῶν Βοσνίων καὶ Ἑρζεγοβίνων κατὰ τοῦ Οὐδαράκ, τοῦ
βρειατικοῦ πόνου. «Φεῦγα μακριά, Οὐδαράκ, ἀπὸ τοὺς 88 ἀρμούς, ἀπὸ τοῖς 77 φλέβες,
ἀπὸ τὸ κεφάλι, τὸ λαιμό, τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια. Σήκω ἔς τὰ ὕψη τ' οὐρανοῦ, ἔς τὰ βάθη
τῆς θάλασσας, ἔς τὰ μάκρη τῆς γῆς, πάνω ἀπὸ 100 χωράφια καὶ ἄλλα τόσα ἔαση, πάνω
ἀπὸ ἐννιά βουνά ἔς τὴν ἐρημία, ὅπου σκύλος δὲν βαβίζει καὶ κερὶ δὲν καίει». (*Zeitschr.*
f. Österreich. Volksk. V, 208]].

4) *Κουρμούζης* ἐνθ. ἀν. [[Ἀποπομπὰς τῆς νόσου εἰς τὰ ὄρη βλ. ἐν Ἱατροσοφίᾳ ἀρ. 2316
σ. 320 β παρὰ *Legrand Bibl. gr. vulg.* II, 19. Ὅμοίως αὐτ. σ. 17—18 (εἰς τὸ ὄρος
Ἄραράτ). Ἐκ κώδικος τῆς ΙΕ' ἑκατ. ἐν *Vassiliev* ἐνθ. ἀν. σ. 326. Ἐκ βενετικοῦ κώδικος
τῆς ΙΓ'—ΙΖ' ἑκατ. βλ. ὁμοίως αὐτ. σ. 333—4. «Ὀρκίζω σε, κάμπα, κατὰ τὸν θεὸν τὸν
ζῶντα κτλ. ... σήκω τὸν λαόν σου καὶ ὑπάγε ἄνω εἰς τὰ ὕψηλά ὄρη, ἐκεῖ νὰ εἶδῃς τὴν
καθημερινή σου τροφήν». Ὅμοίως καὶ ἐν εὐχολογίῳ ΙΓ' (;) ἑκατ. ἐν Κ. Π. Συλλ. ΑΓ'
79 δ. Πρὸβλ. καὶ κατωτέρω, παρεκβολικὴν σημαίωσιν Α]].

5) *Λουκᾶ Φιλολογικαὶ ἐπισκέψεις* σ. 56.

ἀρρώστια ὄθε κόκορας δὲ λαλεῖ¹⁾, καμπάνα δὲ σημαίνει, κουλουροῦλα μικροῦ παιδιοῦ δὲ βλογάει»²⁾. Τὴν ἀρχαιότητα τῶν τοιούτων ἰδεῶν μαρτυρεῖ ἐπισημῶς τις Ἰνδικὴ ἐν τῇ Ἀθαρβασαμχίτα, εἰς γυναικῶν στείραν. «Τὸ καταστῆσάν σε ἄγονον ἀποδιώκομεν ἀπὸ σοῦ. Τὸ στέλλομεν μακρὰν, πολὺ μακρὰν ἀπὸ σοῦ εἰς ἄλλον τόπον»³⁾. Κατὰ τὰς φιννικὰς δοξασίας αἱ ἀσθένειαι εἰσι δαίμονες, προερχόμενοι ἐκ τῆς τρώγλης τῆς ἀλώπεκος, ἐκ τοῦ φωλεοῦ τοῦ λέοντος, ἐκ τῶν κόλπων τῆς γῆς, ἐκ τῆς ἀμμώδους ἐρήμου, ἐκ τελμάτων καὶ πηγῶν, ἐκ πεδίων μαχῶν καὶ τάφων, ἐκ ψιλῶν χαλκῶν ὀρέων καὶ ἐξ ἐρήμων νώτων πελάγους, ἐκ τῶν ὀρίων τῶν νεφῶν, ἐκ τῆς περιοχῆς μάγων, ἐκ τοῦ βασιλείου τοῦ ἄρχοντος τῶν νεφῶν· ὁ δὲ ἐξορκιστὴς ἀποστέλλει αὐτοὺς ὄθεν ἦλθον⁴⁾.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ ἀποδιώξεως ἀσθενειῶν ἀπὸ τῶν πασχόντων ἀτόμων ἔταν ὅμως ὁ κίνδυνος εἶναι μέγας καὶ ὀλόκληρον χωρίον ἢ πόλιν ἀπειλῆ ἐπιδημία, τότε οἱ κάτοικοι προσφεύγουσιν εἰς τελετὰς πρὸς ἀποσόδησιν τοῦ κακοῦ, φερούσας προδήλως τύπον ἀρχαϊκώτατον. Πρὸς ἀποσόδησιν ἐπιδημιῶν καὶ ἰδίᾳ τῆς πανώλους πιστεύουσιν ἐν Κορινθίᾳ ὅτι δέον δίδυμα μοσχάρια νὰ χαράξωσι διὰ τοῦ ἀρότρου γραμμὴν περὶ τὴν πόλιν ἢ τὸ χωρίον⁵⁾. Ἐν δὲ τῷ χωρίῳ Δαμαλᾶ, τῇ ἀρχαίᾳ Τροιζίνι, διηγοῦνται τὴν ἐπομένην παράδοσιν περὶ τῆς μετωνουμίας τοῦ χωρίου, μαρτυροῦσαν, ὅτι ὑπῆρχε καὶ ἐκεῖ ὁμοία συνήθεια. «Ἐλυμαίνετο ποτὲ τὸ χωρίον δεινῇ πανώλης· ἀνθρωποὶ καὶ ζῶα ἀπέθνησκον καὶ ἐν γένει ἢ δυστυχία κατέλαβε τὸν τόπον, χωρὶς νὰ φαίνεται οὐδεὶς τρόπος σωτηρίας. Κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν μίᾳ δάμαλις ἐγέννησε δίδυμα τέκνα, ἅτινα ἐντὸς τεσσαρῶν ἡμερῶν ἠδυνήθησαν ζευχθέντα νάρωτριώσωσιν ἱκανὸν διάστημα γῆς. Ἐαυλολογήσθησαν λοιπὸν νὰ περιφέρωσι τὰ δαμάλια εἰς τὸ χωρίον καὶ ἐπειτὰ νὰ τὰ σφάξωσιν ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ τοῦθ' ὅπερ καὶ ἐγένετο, καὶ ἡ πανώλης ἀπὸ ἐκείνης τῆς ἡμέρας κατέπαυσεν ὀλοτελῶς. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου εὐγνωμονοῦντες εἰς τὰ σώσαντα αὐτοὺς δαμάλια, ὠνόμασαν ἐξ αὐτοῦ τὸ χωρίον Δαμαλᾶν»⁶⁾.

Ἐν Ἀθήναις ὑπάρχει παράδοσις, ὅτι «εἰς τὸ δεύτερον θανατικὸν, ἀνήμερα τοῦ ἀγίου Χαραλάμπου, (ἦτοι τῇ 10 Φεβρουαρίου 1792) ἐμάζωξαν σαράντα μονοστέφαναις, αἱ ὁποῖαι προσέφεραν ἐν ποσὸν χρηματικόν, καὶ μὲ αὐτὸ ἔκαμαν ἐν ἀλετράκι, καὶ ἐν κακκάδι ἀργυροῦν, ἐπῆραν καὶ δύο μοσχάρια δίδυμα, τὰ ὁποῖα τὰ ἐζευξαν εἰς τὸ ἀλέτρι καὶ ἔφεραν τρεῖς γύρους τὴν χώραν καὶ

1) [[Πρβλ. καὶ *Wuttke* Der Deutsche Volksaberglaube 56]].

2) Νεοελλ. Ἀνάλλ. τ. Β' σ. 415.

3) Atharvasamhita II, 23, 1 ἐν *Weber's* Indische Studien τ. V σ. 223.

4) *Mannhardt* I σ. 22—23. [[Νόσοι ἀπὸ ἀστέρων, μεταωρολογικῶν φαινομένων, «ἀπὸ σεισμοῦ ἢ κτύπου καὶ συμπτώματων», ἀπὸ ὀρέων καὶ ἄλλων τόπων. (*Vassiliev* Anecd. gr.-byz. σ. 325)]].

5) Παρὰ Ι. Σταματούλη. [[Περὶ ἀροτριάσεως περιφερικῆς ὡς ἀποτρεπτικοῦ κατὰ τῶν ἀσθενειῶν βλ. τὸν ἀνέκδοτον Γ' τόμον τῶν Παραδόσεων]].

6) *M. Π. Λάμπρου* Ἐκδρομὴ εἰς τὴν Γέφυραν τοῦ διαδόλου· ἐν Καζαμίᾳ Κορομηλᾶ 1868 σ. 115—116. [[Πολίτου Παραδ. ἀρ. 907]].

μετὰ ταῦτα ἔγραψαν τὰς ἀσθενείας ὄλας καὶ τὰς ἔθεσαν εἰς τὸ κακκαθάκι καὶ μετέβησαν εἰς τὸν δρόμον τοῦ Πειραιῶς, ὅπου ἤδη ὑπάρχει τὸ πηγάδι καὶ ὁ σταθμός¹⁾, ἔσκαψαν ἓνα λάκκον, ἔσφαξαν τὰ μοσχάρια καὶ ἔχωσαν ὄλα, ἀλέτρι, κακκαθάκι μὲ τὰς ἀσθενείας, ὡς καὶ τὰ μοσχάρια, καὶ τὰ ἐσκέπασαν, θέτοντες καὶ μίαν κολώναν, τὴν ὁποίαν ἐβγαλαν οἱ Γερμανοί, ὅτε ἔκαμαν τὸν δρόμον Πειραιῶς τῷ 1835. Αὗται αἱ σαράντα μονοστέφαναις ἔγνεσαν βαμβάκι, τὸ ἔκαμαν παννὶ μονομερὶς²⁾ καὶ κατεσκεύασαν ποκαμισάκι τοῦ ἀγίου Χαραλάμπου, καὶ τὸ κρέμασαν τοῦ ἀγίου καὶ τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν τὸ ἔκοψαν εἰς τεμάχια, καὶ μοιράσθη εἰς ὄλους, τὰ ὁποῖα ἔκαμαν φυλακτά³⁾. Ἡ ἐπὶ τοῦ βόθρου ἀνεγερθεῖσα στήλη ἐξήχθη ἐκεῖθεν ἐν ἔτει 1835, ὡς διαλαμβάνει ἢ ἀνωτέρω σημείωσις, κατὰ δὲ τὸν κ. Δ. Γρ. Καμπούρογλου εὑρέθη ὑπ' αὐτὴν ὁ λέβηθς, καὶ τὰ μαντολόγια, ἅτινα παρερρίφησαν ὡς ἄχρηστα. Ἦσαν δὲ τὰ μαντολόγια ἐκεῖνα τεμάχια παντὸς πράγματος ἤτοι ὑφασμάτων, χάρτου, διαφόρων μετάλλων, ὀπωρῶν, ξύλων, ῥῶν, ἀνθράκων καὶ ἰδίως νημάτων. Ἐκτὸς δὲ τῆς ἐν τῇ ὁδῷ Πειραιῶς στήλης, διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ πρώτου λοιμοῦ τῷ 1789, ἐτέθη, ὡς σημειοῖ ὁ κ. Καμπούρογλος καὶ τὸ παρὰ τὸν λόφον τοῦ Μουσείου, πρὸς νότον τῆς Ἀκροπόλεως κολονάκι. Ὑπῆρχε δὲ καὶ τρίτον ὅμοιον στηλίδιον κατὰ τὴν ἀπ' αὐτοῦ ὀνομασθεῖσαν συνοικίαν Κολονάκι, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Λυκαβηττοῦ. Μέχρι τοῦδε σώζεται πρὸς ἄλληψις, ὅτι ἔνεκα τῆς καταστροφῆς τοῦ στηλιδίου ἐκείνου ἐν ἔτει 1835 ἔπαθε δεινῶς ἢ τῆς πόλεως ὑγεία, ὅτι ἐξεχύθησαν εἰς τὴν πόλιν πάσαι αἱ ἀσθενεῖαι καὶ κελαισμέναι οὐσαι ἄχρι ἐκείνου τοῦ χρόνου ἕως τοῦ λέβηθός, καὶ ὅτι, ἂν καταστράφη καὶ τὸ παρὰ τὸ Μοσεῖον μόνον σωζόμενον Κολονάκι, δυστυχία εἰς τὰς Ἀθήνας!

1) Εἰς θέσιν Πλατὺ φρέαρ πλησίον τοῦ καταστήματος τοῦ φωτοαερίου.

2) [Περὶ τῆς μαγικῆς δυνάμεως τοῦ μονομερήτικου ποκαμισίου βλ. Λαογρ. Ζ', 497. 499. Πρὸς καὶ τὴν παράδοσιν αὐτ. σ. 472 ἀρ. 11. Κατὰ τὴν ναξιακὴν παράδοσιν ἀρ. 278 ἐν Πολίτου Παραδ. σ. 152 κέ. ἢ δυνάμις τοῦ μονομερήτικου παννιοῦ εἶναι τοσαύτη, ὥστε δύναται τοῦτο νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν ζωὴν καὶ μαρμαρωμένην κόρην. Ἐάν ἐνδυθῇ διὰ τοιοῦτου παννίου νεογέννητον παιδίον πατρός, οὐτινος ἀποθνήσκουσι μικρὰ τὰ τέκνα, πιστεύεται ὅτι τοῦτο θέλει ἐπιζῆσαι (Γ'. Αἰνιῶνος Φιλολογ. σημειώσεις ἐν Ἐφημ. Φιλομαθῶν 1859 Ζ', 994 [ἐκ τῆς Ἀθηνᾶς Ναυπλ. 1831 σ. 78]. Πρὸς καὶ Ζ. Ἀγ. Α', 47—8. Πολίτου Παραδ. σ. 864 κέ.). Βλ. καὶ Carnarvon Reminiscences σ. 150. Μαρτυρίαν ὅτι ἡ δοξασία αὕτη ὑπῆρχε καὶ παρ' ἀρχαίους βλ. ἐν Ἡροδότ. Β', 122· «φᾶρος δὲ αὐτημερὸν ἐξυφάναντες οἱ ἱερεῖς κτλ.». Ὁμοίας δοξασίας ἄλλων λαῶν βλ. ἐν Rev. d. trad. pop. 1899 σ. 583—4. Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. 1912 σ. 317. Κατὰ τοὺς Ῥωμοῦνους τῆς Τρανουλδανίας ἀποτρέπεται ἢ πανώλης ἐάν θ γραταί, ἢ ἐνιαχοῦ 7 Μαρίαί, κατασκευάσωσιν ἐν μιᾷ νυκτὶ καὶ μόνῃ τῆς Τρίτης τῆς ἐβδομάδος ὑποκάμισον λεγόμενον τῆς πανούκλας (chimeza ciumei) τοῦτο φοροῦσιν εἰς ἀνδρείκελον, ὅπερ κρεμῶσιν εἰς τὸ ἄκρον τοῦ χωρίου ἢ τὸ φορεῖ ὁ ἀσθενής, ὅστις πρέπει νὰ κοιμηθῇ φορῶν αὐτὸ τὰς ὑπολοίπους ὥρας τῆς νυκτός, καθ' ἣν κατασκευάσθη. (J. Teutsch ἐν Sitzungsberichte d. anthropol. Gesellschaft. in Wien 1907 σ. 13)]].

3) Θ. Β. Βενιζέλου Περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων σ. 121. Α. Γρ. Καμπούρογλος ἐν Ποικίλῃ Στοᾷ 1883 σ. 355—356.

Ἐπανορθῶν δὲ τὰ ὑπὸ τοῦ Βενιζέλου ἀναφερόμενα, ὁ κ. Καμπούρογλους σημειοῖ, ὅτι κατὰ τὰς πληροφoρίας, ἃς αὐτὸς ἔλαβε, τὰ μoσχάρκια δὲν ἐσφάζοντο, ἀλλ' ἐθάπτοντο ζῶντα μετὰ τοῦ λέβητος καὶ τῶν ἐντὸς αὐτοῦ μαντολογίων¹⁾. "Ὅμοια ἠκούσαμεν καὶ ἡμεῖς ἐν Ἀθήναις· ὅτι ὅταν χολέρα ἢ πανοῦκλα ἐπλησίαζον εἰς τὴν πόλιν, ἔπαιρναν ἐν ἀλέτρει, μονοημερῖς κατασκευασθέν, καὶ δύο μoσχάρκια, τὰ ὅποια νὰ μὴ ἦσαν ἀκόμη βαλμένα εἰς τὸν ζυγόν, καὶ μὲ αὐτὰ ἐζευγάρωναν γύρω τὴν πόλιν· τὰ μoσχάρκια δὲ ἐθάπτοντο ζῶντα μετὰ τοῦ ἀρότρου· ὅτι προσέτι ἐσάκις ἦτο φόβος λοιμικῆς, κατεσκευάζετο μονοημερῖς παννί, ἦτοι ὑπὸ διαφόρων κορασίων ἐκλώθετο καὶ ὑφαίνετο ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, καὶ δι' αὐτοῦ εἰς λωρίδα κοπτομένου περιεζώννυσον τὴν πόλιν²⁾. Ὁ καθηγητῆς Κ. Ζησίου, εἰς ὃν ὀφείλομεν τὰς πληροφoρίας ταύτας, ἀνεκοίνωσεν ἡμῖν καὶ παράδοσιν παραπλησίαν τῇ ὑπὸ τοῦ κ. Καμπούρογλου ἀναφερομένη, περὶ τοῦ πῶς ἐπλήθουναν αἱ ἀσθένειαι εἰς τὰς Ἀθήνας. Εἶχαν παλαιὰ πιάσει ὄλας τὰς ἀσθενείας καὶ τὰς εἶχον βάλει σὲ μεταξωτὰ παννάκια καὶ αὐτὰ τὰ εἶχαν δέσει μετὰξι. Τὰς ἔβαλαν εἰς ἓνα λεβέτι καὶ τὰς ἔχωσαν εἰς τὸ Μπουρτζι, πλησίον τοῦ Νικοδήμου. Μετὰ τὴν ἐπανάστασιν ἐκρήμνισαν μέρος τοῦ τείχους τῆς πόλεως καὶ τὸ Μπουρτζι, εὐρέθη τὸ λεβέτι, καὶ ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι δὲν εἴξευραν τί εἶχαν μέσα τὰ παννιά, τὰ ἔλυσαν καὶ ἔτσι ἐσκόρπισαν αἱ ἀσθένειαι³⁾. Αἱ τοιαῦται θαυμάσιμονες προφυλάξεις εἰσὶ προφανῶς λείψανα παλαιάτων καθαρῶν τελετῶν, ἢ δ' ἐν λέβητι παράχωσις τῶν ἀσθενειῶν⁴⁾ ἔλκει τὴν ἀρχὴν ἐκ τῶν ἠρξάντιακῶν τελεσμάτων, περὶ ὧν οὐ τοῦ παρόντος⁵⁾. Τὴν δ' ἀρχαίωσιν τῶν τοιούτων τελετῶν μαρτυροῦν ἀριδύλωσ προσ τοῖς ἄλλοις ἢ διατήρησι αὐτῶν παρὰ πολλοῖς λαοῖς τῆς Εὐρώπης. Ἐν Ρωσίᾳ ἐν ἐπιδημίαις, καὶ εἰς ἐν λοιμικῶν κτηνῶν, πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κακοῦ ἀροτριῶσι τὴν περιφέρειαν τοῦ χωρίου γύρω· τὸ ἀροτρον σύρουσι γυναῖκες καὶ ἡ πρᾶξις αὐτῶν συνοδεύεται ὑπὸ πολλῶν ἱεροτελεστιῶν⁶⁾. Ὁ Grimm παρατίθησι διήγησιν ἐκ τινος χρονικοῦ τῆς ΙΖ' ἑκατονταετηρίδος, καθ' ἣν εἰς χωρικὸς ἐν Βενδικῇ, κομίσας τὴν Πανώλη μέχρι τῆς εἰσόδου τοῦ χωρίου του, καὶ λαθὼν παρ' αὐτῆς ὡς ἀνταμοιβὴν τὴν ὑπόσχεσιν ὅτι οὐδὲν θὰ πάθῃ ἢ οἰκογένειά του, ἂν περιέλθῃ κατάγυμνος κύκλῳ τὴν οἰκίαν του καὶ καταχῶσῃ τὴν λαθὴν τῆς χύτρας παρὰ τὸ κατώφλιον, ἐκεῖνος περιῆλθεν ὄλον τὸ χωρίον καὶ κατέχωσε τὴν λαθὴν τῆς χύτρας εἰς τὸ ἄκρον τῆς γεφύρας, τῆς φερούσης εἰς τὸ χωρίον· οὕτω δ' ἠναγκάσθη ὁ Λοιμὸς νὰ ἀπάρῃ ἐκεῖθεν⁷⁾.

1) Α. Γρ. Καμπούρογλους ἐνθ. ἀν. σ. 356—7.

2) [[Περὶ τοῦ περισχοινίσματος γίνεται λόγος ἐν τῇ ἀνεκδότῳ Γ' τόμῳ τῶν Παραδόσεων]].

3) [[Πολίτου Παραδ. ἀρ. 901]].

4) Ἡ εἰς τὴν γῆν κητάχωσις ἀσθενειῶν, ἢ λέβητος πρὸς ἀποτροπὴν ἀσθενείας, ἦν γνωστὴ καὶ τοῖς Γερμανοῖς (Grimm D. Myth. σ. 1121 κέ. 1139. (978.993 δ' ἐκδ.). [[Ἐξόρτερος λόγος περὶ τοῦ ἐθίμου τούτου γίνεται ἐν τῇ ἀνεκδότῳ Γ' τόμῳ τῶν Παραδόσεων]].

5) [[Περὶ τελεσμάτων βλ. τ. Α' σ. 48—57]].

6) Mannhardt Wald- und Feldkulte I σ. 561—567.

7) Grimm σ. 1138—9 (992—3 δ' ἐκδ.).

Πολλαχοῦ δὲ τῆς Γερμανίας ἐν ἐπιδημίαις καὶ ἐν λοιμῇ κτηνῶν ἐθάπτοντο ζῶντα δάμαλις ἢ μόσχος ἢ ταῦρος ¹⁾. Ἐν Γερμανίᾳ δέ, ἐν Δανίᾳ, ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ ἦν ἄλλοτε κοινοτάτη ἢ συνήθεια τῆς περιφεροῦς ἀροτριάσεως τοῦ χωρίου, πρὸς εὐφορίαν τῶν καρπῶν τῆς γῆς. Ἐξεύγνυντο δὲ εἰς τὸ ἄροτρον γυναῖκες, γυμναὶ ἐνίστε, ἢ μείρακες γυναικεῖα φέροντες ἐνδύματα ²⁾. Πρὸς ταῦτα πολλὰς ἐνέχει ὁμοιότητας τὸ Amburbium ἢ Amburbiale τῶν Ρωμαίων, πομπὴ περὶ τὴν πόλιν ἐν μεγάλοις κινδύνοις, ἧς τελευταῖον παράδειγμα ἀναφέρεται ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Αὐρηλιανοῦ. Ἐν τῇ πομπῇ ταύτῃ συμπεριήγοντο καὶ τὰ πρὸς θυσίαν ζῶα, ἅτινα ἐθάπτοντο ἐκτὸς τῆς πόλεως ³⁾. Παραπλήσια τῇ ἀμβουρβίῳ θυσία ἦσαν τὰ τελούμενα παρὰ Ρωμαίοις κατὰ τὰς κτίσεις τῶν πόλεων. «Ὅθεν πόλιν ἀπ' ἀρχῆς κτίζοντες, ὅσον ἂν μέλλωσι τόπον ἀνοικοδομεῖν, ἐπίσιν ἀρότρω, βοῦν ἄρρενα καὶ θήλειαν ὑποζεύξαντες... ὡς τὴν ἀρουμένην πᾶσαν ἱεράν καὶ ἄσυλον ἐσομένην», λέγει ὁ Πλούταρχος ⁴⁾. Ἄλλαχοῦ δὲ ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς λεπτομερῶς περιγράφει τὰ κατὰ τὴν κτίσιν τῆς Ρώμης. «Ὁ δ' οἰκιστὴς ἐμβαλὼν ἀρότρω χαλκὴν ὕνιν, ὑποζεύξας δὲ βοῦν ἄρρενα καὶ θήλειαν αὐτὸς μὲν ἐπάγει περιελαύνων αὐλακα βαθεῖαν τοῖς τέρμασι· τῶν δ' ἐπομένων ἔργον ἐστὶν ἃς ἀνίστησι βώλους τὸ ἄροτρον καταστρέφειν εἰςω καὶ μηδεμίαν ἔξω περιορᾶν ἐκτραπέλαιον. Τῇ μὲν οὖν γραμμῇ τὸ τεῖχος ἀφορίζουσι, καὶ καλεῖται κατὰ συνηθειὴν πωμήριον, οἷον ὅπισθεν τείχους ἢ μετὰ τείχος. Ὅπου δὲ πύλιν ἐμβαλεῖν θέλουσιν, τὴν ὕνιν ἐξελάντες καὶ τὸ ἄροτρον ὑπερθέτες διάλαμα ποιοῦσιν. Ὅθεν ἅπαν τὸ τεῖχος ἱεράν πύλιν τῶν πύλων νομίζουσι ⁵⁾. Τὰς αὐτὰς ἀναγέρονσι συντομωτέρον ὅπερ Ὀβίδιος ⁶⁾ καὶ ὁ Οὐάρρων, ὅστις τυρρηνικὸν λέγει τὸ θεοσκευτικὸν τοῦτο ἔθος.

Αἱ μέχρι τοῦδε διατηρούμεναι παρὰ τὴν λαὸν συνήθειαι αὗται ὑποδεικνύουσιν, ὅτι καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν ἦσαν κοιναὶ καὶ ἐκ τούτων παρελήφθησαν. Ῥητὴ μαρτυρία περὶ ἀροτριάσεως διὰ μόσχων ἢ περιαγωγῆς μόσχων πρὸς ἀποτροπὴν νόσων παρ' οὐδενὶ ἀπαντᾶ τῶν παλαιῶν συγγραφέων. Κρίνοντες ὅμως ἐξ ἀναλογίας τῶν ὁμοίων ρωμαϊκῶν συνηθειῶν, καθὼς καὶ τῆς ἐν Τανάγρα περιφορᾶς κριοῦ ἐν κύκλῳ τοῦ τείχους, καὶ τῆς περιαγωγῆς ἀλεκτρούonos πρὸς προφύλαξιν τῶν ἀμπέλων, περὶ ὧν κατωτέρω, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι δὲν ἦσαν ἄγνωστοι καὶ τοῖς Ἕλλησι. Τὴν δ' εἰκασίαν ταύτην κρατύνει, φρονοῦμεν, τὸ ἐν τῷ μουσεῖῳ τῆς Ἀκροπόλεως ἀποκείμενον ἀρχαῖκόν ἀγαλμα δαμαλοφόρου ἀνδρός· ἢ τοιαύτη παράστασις θεωρεῖται μοναδική, διότι εἶναι ἄγνωστον τοῖς ἀρχαιολόγοις πῆλινόν τι εἰδώλιον τῆς πλουσίας συλλογῆς τοῦ Τιμ. Φιλήμονος, ἐν Ἀθήναις εὑρεθὲν καὶ ὁμοιότατον τῷ δαμαλοφόρῳ τῆς Ἀκροπόλεως. Τούτου δὲ τοῦ δαμαλοφόρου πολλὰ προῦ-

1) Grimm D. M. III σ. 318 δ' ἐκδ.

2) Mannhardt ἐνθ. ἀν. I σ. 553 καὶ. κεφ. 6 § 13. Das Pflugumziehen.

3) Βλ. Pauly Real-Encycl. I, 1 σ. 852 (1864). Preller Röm. Myth., 1 σ. 372 καὶ.

4) Πλουτάρχ. κεφάλ. καταγρ. ρωμ. 27 σ. 271.

5) Πλουτάρχ. Ρωμύλ. 11.

6) Ovid. Fast. IV, 825.

τάθησαν ἐρμηνεῖται. Εὐθύς ὡς εὐρέθησαν τὰ δύο πρῶτα τεμάχια αὐτοῦ, ὁ ἐπιφανής ἀρχαιολόγος Ἑρρίκος Βροῦν ἐδημοσίευσε περιγραφὴν αὐτοῦ ἐν τῷ Δελτίῳ τοῦ ἐν Ρώμῃ ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, καὶ ἀπεφάνθη ὅτι ἀπεικονίζει Ἀπόλλωνα τὸν Νόμιον ἢ τὸν Ἑρμῆν¹⁾. Ἡ γνῶμη τούτου συμφωνεῖ ὁ Conze, παραδεχόμενος ὅτι ἀμφότεροι ὁ τε Ἀπόλλων καὶ ὁ Ἑρμῆς, ὡς προστατὰται τῶν ποιμνίων λαμβανόμενοι ἐδύναντο νὰ ἀπεικονισθῶσι φέροντες ἐπ' ὤμων τὸ ζῶον, ὡς καλοὶ ποιμένες²⁾. Ὁ Στεφάνη ἐλλείπει κρείσσονος ἐρμηνείας παραδέχεται μετὰ δισταγμοῦ, ὅτι ὁ δαμαλοφόρος παρίστησιν Ἑρμῆν³⁾, ὁ δ' Ὁφερβεκ ἐν τῇ τελευταίᾳ ἐκδόσει τῆς Ἱστορίας τῆς πλαστικῆς λέγει, ὅτι πολλαὶ ἀντιρρήσεις ὑπάρχουσι κατὰ τῆς τοιαύτης ἐρμηνείας⁴⁾. Τέλος ὁ Μιλχαϊφερ διαρρήδην ἀποφαίνεται, ὅτι τὸ ἀγάλμα δὲν εἰκονίζει θεόν, ἀλλὰ θυτῆρα φέροντα ἐπ' ὤμων τὸ ἱερεῖον⁵⁾. Ἀλλ' οἱ ἐνδοιασμοὶ τῶν ἀρχαιολόγων ἐξελέγχονται ἀδικαιολόγητοι, ἂν συσχετισθῇ ἡ παράστασις τοῦ δαμαλοφόρου ἀνδρὸς τῇ τοῦ κριοφόρου Ἑρμοῦ καὶ ἂν ἐπισταμένως μελετηθῇ τίς ἡ τούτου ἔννοια. Τὸν κριοφόρον Ἑρμῆν ἀπεικονίζουσι πολλαὶ μνημεῖα τῆς ἀρχαιότητος μέχρις ἡμῶν περιωθέντα⁶⁾, εἶναι δὲ κοινῶς παραδεδεγμένον, ὅτι ἡ παράστασις αὕτη ἀναφέρεται εἰς τὴν ιδιότητα τοῦ θεοῦ ὡς νομίου ἢ ἐπιμηλίου⁷⁾. Πρὸς ὑποστήριξιν δὲ τῆς τοιαύτης ἰδέας σφδερμίαν μαρτυρίαν ἀρχαίου συγγραφέως ἔχουσι νὰ παρουσιάσωσιν οἱ ἀρχαιολόγοι, ἀρκοῦνται δ' εἰς τὸν λόγον ὅτι φέρων ὁ θεὸς ἐπ' ὤμων ἢ ὑπὸ τὴν μασχάλην κριὸν ὑπεμφαίνει τὴν προστασίαν ἣν παρέχει εἰς τὰ ποιμνία. Ἀλλ' ὡς εὖδ' ὁ τοῦ Κανάγου Ἀπόλλων, ὁ φέρων ἐν χειρὶ νεφρὸν, ὑποδείκνυσι διὰ τούτου ὅτι ὁ θεὸς εἶναι προστατὰτης τῶν ἐλάφων, οὕτω καὶ ὁ κριοφόρος Ἑρμῆς εἶναι ἄτροπον νὰ ὑποληφθῇ ὡς νόμιος, διὰ μόνον τὸν λόγον ὅτι φέρει κριὸν. Φέρει δὲ τοῦτον ἐπὶ τῶν ὤμων ἢ ὑπὸ τὴν μασχάλην, διότι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἔφερον τοὺς κριοὺς οἱ ποιμένες⁸⁾. Ὅθεν δέον νὰ νᾶζητήσωμεν μὴ ἀλλαχοῦ ὑπολανθάνει ἡ ἔννοια τῆς τοιαύτης παραστάσεως. Καὶ δὴ παρὰ Πausανίᾳ εὐρίσκομεν ἐξήγησιν τῆς παραστάσεως τοῦ ἐν Ἰαννάγρα τῆς Βοιωτίας ἀγάλματος τοῦ κριοφόρου Ἑρμοῦ, ὃν ἐποίησεν ὁ Κάλαμις. «Τοῦ μὲν (Ἑρμοῦ τοῦ κριοφόρου) ἐς τὴν ἐπίκλησιν λέγουσιν, ὡς ὁ Ἑρμῆς σφίσιν ἀποτρέψαι νόσον λοιμώδη περὶ τὸ τεῖχος κριὸν περιενεγ-

1) *Bulletino dell' Instit.* 1861 σ. 86—87. Ἀλλὰ τὴν πρώτην ἐρμηνεῖαν ἀπέριψε βραδύτερον, παραδεχθεὶς ὅτι τὸ ἀγάλμα παρίστησι δαμαλοφόρον Ἑρμῆν. (βλ. *Verzeichniss d. Museums von Gypsabgüssen in München.* 1877 σ. 5 ἀριθ. 29).

2) *Conze* ἐν *Archäol. Zeitung* σ. 171.

3) Ἐν *Compte rendu de l'acad. imp. arch.* 1869 σ. 98.

4) *Overbeck* *Gesch. d. griech. Plastik.* 3 Aufl. 1881. I σ. 118.

5) *A. Milchhöfer* *Die Museen Athens.* 1881 σ. 55.

6) βλ. κατάλογον τούτων ἐν *Müller Handbuch d. Arch.* § 381, 2. *Welcker* *Gr. Götterlehre* I σ. 438. *Preller* *Gr. Myth.* I σ. 326 (341 γ' ἐκδ.) καὶ πρὸ πάντων *Stephani* ἐν *Compte rendu* 1869 σ. 96 κέ.

7) βλ. πρὸς τοὺς ἄλλοις *Gerhard* *Auserl. Vasenb.* I, 92, 2. σ. 70 κέ. *Decharme* *Mythologie de la Gr.* σ. 153—4. *Preller* *Gr. Myth.* I σ. 341 γ' ἐκδ.

8) βλ. *Calpurn. Ecl.* V, 41.

κῶν καὶ ἐπὶ τούτῳ Κάλαιμις ἐποίησεν ἄγαλμα Ἑρμοῦ φέροντα κριὸν ἐπὶ τῶν ὤμων· ὅς δ' ἂν εἶναι τῶν ἐφήδων προκριθῆ τὸ εἶδος κάλλιστος, οὗτος ἐν τοῦ Ἑρμοῦ τῇ ἑορτῇ περίεσιν ἐν κύκλῳ τοῦ τείχους ἔχων ἄρνᾶ ἐπὶ τῶν ὤμων»¹⁾. Ἐκ τούτου βλέπομεν, ὅτι ἡ παράστασις δὲν ἀνεφέρετο εἰς τοὺς μύθους περὶ τοῦ θεοῦ, ἀλλ' εἰς τὴν λατρείαν αὐτοῦ, καὶ δὴ εἰς ἔθος παραπλήσιον τῷ μέχρῃ τοῦδε διατηρηθέντι παρὰ τῷ καθ' ἡμᾶς λαῷ, καὶ κατὰ τοῦτο διαφέροντι ὅτι δὲν ἐγένετο ἀροτρίασις καὶ τὴν θέσιν τῶν μόσχων ἐπεῖχε κριός. Ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλαις θρησκευτικαῖς συνηθείαις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων γίνεται εἰς καθαρμούς χρήσις κριοῦ ἢ τοῦ δέρματος αὐτοῦ, γνωστότατον δ' εἶναι τὸ Διὸς Κώδιον ἐν τῇ ἑορτῇ τῶν Σκιροφορίων ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν τῇ τοῦ Διὸς Ἀκταίου ἐν Πηλίῳ²⁾. Ἐκ τούτων δὲ συνάγομεν ὅτι ἡ ἐκδοχὴ τοῦ κριοφόρου Ἑρμοῦ ὡς νομίου, εἰς ἀπλᾶς εἰκασίας στηριζομένη, μὴ βεβαιουμένη δὲ ὑπὸ ἀρχαίας τινὸς μαρτυρίας, εἶναι σφαλερά, καὶ ὅτι ἡ παράστασις τοῦ κριοφόρου Ἑρμοῦ ἀναφέρεται μᾶλλον εἰς τὴν ιδιότητα αὐτοῦ ὡς ἀλεξικάκου³⁾.

Τὴν αὐτὴν ἔννοιαν πιθανῶς ἐνεῖχε καὶ ἡ παράστασις τοῦ δαμαλοφόρου Ἑρμοῦ, συσχετιζομένη ἴσως θρησκευτικῇ τινι συνηθείᾳ περιφορᾶς μόσχου, ἣς οὐδεμία μνεῖα εὔρηται παρὰ τοῖς ἀρχαίοις συγγραφεῦσιν, ἀλλ' ἣς τὴν ὑπαρξίν συνάγομεν ἐκ τῶν σημερινῶν συνηθειῶν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, περὶ ὧν ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος. Οὐκ ἄσχετα δὲ τούτοις εἶσι καὶ τὰ πρὸς προφύλαξιν τῶν ἀμπέλων τελούμενα τὸ πάλαι, ἅπερ ὁ Πανώλης περιγράφει ὡς ἔπεται: «ἄνεμος ὁ Διὸς βλαστανούσαις ταῖς ἀμπέλαις ἐπιπέττων ἐκ τοῦ Σαρωνικοῦ κάλπου τὴν βλάστην σφοδρῶν ἀφακίνει. Ἐκτιόντος αὖ ἐπὶ τοῦ πνεύματος ἀλεκτρυόνα τὰ πτερά ἔχοντα λευκὰ διελόντες ἄνδρες οὗς ἐναντίοι περιθέουσι τὰς ἀμπέλους ἡμισυ ἑκάτερος τοῦ ἀλεκτρυόνος ἔσρων»⁴⁾.

B'.

*Προσωποποιία νόσων.—Εὐφημισμός.—Πυρετός, Γαστέρα, Πανώλης, Χολέρα, Εὐλογία*⁵⁾.

Ἐν τοῖς ἀνωτέρω εἶδομεν, ὅτι κατὰ τὰς δημῶδεις δοξασίας ἡ ἀσθένεια παρουσιάζεται ὡς ἐνέργεια ἐχθρικοῦ τῷ ἀνθρώπῳ ὑπερφυσικοῦ ὄντος, ἢ ὡς θεία τιμωρία. Ἐκ τοιαύτης ἰδέας εὐκολοῦ ἦν ἡ μετάβασις εἰς προσωποποιίαν τῶν νόσων· ἐκάστη τούτων προσλαμβάνει ἰδίαν ὑπόστασιν, ἐμφανιζομένη ὡς ὄν

1) *Πανσάρ.* Θ', κδ', 2.

2) Βλ. *Preller* Demeter u. Persephone σ. 217 κέ. *Gerhard* Gr. Myth. I § 192, 2. 198, 4. 204, 3.

3) Τὸ ἐπίθετον ἀλεξικάκος ἀποδίδωσι τῷ Ἑρμῷ *Παλλιάδης ὁ Ἀλεξανδροῦς* ἐν τινι ἐπιγράμματι. (*Ἀνθολ.* Θ', 441).

4) *Πανσάρ.* Β', κδ', 2. Βλ. καὶ *Roscher* Hermes der Windgott. Lpz. 1878 σ. 73 κέ. *Schwartz* Die poetischen Naturanschauungen II, σ. 159 κέ. (Berl. 1879).

5) [[Ἐκτενέστερος περὶ πάντων τούτων λόγος γίνεται ἐν τῷ ἀνεκδότῳ Γ' τόμῳ τῶν Παραδόσεων (Κεφ. ΛΔ'. Ἀσθένειαῖς)]].

αὐτοτελές καὶ αὐτόβουλον. Ἐν τῷ Ἀθάρβα Βέδα τῶν παλαιῶν Βραχμάνων αἱ ἐπιφθαί φαίνονται σκοποῦσαι νὰ μεταδιδάσωσιν εἰς ἄλλον λαὸν ξένον τὸν πυρετόν. Ὁ δὲ θεός, ἐν οἷς καθίστησιν εὐτυχῆ τὸν ἄνθρωπον μένει θεός καὶ κατοικία αὐτοῦ πιστεύεται ὁ οὐρανός· ἐν οἷς δὲ τιμωρεῖ καὶ βασκνίζει αὐτόν, ὡς ἐν ταῖς νόσοις, ἐμφανίζεται ὡς τέρας ὀλέθρου, ὡς δαιμόνιον ¹⁾. Ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ὑπεμφαίνεται προσωποποιία τοῦ πυρετοῦ: «Καὶ ἐπιστάς ἐπάνω αὐτῆς, ἐπέτιμήσε τῷ πυρετῷ, καὶ ἀφῆκεν αὐτήν» ²⁾. Ἐν τῷ Ἀθάρβα Βέδα ἀποθεοῦται ὁ τάκμαν, πυρετός, ὃν ἐπικαλοῦνται ὡς θεὸν (haritasya deva)· ὁ Ἰνδὸς ἰατρὸς Susruta ἀποκαλεῖ αὐτὸν βασιλέα τῶν νόσων ³⁾. Ἐν τῇ Θεογονίᾳ τοῦ Ἡσιόδου προσωποποιοῦνται αἱ νόσοι ὡς τέκνα τῆς Ἐριδος:

Αὐτὰρ Ἐρις στυγερὴ τέκε μὲν Πόνον ἀλγινόετα,
Λήθην τε Λιμόν τε καὶ Ἄλγεα δακρυόετα ⁴⁾.

Ἐν δὲ τοῖς Ἔργοις καὶ Ἠμέραις ἀναφέρεται ὅτι ἀνοιχθέντος τοῦ πίθου τῆς Πανδώρας ἐξεχύθησαν τὰ κακὰ:

νοῦσοι δ' ἀνθρώποισιν ἐφ' ἡμέρη, ἢ δ' ἐπὶ νυκτὶ
αὐτόματοι φοιτῶσι, κακὰ θνητοῖσι φέρουσαι ⁵⁾.

Πολλαὶ φράσεις τῆς κοινῆς ἐλληνικῆς γλώσσης περὶ ἀσθενειῶν ὑποδεικνύουσι προσωποποιίαν αὐτῶν· συνθέτουν εἶναι τὸ ῥῆμα πιάνω· «τὸν ἔπιασεν ἢ ἀρρώστια, ἢ θέρμη» ⁶⁾· ἢ ἀποπληκτικῶς ἢ ὁ παράλιτος λέγονται πιασμένοι. Εἰς τὴν αὐτὴν ἀπαισίαν ἐκποιεῖται οἱ ἀρχαῖοι χρῆσιν τοῦ αὐτοῦ φήματος, οἱ Γερμανοὶ τοῦ angreifen οἱ Ἰάλλοι ἐπίστε τοῦ prendre. Εἰκονικωτάτη δ' ἐστὶ καὶ ἡ χρῆσις τοῦ ῥήματος τρώγω: «μὲ τρώει τὸ σκουλήκι, μ' ἔφαγε ἢ ἀσθένεια, μ' ἔφαγαν τὰ πάθη» καὶ ἐν κυπριακῇ κατάρα. Νὰ σὲ φάη ἢ βλαγγάρα! (νόσος ἥπατικὴ) ⁷⁾. Ἀσθένειά τις ὀνομάζεται φάγουσα (φαγέδαινα), εἶναι δὲ καὶ κατάρα κεφαλληνιακὴ, φάουσα νὰ σοῦ φάη τὸ στόμα ⁸⁾. Ἐπὶ τῶν ἐπιδημικῶν ἢ ἐνδημικῶν νόσων λέγουσι περπαταίει· περπαταίει ἢ ἀστρακιά, ἢ βλογιά, κτλ. Καταφανὴς εἶναι ἢ προσωποποιία ἐν ταῖς ἐπιφθαῖς (ξόρκια). Μηλίαι τις ἐπιφθὴ κατὰ τοῦ γαστέρα, κοιλιακοῦ νοσήματος καλουμένου οὕτως ἐκ τῆς ἔδρας αὐτοῦ, ἔχει ὡς ἔπεται:

1) A. de Gubernatis Storia popolare degli usi funebri σ. 21.

2) Λουκ. Δ', 39.

3) Gubernatis σ. 20, 21.

4) Ἡσιόδ. Θεογον. 226.

5) Ἔργ. καὶ Ἠμ. 102.

6) Θέρμη ὁ πυρετός. Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις θέρμη καὶ θέρμα. (Ζωναράς ἐν λ.. Φράση. Ἐπιτ. 331 καὶ Lobeck αὐτ.). «σκέφαι δέ μου | τὸ μέτωπον, εἰ θέρμην ἔχουσα τυγχάνω». (Φερσεκρίτης παρὰ Ζωναρᾶ. Ἀπόσπ. 158 ἐκδ. Th. Kock. 359 Meineke).

7) Λαμβάνει πόνος κτλ. «Παρθένον πῆρ ἔλαβε»· «γυναῖκα ῥίγος ἔλαβε». (Ἰπποκράτης).

8) Λουκᾶ Φιλολ. ἐπισκ. σ. 138.

9) Νισολλ. ἀνάλ. τ. Β' σ. 412. Βλ. καὶ Καισαρίου Δάποριε Ἱστορικὸν κατάλογον ἐν Σάθα Μεσαιων. Βιβλιοθ. τ. Γ' σελ. 192.

Γαστήρ, Γαστέρα τρομερέ,
 τρομερὲ καὶ φοβερὲ !
 Κάτω ᾽ς τὸ γιालό, κάτω ᾽ς τὸ περιγιάλι
 εἶναι τρία σκουτελάκια
 τῶνα μέλι, τᾶλλο γάλα, τᾶλλο τᾶντερα τ' ἀνθρώπου,
 φάε μέλι, φάε γάλα, κι' ἄφες τᾶντερα τ' ἀνθρώπου ¹⁾.

Εἰς τὴν ἰδέαν τῆς προσωποποιίας τῶν νόσων ἀναφέρεται καὶ ὁ εὐφημισμός· αἱ νόσοι κατονομάζονται πολλάκις οὐχὶ διὰ τοῦ κυρίου ὀνόματος, ἀλλὰ δι' ἄλλου κολακευτικοῦ, ὅπως φανῶσιν εὐμενεῖς τῷ κάμνοντι. Ἐντεῦθεν ἡ ὀνομασία εὐλογία ²⁾. Ἡ ἐπιληψία καλεῖται ἐν Κεφαλληνίᾳ τὸ γλυκὺ ἢ τὸ καλὸ ³⁾, ὁ κωλικόπονος τῶν παιδῶν τὸ γλυκὺ, ἢ τὸ γλυκὺ του, ἀπόστημα δέ τι τῆς χειρὸς δεινὸν ὀνομάζεται ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος καλαγκάθι· ὁ λοιμὸς ἐπεκαλεῖτο ἄλλοτε *συγχωρεμένη*, πολλὰ δὲ νοσήματα ὀνομάζονται ἀορίστως ἀμελέτητα. Ὅμοίως οἱ Γερμανοὶ ἀπέφευγον ἄλλοτε νὰ καλῶσι τὰς νόσους διὰ τοῦ ἀληθοῦς αὐτῶν ὀνόματος καὶ εὐφῆμως ἔλεγον αὐτὰς τὸ καλὸ (das Gute), τὸ εὐλογημένο (das Gesegnete), τὸ μακαρισμένον (das Selige) ⁴⁾, ἢ τὰ προξενούντα ταύτας δαιμονικὰ ὄντα ἀγαθὰ καὶ εὐμενῆ (die gute holde) καὶ καλὰ παιδιὰ (die gute Kinderen) ⁵⁾.

Κυρίως ὁμοῦ προσωποποιοῦνται ὑπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ αἱ τρεῖς δεινότητες νόσοι, ἡ Πανώλης, ἡ Χολέρα καὶ ἡ Εὐλαρία, περὶ ὧν πολλὰ φέρονται μυθικὰ διηγήσεις. Ταύτας ἀποκαλοῦσι περιληπτικῶς ἐναχοῦ τῆς Ἑλλάδος χρώμενοι εὐφημισμῷ, Εὐλογημένας καὶ Καλεσμένας καὶ Μελιταρίας ⁶⁾. Μυθολογοῦνται δὲ ἀδελφαί, μελανεῖμονες, συμπαραβριμέναι ἢ βοηθοῦσαι ἀλλήλαις. Ἐν τοῖς ἐπομένοις θέλομεν περιλαβεῖν τὰς τὰς περὶ ἐκάστης τούτων δοξασίας.

1) Νεοελλ. ἀνάλ. τ. Α' σ. 332. Ὁ ἐν Παιτρουπόλει ὁμογενῆς Γαβριήλ Δεστούνης πραγματευόμενος ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς ῥωσικῆς ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν περὶ ἐπιγραφῶν τινῶν ἐν μεταλλείοις, ἃς ἐπὶ ματαίῳ ἀπεπειράθησαν νὰ ἐρμηνεύσωσι πρό αὐτοῦ, ἀπέδειξε πᾶν εὐφυῶς διὰ συνδυασμοῦ καὶ ἀντιπαραβολῆς τῶν ἐπιγραφῶν τούτων, ὅτι περιέχουσι τὴν ἐπομένην ἐλληνικὴν ἐπιφθῆν· «Ἰστέρα μελανή, μελανωμένη, ὡς ὄφις εἰλύεσαι καὶ ὡς δράκων συρίζεις καὶ ὡς λέων βρυχεῖσαι (καὶ ἄλλως : βρυχᾶσαι) καὶ ὡς ἀρνίον κοιμοῦ (καὶ ἄλλως : καὶ ὡς ἀρνὸς κοιμῖσαι)». Εἶναι δ' ἡ ὑστέρα ἴσως ὑστερικόν τι πάθος ἐκ τῆς Ἑβραεῖς αὐτοῦ κληθὲν οὕτως, ἀπαραλλάκτως ὡς ὁ γαστέρας τῆς μηλίας ἐπιφθῆς, καὶ ὡς αἱ ἀσθένειαι βουβῶν καὶ κέραια (Πολυδ. Δ, 202. 205) τῶν ἀρχαίων (*Destunis Ratzbor spornoī greyeskoī nariči, itzobraschennoi na osbmi pamyatnikach. St. Petersburg*).

2) Βλ. ὅσα περὶ τῆς λέξεως ταύτης ἐγράψαμεν ἐν Ἑστίᾳ Ἰαν. 1883 [=Λαογρ. Σύμμ. Α', 70—71]].

3) Νεοελλ. ἀν. τ. Β' σ. 190. 408.

4) *Grimm D. M.* σ. 1106 (966 δ' ἐκδ.).

5) Αὐτ. σ. 1109 (968).

6) Ἑθνικὸν ἡμερολόγιον Μ. Π. Βρατοῦ. 1863 σ. 55.

Πανώλης. Ἡ νόσος αὕτη καλεῖται κοινῶς Πανοῦκλα ¹⁾ καὶ ἐνιαχοῦ Σκορδοῦλα ²⁾ (ἐκ τοῦ σκορδινάομαι;) ³⁾, κατ' εὐφημισμὸν δὲ ὑπὸ τινῶν καὶ εὐλογημένη ⁴⁾. Ἡ προσωποποιία αὐτῆς ὑπεμφαίνεται ἐν ταῖς κατάραις: Νὰ σὲ κόψη ἢ Σκορδοῦλα! ⁵⁾ Κακὴ Πανοῦκλα! Πανοῦκλα νὰ σὲ κόψη! Ξωρκισμένη κι ἀχαλίνωτη νὰ ἦναι!

Οἱ περὶ Πανώλους μῦθοι ἐλησημονήθησαν σχεδὸν καθ' ὀλοκληρίαν ἢ ἀναφέρονται νῦν εἰς τὴν Εὐλογίαν καὶ τὴν Χολέραν, διότι τὸ τελευταῖον ἐνέσκηψεν ἢ Πανώλης εἰς τὴν Ἑλλάδα πρὸ πεντηκονταετίας καὶ πλέον ⁶⁾, ὥστε παρήλθε χρόνος ἱκανός, ὅπως ἐξαλειφθῆ ἀπὸ τῆς μνήμης τῆς παρούσης γενεᾶς. Διὰ τοῦτο τοὺς εἰς αὐτὴν ἀναφερομένους μύθους θὰ περισυναγάγωμεν ἐκ παλαιότερων μαρτυριῶν.

Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀλλατίου (ΙΖ' ἑκατ.) ἐπιστεύετο ὅτι τὸ φάσμα τῆς Πανώλους ἐπεφαίνετο ἐν ἡμέρᾳ, καὶ ἐν μεσημβρίᾳ ἀκόμη, ἀλλ' ἐν ἀγροῖς καὶ ἐν τριόδοις καὶ ἐν ἀμπελώσιν, οὐδέποτε δ' ἐν οἰκουμένοις τόποις: ἂν ἐπρόφθανε νὰ τῇ ὀμιλήσῃ ὁ ἰδὼν, αὕτη ἠφανίζετο: ἂν ὅμως πρώτη ἢ Πανώλης προσεφώνει αὐτῷ, ἀπέθνησκεν οὗτος ⁷⁾. Κατὰ τινὰ διήγησιν, ἀναγραφομένην παρὰ Delancre, ἐν ἔτει 1682 δαίμονες ἢ πονηρὰ πνεύματα ἔκρουον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν Ρώμῃ καὶ ἐν Παρισίοις τὰς θύρας τῶν οἰκιῶν, ἐδήλου δὲ τοῦτο ὅτι θάποθάνωσι τὸσούτοις ἐξ ἐκείνης τῆς οἰκίας, ὅσα ἦσαν τὰ κτυπήματα ⁸⁾. Ὁ γράψας ἐν ἀρχῇ τῆς περιούσιας [[ΙΘ']] ἑκατονταετηρίδος τὸ μυθιστόρημα «Ἀναστάσιον, ἢ ἀπομνημόνευμα Ἑλληνοσ» ὑποτίθησιν ἀφηγοῦμενον τοῦτον τὸ ἐπόμενον περὶ τῆς ἐπιούσιας τοῦ λοιμοῦ ὅτι καὶ ὡς σημειοῦται ἐλήγησαν ἐκ νεοελληνικῆς δαιμονολογίας «πολλοὶ θεομῶται εἶδον τὴν ἀπεχθὴ μάγισσαν, ἣτις ἐστὶ πρόδρομος τῆς Πανώλους, ἵπταμένην ἐπὶ πτερύγων νυκτερίδος ὑπεράνω τῆς ἡμετέρας εἰρήνης, ἀριθμοῦσαν δ' ἐπὶ τῶν ὀνύχων τῶν δακτύλων τῆς ὄσους διεννοεῖτο νὰ θανατώσῃ: ἤκουσαν δ' αὐτὴν ἐν τῇ οἰκῇ τῆς νυκτὸς καλοῦσαν αὐτοὺς ἐξ ὀνόματος καὶ κρούουσαν τὴν θύραν των, ἢ ἀποτυποῦσαν πελιδνάς κηλίδας ἐπὶ τῶν τοίχων τῆς εἰρκτῆς» ⁹⁾. Ἐτέραν παράστασιν ἀναφέρει ὁ Guys τῆς Πανώλους ὡς εἰδεχθοῦς φάσματος, ἐπερχομένου νύκτωρ καὶ δι' ἀνεξαλείπτου στίγματος σημειοῦντος τὰς οἰκίας, εἰς ἃς διανοεῖται νὰ εἰσέλθῃ. Οἱ εἰδότες τὸ θανατηφόρον τοῦτο σημεῖον ἀνακοινοῦσι

1) Δέξιε τῆς παρηκμακίας λατινικῆς panucula (*Ducange Glossarium med. et inf. lat.* 2α ἐκδ. ἐν λ.) παραγομένη ἐκ τοῦ panus.

2) Βλ. *Ducange Gloss. med. et inf. graec.* ἐν λ. Σκορδοῦλα. Κοραῖ Ἑτακτ. Β' σ. 200.

3) Κατὰ τὴν ἐτυμολογίαν τοῦ Κοραῖ. Πιθανώτερον ἐκ τοῦ σκορδοῦ, ἧς λέξεως γίνεται χρῆσις ἐν ἀψευχαῖς κατὰ τῆς βασκανίας.

4) Κοραῖς αὐτ. Δ' σ. 144.

5) Ν. Γ. Πολίτης ἐν Νεοελλ. Ἑτακτ. Β' σ. 380.

6) [[πρὸ ἑκατονταετίας]].

7) *Allatii de quorund. graec. opinat.* § 12 σ. 142.

8) *P. Delancre Incrédulité et mécréance du sortilège. Tract.* 7 p. 37

9) *Th. Hope Anastase* κερ. 6 Trad. Defauconpret 1844 σ. 81.

τοῖς δυστυχέσι κατοίκοις τὸν ἐπικρεμάμενον κίνδυνον καὶ παροτρύνουσι αὐτοὺς νὰ φύγωσιν, ἀλλὰ ματαίως, διότι ἐκεῖνοι ἀπιστοῦντες ὑφίστανται τὸ μοιραῖον τέλος ¹⁾). Ὁ Μακεδὼν Χαρίσιος Μεγδάνος σημειοῦται ἐτέραν δοξασίαν, καθ' ἣν τρεῖς γραῖαι φέρουσι τὸν λοιμὸν· ἔχουσι δ' αὐταὶ ῥάβδους, δι' ὧν τύπτουσι τοὺς ἐγγεγραμμένους εἰς τὰ κατάστιχά των καὶ ὑπάγουσιν ὅπου προσετάχθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ²⁾). Ἐν ἄλλῃ πάλιν δοξασία ἀναφέρονται ἐπίσης τρεῖς γραῖαι φοβεραὶ διατρέχουσαι ὁμοῦ πόλεις καὶ χωρία, ὅπως ἐρημώσωσιν αὐτά. Ἡ μία τούτων ἔχει μέγα κατάστιχον, ἡ ἄλλη ὀξυτόμον φαλίδα καὶ ἡ τρίτη σάρωθρον. Εἰσέρχονται δὲ καὶ αἱ τρεῖς εἰς τὰς οἰκίας, καὶ ἡ μὲν πρώτη ἐγγράφει εἰς τὸ κατάστιχον τὸ ὄνομα τοῦ θύματος, ἡ δευτέρα τοῦ κόπτει διὰ τῆς φαλίδος τὴν ζωὴν καὶ ἡ τρίτη τὸν σαρώνει ³⁾). Τέλος κατὰ τινα ἄλλην παράστασιν ἡ Πανώλης εἶναι τυφλὴ γυνὴ διατρέχουσα τὰς πόλεις ἀπὸ οἰκίας εἰς οἰκίαν καὶ θανατοῦσα ὅσους ἐγγίξει· ἀλλ' ἐπειδὴ ὡς τυφλὴ βαδίζει ψηλαφῶσα τοὺς τοίχους τῶν οἰκιῶν, ἀδυνατεῖ νὰ ἐγγίσῃ τοὺς εὕρισκομένους ἐν τῷ μέσῳ τῶν δωματίων ⁴⁾· ἢ εἶναι γραῖα μελανείμων, ἣτις τὴν νύκτα διὰ τῆς φαρμακώδους πνοῆς αὐτῆς θανατοῖ τοὺς ἐν ταῖς οἰκίαις ⁵⁾).

Ὅτε πρὸ πεντηκονταετίας ⁶⁾ περίπου ἐνέσκηψε πανώλης ἐν Αἰγίνῃ, ἀπέθανον ἐκ τῆς νόσου ἀμφότεραι αἱ ὠραῖαι θυγατέρες τῆς Ἀθηναίας Λαντέζαινας Ἑλένη καὶ Αἰκατερίνη καλούμεναι. Ὁ θάνατος τῶν δύο ἀδελφῶν ἐλύπησε πάντας, ὡς μαρτυρεῖ καὶ τὸ ἀδόμενον τότε τραγῳδίαν.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Ἐλένη καὶ Κατερίνη
καὶ οἱ δύο πεθάναν,
οἱ ξένοι καὶ οἱ δικοὶ τοὺς
τὰ μαῦρα βάλανε.

ΑΘΗΝΩΝ

Μία γειτόνισσά των, ὀνόματι Μπελεγρίνα, διηγεῖτο ὅτι εἶδεν ἀπὸ τὸ παράθυρό της δύο μαυροφόραις καὶ κτυπήσανε δύο κτυπήματα εἰς τὴν πόρτα τῆς Λαντέζαινας. Ὑστερα λέει ἡ μία· «Πᾶμε ἀπὸ δῶ τὸν ἀνήφορο.—Μπᾶ! μπᾶ! τῆς λέει ἡ ἄλλη, μὴ καῖμένη, γιατί θὰ βγῆ ἡ ἁγία Παρασκευὴ μὲ τὴ ῥόκα της νὰ μᾶς κτυπήσῃ». Ἔτσι τραύηξαν ἀπὸ ἄλλο δρόμο. Κατάλαβε ἡ Μπελεγρίνα πῶς ἐννοοῦσαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν τῆς ἁγίας Παρασκευῆς ποῦ ἦταν εἰς αὐτὴ τὴ γειτονιά· γιατί ἡ ἁγία Παρασκευὴ εἶναι ἀρβανίτισσα καὶ κυνηγᾷ τὴν

1) *Guys Voyage littéraire en Grèce*. 1766 τ. II σ. 46.

2) *X. Μεγδάνος Ὁ λύχνος τοῦ Διογένους*. Ἡθικοὶ χαρακτήρες. 1818 σ. 264. [[*Πολίτου Παραδ.* ἀρ. 904]].

3) *Fauriel*. *Chants populaires de la Grèce*. 1825. τ. II σ. LXXXIII. Ἐκ τούτου *Fr. Thiersch* Ueber die neugr. Poesie. 1828 σ. 28. *Grimm D. Myth.* σ. 1136 (991 σ' ἐκδ.) Βλ. καὶ Ἐπιτάλειον Νέαν τ. Β' σ. 723. [[*Παραδ.* ἀρ. 905]].

4) *Fauriel* αὐτ. [[*Παραδ.* ἀρ. 902]].

5) *Guys* ἐνθ. ἀν. τ. I σ. 154. [[*Παραδ.* ἀρ. 903]].

6) [[*ἑκατονταετίας*]].

Πανούκλα. Ἔτσι δὲν ἀπέθανε κανένας ἀπὸ τὴν γειτονιά ποῦ ἦταν ἡ ἐκκλησία τῆς ἀγίας Παρασκευῆς ¹⁾).

Κατὰ τῆς Πανώλους ἐπικαλοῦνται τὴν ἀντίληψιν τοῦ ἀγίου Χαραλάμπους, ὅστις ἀπεικονίζεται πατῶν ὑπὸ τοὺς πόδας του τὴν νόσον, ἐν σχήματι εἰδεχθοῦς γυναίου, καπνοῦς ἐξερευγομένου ἐκ τοῦ στόματος ²⁾). Τὸ συναξάριον ὁμῶς τοῦ ἀγίου ἀποδίδωσι τὴν κατὰ τῆς πανώλους λαματικὴν δύναμιν εἰς μόνον τὸ λείψανον αὐτοῦ: «ἰατροῦει (τὸ λείψανον) νόσους πολυειδεῖς τῶν μετὰ πίστεως καὶ πόθου προσιόντων· ἐξαιρέτως δὲ φυλάττει ἀμολύντους καὶ ἀνεπηρεάστους ἀπὸ τὴν λοιμικὴν νόσον, ἡγουν ἀπὸ τὴν πανοῦκλαν, ἐκείνους ὅπου μὲ πόθον καὶ πίστιν ἀδίστακτον φέρουν ταύτην τὴν ἀγίαν κάραν εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰς χώρας των, καὶ εἰς τὰ ὀσπίτια τους, καὶ μὲ εὐλάβειαν τὴν κατασπάζονται, κάμνοντες πρῶτον ἀγιασμόν» ³⁾). Ἡ αὐτὴ θαυματουργὸς δύναμις ἀποδίδεται ἐν Θεσσαλίᾳ, ἰδίως ἐν Λαρίσση, καὶ εἰς τὸν ἅγιον Βησσαρίωνα, ὅστις, κατὰ τὸ συναξάριον αὐτοῦ, «πολλάκις ἐφάνη διώκων τὴν δυσώνυμον πανοῦκλαν, φανεῖσαν μὲ ἀλλοκότους μορφάς» ⁴⁾).

1) Παρὰ Μαρ. Γρ. Καμπούρογλου. [Παραδ. ἀρ. 909]].

2) Οὕτως ἀπεικονίζεται πάντοτε ὁ ἅγιος Χαραλάμπης, προχείρως δὲ δύναται τις νὰ ἴδῃ τὴν εἰκόνα ταύτην ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ Ἁγίου τῆ ἐν Βενετίᾳ ἐκδοθείσῃ (1799 καὶ 1805). Ἀνάλογοι ταύτῃ εἰσὶν αἱ εἰκόνας ἁγίων καταπατούντων θράκοντα ἢ τὸν διάβολον ἐν τῇ ἀγιογραφίᾳ τῶν τε ἀνατολικῶν καὶ τῶν ἑσπικῶν. (Βλ. καὶ *Maury Essai sur les légendes pieuses* σ. 136). Ἄριστος δὲ τῆς τῆς τοιοῦται εἰκόνας ἐστὶν Ἰωάννης ἡ αἰγυπτιακὴ παρῆσις τοῦ Ἁγίου, καταπατούντος κροκοδείλους.

3) Ἀκολουθία τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους. Ἐγστ. 1799 σ. 31.

4) Ἀκολουθία ἐορτάσιμος τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Βησσαρίωνος, ἀρχιεπισκόπου Λαρίσης. Ἐν Βενετίᾳ 1846 σ. 52. Ἡρ. καὶ σ. 46. «Διὰ τοῦτο καθὼς λόγου χάριν ἔδωκεν ὁ Θεὸς εἰς μὲν τὸν ἅγιον Ἀρτέμιον τὸ νὰ ἰατροῦῃ τὰ ζῶα· εἰς δὲ τὸν ἅγιον Τρύφωνα τὸ νὰ διώκῃ τὰ βλαπτικὰ ζῴφια ἀπὸ τοὺς κήπους καὶ εἰς ἄλλους ἁγίους ἄλλο, ἔτοι ἔδωκεν ἐξαιρετικὸν χάρισμα καὶ εἰς τὸν ἅγιον τοῦτον καὶ πατέρα ἡμῶν Βησσαρίωνα, τὸ νὰ διώκῃ τὴν θανατηφόρον καὶ πανωλέθριον ἀσθένειαν τῆς κοινῆς λεγομένης πανοῦκλας, καὶ διὰ μέσου τῆς σεβασμίας αὐτοῦ καὶ παντίμου κάρας νὰ γίνεταί πανταχοῦ τοῦ πάθους ταύτου ἰατρὸς ταχύτατος, καὶ μέγας ἀντιλήπτωρ καὶ βοηθός· καὶ τοῦτο τὸ βλέπομεν νὰ γίνεταί μὲ τὴν δοκιμὴν, καθ' ἑκάστην ἡμέραν εἰς πολλοὺς καὶ διαφόρους τόπους. Διότι εἰς ὅποιον τόπον ἦθελεν ἀκολουθήσῃ ἡ βρωμερὰ αὕτη καὶ θανατηφόρος πληγὴ καὶ ἦθελε προσκαλεσθῆ μετ' ἐπιλείπειας ἢ θαυματουργῶς αὕτη καὶ πάντιμος κάρα τοῦ ἀγίου τούτου Βησσαρίωνος, εὐθὺς ὅπου ἐκτελέσουν ἀγιασμόν μὲ αὐτὴν καὶ νὰ παρακαλέσουν τὸν Θεὸν διὰ τοῦ ἀγίου μὲ πίστιν θερμὴν καὶ μὲ ἀναστεναγμοὺς καὶ δάκρυα, ὧ τῆς θαυμαστῆς καὶ μεγίστης τοῦ ἀγίου Βησσαρίωνος χάριτος, εὐθὺς λέγω καὶ ἐν τῷ ἅμα παύει ἡ φθορὰ τῆς ἀσθενείας αὐτῆς. Καὶ ὅχι μόνον εἰς τοὺς τόπους τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἠπείρου θαυματουργεῖ ἡ ἀγία αὐτοῦ κάρα, καὶ ἡ ἀγία του σιαγῶν, καὶ προσκαλεῖται διὰ τὴν τοιαύτην τῆς πανοῦκλας ἀσθένειαν, καὶ δι' ἄλλας ἀκόμη πληγὰς καὶ νόσους, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν περίφημον καὶ μεγαλόπολιν Οὐγκροβλαχίαν, εἰς ὁποίαν ποτὲ ἔχομεν παράδοσιν, ὅτι ἐπῆγεν ἐν τῇ ζωῇ του ὁ ἅγιος». Καὶ σ. 49. «Ὅταν τὰ τζεφτιλίκια τῶν ἡγεμόνων μολύνωνται ἀπὸ τῆς πανοῦκλας, οἱ ἴδιοι σουμπασάδες παρακινουοῖσι τοὺς χριστιανοὺς καὶ φέρουσι τὴν ἀγίαν κάραν, καὶ ὀνομάζουσι τὸν ἅγιον Βησσαρίωνα διώκτην τῆς πανοῦκλας, καὶ συνεργίζονται ποῖος νὰ πάρῃ πρῶτος τὴν ἀγίαν κάραν, νὰ φάλλῃ ἀγιασμόν εἰς τὸ τζεφτιλίκι του. Καὶ πρῶτοι οἱ ἀσθεεῖς τάζουσι νὰ δώσουν σιτᾶρι εἰς τὸ μοναστήριον καὶ θίδωσι καὶ παρακινουοῖσι νὰ δώσουν καὶ οἱ Χριστιανοί».

Τοῦ Λοιμοῦ προσωποποιία δὲν ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων. Ὁ Welcker οὐχὶ ὀρθῶς εἰκάζει ὅτι ἀγαλμά τι εὔρεθὲν ἐν Δήλῳ ἀπεικονίζει τὸν Λοιμόν, ἐν μορφῇ γυναικός¹⁾· ἀλλ' εἰς τὴν πλάνην ταύτην ὑπέπεσε μὴ ἰδὼν αὐτοῖς ὄμμασι τὸ ἀγαλμα ἐκεῖνο, ὅπερ νῦν ἀπόκειται ἐν τῇ πρώτῃ αἰθούσῃ δεξιᾷ τῆς εἰσόδου τοῦ ἐν Ἀθήναις ἀρχαιολογικοῦ μουσείου· εἶναι δ' ἐπιτύμβιον μνημεῖον ἀτελές, ἀπεικονίζον ἴσως Σφίγγα, ἐν βαθείᾳ λύπῃ στηριζομένην ἐπὶ κάλπιδος²⁾. Ἀλλ' ἴσως δὲν ἦτο ἀγνωστος ἢ τοιαύτη προσωποποιία τοῖς παλαιοῖς καὶ δὴ ὡς θηλείας δαίμονος. Ἡ πολλάκις μετὰ τοῦ λοιμοῦ ταυτιζομένη Λιμός, προσωποποιεῖται ἐν τῇ ἡσιοδείῳ Θεογονίᾳ (στ. 227), ὡς δ' ἀναφέρει ὁ Ἀθήναιος, «ἔστιν ἐν τῷ Ἀπόλλωνίῳ παρὰ τὸν τοῦ Ἀπόλλωνος θρόνον διὰ γραφῆς ἀπομεμιμημένος Λιμός, ἔχων γυναικὸς μορφὴν»³⁾. Ἡ Λιμός (Fames) τάσσεται ὑπὸ τοῦ Βεργιλίου ἐν τῇ εἰσόδῳ τοῦ Ταρτάρου⁴⁾, ὑπὸ δὲ τοῦ Ὀιδίου μυθολογεῖται γύναιον εἰδεχθέστατον τὴν ὄψιν, ἐν Καυκάσῳ δαιτιώμενον⁵⁾. Ἀμφότερα δὲ τὰχώριστα κακά, ὅ τε λοιμός καὶ ὁ λιμός, ἐμυθολογοῦντο ἴσως ὡς δαίμονες τῶν περὶ τὸν Ἀπόλλωνα⁶⁾. Ὅτι δὲ ὡς θήλεια δαίμων θὰ παρίστατο ὁ λοιμός, μαρτυρεῖ ἐκτὸς τῆς λέξεως λιμός, ἣτις συνήθως εἶναι θηλυκοῦ γένους, καὶ ἡ διὰ λέξεων γένους θηλυκοῦ ἐπίσης ὀνομασία τοῦ λοιμοῦ, οἶαι λοίμη⁷⁾, λοιμώδης νόσος (νοῦσος) ἢ φθορά⁸⁾, λοιμή νεαρή⁹⁾, λοιμική¹⁰⁾ κλπ. Καὶ ἐν τῇ λατινικῇ γλώσσῃ αἱ πρὸς δῆλωσιν τοῦ λοιμοῦ λέξεις εἶναι θηλυκοῦ γένους (pestis, lues, pestilentia).

Ἄλλ' ἐν ἀγνωστοῖς εἶναι γίμναι αἱ περὶ τῆς λοιμικῆς νόσου μυθολογικαὶ ἰδέαι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἐκ τῶν βυζαντινῶν ιστορικῶν ὁμῶς διδασκόμεθα ὅτι ἀπὸ τοῦ 5' αἰῶνος μ. Χ. καὶ ἐντεύθεν αἱ αὐταὶ περίπου ταῖς σημεριναῖς ἐπεκράτουν προλήψεις καὶ δοξασίαι περὶ τῆς νόσου παρὰ τοῖς Ἑλλησι. Περιγράφων τὸν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἐνσκήψαντα μέγαν λοιμόν ὁ Προκόπιος ἐκτίθησιν τὰς κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου διαδεδομένας ἰδέας περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς διαδόσεως τοῦ κακοῦ. «Δευτέρῳ δὲ ἔτει», λέγει, «ἐς Βυζάντιον μεσοῦντος τοῦ ἥρος ἀφίκετο, ἔνθα καὶ ἐμοὶ ἐπιδημεῖν τηνικαῦτα ξυνέβη. Ἐγένετο δὲ ὧδε. Φάσματα δαιμόνων πολλοῖς ἐς πᾶσαν ἀνθρώπου

1) Ἐν Rheinisches Museum f. Philologie, 1833 τ. II.

2) [[Τὸ ἐν λόγῳ μνημεῖον εὑρίσκεται νῦν εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 92 κλειστήν καὶ μὴ προσεγγίσιμὴν εἰς τὸ κοινὸν αἰθουσαν, ὑπ' ἀριθ. εὑρετηρίου 1661. (Πρβλ. Καστριώτου Γλυπτὰ τοῦ Ἑθνικοῦ Μουσείου ἀρ. 1661). Εἰκονίζει δὲ Ἀρπυιαν]].

3) Ἀθην. Γ', σ. 452 b.

4) Vergil. Aen. VI, 276.

5) Ovid. Metam. VIII, 798 κέ.

6) Mariana de rebus hispanicis (σ' ἑκατ.). Welcker Griech. Götterl. I σ. 459.

7) Ἡσίοχ.

8) Βλ. Θεσσαρόν Ἐρρ. Στεφάνου ἐν λ. Προσέτι Ἰπποκράτ. διαιτ. δξ. 8. Γαλην. τ. ΙΖ' σ. 667 Kühn. Ἀγαθίαν Ε', 10.

9) Ἰπποκράτ. Παραγγελ. I σ. 85 Kühn.

10) «νοσος ἢ καλουμένη λοιμική». Ἰπποκράτ. Ἐπιστ. I. III, 769 K.

ιδεάν ὄφθη, ὅσοι τε αὐτῆς παραπίπτοιεν, παίεσθαι ᾄοντο πρὸς τοῦ ἐντυχόντος ἀνδρός, ὅπη παρατύχοι τοῦ σώματος, ἅμα τε τὸ φάσμα ἐώρων καὶ τῆ νόσῳ αὐτίκα ἠλίσκοντο. Κατ' ἀρχὰς μὲν οὖν οἱ παραπεπτωκότες ἀποτρέπεσθαι αὐτὰ ἐπειρῶντο, τῶν τε ὀνομάτων ἀποστοματίζοντες τὰ θειότατα καὶ τὰ ἄλλα ἐξοσιούμενοι, ὡς ἕκαστός πη ἐδύνατο, ἦνυσον μέντοι τὸ παράπαν οὐδέν, ἐπεὶ κἂν τοῖς ἱεροῖς οἱ πλείστοι καταφεύγοντες διεφθείροντο. Ὑστερον δὲ οὐδὲ τοῖς φίλοις καλοῦσιν ἐπακούειν ἠξίουσαν, ἀλλὰ καθείρξαντες αὐτοὺς ἐν τοῖς δωματίοις, ὅτι δὴ οὐκ ἐπαύοιεν προσεποιούντο, καίπερ ἀρασσομένων αὐτοῖς τῶν θυρῶν, δειμαίνοντες δηλονότι μὴ δαιμόνων τις ὁ καλῶν εἴη. Τισὶ δὲ οὐχ οὕτως ὁ λοιμὸς ἐπέσκηψεν, ἀλλ' ὄψιν ὀνείρου ἰδόντες ταῦτο τοῦτο πρὸς τοῦ ἐπιστάντος πάσχειν ἐδόκουν, ἢ λόγου ἀκούειν προλέγοντος σφίσι ὅτι δὴ ἐς τῶν τεθνηξομένων τὸν ἀριθμὸν ἀνάγραπτοι εἶεν¹⁾). Παρόμοια φέρονται καὶ περὶ τοῦ ἐν ἔτει 747, τετάρτῳ δὲ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου τοῦ Εἰκονομάχου, ἐπισκήψαντος λοιμοῦ. Νικηφόρος ὁ Πατριάρχης ἐν τῇ Συντόμῳ ἱστορίᾳ ἀπὸ τῆς Μαυρικίου βασιλείας λέγει ταῦτα: «Ἐπετείνετο δὲ τὰ τῆς φθορᾶς μάλιστα περὶ τὸ Βυζάντιον. Τεράστια δ' οὖν καὶ δεῖματα ἐξαπίνης ἐφαίνετο· τύποι σταυροειδεῖς ἔν τε ταῖς τῶν ἀνθρώπων στολαῖς καὶ τῶν ἱερῶν ἐσθημάτων ἐπανέτελλον, ταῖς θύραις τε ὡσαύτως καὶ τοῖς τῶν θυρῶν σταθμοῖς, ἃ δὴ φαινόμενα φρίκην μεγάλην καὶ ἀπορίαν πᾶσιν ἐνέτικτεν ὡς παραγοῆμα τὸν ὀλεθρον μηνύοντα ἔσσειναι. Ὡς περὶ δὲ ἐξεστηκότες τῷ δέει οἱ ἄνθρωποι καὶ φαντασιούμενοι ἐδόκουν αὐτοῖς ὡς ξένοις τισὶ συνοδεύειν καὶ εἰδεχθῆαι ἄνθρωποις καὶ εἶτα ὡς τιμωρούς δῆθεν τοῖς ἐντυχάνουσιν προσαγορεύοντες, καὶ τὰ πρὸς τὴν ὁδὸν ὑμικλήματα ἑτέροις ἐπεῖτα ἀφηγοῦμενοι καὶ ἄλλοις φάσμασι τισιν ἐκδειματούμενοι εὗρον [ἐώρων] ξίφεισιν ἀλλήλους [ἄλλους:] τινὰς βάλλοντας»²⁾). Παρὰ Γεωργίου δὲ τῷ Κεδρηνῷ φέρονται ταῦτα περὶ τοῦ αὐτοῦ λοιμοῦ: «τῇ δὲ 15 ἠρξάντο ἐν τῇ βασιλίδι πόλει αἴφνης ἀοράτως γίνεσθαι ἔν τε τοῖς τῶν ἀνθρώπων ἱματίοις καὶ ἐν τοῖς τῶν ἐκκλησιῶν ἐπίπλοις σταυροῖα ἐλαιώδη πλεῖστα. Ἐγένετο οὖν ἐντεῦθεν τοῖς ἀνθρώποις λύπη καὶ ἀθυμία πολλή τῇ τοῦ τοιοῦτου σημείου ἀπορίᾳ... Ἐγένοντο δὲ καὶ φαντασίαι, ὡς πολλοὺς τῶν ἀνθρώπων ἐν ἐκστάσει γινομένους νομίζειν ξένοις τισὶ καὶ βριαροῖς προσώποις συνοδεύειν, καὶ τοὺς ἀπαντῶντας αὐτοῖς ὡς δῆθεν φίλους προσαγορεύοντας καὶ διαλεγομένους. Σημειούμενοι δὲ τὰ παρ' αὐτῶν λαλούμενα ἔσχατον ἐξηγοῦντο γινόμενα. Ἐώρων δὲ τοὺς αὐτοὺς εἰς οἴκους εἰσερχομένους, καὶ τοὺς μὲν τοῦ οἴκου κρεμῶντας, τοὺς δὲ ξίφει τιτρώσκοντας. Συνέβαινε δὲ τὰ πλεῖστα τῶν παρ' αὐτῶν λεγομένων γίνεσθαι οὕτως καθὼς ἦδον»³⁾). Τούτοις παραδλητέα ἔσα περὶ τοῦ εἰς τοὺς Ἀβάρους ἐπὶ Χαγάνου ἐπιφοιτήσαντος λοιμοῦ λέγει Θεοφύλακτος ὁ Σιμοκάττης: «ἐβάλλετο ὑπὸ στρατευμάτων ἀγγέλων, καὶ φανερὰ μὲν ἦν ἡ πληγὴ, ἀόρατος δὲ ἡ παράταξις»⁴⁾).

1) Προκοπ. Ἰστ. Α', 6', 22 σ. 251 Bonn.

2) Νικηφ. ΚΠ. σ. 70 Bonn.

3) Γεωργ. Κεδρην. τ. Β' σ. 8 Bonn.

4) Θεοφ. Σιμοκάττ. Ζ', 15 σ. 298 Bonn.

Ταῦτα ἀποδεικνύουσιν, ὅτι αἱ περὶ Πανώλους μυθολογικαὶ παραστάσεις καὶ προλήψεις τοῦ καθ' ἡμᾶς λαοῦ διατηρήθησαν σχεδὸν ἀμετάλλακτοι ἔκπαλαι, τοῦλάχιστον ἀπὸ τῆς 5' μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος. Ἄλλ' ὑπὲρ πάσαν ἄλλην νόσον εἰς τὴν Πανώλη ἀναφέρουσι ποικίλους μύθους καὶ πολλὰ ἄλλα ἔθνη, ἀρχαῖα καὶ νέα, ἄρια καὶ μῆ. Ὅτι καὶ οἱ σημιταὶ τῆς ἀρκτῶας Ἀφρικῆς ἐπροσωποποιοῦν τὸν λοιμὸν μαρτυρεῖ ἡ ὑπὸ τοῦ Αὐγουστίνου μνημονευομένη καρχηδονικὴ παροιμία¹⁾. Ἐκ τῶν ἐν Ἀσίᾳ σημιτῶν οἱ Χαλδαῖοι ἐπροσωποποιοῦν τὴν τε Πανώλη καὶ τὸν Πυρετόν²⁾. Ἐν δὲ τῇ βαβυλωνικῇ καὶ ἀσσυριακῇ μυθολογίᾳ ἡ Ναμτάρ, προσωποποιῶσα τῆς Πανώλους, λέγεται θεράπαινα τῆς «μεγάλῃς κυρίας τῆς γῆς», τῆς βασιλίσσης τοῦ Ἄδου, καὶ ἐπιφέρει παντοίας νόσους³⁾. Ἐκ τῶν ἀλταϊκῶν λαῶν προσωποποιοῦσιν αὐτὴν ἐπίσης οἱ Φίννιοι⁴⁾. Φιννικὸν ἄσμα ἐξορκίζει αὐτὴν νὰ φύγῃ εἰς τὰ χαλύβδινα ὄρη, εἰς τὴν σκοτεινὴν ἄρκτον⁵⁾. Πάντα δὲ τὰ σλαδικὰ ἔθνη ἔχουσι πολυπληθεῖς μύθους περὶ τῆς νόσου, ἣτις συνήθως μυθολογεῖται παρθένος, ὄχουμένη ἐπὶ διτρόχου ἀμάξης⁶⁾. Οἱ Σέρβοι δοξάζουσιν, ὅτι ἡ Kuga εἶναι γυνή, ἣτις κεκαλυμμένη διὰ λευκοῦ πέπλου πορεύεται εἰς τὰς κατοικίας τῶν ἀνθρώπων· πολλοὶ εἶδον αὐτὴν καὶ ἔνιοι μάλιστα τὴν μετήνεγκον ἐπ' ὤμων ἀπὸ ἐνὸς εἰς ἄλλον τόπον. Ἐν καιρῷ ἐπιδημίας δὲν τολμῶσι νὰ ποκαλέσωσιν αὐτὴν διὰ τοῦ ἀληθοῦς ὀνόματός της Kuga, ἀλλ' εὐφημισμὸν τὴν λέγουσι Kuma (κουμπάρα). Αἱ Κοῦραι (πληθὺς τοιαύτης εἰστέονται ἐν τῇ θαλάσῃ, ἀλλ' ὁ Θεὸς ἀποστέλλει αὐτάς εἰς τὴν γῆν, ἵνα οἱ ἀνθρώποι ἀμαρτάνωσιν, ἢ ἀκάνθωνται πληρῶς⁷⁾). Κατὰ δὲ τοὺς ἠσλαβικούς, ἡ Πανώλη εἶναι γραταῖα, ὑπακούουσα εἰς τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ⁸⁾. Περὶ δὲ τῆς νόσου ἀκούονται ἀσματα, ἢ Πανώλης ἀπήντησέ ποτε διαδάτην ἐν ἐν ἀνήγγειλεν ἐρωτηθεῖσα ὅτι εὐρίσκεται ἐγγεγραμμένος εἰς τὸ κατάστιχόν της, ἀλλὰ καμφθεῖσα ἐκ τῶν δεήσεών του τῷ ἐχορήγησε τριῶν ἡμερῶν ζωὴν, ἵνα ἀποχαιρετίσῃ τὴν οἰκογένειάν του⁹⁾. Καὶ οἱ Ρῶσοι μυθολογοῦσι πολλὰ περὶ τῆς λευχείμονος Πανώλους (Dzhuma)¹⁰⁾. Ἐν τῇ πολωνικῇ Λιθωνίᾳ ἡ παρθένος λοιμικὴ (morowa dziewica) παρίσταται λευχείμων, πύρινον στέφανον ἔχουσα ἐπὶ κεφαλῆς καὶ κυματίζουσα αἱματόφυρτον ὕφασμα, ἐρημοῦσα δὲ τοὺς τόπους, ὀπό-

1) *Augustin. de verbo apostolico* 168 · «Punicum enim proverbium est antiquum · numum vult Pestilentia ? Duos illi da et ducat se».

2) *Fr. Lenormant* La magie chez les Chaldéens. 1874 σ. 34. 47.

3) *Fr. Lenormant* Les premières civilisations τ. II σ. 89.

4) *Castrén* Finn. mythologie σ. 173.

5) *Schröter* 60 παρὰ *Grimm* D. M. σ. 1141 (994).

6) *Hanusch* Slav. Mythol. σ. 322.

7) *Vuk Stephanovitch* Wörterbuch λ. Kuga. Serb. Volksl. I, 149 σημ. παρὰ *Grimm* D. M. σ. 1140 (944). *Dora d' Istria* Les poésies serbes ἐν *Revue des deux mondes* 1865, τ. 55 σ. 523.

8) *Rosen* Bulgarische Volksdichtungen. Lpz. 1878 σ. 37.

9) *Αὐτ.* ἀρ. 28.

10) *Woycicki* I, 51. 127. 130—133. 159—163 παρὰ *Grimm* D. M. σ. 1137—8 (992).

θεν ἤθελε διαβῆ¹⁾). Ποικίλοι εἰσὶν ἀφ' ἑτέρου οἱ μῦθοι γερμανικῶν ἔθνων· ἢ Πανώλης ἐπιφοιτᾷ ἐν εἶδει νεφέλης, ἢ κυανοῦ ἀτμοῦ²⁾· ὡς γυνή ἐξορκίζεται εἰς ὀπήν τῆς ἐν τῷ νεκροταφείῳ φιλύρας³⁾, ὑπὸ μορφὴν δὲ ἀνδρὸς ζητεῖ παρὰ χωρικοῦ νὰ τὴν μεταφέρῃ ἐπὶ τοῦ ἀμαξίου του εἰς τὸ χωρίον⁴⁾. Κατὰ δὲ τοὺς σουηδικοὺς μύθους ἢ Πανώλης ἐπιφάνεται ὡς παῖς κάλλιστος τὸ εἶδος κρατῶν ἐν χειρὶ κνήστρον, καὶ τότε δὲν ἀποθνήσκουσιν ὄλοι· εἰς τὸ χωρίον δμως, εἰς ὃ μετὰ ταῦτα πορεύεται, ἀκολουθεῖται ὑπὸ τῆς λοιμικῆς παρθένου, ἣτις σαρώνει διὰ σαρώθρου πρὸ τῆς πύλης τοῦ χωρίου, ἐρημουμένον τότε, διότι ἅπαντες οἱ κάτοικοι θανατοῦνται⁵⁾. Κατὰ δὲ τοὺς νορβηγικοὺς, παρουσιάζεται ἢ Πανώλης εἰς τὰ χωρία ὡς γραῖα πελιδνὴ τὴν ὄψιν, ὅτε μὲν ἔχουσα εἶδος δικράνου, ὅτε δὲ σάρωθρον· ἐν τῇ τελευταίᾳ περιπτώσει οὐδεὶς τῶν κατοίκων σφύζεται⁶⁾. Ὅστε ἐν τε τοῖς σουηδικοῖς μύθοις καὶ τοῖς νορβηγικοῖς ἀνευρίσκομεν τὸ σάρωθρον τῆς Πανώλους τῶν ἐλληρικῶν, ἐκ τῆς αὐτῆς ἴσως μεταφορᾶς πλασθέν. Ἐν ἄσματι τῆς γαλλικῆς Βρετανίας ἢ Πανώλης παρίσταται ὡς λευχεῖμων γυνή⁷⁾. Οἱ δὲ Ρωμοῦνοι τῆς Τρανσυλβανίας παρίστασιν αὐτὴν ὅτε μὲν ὡς εἰδεχθῆ γραῖαν, ὅτε δὲ ὡς παρθένον ἐπὶ ἄρματος ὕψηλοῦ ἐποχουμένην, περιστοιχιζομένην δὲ ὑπὸ μυρίων φοβερῶν μορφῶν⁸⁾. Τέλος οἱ Ἄλβανοι ἀπαραλλάκτως τῷ καθ' ἡμᾶς λαῷ φαντάζονται τὴν Πανώλη γυναῖκα τυφλήν⁹⁾.

Χολέρα. Αἱ τῆς χολέρας μολογικαὶ παραστάσεις συγχέονται ἢ ταυτίζονται ταῖς τῆς Πανώλους. Ἐπισημὰ ἀναφέρομεν ἓνα μῦθον, ὃν ἠκούσαμεν ἐν Λαμῖα. «Ἐἰς τὰ 1854 ἔναε στρατοῦσιν ὁ λαὸς τὸ ἔλεγκν. Ἐπὶ γὰρ ἀπὸ τῆς Φλωρίας εἰς τὴν Λαμίαν. Ἀπὸ τῆς εἰς τὸ μεσημέρι ἅπαντ' εἰς τὸν ὄρομον μίαν γριά ἄσχημη, τῆς ὀπίσθου τὰ ἄσπρα μαλλιά ἐπεφταν πρὸς τὸ στήθος, με μακριὰ καὶ ξερὰ βυζιά. Τοῦ εἰπε καὶ εἶναι ἢ Χολέρα, καὶ τὸν ἐπαρακάλεσε νὰ τὴν πάρῃ ἔς τὸν ὄμο του καὶ νὰ μὴ φοβηθῆ ἂν ἰδῆ ἀνθρώπους νὰ πέφτουν ἀπὸ τᾶλογα, αὐτὸς μόνον ἓνα σφάχτη ἔς τὴν καρδιά θάκούσῃ, ἀλλὰ γιὰ μία στιγμή. Ἐπῆγε ἐκεῖνος εἰς τὴ Λαμία καὶ ἐκεῖ τὴν ἄφησε καὶ ἐγύρισε ἔς τὸ χωριό του, ὅπου διηγήθη τί τοῦ συνέβη, ἀλλὰ δὲν τὸν ἐπίστευαν. Ὅτε ἐγύρισε πίσω ἔς τὴ Λαμία, εἶδεν ἀνθρώπους νὰ πέφτουν, τραυάει παραπάνω, τὸν

1) *Grimm* αὐτ.

2) *Grimm* D. M. σ. 1135 (990) τ. III σ. 317. Εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Γρίμμ συγκρινόμενον τῇ δοξασίᾳ ταύτῃ χωρίον τοῦ Λουκιανοῦ ('Αλεξ. 36) πρόσθετος καὶ *Γεώργ. Κεδρην.* I σ. 452 Bonn· «ἀπὸ γὰρ τῆς γῆς καὶ τῆς θαλάσσης ἀτμοὶ τινες ἀνῆσαν, καὶ πρὸς τούτοις ἀνεμοὶ καὶ αὔραι τῶν ποταμῶν καὶ λιμνῶν ἀνιμήσεις ἀπέπνεον, ὡς νομίζεῖν νεκρῶν ἰχθύων εἶναι τὰς ὁρσούς. Συναχεῖς οὖν ἐκ τούτου λοιμοὶ τὴν γῆν συνεῖχον».

3) *Grimm* αὐτ.

4) *Grimm* σ. 1138 κέ. (993).

5) *Afzelius* IV, 179 παρὰ *Grimm* σ. 1139 (993).

6) *Grimm* σ. 1140 (994).

7) *Villemarqué* I, 46—51. *Grimm* σ. 1136 (991).

8) *W. Schmidt* Das Jahr u. seine Tage σ. 30—31.

9) *Hahn* Alban. Studien I σ. 163.

πιάνει ἕνας σφάχτης, ἀλλὰ τοῦ πέρασε»¹⁾). Τὴν Χολέραν τὰ δημώδη ρωμουνικά ἄσματα περιγράφουσιν ὡς γραῖαν ἀνόδοντον, κάτισχνον, ὄφροπλόκαμον²⁾). Ὁ δὲ μῦθος περὶ μεταφορᾶς αὐτῆς ἐπ' ὤμων εἶναι κοινὸς καὶ ἄλλοις λαοῖς. Κατὰ τινὰ ῥωσικὴν παράδοσιν, ἡ Πανώλης ἐμφανίζεται εἰς ἕνα, λέγει αὐτῷ νὰ μὴ φοβῆται καὶ κελεύει νὰ τὴν φέρῃ ἐπ' ὤμων καὶ νὰ περιέλθῃ πάσας τὰς πόλεις καὶ πάντα τὰ χωρία. Ἐνῶ δὲ πάντες θνήσκουσι, μόνος ὁ τῆς Πανώλους φορεὺς μένει ὑγιής. Ἐλεῶν δὲ τοὺς ἕνεκα αὐτοῦ πάσχοντας πίπτει εἰς τὸν Προῦθον, ὅπως τὴν ἀποπνίξῃ, ἀλλὰ πνίγεται μὲν αὐτός, ἐκείνη δὲ κούφη ἀνίπταται εἰς τοὺς αἰθέρας³⁾). Ἐν νορβηγικῷ μύθῳ ἀντὶ πορθμείων δωρεῖται θάνατον τῷ διαπεραιώσαντι αὐτὴν ἐν τινὶ ποταμῷ⁴⁾). Καὶ ἐν ἄσματι τῆς γαλλικῆς Βρετανίας ζητεῖ ἡ Πανώλης νὰ διαπορθμεύσῃ αὐτὴν εἰς μυλωθρὸς εἰς τὴν ἀντιπέραν τοῦ ποταμοῦ ὄχθην⁵⁾). Τέλος ἐν τῇ παλαιᾷ γερμανικῇ παραδόσει, ἥς καὶ ἀνωτέρω ἐμνήσθημεν, ἡ Πανώλης ἐν μορφῇ ἀνδρὸς μεταβαίνει εἰς τὸ χωρίον, ὅπερ διανοεῖται νὰ ἐρημώσῃ, ἐπὶ ἀμαξίου χωρικοῦ, εἰς ὃν δωρεῖται τὴν ζωὴν⁶⁾).

Εὐλογία. Ἡ Εὐλογία εἶναι νόσος ἀγνωστος τοῖς ἀρχαίοις, ἥς τὸ ὄνομα ἀναφέρεται τὸ πρῶτον ὑπὸ συγγραφέων τοῦ ΙΑ' καὶ τοῦ ΙΒ' αἰῶνος⁷⁾). Ἐκ τούτου ἐξηγεῖται ἡ συνταύτισις αὐτῆς μετὰ τῆς Πανώλους ἐν τοῖς νεοελληνικοῖς μύθοις. Κατὰ τὸν Φωριέλ, αἱ γυναῖκες ἀσθενέουσιν αὐτὴν ὡς γυναῖκα τρομερὰν τοῖς νηπίοις⁸⁾). Κατ' ἄλλην ἑσθιαίαν ἢ Σαχωρεμένη μοιράζει τὰς εὐλογίας καὶ εἶναι ἐπικίνδυνος ἰδίως εἰς τοὺς παῖδας⁹⁾). Ἰδίως ὅμως φαντάζονται ὅτι τὴν νόσον προσάγει τριάς γυναικῶν, ἐξ ὧν καὶ ἡ φράσις σφρασατοῦν οἱ Βλογιαῖς, πρὸς δήλωσιν ἐπιδημίας τῆς νόσου⁷⁾). Ἄλλοι πάλιν λέγουσιν ὅτι αἱ ἐπιφανόμεναι ἐν τῇ ἐπιδημίᾳ τρεῖς μελανεῖμωνες γυναῖκες εἰσιν αἱ ἀδελφαὶ νόσοι Πανώλης, Χολέρα καὶ Εὐλογία. Κατὰ τὴν ἐνσκήψασαν ἐν Ἀθήναις προπέρσι [[1881]] καὶ πέρσι [[1882]] εὐλογίαν πολλὰ γυναῖκα διηγούντο, ὅτι εἶδον τὴν Βλογιά ἢ τοῖς Βλογιαῖς, ὡς μίαν ἢ τρεῖς μαυροφόραις γυναῖκες. Εἰς ἀμαξηλάτης διηγείτο οὐ πρὸ πολλοῦ ὅτι περὶ μέσας νύκτας, ἐνῶ διήρχετο διὰ τῆς ὁδοῦ Ἀθηνᾶς, τὸν προσεκάλεσε μία γυνὴ μελανεῖμων ἐκ τοῦ μέρους ὅπου εἶναι κατακεχωσμένον τὸ ἐκκλησιδίων τῆς ἀγίας Μαύρας, τῆς προστάτιδος ἀγίας κατὰ τῆς Εὐλογίας. Ἐπιβᾶσα δὲ τῆς ἀμάξης διέταξεν αὐτὸν νὰ τὴν φέρῃ εἰς τὸ Φανάρι τοῦ Διογένους (τὸ χορηγικὸν μνημεῖον τοῦ

1) Παρὰ Α. Σάββα [[Παραδ. ἀρ. 911. Πρὸβλ. καὶ ἀρ. 570. Βλ. καὶ τὴν σημ. αὐτ. σ. 1229 κέ.]].

2) *Alexandri Chants populaires de la Roumanie* 1855 σ. 90.

3) *Woycicki* I, 51 παρὰ *Grimm* D. M. 1137 (992). *Hanusch Slav. Mythol.* σ. 322—323.

4) *Grimm* D. M. σ. 1140 (994).

5) *Villemarqué* ἐνθ. ἀν. παρὰ *Grimm* D. M. σ. 1136 (991).

6) *Grimm* 1138 (993).

7) Βλ. ὅσα ἐδημοσιεύσαμεν ἐν Ἑστία Ἰαν. 1883 [[=Λαογρ. Σύμμ. Α', 70—71]].

8) *Fauriel Chants pop. de la Gr. τ. I σ. I,XXXIV.*

9) Ἐπτάλοφος Νέα τ. Β' σ. 723.

Λυσικράτους)· ὅτε δ' ἔφθασεν ἐκεῖ, εἶδε μετὰ τρόμου, ὅτι ἐκ τῆς ἀμάξης κατήλθον τρεῖς μαυροφόροι γυναῖκες, ἀντὶ μιᾶς, καὶ ἔσπευσε νὰ φύγῃ ἐκεῖθεν χωρὶς νὰ ζητήσῃ τὸ ἀγώγιον. Τὴν ἄλλην ἡμέραν ἀνεφάνησαν κρούσματα εὐλογίας ἐν τῇ συνοικίᾳ Πλάκας, ὅπου αἱ γυναῖκες κατήλθον τῆς ἀμάξης¹⁾. Ἄλλοι διηγοῦντο ὅτι εἶδον τοὺς Βλογιαῖς νύκτα εἰς τὴν Σπηλιὰ τοῦ γέρου, πρὸς ἄρκτον τοῦ λόφου τῶν Μουσῶν, παρὰ τὸ ἀρχαῖον Βάραθρον. Μία γραῖα ἐδεδαίου πέρυσιν [[1882]] ὅτι εἶδε εἰς ἐκεῖνο τὸ μέρος δύο γυναῖκες ἀσπροφόραις καὶ ὄχι μαυροφόραις, αἱ ὁποῖαι ἐσκέπτοντο ποῖον δρόμον θὰ πάρουν, καὶ ἐτραύηξαν ὕστερα κατὰ τὴν Κκαῖδα. Συνεπέρανε δὲ πῶς θὰ ἦσαν ἡ Βλογιαὶ καὶ ἡ Χολέρα, διότι δὲν ἐπέρασαν πολλαὶ ἡμέραι καὶ ἠκούσθη βλογιαὶ εἰς ἐκείνην τὴν συνοικίαν²⁾. Ἐν γένει δὲ πολυαριθμούς ὁμοίας διηγήσεις ἐπανελάμβανον οἱ δεισιδαιμονέστεροι ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸ παρελθὸν [[1882]] καὶ τὸ προπαραελθὸν θέρος [[1881]], ὅτε ἡ νόσος ἐλυμαίνεται τὴν πόλιν.

Ὡς ὁ ἅγιος Χαραλάμπης τὴν Πανοῦκλαν, ἡ ἁγία Βαρβάρα πιστεύεται ὅτι διώκει τὴν Εὐλογίαν. Τὰ ἐν τῇ Ἀττικῇ παρεκκλήσια, τὰ ἐπ' ὀνόματι τῆς ἁγίας ταύτης ἀφιερωμένα, συνεχῶς ἐπληροῦντο κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος [[1882]] πλήθους, τελουῦντος παρακλήσεις πρὸς ἀπαλλαγὴν ἐκ τῆς νόσου. Καὶ ἡ ἁγία Μαύρα ἔχει τὴν ἰδίαν χάριν· θεραπεύει δὲ οὐ μόνον τὴν Εὐλογίαν, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν ἐν γένει φλογακτικὴν νόσον. Ὅμως τιμωρεῖ διὰ τῶν αὐτῶν νόσων τοὺς μολύνοντας τὴν ἐορτὴν αὐτῆς, τῇ 3 Μαΐου³⁾.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΠΑΡΕΚΚΛΗΣΙΑΙ ΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΑΘΗΝΩΝ

[[Ἡ δοξασία περὶ μεταδιάσεως τῆς νόσου εἰς ἕτερα ἀντικείμενα, ἔμψυχα ἢ ἄψυχα, πρὸς ἣν σχετίζονται οἱ φαρμακοὶ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ οἱ ἀποπομπαῖοι τράγοι τῶν Ἑβραίων, ἀπαντᾶται καὶ παρὰ τοῖς νεωτέροις λαοῖς⁴⁾.

1) [[Παρ. ἀρ. 915]].

2) [[Αὐτ.]].

3) *Mommsen Athenae Christ.* σ. 140. Καὶ ἐν Ζακύνθῳ ἡ ἁγία Μαύρα θεωρεῖται προστάτις κατὰ τῆς Εὐλογίας. (*Schmidt Das Volksleben d. Neugr.* I σ. 38). Ἄλλ' ὡς ἠκούσαμεν, καὶ ἐν Ζακύνθῳ τὴν ἁγίαν Βαρβάραν γνωρίζουσι ὡς προστάτιδα κατὰ τῆς Εὐλογίας· καὶ εἰς αὐτὴν ποιοῦσι λιτανείας, ἂν ἐπιδημία καταστῇ ἡ νόσος. Σφύζεται μάλιστα ἐν μιᾷ οἰκίᾳ ὁ ὄνυξ τῆς Ἀγίας, καὶ σωρηδὸν προστρέχουσιν εἰς προσκύνησιν τοῦ τιμαλφοῦς λειψάνου, ὡσάκις ἐπίκειται κίνδυνος εὐλογίας. Τῆς δὲ ἁγίας Μαύρας ἐν μόνον ἐκκλησιδίων ὑπάρχει καθ' ἅπασαν τὴν νῆσον, εἰς τὸ χωρίον «Φαγια» τοῦ δήμου Μεσογαίων.

4) Γενικῶς περὶ τῆς ἀποπομπῆς νόσου βλ. *Rosenstein Über Aberglauben und Mysticismus in der Medizin.* Berlin 1866 (ἐν *Sammlung geweinw. wissenschaft. Vorträge* I, 11). *Wünsch Zur Geisterbannung im Altertum ἐν Festschrift zur Jahrhundertfeier d. Univ. Breslau im Namen der schlesischen Gesellschaft für Volkskunde* 1911 σ. 9—32. *Pauly-Wissowa Real-Lex.* I, 35—48, 53, ἔτι δὲ *Mégar ἐν Λαογρ.* II σ. 508—519).

Τὸ κακὸν μεταβιβάζεται εἰς ἐρήμους τόπους, ὄρη, θάλασσαν, εἰς φυτὰ ἢ ζῷα¹⁾, ἔτι δὲ καὶ εἰς ἀνθρώπους. Ἐπιτυγχάνεται δὲ τοῦτο ἢ διὰ μαγικῶν πράξεων, ἢ δι' ἐπισημάτων, ἢ δι' ἀμφοτέρων.

Πολὺ συχνὴ εἶναι ἡ ἀποπομπὴ εἰς ὄρη καὶ ἄλλα ἔρημα καὶ ἀπομεμακρυσμένα μέρη²⁾. Ἐν ἐξορκισμῷ τοῦ «ἀδελφικοῦ», ἐκ κώδ. βενετικοῦ τοῦ ΙΓ' —ΙΖ' αἰ. (παρὰ *Vassiliev Anecd. graeco-byz.* σ. 337), ὁ Χριστὸς ἐξορκίζει τοὺς προξένους τοῦ ἀδελφικοῦ δαίμονας καὶ τὴν μάγαν των «ἔπαρε τὰ παιδιά σου καὶ ἄγωμε εἰς τὰ ἄγρια ὄρη», ἐνῶ ἀντιθέτως ἀπαγορεύεται εἰς θεραπευτὴν νὰ ὑπάγῃ εἰς τὰ ὄρη· «καὶ ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς εἶπεν· ὀρκίζω σας ὅτι νὰ μὴν ὑπάγετε εἰς τὸ ὄρος, ἀλλὰ ἀπέλθετε εἰς τὸν δοῦλον τοῦ θεοῦ ὁ δεῖνα νὰ κόψετε τὸν πόνον τοῦ ὀμματίου» (ἐξορκισμὸς εἰς πονόμματον, αὐτ.). Ἐν ἰατροσοφίῳ 2316 φ. 320 β παρὰ *Legrand Bibl. gr. vulg.* σ. 19 ἡ κεφαλαλγία διώκεται εἰς ἐρήμους τόπους· «καὶ σὺ ῥέμμαν, ἀγριόρεμμαν, ἐξελθε καὶ ἀναχώρησε ἀπὸ τὸν δοῦλον τοῦ θεοῦ δεῖνα καὶ ἄγωμε εἰς τὰ ἄγρια ὄρη ἐνθα σημαντηρίου φωνῆ οὐκ ἀναδαίνει».

Ἐν νεοελληνικῇ ἐπισημῇ πέμπεται ἡ λούγκα (ἐξοϊδημα τῆς μασχάλης) «στὴν Πόλη, στ' ἄγρια βουνὰ ποῦ δὲν λαλοῦν κοκόρια οὔτε γεννιέται νύφη καὶ γαμπρός» (Παρνασσὸς ΙΕ' σ. 556), τὸ ἀερικὸ «σὲ ὄρι, σὲ βουνό, σὲ ῥιζιμιὰ λιθάρι», ἢ θέρμη «ἔς τὸ χορτάρι» (αὐτ. σ. 556), ἢ κριθαράκι «ἔς τὸ πηγάδι» (αὐτ. σ. 556). Ἐν ἐπισημῇ Λεχαινῶν (.) ἡ ρουσομπόλη «ἔς τ' ἄγρια ὄρη ἔς τὰ βουνὰ» (*Καρκαβίτσα Ἡ Λυγερή, τὰς 5 1921* σ. 3), τὸ μάτιασμα «σὲ μέρη ἀκατοίχητα, σὲ ῥιζιμιὰ λιθάρι, ὁ πονόματτος ἔς τὰ ἄγρια τῆς θάλασσας» (αὐτ. σ. 4) ἢ «ἔς τὸν κάτο τῆς θάλασσας» (*Ψέδομας Α' σ. 88*), τὸ μάτιασμα «κεῖ ποῦ κατακάθησε ὁ ἥλιος σὲ μέρη ἀκατοίχητα σὲ ῥιζιμιὰ λιθάρι» (αὐτ. σ. 80), ὁμοίως «ἔς τὰ ἀκατοίχητα μέρη» τὸ ἀνεμοπύρωμα (αὐτ. σ. 88). Καὶ ἐν ἐπισημῇ τῶν Ρωμοῦνων τῆς Τρανσυλβανίας τὸ ἔλκος ἀποπέμπεται εἰς μακρινοὺς τόπους· «Ἐλκος συνετόν, φύγε, φύγε ἀπὸ τὰ μὴνίγια, ἀπὸ τὸ πρόσωπον, ἀπὸ τὴν κεφαλὴν, ἀπὸ τὰς ἴνας τῆς καρδίας, ἀπὸ τὰς 99 γωνίας τῆς καρδίας! Πήγαινε πέραν ἀπὸ τὴν ἄσπρη θάλασσαν, πέραν ἀπὸ τὴν μαύρην θάλασσαν, πέραν ἀπὸ τὴν κόκκινη θάλασσαν, πέραν ἀπὸ τὴν πράσινην θάλασσαν, πέραν ἀπὸ τὴν ξανθὴν θάλασσαν, πέραν ἀπὸ τὴν κυανὴν θάλασσαν! φύγε εἰς ξένας χώρας, ὅπου ὀμιλοῦνται ξένοι γλώσσαι, διότι ἐδῶ δὲν σὲ χωρεῖ ὁ τόπος κτλ.». (*W. Schmidt Das Jahr u. seine Tage* σ. 37). Ὅμοια καὶ ἑτέρα ἐπισημῇ κατὰ τῆς βασκανίας (αὐτ.)⁴⁾.

1) Εἰς τὴν πίστιν τῆς μεταβιβάσεως τῆς ἀσθενείας εἰς ζῷα στηρίζεται πιθανῶς ἡ τῶν Αἰγυπτίων θεοιδαιμονία, περὶ ἧς ὁ *Λιόδωρος Α'*, 83.

2) Βλ. συμπληρωματικῶς καὶ ἀνωτέρω σ. 73 καὶ σημ. 4. Σχετικῶς δὲ πρὸς τὴν ἀπευχὴν *Μπᾶ ἔς τ' ἄγρια ὄρη* βλ. *Νεοελλ. ἀνάλ. Β'*, 371 κέ.

3) Δοξασία περὶ μεταβιβάσεως εἰς τὴν θάλασσαν, καλογηρικῶς ἐπληθισμένη, ὑπολαμβάνει ἐν τῇ διηγήσει θαύματός τινος τοῦ ὁσίου Θεοδώρου ἐν *Θεοφ. Ἰωάννου Μνημ. ἀγιολογ.* σ. 442.

4) Ἀποπομπὴν κάμπης εἰς τὰ ὄρη βλ. ἀνωτέρω σ. 73 σημ. 4.

Μὲ τὴν εἰς ἀπομεμακρυσμένον τόπον ἀποπομπὴν συνδέεται τὸ ἐν Λακκοδικίοις ἔθιμον, καθ' ὃ οἱ παῖδες τὴν Κυριακὴν τῆς Τυρινῆς, ἀφοῦ ἐτοιμάσωσι πυράν, ἣν θὰ ὑπερπηθῆσωσιν, εἰς τὸ ἀνώτερον μέρος τῆς κωμοπόλεως ρίπτουσι λίθους διὰ σφενδόνης ἐπιλέγοντες: «ἔπ πάει ἡ σαγίττα, κι' ὁ ψύλλος καταπόδι» (Γουσίου Ἡ κατὰ τὸ Πάγγαιον χώρα, σ. 41).

Πλὴν τῆς ἀποπομπῆς εἰς ἐρήμους τόπους, τὸ κακὸν μεταβιδάζεται ἐπίσης εἰς δένδρα ἢ φυτὰ ἐν γένει¹⁾. Ἐν Λέσβῳ τῇ 24 Ἰουνίου λούονται περιεζωσμένοι μὲ λυγιάτς, ἃς ἀποσπῶντες ἔπειτα ρίπτουσι εἰς τὴν θάλασσαν ἐπιλέγοντες «μὲ τοῖς λυγιάτς νὰ φύγουν καὶ οἱ ἀρρώστιας μου» (*Georgeakis et Pineau, Le Folk-Lore de Lesbos* σ. 309).

Παρὰ τοῖς Ἀθιγγάνοις μεταβιδάζεται ὁ πυρετὸς εἰς δένδρον διὰ νὰ εἶναι τοῦ λοιποῦ ἢ κατοικία του (*Schweiz. Archiv f. Volksk.* 1911 σ. 151). Ἐν Στυρίᾳ μεταβιδάζεται ἡ ἀσθένεια εἰς δένδρον διὰ καθηλώσεως ἐνδύματος ἢ ἀπορριμμάτων τοῦ σώματος τοῦ ἀσθενοῦς (*Zeitsch. f. Österr. Verein III* σ. 53), ὁμοίως παρὰ Κροάταις (αὐτ. τ. III σ. 212). Μεταβίθασιν τῆς νόσου ἢ θεραπείαν διὰ καρφώματος πρὸ πάντων εἰς δένδρα βλ. ἐν *Zeitschr. d. Ver. f. Volksk.* 1915 σ. 213. Ἐπίσης μετάδοσιν πυρετοῦ εἰς δένδρον βλ. ἐν *Rev. des trad. pop. VII*, 1892 σ. 192, καὶ ἄλλων ἀσθενειῶν ἐν *Zeitschr. d. Ver. f. Volksk.* 1909 σ. 174—5. 1897 σ. 68, 69. 70—72. 166. 167. 168, δέσιμο εἰς δένδρον αὐτ. σ. 212, εἰς φυτὰ αὐτ. 1907 σ. 124. *Rev. d. trad. pop.* 1899 σ. 457 κέ. Ὁμοίως οὐγγρικά ἀσθενείας ἐν *Archiv f. Religionswiss.* 1899 σ. 355.

Ὁμοίως μεταβιδάζεται ἡ ἀσθένεια ἢ τὸ κακὸν ἐν γένει εἰς ζῷα²⁾. Ἐν ἱατροσοφίῳ τοῦ 1384 φ. 242 βλ. παρὰ *Legend Bibl. gr. vulg. II*, 11, ἡ στένωσις μεταβιδάζεται εἰς χελιδόνας: «Χελιδόνια τρία πιάσε καὶ φτύσε εἰς τὸ στόμαν τοῦ πουλίου καὶ πέ: ἔπαρε τὴν στένωσίν μου» καὶ δέσε εἰς τὸ ποδᾶρι τοῦ πασαενὸς κόκκινο μετᾶξι καὶ ἄφες τα καὶ ἃς πᾶσιν καὶ ὅταν τὰ δένης, πέ: δένω ἐδῶ τὴν στένωσίν μου». Ἐν δ' εὐχῇ εἰς τὴν ἐπιληψίαν ἐκ νεαπολιτικοῦ κώδικος τοῦ 1495 παρὰ *Vassiliev* ἐνθ. ἀν. σ. LXVIII, ὁ Χριστὸς ἐξορκίζει τὸ γλυκὺν (τὴν ἐπιληψίαν), ὃ συναντᾷ «ὀρκίζω σε ἵνα μὴ εἰσέλθῃς εἰς τὸν δούλον τοῦ θεοῦ ὁ δεῖνα, ἀλλ' ἵνα ὑπάγῃς εἰς ὄρος, ἔπου εἶναι ἔλαφος δικέριος, ἕξακέριος, ἵνα σεύῃς [γρ. σέβῃς] εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ καὶ φάγε καὶ πιεῖ ἐκεῖ, τὸν κόσμον ἀγάλλου». Ἐν Λέσβῳ, ὅταν περνᾷ γέρανος, λέγουσι: πάρε τὴν ἀρρώστια μου καὶ τὴν τεμπελιά μου καὶ πῆγαινέ την σὲ μακρινὸ τόπο! (*Georgeakis et Pineau* ἐνθ. ἀν. σ. 336). Ἐν Ἡπείρῳ, ὅταν τὸ βρέφος ἀλγῇ τὴν κοιλίαν, θέτουσι τὰ κωλοπάνια του ἐπὶ τοῦ οὐδοῦ τῆς θύρας, διὰ νὰ πατήσωσιν αὐτὰ τρεῖς πρῶτας αἱ ὄρνιθες καὶ καταπαύσῃ ὁ πόνος (*Z. Ἀγ. Α'* σ. 15). Ἴσως ἡ αὐτὴ δοξασία ὑπολανθάνει εἰς τὴν ἐν Γκιου-

1) Πρὸς καὶ τὴν παροιμίαν: «Τὸ κρῖμα ἃς πάη 'ς τὸ κλῆμα» (*Κανελλᾶκη Χιακὰ Ἀνάλ.* σ. 306).

2) Πρὸς καὶ τὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐκ τῶν παροιμιῶν, ἐν *FHG. II*, 188 ἀπ. 280 Müller. Βλ. καὶ *Abt Die Apologie des Apulejus* σ. 173.

μουλτζίνη πρόληψιν, όταν ἔχωσι τυλώματα εἰς τὰς χεῖρας, νὰ τρίβωσιν αὐτὰς «εἰς τὰ καπούλια ἕνα ἄλουγου, ποῦ νὰ κάδουν ἅπὸν τρεῖς νουματοί», πιστεύοντες ὅτι οὕτω θὰ ἰαθῶσι (Λαογρ. Β' σ. 410, 40).

Καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς ἀπαντῶμεν ἀναλόγους συνηθείας. Τὴν ἀσθένειαν μεταδιβάζουσιν εἰς σκύλον (Rev. d. trad. pop. 1892 σ. 89). Ἐν Τarn τῆς Γαλλίας ἀπαλλάσσονται τοῦ βηχῶς πτύοντες εἰς τὸν λάρυγγα ζῶντος βατράχου (αὐτ. 1899 σ. 106). Παρὰ τοῖς κατοικοῖς τοῦ Πετροσαβόδα παρὰ τὰς ὄχθας τῆς Ὀνέγας λίμνης, όταν ψυχομαχῆ φθισικὸς θέτουσιν ἐπὶ τοῦ στήθους τοῦ μαῦρον γάτον, ὃν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀσθενοῦς φέρουσιν εἰς δάσος καὶ προσδέσαντες εἰς δένδρον τὸν ἀφίνουσιν, ὥπως ἀποθάνῃ τῆς πείνης ἢ καταβρωθῇ ὑπὸ θηρίων· πιστεύουσι δὲ ὅτι ἡ ἀσθένεια μεταδοθεῖσα εἰς τὸν γάτον μένει οὕτως εἰς τὸ δάσος (αὐτ. 1896 σ. 250). Ἡ ἀσθένεια μεταδιβάζεται εἰς ζῶον, τὸ ὁποῖον θὰ φάγῃ τὸ κόκκαλον, δι' οὗ ἔτριψαν τὸ πάσχον μέρος, κατὰ πρόληψιν ἐν Creusé τῆς Γαλλίας (αὐτ. 1894 σ. 580). Εἰς πολλὰς ἐπαρχίας τῆς Ἄνω Βρετανίας θεωροῦσιν ἀποτελεσματικὸν νὰ θέτωσι τράγον ἐντὸς ἀνθυγιεινῶν στάβλων, νομίζοντες ὅτι οὕτως ἀποτρέπονται αἱ ἀσθένειαι (αὐτ. 1895 σ. 580).

Ἀνάλογος πρὸς τὰ ἀνωτέρω εἶναι καὶ ἡ ἐν Βρανδεμβούργῳ συνηθία, καθ' ἣν ὁ ἔχων ἀκροχορδόνας κλέπτει τινάχιον κρέατος, ὃπερ ἐπιθέτει εἰς ταύτας καὶ τὸ ρίπτει διὰ νὰ τὸ φάγωσιν οἱ κύνες (Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. 1891 σ. 192). Ἐτι συνηθίζουσι νὰ ρίπτωσιν εἰς ἄλλον κύνα ψωμίον, δι' οὗ ἀποκρίσθη ἡ ἐκ ἐγγύματός κινῶς πληγῆ, ὥπως βραχυθῇ, ἀνὰ τὴν ἄλυσαν ἐλθῶσα (Drexler ἐν Wochenschr. f. Klass. Philol. 1898 σ. 3976—7). Παρεμφερῆς εἶναι καὶ ἡ συνηθία τοῦ ρίπτειν εἰς μωρητικὸν τὸ ψωμίον, δι' οὗ ἔτριψαν τὸν ἀλγοῦντα ὀδόντα (Zeitsch. des Ver. f. Volksk. 1891 σ. 193).

Καὶ εἰς ἄλλον ἄνθρωπον μεταδιβάζεται ἐπίσης ἡ ἀσθένεια. Οὕτως ἐν Λακκοβικίσις, όταν τινὸς ὁ ποὺς μουδιάσῃ, τότε πρέπει νὰ πτύσῃ τρεῖς τὸν πόδα του καὶ νὰ πέμψῃ τὸ μουδιάσμα εἰς ἔγκυον γυναῖκα (Γουσίου ἐνθ. ἀν. σ. 74). Ἐν Ζακύνθῳ, ὁμοίως ἐπὶ τῆς αὐτῆς παθήσεως λέγουσι· «ξεμουδίασε ποδᾶρι μου κι' ἄμε στήν γαστρωμένη» (Ἀπ' ὄλα δι' ὄλους Ἀκροπόλεως 1904 σ. 756), ἐπειδὴ δὲ πιστεύουσιν αὐτόθι ὅτι ὁ σκορδινώμενος (ἀνακλαδιζόμενος) ἐπ' ἄλλου, ρίπτει ἐπ' ἐκείνου τὴν ἰδίαν νωθρότητα, πρὸς ἀποφυγὴν τούτου λέγουσι τῷ σκορδινωμένῳ· ἀπάνω σου ἡ κακομοιριά (αὐτ. ἀρ. 50 σ. 816). Ἐν χωρίοις τῆς Ἡλίδος γόησαι τινες κατὰ τὸ 1829 διετείνοντο ὅτι ἐθεράπευον τὰ κατ' ἐπανάληψιν ἀσθενοῦντα ζῶα διὰ τῆς μεταδιβάσεως τῆς νόσου εἰς τὰ ἴδια αὐτῶν σώματα (Ἔστια 10 Αὐγούστου 1895 ἐν ἄρθρῳ Τὰ δῶρα τῆς Ἐλευθερίας).

Καὶ ἂν λάβῃ τις τὸ καταληφθὲν ὑπὸ τοῦ νοσοῦντος ἐν ὠρισμένῳ μέρει ἀντικείμενον συμπααραλαμβάνει καὶ τὸ κακόν, διὸ καὶ τὰ καθάρματα ἐγκαταλείπονται συνήθως εἰς τρίστρατα, ἵνα οὕτω μεταδιδασθῇ ἡ ἀσθένεια εἰς ξένον ἄνθρωπον¹⁾. Ἐν Καστανιᾷ τῆς Κορινθίας, κατ' ἀνακοίνωσιν I. Κωστοπούλου

1) Περὶ τῆς ἐγκαταλείψεως εἰς τριόδους διαφόρων ἀντικειμένων εὐρύτερος λόγος γίνε-

(1888), «ἅμα ἔχῃς σπειριά (ἐξανθήματα), βλογιά καὶ ὅ,τι ἄλλο, νὰ πάρῃς ἓνα ῥαβδί ὁμορφο, νὰ κόψῃς τάλιες καὶ νὰν τοῖς ἀλείψῃς μὲ ὄμπυο καὶ αἷμα καὶ νὰν τὸ ἀφήσῃς σ' ἓνα σταυροδρόμι καὶ ὅποιος τὸ πάρῃ τὸ ῥαβδί, παίρνει τὴν πανοῦκλα». Εἰς συναφεῖς ἰδέας στηρίζεται καὶ ἡ ἐξῆς πρόληψις· «ἅμα ἔχῃς ψεῖρες καὶ ψύλλους, τίς μεγάλες ἀπόκριες τὸ βράδυ νὰ πάρῃς ἓνα δαυλι καὶ νὰ φωνάξῃς τοῦ γείτονά σου καὶ νὰ τοῦ εἰπῇς· πὰρ τὴ γουροῦνα μὲ τὰ γουρνόπλα, ἐγὼ τὴν ξεχείμασα, ἐσὺ νὰ τὴν ξεκαλοκαιριάσῃς » (αὐτόθεν). Ἐν Périgord θεραπεύουσι τὸν διαλείποντα πυρετὸν δι' ἀποθέσεως ἡοῦ εἰς σταυροδρόμιον, ὃ δὲ πρῶτος διαβάτης, ὅστις θὰ πάρῃ τοῦτο, ἀπαλλάσσει τὸν πάσχοντα ἀπὸ τοῦ πυρετοῦ (Rev. d trad. pop. 1895 σ. 230 πρὸλ. καὶ 1897 σ. 161), ἐν δὲ Ἐρζεγοβίῃ τὸ ὕδωρ, δι' οὗ ἐνίφθη παιδίον πάσχον, χέουσιν εἰς τρίστρατα, διὸ καὶ ἀποφεύγουσι τὴν διὰ τριόδων διόδον τὴν νύκτα (αὐτ. 1892 σ. 27). Σχετικὴ εἶναι καὶ ἡ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Μεξικανοῖς μετάδοσις τοῦ πυρετοῦ δι' ὁμοιώματος κυνὸς ἐκ ζύμης, ὅπερ ἐξέθετον ἐπὶ θάμνου τινός· ὁ διαδαινὼν ἐκεῖθεν ἐλάμβανε τὴν νόσον (Waitz Anthropol. IV, 165).

Ὡς καθάρματα χρησιμεύουσι καὶ παλαιὰ ἐνδύματα καιόμενα μετὰ τὴν εἰς ταῦτα μεταδίδασιν τῆς νόσου. Ἐν Λιβισίῳ, ἀφοῦ ἤλειπον τὰ διασκελισμένα βρέφη διὰ τριῶν ἡῶν, «...ἐνέδυσον εἶτα αὐτὰ παλαιὰ ἐνδύματα, ἅτινα μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἔκαιον ἐν τριόδῳ...». (Ξενοφών. IV σ. 179).

Διαδοχικὴν μεταδίδασιν τῆς ἀσθενείας ἀπαντῶμεν ἐν ἐξορκισμῷ «εἰς μόρουν ζῳῶν ἢ ἀνθρώπου»· «Ὁ Κυβέβης εἶπεν μέρουν καὶ ἔδωσέ το τοῦ χριστιανοῦ καὶ ὁ χριστιανὸς τὸ εἶδεν ἐν τῇ θαλάσσῃ καὶ ἡ θάλασσα τοῦ ποταμοῦ καὶ ὁ ποταμὸς τὸ εἶδεν τῶν ἀκρωτηρίων καὶ τὸ ἕρποντα τοῦ ὄρουσ ὅλον κλπ.» (ἐκ βενετ. κωδ. τοῦ ΙΓ'—ΙΖ' αἰ. παρὰ Γουλιέλμου ἐντ. ἀν. σ. 335).

Ἔτι καὶ ὁλοκλήρου χωρίου αἱ ἀσθενεῖαι διώκονται εἰς ἄλλο (βλ. Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. 1391 σ. 155). Πρὸλ. καὶ τὴν ἀρχαίαν παροιμίαν «εἴ τι κακὸν εἰς Πύρραν» (Ζηνόβ. 302 καὶ Leutsch αὐτ. Πλουτ. Παρ. ἸΑλ. 109)].

B'

[[Εὐρύτατα διαδεδομένη εἶναι ἡ συνήθεια τῆς διόδου δι' ὀπῆς, φυσικῆς ἢ τεχνητῆς, εἴτε πρὸς θεραπείαν ἀπὸ παντοίων νόσων ἰδίᾳ τῶν παιδίων, εἴτε ὡς προληπτικὸν κακῶν καὶ ἀποτρεπτικὸν δαιμόνων¹⁾. Ἐν Ἀθήναις κατὰ τὴν

ται ἐν τῷ ἀνεκδ. Γ' τόμῳ τῶν Παραδόσεων ἐν συναφεῖᾳ πρὸς τὰ περὶ μειλιγμάτων εἰς Νεραΐδας.

1) Περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς συνήθειας ταύτης βλ. ὅσα λέγονται ἐν Λαογρ. Συμμ. Β', 292. Πρὸλ. καὶ τὰ τοῦ Gruppe (Gr. Myth. σ. 779) περὶ βράχων ὡς ἑδρας πνευμάτων. Γενικῶς δὲ περὶ τῆς συνήθειας ταύτης, πλὴν τῶν ἐν Λαογρ. Συμμ. Β', 292, 6 ἀναφερομένων συγγραφέων, βλ. καὶ Dieterich Mithrasliturgie² σ. 160. Reinach Cultes, mythes et religions III, 406 κέ. Frazer The golden Bough² VII, 1 σ. 213. Μέγαν ἐν Λαογρ. Ζ', 499 κέ.

ἀφήγησιν τοῦ *Bartholdy* (*Voyage en Grèce 1809* τ. II σ. 57—8) ἔσυρον ὑπὸ τὸ φῶς τῆς σελήνης τὰ καχεκτικά ἢ ἀσθενῆ παιδία διὰ κοιλώματος ἢ στενῶν τινῶν διόδων τοῦ ἄνωθεν τοῦ λόφου τῆς Πνυκῆς βράχου. Διὰ τετροπημένων μονολίθων ἐν Κύπρῳ διέρχονται ἐνίοτε οἱ παῖδες ἰάσεως χάριν (*Σακελλαρίου Κυπριακά* Α' σ. 79). Ὁμοίαν συνήθειαν ἀναφέρει ὁ *Ukert* (*Bilder von Griechenland. Darmstadt 1833* σ. 157—8) γινομένην ἐν σεληνοφωτίῳ νυκτί, καὶ ἡ *Ohnefalsch-Richter* ἐν Πάφῳ (*Cypr. Bib. Homer* σ. 170). Ἐπίσης θέσις τις παρά τὴν Τραπεζοῦντα, θεωρουμένη, τάφος τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα, καλεῖται Τελικλῆ τάσι (=τροπημένη πέτρα) καὶ φέρουσι ἐκεῖ συνήθως τὰ νεογνά διὰ νὰ μὴ βασκαίνωνται (*Ἰωαννίδου Ἱστορ. καὶ Στατιστ. Τραπεζοῦντος* σ. 39). Δίοδον δι' ὀρύγματος ἐντὸς τῆς γῆς ἀναφέρει καὶ ὁ *I. Νικολάου* (*Ἡ Ὀδησσὸς* σ. 241—2).

Ἐν Θράκῃ συνήθης εἶναι ἡ δίοδος δι' ὀπῆς, τὴν ὁποῖαν ἀνοίγουσιν εἰς τὰ μεταξὺ δύο χωρίων σύνορα. Διὰ ταύτης διέρχονται καχεκτικά παιδία, ὡς ἐπίσης ὀλόκληρος ὁ πληθυσμὸς χωρίου ἐν καιρῷ ἐπιδημίας, ἔτι δὲ καὶ τὰ ζῷα ἐν ἐπιζωοτίᾳ. Σχετικὰς παραδόσεις βλ. παρά *Μέγα* (*Παραδόσεις περὶ ἀσθενειῶν ἐν Λαογρ. Ζ'* σ. 500—1). Συναφῆς πρὸς ταῦτα εἶναι ἡ διὰ μέσου τοῦ χωρίου δίοδος. Κατὰ παράδοσιν ἐκ Παλαιοχωρίου τοῦ δήμου Γλυπτίας, τὰ μαρκαλισμένα ἀπὸ τὸν Καλλικάντζαρον γίδια τὰ περᾶσαν ἀπὸ τὸ χωριὸν μέσα γιὰ νὰ μὴ ψοφήσουν (*Λαογρ. Β'* σ. 479).

Ἐπίσης πολλαχοῦ συνηθίζεται ἡ εἰσοδος διὰ δένδρων πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ ἀσθενείας. Οὕτως ἐν Ἑλλάδι τῆς Βαλκῆς περῶσι τὰ ἀσθενῆ δι' ὀπῆς ἀνοίγουμενῆς εἰς ὄρον (*I. Νικολάου ἔνθ. ἀν. σ. 241—2*). Ἐν Γκιουμουλτζίνῃ (Κομοτινῇ) τῆς Θράκης τὰ πάσχοντα ἐκ κοκκοῦ παιδία «τὰ περνοῦν ἀπὸ μία τρύπια καρυδιᾶ» (*Λαογρ. Β'* 421, 39). Ὁμοίως ἐν Κῆ, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, κατὰ τὸν *Bent* (*The Cyclades* σ. 457—8) θεωρεῖται θεραπευτικὸν μέσον ἢ διὰ δένδρου δίοδος. Περὶ δὲ τοῦ συνηθεστάτου ἐν Θράκῃ περάσματος τῶν καχεκτικῶν παιδίων ἀπὸ τῆς σφῆνης (συγκλίνοντα κλάδους δένδρων) βλ. *Μέγα* ἔνθ. ἀν. σ. 501—502, ὅπου καὶ ἀνάλογα εἰς ἄλλων τόπων.

Ἡ μαγικὴ αὕτη συνήθεια εἶναι καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς πολὺ διαδεδομένη. Ἐν Ἄνω Βρετανίᾳ διέρχονται οἱ ἀσθενεῖς διὰ τριῶν ὀρυῶν πλησίον ἀλλήλων φυτευομένων πιστεύοντες ὅτι ἐκ τῆς δυσκολίας καὶ προστριβῆς πίπτει ἡ νόσος (*Rev. d. trad. pop. 1892* σ. 104). Δι' ὀπῆς δένδρου περῶσι καὶ ἐν Προβηγκίᾳ τὰ ἀσθενῆ παιδία (*Beranger Férand Contribution aux superstitions populaires des Provençaux ; le passage d' un enfant malade à travers un trou d' arbre* ἐν *Bulletin de la Société d' Anthropol. 1892* 4e serie τ. I φ. 4). Ὁμοίως ἐν Σουηδίᾳ καὶ Μεσημβρινῇ Ρωσίᾳ (*Rev. d. trad. pop. 1894* σ. 494) καὶ ἐν Εἰμmenthal τῆς Ἑλβετίας διὰ δένδρου διέρχεται ὁ ἀσθενῆς (*Schweiz. Archiv f. Volksk. 1911* σ. 4—5). Παρ' Ἰνδοῖς ἔτι συνηθίζεται ἡ διὰ κοιλότητος δένδρου δίοδος (*Revue de l' hist. d. relig. 1898* τ. 38 σ. 252).

Ἄλλοτε τὸ στενὸν μέρος, δι' οὗ διέρχονται, εὐρίσκεται εἰς ἐκκλησίαν (παράθυρον ἢ ἄλλη δίοδος) λαμβανούσης οὕτω τῆς πράξεως θρησκευτικὸν μᾶλλον χαρακτήρα. Ἐν Κῆ διέρχονται διὰ στενοῦ παραθύρου ἐκκλησίας (*Rouse* ἐν

Folklore 1899 σ. 181). Ἐν Κωνσταντινουπόλει τὰ καχεκτικά καὶ βραχιτικά παιδιά διαβιβάζουσι πρὸς θεραπείαν δι' ὁπῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Μιχαήλ. (*Carnoy et Nicolaïdes Folklore de Constantinople* σ. 143). Ἡ διάβασις διὰ στενῆς διόδου ἐν τῷ μητροπολιτικῷ ναῷ τοῦ Ripon ἐν Ἀγγλίᾳ ἐχρησίμευεν ὡς ἀγνεΐας πείρα, γενικῶς δὲ πιστεύεται ὅτι ἡ διερχομένη διὰ τῆς διόδου ταύτης ἐξασφαλίζει διὰ παντός τὴν πίστιν τοῦ συζύγου τῆς (*Zeitschr. d. Ver. f. Volksk.* 1906 σ. 317).

Συναφῆς εἶναι καὶ ἡ κάτωθεν τοῦ ἐπιταφίου ἢ ἀγίων εἰκόνων διόδος ¹⁾, ὡς δεικνύει καὶ ἡ λέξις ἔτι «τρυποπέρασμα» σημαίνουσα ἐν Κυθήροις τὴν σταυροειδῶς γινομένην διάβασιν τοῦ πάσχοντος ὑπὸ τὰς εἰκόνας, ὅπως ἰαθῆ· «ἐτρυποπέρασε τὸν ἐπιτάφιον» (Πανδώρα ΙΘ', 20). Σχετικὴ πρὸς ταῦτα εἶναι καὶ ἡ γερμανικὴ συνήθεια, καθ' ἣν παιδίον ἀσθενὲς περιάγεται τρίς περὶ τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἐκάστοτε φουσῶσιν εἰς τὴν κλειδαρότρυπα (*Wuttke D. Volksaberglaube* ² § 198 σ. 143).

Ἐκτός τῆς διόδου δι' ὁπῆς βράχου, γῆς, ὁπῆς ἐκκλησίας, δένδρων, τοῦ περάσματος τοῦ ἐπιταφίου, ἄτινα εἶναι καὶ τὰ συνηθέστερα, ἀπαντῶμεν ἔτι τὴν διὰ τάφου ἢ ὑπὸ τὴν χεῖρα νεκροῦ διάβασιν, ὡς ἐν τῇ μικρᾷ νήσῳ Laesø τῆς Δανίας (*Zeitschr. d. Ver. f. Volksk.* 1906 σ. 317 κέ.). ὑπὸ τὴν γαστέρα ζφου, ὄνου ἢ ἄλλου (*Revue de l'hist. des relig.* 1898 τ. 38 σ. 259. 262 καὶ *Reinach* ἔνθ. ἀν. σ. 405), ἐν δὲ καὶ δι' ἐνδύματος (*Μέγας* ἔνθ. ἀν. σ. 472, 11). Ἄλλὰ καὶ μόνον τὰ ἀσθενῶν ἀνθρώπων ἀνήκοντα πράγματα, οἷον ἐνδύματα, περῶσιν. Οὕτως ἐν Σουίᾳ ἐκ τῶν ἀρχαίων ἀγγλικῶν ἐπιγράμτων ἐστὶν ἡ ἀκολουθία: «ὁ πῶς βρέφος διαπερῶσι διὰ τοῦ κρηνοῦ ἵνα μὴ βλάψῃ τὸ παιδίον» (*Ζ. Ἀγῶν Α'* σ. 212).

Ἐν Λακκοδικίῳ τῆς Μακεδονίας μετὰ τὴν ἀγορὰν τοῦ ἐκτεθέντος πρὸς πώλησιν νεογεννήτου, ἥς μνεΐα γίνεται ἐν Λαογρ. Γ' σ. 689 (βλ. καὶ κατωτέρω Ἀρκαδικαὶ προλήψεις καὶ δοξασαίαι), «ἐκ τεσσαράκοντα πρωτοστεφάνων γυναικῶν συναθροίζουσι ἀνά ἓνα ἀργυροῦν παρᾶν, δι' ὧν κατασκευάζουσι ἀργυροῦν στέφανον καὶ δι' αὐτοῦ διαπερῶσι τὸ βρέφος». (*Γουσίου* Ἡ κατὰ τὸ Πάγγαιον χώρα σ. 75). Μετὰ τὴν βάπτισιν τὰ παιδιά τὰ περνοῦν ἀπὸ μίαν τρύπια πέτρα ἐν Haute Saône τῆς Γαλλίας (*Rev. d. trad. pop.* 1906 σ. 224), οἱ δὲ Γάλλοι πρόσφυγες ἐν Ὀμβούργῳ τῆς Γερμανίας διὰ κουφάλας δένδρου (αὐτ. σ. 64). Σχετικῶς πρὸς τὴν ἐν τῇ συνήθειᾳ ταύτῃ ἐνυπάρχουσαν σημασίαν τῆς νέας τρόπον τινὰ γεννήσεως τοῦ διερχομένου βλ. καὶ *Liebrecht Zur Volkskunde* σ. 350 καὶ 397. *Zeitschr. d. Ver. f. Volksk.* 1892 σ. 49—50. 1906 σ. 318. 1907 σ. 470. 1910 σ. 147. 150. 156. 167 κέ. καὶ *Μέγαν* ἔνθ. ἀν. σ. 502, 2.

Εἰδήσεις ἐν γένει ἀναφερομένης εἰς τὴν συνήθειαν τῆς διόδου δι' ὁπῆς παρὰ διαφόροις λαοῖς βλ. ἐν *Mélusine VIII*, ἀρ. 8 στ. 174—9. ἀρ. 9 στ.

1) Περὶ τῆς διόδου ὑπὸ ἱερὰ πράγματα, τάφους ἀγίων, λειψανοθήκας κτλ. βλ. *Reinach Cultes, mythes et religions III*, 408, ἔνθα οὗτος δίδει καὶ ἐξηγήσιν τῆς συνήθειας ταύτης, καὶ *H. Gaidoz Un vieux rite médical*, Paris 1892.

201—8. ἀρ. 11 στ. 247—254. ἀρ. 12 στ. 282—5. Revue de l'hist. d. relig. 1898 τ. 37 σ. 463. Rev. d. trad. pop. 1899 σ. 453 κέ. 477—8. 529 κέ. 1906 σ. 64 (ἐν Ὀμβούργῳ). 224 (τὰ παιδία ἀπὸ τρύπια πέτρα). La Calabria 1895, VII σ. 41 (Καλαβρίας Ἰταλική). Zeitschr. d. Ver. f. Volks. 1892 σ. 81—2. 1913 σ. 288—293 (Γερμανικαί). Am Urquell τ. III σ. 9—10. 66. Grimm D. M. 975 κέ. III 343. Liebrecht Des Gervasius v. Tilbury otia imperialia σ. 236. 241. 243. 246. ἀρ. 197. 270. 289. 290. 331]].

Γ'

[[Ἀπόρροια τῆς περὶ μεταδιβάσεως τῆς ἀσθενείας δοξασίας εἶναι καὶ ἡ εἰς δένδρα ἢ λίθους παρὰ πηγὰς ἢ ἐκκλησίας ἢ ἀγιάσματα ἀπόθεσις ἐνδυμάτων ἢ τεμαχίων τούτων ἢ τέλος καὶ ἀπορριμμάτων τοῦ σώματος, ὅπως ἐγκαταλειφθῆ οὕτως ἐκεῖ ἡ νόσος. Ἡ συνήθεια αὕτη εἶναι εὐρύτατα διαδεδομένη οὐ μόνον παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ ἀλλὰ καὶ πλείστοις ἄλλοις¹⁾].

Ὁ *Bartholdy* (*Voyage en Grèce* II, 57—8) ἀναφέρει συνήθειαν ἐν Ἀθήναις, καθ' ἣν ἀφοῦ διήρχοντο οἱ ἀσθενεῖς διὰ τοῦ παρὰ τὸν Ἄρειον Πάγον κοιλώματος, ἄφηνον ἐκεῖ τεμάχιον ἐκ τῶν ἐνδυμάτων αὐτῶν. Ὁμοίως δὲ καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς ἀγίας Μαρίνης, ἐπὶ τοῦ ἀφροῦ τῶν Νυμφῶν, ἔφερον τὰ ἀσθενῆ παιδία, μετὰ δὲ τὸ πέρας τῆς λειτουργίας ἀφήρουν τὰ ἐνδύματα αὐτῶν ἐν τῷ ἄφρῳ ἀπέριπτον ἔξω καὶ ἐνέδον ταῦτα ἐπὶ καινούργων κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ *Breton* (*Athènes* 1862 σ. 311), ὅστις τὴν συνήθειαν ταύτην θεωρεῖ διατηρηθεῖσαν ἐκ τῶν ἀρχαίων χρόνων. Προσθέτει δὲ ὅτι τὸ ἔδαφος πέριξ τῆς ἐκκλησίας ἦτο κεκαλυμμένον ἐκ τοιούτων ῥακῶν. Ὁ *Mathieu* (*La Turquie et ses différents peuples* 1857 II, 108) ἀναφέρει τὴν συνήθειαν τῆς ἀναρτήσεως ὑπὸ ἀσθενῶν ῥακῶν, ἀντιπροσωπευόντων τὰς ἀσθενείας αὐτῶν, παρὰ ἀγιάσματα καὶ εἰς κλάδους δένδρων. Ἐν Σαμοθράκῃ εἰς ἐξωκκλήσια ἢ ἐρείπια τούτων εἶδεν ὁ *Conze* ῥάκη ἐξ ἐνδυμάτων ἀσθενῶν, ἀποτεθειμένα ἐκεῖ πρὸς θεραπείαν (*Reise auf den Inseln des thrakischen Meeres* σ. 54). Ἐν Δωδώνῃ ἐγκαταλείπουσι πρὸς θεραπείαν τρίχας τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀσθενοῦς, ὄνυχας ἢ παλαιόν τι ἐνδύμα (*Χασιώτης ἐν Χρυσασλίδι* τ. Γ' σ. 10). Ὁμοιον ἔθιμον ἀναρτήσεως ῥακῶν εἰς τὰ Καστανοχώρια τῆς Ἡπείρου

1) Γενικῶς περὶ τῆς συνηθείας ταύτης βλ. *R. Andree* Ethnogr. Parallelen σ. 58—62 (Lappenhäuser). *Edm. Doutté* Magie et religion dans l'Afrique du Nord σ. 436 κέ. *Schwartz* ἐν Zeitschr. f. Ethnologie 1881 σ. 160 κέ. *Indog. Volksglaube* σ. 32 κέ. *Peschel* Völkerkunde σ. 261—3. *Sidney-Hartland* Pin-wells and rag-bushes ἐν Folklore 1893 τ. 4 σ. 451—470. *H. v. Wlislöcki* Die Lappenhäuser im magyarischen Volksglauben ἐν Mitteil. d. Anthropol. Gesellsch. in Wien 1895 σ. 17 κέ. *K. Weinhold* ἐν Abhandl. d. Berl. Akad. (Philol.-hist. Classe) 1898 σ. 65 κέ. *Samter* Geburt, Hochzeit u. Tod, Lpz. u. Berl. 1911 σ. 204. *J. Pley De lanæ* in antiquorum ritibus usu. (RGVV. XI, 2) Giessen 1911 σ. 55 κέ. 87 κέ. 90. 106 κέ.

(*Λαμπρίδου* Ἠπειρ. μελετήματα Δ' σ. 24). Αἱ γυναῖκες τῆς Ἄρτης συνηθίζουσι νὰ προσκομίζωσι τὰ πάσχοντα αὐτῶν τέκνα εἰς ἀρχαίαν τινὰ ἀψίδα, δόξαν ὑπὸ τῶν ἐντοπίων καλουμένην, καὶ εὕρισκομένην ἔναντι τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Γεωργίου (νῦν Ἁγ. Θεοδώρας) ἐλπίζουσαι ὅτι θὰ ἰαθῶσι ταῦτα, «ἐὰν ῥίψωσιν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ὀπισθοφανῶς ἐν ἓκ τοῦ σώματος τῶν πασχόντων μικρὸν ἔνδυμα» (*Σεραφείμ Δοκίμιον* ἱστορ. τινος περιλήψεως τῆς Ἄρτης σ. 319). Ἐν Γκιουμουλτζίνῃ τῆς Θράκης «δένουν καὶ ἓνα κομματάκι παννὶ» εἰς τὴν «τρύπια καρυδιά», ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐπέρασαν παιδία πάσχοντα ἀπὸ κοκκύτην (*Λαογρ.* Β' 410. 421, 39). Εἰς τὸ ἀγίασμα τοῦ Προδρόμου παρὰ τὸ Κατιρλί τῆς Βιθυνίας οἱ προσερχόμενοι χριστιανοὶ «ἀφήνουσι μέρος τῶν τριχῶν τῆς κεφαλῆς, ὅπως ἀπαλλαγῶσι πολυχρονίου πυρετοῦ» (*Π. Γ. Μακροῆ* Τὸ Κατιρλί σ. 43). Ἀναλόγους συνηθείας ἀναφέρει ὁ *Μέγας* (*Λαογρ.* Ζ', 500—1. 503).

Εἰς τινὰ μέρη τῆς Κύπρου ἀναρτῶσιν ἀπὸ τετραπυημένων μονολίθων «ράκη τῶν ἐνδυμάτων των, οἶονεὶ διὰ τῆς ἀναρτήσεως τῶν ῥακῶν ἐγκαταλείποντες ἐκεῖ τὴν ἑαυτῶν ἀσθένειαν» (*Σακελλαρίου Κυπριακά* Α', 79). Ἀνάρτησιν ῥακῶν ὑπὸ τῶν ἀσθενῶν εἰς δένδρα ἐν Κύπρῳ ἀναφέρει καὶ ἡ *Ohnefalsch-Richter* (*Sitten u. Gebräuche auf Cypern* σ. 39). Ἐν τῷ χωρίῳ Πυργίῳ τῆς Χίου, ἐγκαταλείπουσι τὰ παλαιὰ ἐνδύματα ἀσθενοῦς παιδίου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐνδύοντες αὐτὸ καινουργῇ (*Κανελλάκη* *Ναυὰ* Ἀνάλεκτα σ. 362). Ἐν Λέσβῳ δὲ οἱ ἀσθενεῖς κρεμῶσιν ἀπὸ τῶν κινεῶν δένδρων, τὰ ὅποια εὕρισκονται πλησίον ἐκκλησίας καὶ διὰ τοῦτο θεωροῦνται ἱερά, τὸ ὑποκάμισόν των ἢ τὴν ζώνην των ἐλπίζοντες ὅτι οὕτω ἀφήνουσιν ἐκεῖ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν. Ὅταν δὲ πύσσωσιν ἓκ πυρετῶν, ἀναρτῶσιν τὰ ἐνδύματα των εἰς δένδρον παρὰ τὸ παρεκκλήσιον τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου¹⁾ (*Georgiades et Pineau* *Le Folk-Lore de Lesbos* σ. 349), ὁ δὲ ἅγιος Θεράπων ἐνομάζεται ὑπὸ τῶν ἐντοπίων τσατζαλιάρς (τζάτζαλου=ῥάκος) διὰ τὰ ἀφιερούμενα εἰς αὐτὸν ῥάκη ὑπὸ τῶν ἐκ πυρετοῦ πασχόντων (*Kretschmer* *Der heutige Lesbische Dialekt* σ. 428). Ὁ Ἀργύρης Ἐφταλιώτης (ἐν Ἐθν. Ἀγωγῇ 1899 σ. 331) περισυλλέγων τινὰ ἐξ ἔσων περὶ Μυτιλήνης ἔγραψεν ὁ *Rouse*²⁾ ἐπάγεται ὅτι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπὶ λυγκριάς ἀναρτῶνται οὐ μόνον ῥάκη, ἀλλὰ «κι' ἀλάκερες φορεσιές, μὰ κι' ἀδράχτια καὶ σκόρδα». Ὁ αὐτὸς (*Νησιώτικες ἱστορίαι* 1894 σ. 31) ἀναφέρει καὶ ἀγριελαίαν παρὰ τὸ ἐξωκλήσιον τῶν ἁγ. Ἀναργύρων «γεμάτη κουρέλια ποῦ τὰ δένουν οἱ μαννάδες γιὰ ν' ἀφήσουν ἐκεῖ τις ἀρρώστιες τῶν παιδιῶν τους». Ἐν Ἄνδρῳ (Νοτίῳ), φέρουσι τὰ ἀσθενῆ παιδία εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Ἀρτέμιδος (:) ὅπου ἀλλάσσουν τὰ ἐνδύματα αὐτῶν καὶ τὰ ἐνδύουν καινουργῇ (*Bent* *Researches among the Cyclades* ἐν *Journal of Hellenic Studies* 1884 τ. 5 σ. 46³⁾).

1) Ὁ ἅγιος Ἰωάννης πιστεύεται ὅτι θεραπεύει τὸν πυρετόν· βλ. ἀνωτέρω σ. 69—70.

2) *Folklore* 1896 VII, 149—151. Εἰκὼν δένδρου παρ' ἐξωκλήσιον ἐν Μεσοτόφῳ (αὐτ. πίναξ I a, σ. 150) κρόμμυα εἰς δένδρα (αὐτ. σ. 150 προσφορά εἰς τὸν Ἁγίον Εὐδόκιμον).

3) Ὁ *Frazer* (*Pausanias* III, 448) εὕρισκει εἰς τὴν συνηθειᾶν ταύτην ἴχνη λατρείας τῆς Ἀρτέμιδος παιδοτρόφου.

Καὶ ἄλλοι λαοὶ διὰ τοῦ αὐτοῦ μαγικοῦ τρόπου ἐπιζητοῦσι ν' ἀπαλλαγῶσι τῆς νόσου. Παρὰ τοῖς Σλάβοις μετακομίζονται αἱ ἀσθένειαι ἀπὸ ἐνὸς χωρίου εἰς ἄλλο ἐντὸς τορβᾶ, ὅστις κρεμάται εἰς δένδρον τοῦ χωρίου τούτου καὶ ὁ κομιστὴς φεύγει τάχιστα (Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. 1891 σ. 155—6). Ἐπίσης καὶ μόνον ῥάκος ἂν φέρωσιν ἀπὸ τοῦ χωρίου, ὅπου ἡ ἀσθένεια, εἰς τὸ ἄλλο, μεταδίδεται τὸ κκκὸν (αὐτ. σ. 156). Ἐν Οὐγγαρία πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς νόσου οἱ ἀσθενεῖς ἀναρτῶσι ῥάκη τῶν ἐνδυμάτων αὐτῶν εἰς δένδρα παρὰ ἰαματικὰς πηγὰς ἢ σπήλαια (Mitteil. d. anthrop. Gesellsch. in Wien 1895 σ. 17, ὅπου καὶ γενικῶς περὶ τῆς συνηθείας ταύτης), ἀπαλλάσσεται δὲ τῆς κεφαλαλγίας ὁ λούων τὴν κεφαλὴν εἰς τινα πηγὴν, τὸν πῖλον τοῦ δ' ἀναρτῶν εἰς δένδρον παρὰ ταύτην (αὐτ.). Ὅμοίως ἐνιαχοῦ τῆς Οὐγγαρίας συγγενῆς τοῦ πάσχοντος ἐκ πυρετοῦ λαμβάνει τὴν σινδόνην τοῦ ἀσθενοῦς πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου, ἐκδύόμενος δὲ περιτυλίσσεται διὰ ταύτης καὶ τρέχει εἰς ὄρος, ὅπου ἀναρτᾷ ταύτην εἰς δένδρον ἐπιλέγων: "Ἄκουσε βουνὸ (ἢ δένδρον), ἄκουσε· ὁ Ν. Ν. τινάζει τὴν κακὴν θέρμη, πάρ' τὴν ἀπ' αὐτὸν καὶ δός τὴν ἔς ἐκεῖνον ποῦ ἀκούει τὴ φωνή μου (αὐτ. σ. 18). Καὶ κατὰ τὰς Μαγυαρικὰς δοξασίας ἀσθενεῖαι τινες θεραπεύονται, ἂν ἐπίδεσμος ἢ ῥάκος, δι' οὗ ἐκαλύφθη τὸ πάσχον μέλος, ἀναρτηθῆ εἰς δένδρον (αὐτ.). Εἰς διάφορα μέρη τῆς Σκανδιναυίας ἀναρτῶσι κλωστὰς ἢ ἄλλο τι ἐκ τῶν ἐνδυμάτων τοῦ ἀσθενοῦς, ἀπὸ τοῦ κλάδου δένδρου (Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. 1897 σ. 11). Καὶ οἱ Ἴνδοι ἀναρτῶσι ῥάκη εἰς δένδρα ἢ παρὰ πηγὰς πρὸς θεραπείαν (Rev. de l' hist. d. relig.

31 σ. 320) **ΑΚΑΔΗΜΙΑ**

ΑΘΗΝΩΝ

Επίσης ὡς ἀποτρεπτικὸν ἀσθενειῶν ἢ καὶ γενικῶς δαιμόνων θεωρεῖται ἡ ἐγκατάλειψις εἰς τινα τῶν ἀνωτέρω τόπων ἐνδυμάτων ἢ ῥακῶν αὐτῶν. Οὕτως οἱ Ταμιάνσκι τῶν Βασκίων συνηθίζουσι ν' ἀναρτῶσι ῥάκη εἰς δένδρα, διὰ νὰ προφυλάξωσιν ἀπὸ καταστροφῆν ἐκ μαγικῶν (Rev. d. trad. pop. 1909 σ. 131). Ἐν δὲ Οὐγγαρίᾳ τὰ πρὸς θεραπείαν χρησιμεύσαντα ῥίπτουσι ἢ ἀναρτῶσι πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου εἰς δένδρον πρὸς ἀποτροπὴν ἀσθενείας (H. v. Wislocki ἐν Mitteil. d. anthrop. Gesellsch. in Wien 1895 σ. 18—19). Ἐν Κλαυδιουπόλει, ἂν ὁ νεκρὸς ἐπιφαίνεται συχνάκις καθ' ὕπνου εἰς τοὺς οἰκείους, περιτυλίσσοι χῶμα ἐκ τοῦ τάφου τοῦ εἰς ῥάκος τῶν ἀπολειφθέντων ἐν τῇ οἴκῳ ἐνδυμάτων τοῦ καὶ τὸ ἀναρτῶσιν εἰς τι παρὰ τὸν τάφον δένδρον (αὐτόθι σ. 19), καὶ οἱ Μαγυάροι τῆς Τρανσυλβανίας συνηθίζουσι τῶν ἐν τῇ ξένη ἀποθανόντων τὰ ἐνδύματα ἢ νὰ κατορύσσωσιν εἰς ὄρη ἢ ν' ἀναρτῶσιν εἰς δένδρον, ὅπως μὴ ὁ νεκρὸς ἐπιστρέφων προχωρήσῃ περαιτέρω τοῦ ὀρίου ἐκεῖνου καὶ ἐνοχλῆ τοὺς ἐπιζῶντας οἰκείους (αὐτ.), τῶν δένδρων θεωρουμένων κατὰ τὸν Wislocki ὡς κατοικητηρίων τῶν περιπλανωμένων ψυχῶν (αὐτ. σ. 19). Ἐν Ἑλλάδι μαρτυρίας περὶ μαγικῆς δυνάμεως τῶν εἰς τὰ δένδρα ἀναρτωμένων ῥακῶν δὲν ἔχομεν ἄλλας πλὴν τῶν τοῦ Bartholdy καὶ Ukert, αἵτινες ὁμῶς φαίνεται ὅτι προέρχονται μᾶλλον ἐξ ὑποκειμενικῆς ἐρμηνείας τῶν συγγραφέων. Καὶ κατὰ μὲν τὸν πρῶτον (Voy. en Grèce II, 58) συναντᾷ τις παντοῦ δένδρα μὲ ῥάκη ἀνηρτημένα, εἰς τὰ ὅποια ἀπέδιδον μαγικὴν δύναμιν. Ὁ δὲ Ukert (Bilder von Griechenland. Darmstadt

1833 σ. 156) ἀναφέρει δένδρα μετὰ ῥακῶν, τὰ ὅποια συναντᾷ τις πολλαχθὺ ἐκλαμβάνει δὲ ταῦτα ὡς χρησιμεύοντα πρὸς μαγγανείας.

Ὡς ἀναθήματα ἀπλῶς ἀναρτῶνται ῥάκη ἐνδυμάτων ἐν Κύπρῳ εἰς μυρίκας καὶ συκᾶς ὑπὸ τῶν γυναικῶν πρὸς εὐτοχίαν (*Ohnefalsch-Richter Griechische Sitten und Gebräuche auf Cypern* σ. 33. 34). Ὁ δὲ Παχώμιος Ρουσᾶνος (ΙΓ' ἑκατ.) ἀναφέρει ὅτι «ἐν ταῖς κρήναις καὶ πηγαῖς... καὶ βοστρύχους καὶ ἕτερ' ἄμματα αἱ γυναῖκες ἀνατιθέασιν ὡς οἱ Ἕλληνες» (Δελτ. Ἰστ. Ἑτ. Α', 108)¹⁾. Καὶ οἱ Ἴρλανδοὶ ἐμοίως συνηθίζουσι ν' ἀφιερῶσι ῥυπαρὰ ῥάκη εἰς τὰς ἱεράς πηγὰς (*Bastian Der Mensch* I, 179)]].

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

1) Ὁ Βαλαβάνης ἀναγράφων ἐν Ἀρχ. νεοτ. ἑλλ. Α' γ' 13 τὴν συνήθειαν τῶν Ποντίων ν' ἀναρτῶσι ῥάκη ἀπὸ τῶν βάτων περὶ τὰ ἀγιάσματα, παρατίθησι καὶ χωρίον τοῦ Πανουρίου (B', ια', 6) μνημονεύοντος ἄγαλμα τῆς Ἑγείας, τὸ ὅποσον «οὐκ ἂν ἴδοις ῥαδίως» οὕτω περιέχουσιν αὐτὸ κόμαι τε γυναικῶν, ἃς κείρονται τῇ θεᾷ, καὶ ἐσθῆτος βαβυλωνίας τελαμῶνας». Γενικῶς περὶ τοιούτων ἀφιερωμάτων παρ' ἀρχαίοις βλ. *Hock Gr. Weihegebräuche* σ. 19 κέ.